

Usc
CP

PROMĚNY PRAŽSKÉHO JARA

Sborník studií a dokumentů
o nekapitulantských postojích
v československé společnosti
1968 – 69

Ústav pro soudobé dějiny AV ČR

PROMĚNY PRAŽSKÉHO JARA 1968 – 1969

Sborník
studií a dokumentů o nekapitulantských postojích
v československé společnosti

Připravili a uspořádali Jindřich Pecka a Vilém Prečan

Nakladatelství Doplněk
Brno 1993

OBSAH

Úvod	9
Vilém Prečan: Lid, veřejnost, občanská společnost jako aktér Pražského jara 1968	13
I. S T U D I E	
Jindřich Pecka: Proměny Pražského jara ve světle pramenů spontánní povahy	39
Jiří Vančura: Muž, který stál v cestě. K úloze MUDr. Františka Kriegla v srpnu 1968	67
Květa Jechová: K historii Koordinačního výboru tvůrčích svazů	91
František Cigánek: Postavení a role parlamentu v srpnových dnech 1968	123
Jan Pauer: Sovětská intervence a restaurace byrokraticko-centralistického systému v Československu 1968–1971	165
Exkurs o úloze Ludvíka Svobody v srpnových událostech 1968	187
II. D O K U M E N T Y	
Odbory a heslo generální stávky v rezolucích z přelomu let 1968 a 1969 (Jindřich Pecka)	207
Studentské hnutí proti ústupkům a poraženectví (Pavel Kadrmas)	245
Osudy a smysl petice „Deset bodů“ ze srpna 1969 (Martin Lakatoš, Luděk Pachman, Ludvík Vaculík) ...	281

III. CHRONOLOGICKÝ PŘEHLED

27. 6. 1967 – 20. 12. 1970 (Jindřich Pecka)

1967	313
1968	319
1969	400
1970	417
Vlády ČSSR 1968 (příloha č. 1)	429
Federální vlády ČSSR 1969–1971 (příloha č. 2)	431
Vlády ČSR 1969–1971 (příloha č. 3)	433
Vláda SSR 1969–1971 (příloha č. 4)	434
Použité zkratky	436
O autorech	439
Summary	441

Úvod

Rok 1968 je obestřen mnoha citovými zážitky pamětníků, apologetikou i radikálními odsudky. Všechna krajní stanoviska však končí ve slepé uličce, pokud události Pražského jara nazírají izolovaně, či dokonce z apriorních hledisek. V takových případech je zvláště naléhavé jít k pramenům a krok za krokem se dobývat k poznání spleť složitého sociálně politického přehledu.

V tomto směru má česká a slovenská historiografie velký dluh. Neobeznámenost s prameny základního významu, až do nedávného otevření archivů většinou nedostupnými, poznamenala charakter samizdatových i prvních polistopadových pokusů o historickou a politickou reflexi Pražského jara. Tyto práce převážně nepřekračují rámec globálního uchopení problému anebo se nechávají unášet měnlivým tokem událostí a utkvívají v žurnalistickém líčení dramatických a nápadných momentů celého procesu. Mezi takovým záběrem „z ptáčích perspektivy“ a vnímáním spjatým s bezprostřední účastí na živém dění se však otevírá pohled na členitý reliéf společnosti stržené prudkým pohybem, reliéf, jehož struktura dosud nebyla dostatečně zmapována. Nyní stojíme před úkolem zapustit analytické sondy do jednotlivých vrstev a fází dění, do různých složek společnosti a oblastí jejího života.

Předkládaný sborník je zamýšlen jako příspěvek k takto pojatému úkolu. Je rozvržen do tří samostatných částí, které se vzájemně doplňují. První oddíl zahrnuje studie několika autorů, opírající se zčásti o dosud vůbec nebo téměř nevyužité prameny (archivní dokumenty Federálního shromáždění; hesla, zvěsti, anekdoty glosující invazi spojeneckých vojsk). Tři pohledy do trhliny v komunistickém totalitarismu, jíž byly ony chvatné měsíce let 1968–1969, monograficky zaměřené na spontánní slovesné projevy odporu obyvatelstva proti okupaci, na činnost parlamentu (s kronikářskými záznamy klíčových dní Srpna)

a na působení Koordinačního výboru uměleckých svazů, jsou zarámovány v exilu vzniklými statěmi V. Prečana a J. Pauera, aspirujícími na postžení širších souvislostí. Demytizující exkurs o prezidentu Ludvíku Svobodovi, uzavírající první část, tvoří pendant i protiklad k portrétu Františka Kriegla. Do druhého oddílu jsou zařazeny vybrané dokumenty k pokusu odborů o zorganizování generální stávk, aktivitě studentského hnutí a k iniciativě skupiny intelektuálů ze srpna 1969 „Deset bodů“. Všechny tři soubory dokumentů jsou opatřeny osvětlujícím komentářem. Jakousi orientační spojnicí obou oddílů tvoří Chronologický přehled, který nechce být vyčerpávající kronikou událostí let 1967–1970, ale právě jen vodítkem, stmelujícím jednotlivé sondy předchozích dvou oddílů.

Svorníkem prakticky všech příspěvků je zvolený úhel pohledu, v jehož centru nefiguruje „vedoucí síla“ tehdejší společnosti, komunistická strana, ale naopak jednotlivé emancipující se složky společnosti: inteligence, studentstvo, odbory, po určitou dobu část parlamentu, veřejnost. Tento vědomě zvolený přístup naznačuje nikoli bezvýznamný posun těžiště historického bádání o „osmašedesátém“ z centra na periferii, resp. nové vymezení centrálního a periferního a jejich vzájemného vztahu v dobovém dění. Na moci založené a z moci se odvozující udílení významů, platné ve společenské realitě, až na výjimky svazovalo v případě „osmašedesátého“ nejen oficiální proud českého dějepisectví. Zdánlivá neotřesitelnost „vedoucí úlohy strany“ tlačila zájem těch, kteří se vraceli k posledním velkým událostem našich dějin, především ke sledování vnitřního vývoje v mocenské sféře, ke stopování signálů, pohybů a přesunů ve špičkách KSČ a následným úvahám o jejich vlivu. Dnes, v radikálně změněných poměrech, je přirozené přistupovat k pětadvacet let staré historii spíše z hlediska její celkové dynamiky, z hlediska rašících zárodků možné kontinuity jako k pokusu – byť nedůslednému a rozpornému – o sebeosvobození společnosti. V ní byly obsaženy mnohé zárodečné prvky potřebné pro vytvoření pevnějších struktur – institucí a pravidel demokratického řádu. A právě přesnější ohledání tohoto podhoubí občanské společnosti je hlavním záměrem předkládaného sborníku.

Jakýmsi ústředním motivem zaznívajícím ve všech příspěvcích je problém rezistence a rezignace, vzdorů a smíření v konfrontaci s mocí, brutální i rafinovanou současně. Téma v moderních českých dějinách nikterak ojedinělé a donedávna s palčivou vypjatostí diskutované především v kruzích disentu zde neslouží jako záminka k vynášení striktních morálních soudů. Ať už je v jednotlivých textech toto téma pojímáno s explicitním důrazem, či se vynořuje za popisem událostí, má spíše funkci jakéhosi seizmografu, umožňujícího zachycovat proměny postojů, tendencí a nálad různých vrstev společnosti. Redakce sborníku přitom cítila potřebu upřít pozornost na nekapitulantské postoje, v nichž procitla občanská paměť a ožilo vědomí souvislostí a v nichž vlastenecké a demokratické tíhnutí dosáhlo svého vrcholu. V tomto smyslu oslovila autory (kromě dvou, kteří své studie napsali ještě v exilu), jejich pojetí látky však neovlivňovala. Každý příspěvek tak vypovídá nejen o svém předmětu, ale také o názorovém horizontu autora zhruba v druhé polovině roku 1990 (resp. na sklonku osmdesátých let).

Proměny Pražského jara nesou pečeť „nadějí i zklamání“. Nelze je považovat za východisko nově budované politické scény, ale nelze se jim ani vyhnout. Jejich stopy v soudobých dějinách jsou hluboké a čekají na věcné, střízlivé zpracování a zhodnocení.

Redakce

Vilém Prečan

Lid, veřejnost, občanská společnost jako aktér Pražského jara 1968 *

„Pražské jaro bývá interpretováno jako střetnutí dvou skupin na rovině faktické moci: těch, kteří chtěli systém zachovat takový, jaký byl, a těch, kteří ho chtěli zreformovat. Přitom se ale často zapomíná, že toto střetnutí bylo jen závěrečným dějstvím a vnějším výsledkem dlouhého dramatu... Jedno se zdá být zřejmé: pokus o politickou reformu nebyl příčinou probuzení společnosti, ale jeho konečným důsledkem.“

Václav Havel, Moc bezmocných

Označení Pražské jaro pro nedávný krátký úsek československých dějin se sice velmi rychle užilo, je však velmi vágní, ba až matoucí. Každý pod ním rozumí něco jiného, většinou podle toho, jak ten čas sám prožil anebo kde pro něho skončil. Přechod od dobových politických polemik přes sebevysvětlující, sebeomluvné či samochvalné a jen málokdy sebereflektující úvahy až k pokusům o historický výklad bývá obtížný, tím spíš, že každý z účastníků minulých či nedávných dějů pro sebe reklamuje nárok na to, že právě ta jeho pravda je historická. A tak máme celou řadu typů Pražského jara a nespočetně definic, co to vlastně bylo, a každé takové Pražské jaro je také různě dlouhé; pro některé opravdu končí jednadvacátým srpnem 1968.

* První koncept tohoto článku byl napsán jako přednáška pro mezinárodní kolokvium „Prague Spring and its repercussions in Europe“, jež se konalo v italské Cortoně 29.–30. dubna 1988. Rozšířený text přednášky byl zveřejněn v domácím samizdatovém periodiku *Obsah* (ve složce za srpen 1988), na podzim 1988 v čísle 85 časopisu *Svědectví* a konečně v 1. čísle 5. roč. časopisu *Reportér* (Praha) v r. 1990.

Patřím k těm, jimž historie Pražského jara 1968 trvá o něco déle, totiž do jara, ne-li do léta 1969. Zařazuji do ní také podpis moskevského protokolu, anulování vysočanského sjezdu, smlouvu o dočasném pobytu sovětských vojsk v Československu, studentskou stávkou z listopadu, Smrkovského stávkokazeckou výzvu na adresu kovodělníků ochotných jít do stávky na podporu téhož Smrkovského, Palachovu varovnou oběť, horečné pokusy o posílení občanských vazeb a struktur nezávislých na normalizujícím se stranicko-mocenském aparátu. Definitivní tečkou za Pražským jarem jsou pro mne události ze srpna 1969 (potlačené demonstrace, Dubčekův podpis pod Zákonným opatřením Federálního shromáždění k ochraně „veřejného pořádku“ proti takzvaným protisocialistickým a protispolečenským silám) a po nich v září a říjnu 1969 následující procedura veřejného odvolávání prohlášení a přísah ze srpna 1968.

Text, který tu nyní předkládám, není historická studie, jsou to spíše pracovní poznámky či teze. Pokusil jsem se o historický pohled na víceméně uzavřenou fázi minulosti, pokud možno oproštěný od dobových sofismat nebo naopak aktualizačních pohledů daných současností roku 1988. Měl jsem na mysli především hledání dílčích odpovědí na otázky, jež se týkají kardinálního problému, jak byla československá společnost v roce 1968 připravena na občanskou emancipaci, jak byli Češi a Slovinci připraveni či nepřipraveni na šanci stát se opět pánem ve svém domě a subjektem v evropské politice, jak si mysleli, že se jim tehdy naskytla; a pokud taková šance nebyla, byla-li to iluze, proč přesto se do toho dobrodružství pustili a jakých výkonů byli nebo nebyli schopni aktéři oněch událostí – osobnosti, politické skupiny, společenské vrstvy, „lid“.

Budíž řečeno předem a jakoby před závorkou, že nejjobecnější závěr, k němuž jsem došel, je ten, že na přelomu let 1967/68 ani ti „nahore“, ani ti „dole“ nevěděli, do čeho se vlastně pouštějí, a že se tu jen znovu potvrdila nejbanálnější pravda lidských dějin: Nevypočitatelnost, nepředvídatelnost a nezaručitelnost výsledku je stálým průvodcem při každém počínání člověka i celých národů.

Soudím, podobně jako už před deseti lety Petr Pithart, autor knihy Osmášedesátý, že útešný poměr k vlastní minulosti je k ni-

čemu, jinými slovy, že se máme snažit nalévat si o své minulosti jen čisté víno. To není věc ani morálky, ani politiky, ale péče o národní a lidskou identitu a v neposlední řadě o to, aby budoucnost nebyla horší než současnost.

I.

„Nikdo nevíme, jaké všechny možnosti v duši obyvatelstva dřímají a čím nás ... může veřejnost překvapit. Kdo by například v době korodujícího novotnovského režimu s jejím celonárodním švejkováním očekával, že za půl roku se v téže společnosti probudí skutečné občanské sebevědomí a za rok že bude tato donedávna apatická, skeptická a téměř demoralizovaná společnost tak statečně a tak inteligentně čelit cizí moci.“

Václav Havel, Dálkový výslech

Mezi mnoha pokusy o nejvýstižnější definici Pražského jara objevil jsem jednu, jež nabízí pohled na dynamiku vývoje událostí, které otráslaly před dvaceti lety Československem, jako na víceméně spontánní a lavinovitě probíhající výbuch touhy po životě ve svobodě, slušnosti a lidské důstojnosti. Tento přístup k věci se mi zamlouvá, protože se zdá nejlépe odpovídat tehdejší situaci, když do uzavřené společnosti po dvaceti letech vtrhl život a lidé dali najevo, co si přejí a po čem touží.

Takový pohled je, podobně jako jiné dílčí pokusy charakterizovat Pražské jaro, zaměřen jen na jeden proud dění, klade však náročný požadavek analyzovat procesy odehrávající se ve společnosti jako celku i v jejích jednotlivých vrstvách, v jejích hlubinách a zákoutích. V tomto ohledu se nevykonalo příliš mnoho: je jen málo historicko-sociologických studií o tom, jak byly do politické a v nejširším smyslu slova společenské aktivity utahovány (a touto aktivitou strhovány) různé sociální, generační, národnostní a podle ještě dalších kritérií klasifikovatelné kategorie obyvatelstva, jak se projevovaly jako subjekt, jak formulovaly své zájmy a svá očekávání. A dále, jak na podkladě oněch zájmů a očekávání i dalších politických, sociálních a ještě jiných požadavků se společnost nově diferencovala, jak vznikala a jak se opět rozdrobovala či rozpadávala politická spojenectví v společenské makrosféře i mikrosféře; co z toho lze a co spíš asi vůbec

nelze posuzovat obvyklými hodnotícími kategoriemi jako „radikalismus“ a podobně, nechceme-li se vystavit nebezpečí ahistorického přístupu bez zřetele na to, jaký byl tehdejší stav společnosti a co se událo za dvacet let před tím.

Pokusím se v tomto ohledu nadhodit několik tezí, jejichž tematické zaměření osciluje okolo otázky, jak se choval „lid“ v kritických momentech Pražského jara.

***

Záhy, nejpozději už v březnu 1968 bylo možné hovořit o znovuzrození veřejnosti a nezávislého veřejného mínění (mluvit o svobodném veřejném mínění v té době bylo by ještě předčasné, to existovalo až v „československém týdnu“ – 21.–27. srpna). Všechny dosavadní společenské organizace, zájmová či profesionální sdružení a spolky všeho druhu včetně organizací označovaných jako (nekomunistické) politické strany povolené v rámci tzv. Národní fronty se poměrně rychle vymaňovaly z pout stalinskoleninského modelu „převodových pák“. Emancipovaly se a usilovaly o nezávislost na mocensko-politických aparátech komunistické strany, ujasňovaly si vlastní zájmy a cíle, projevovaly stále zřetelněji vůli stát se společenskými subjekty. Ke slovu se začínali hlásit i ti, které režim z nějakého důvodu dosud zahrnoval do kategorie „nespolehlivých“ či „nepřátelských živlů“, bývalí političtí vězňové či jiné skupiny občanů do té doby jen druhého či třetího řádu (příslušníci katolických řádových společenství rozehnaných na počátku padesátých let, některé církve a náboženské společnosti).

Vznikala nová zájmová sdružení a občanské iniciativy ad hoc, i s úmyslem působit trvale. To nebyl jen KAN a řada organizací mládeže. Byla například objevena Charta lidských a občanských práv a ustavil se zakládající výbor Společnosti pro lidská práva, a to nikoli shora, nýbrž jako občanská iniciativa. Podobně vznikl Kruh nezávislých spisovatelů. Byla znovuobjevena samospráva v původním, autentickém pojetí a pracovalo se na projektech i na konkrétních návrzích, jak uplatnit její principy v různých sférách života společnosti (například i v souostroví ústavů Československé akademie věd a při řízení jednotlivých vědeckých ústa-

vů). *Jinými slovy: vznikla celá infrastruktura autonomních či autonomizujících se organizací a institucí; formovaly se základy politické a společenské plurality. (Bude třeba podrobně prozkoumat, jak nosné byly základy této nové a více méně spontánní pluralizace československé společnosti – tento proces dostal v mnoha ohledech Srpnem silný impuls a pokračoval ještě i na jaře 1969, kdy se mimořádně silně projevil například v odborech – a do jaké míry tato pluralizace měla vliv na průběh první fáze restaurace totalitního pořádku. Stejně tak bude nutné analyzovat slabé stránky téhož procesu.)*

Nejsem si jist, zda lze hovořit o počátcích znovuzrození občanské společnosti v Československu, ale odvážím se tvrdit, že tendence, intuitivní směřování k takovému cíli, vůle různých společenských subjektů vytvořit základy občanské společnosti, i když se tomu tehdy říkalo jinak, nepochybně existovaly.

Občanská společnost a veřejné mínění se obvykle uplatňují a prosazují ve své nezávislosti na státu. Pro Československo roku 1968 však bylo charakteristické, že jedním z katalyzačních faktorů při formování nezávislého veřejného mínění a při posilování prvků občanské společnosti byl požadavek československé státní suverenity. Její nezbytnost byla dokonce stále více pociťována - jde stále ještě o období před invazí - jako existenční podmínka pro vytváření předpokladů k nezvratnému (tj. institucionálně zaručenému) překonání totalitního systému. (Takto nejobecněji lze asi formulovat cíl, jenž se vynořoval jako očekávání do budoucna v zárodečně se formující občanské společnosti - aniž byl tento cíl sám a cesty k jeho dosažení ještě pojmenovány či konkretizovány.)

V určitém okamžiku, nejspíše od začátku léta, přestala být „nezávislá veřejnost“ (tento pojem by bylo třeba sociologicky analyzovat, ale snad ho lze při tomto zkratkovitém vytyčování okruhů otázek použít) jen převážně diskusním, a ještě k tomu značně atomizovaným fórem a začala vykonávat soustředěnější nátlak na centrum politické moci a na aparáty komunistické strany.

To, co se některým kritikům jeví jako radikalismus, byla buď reakce na provokace či snahy v dobovém označení konzervativní části vedení a stranicko-mocenských aparátů zachovat z totalitního systému jeho podstatu a omezit změny na kosmetické úpravy,

nebo dobře míněná snaha podpořit pozici „progresivní části“ vedení a aparátů. A také, možná hlavně, daň za to, že dvacet let neexistoval v zemi autentický politický život. (Jak nebyť opojení svobodou, když tak přemnoží jí ochutnali po tak dlouhé době a někteří vůbec po prvé! - Stejně tak je nutno se ptát, zda nechceme po lidech roku 1968 příliš mnoho, žádáme-li, aby byli měli neomezenou důvěru ke včerejším samozvancům a uzurpátorům moci.)

„Nezávislá veřejnost“ byla mobilizována zejména dvojí obavou: jednak z toho, že i „nový režim“ (přesněji: k reformám odhodlaná část vedení a aparátů komunistické strany) má hranice, za kterými bude považovat požadavky jiných společenských subjektů za neslučitelné s „vedoucí úlohou strany“ (i když byla nyní - v Akčním programu i v praxi - pojímána méně strnule než kdykoli předtím v posledních dvaceti letech), jednak z toho, že se reformní vedení podrobí tlaku zvnějšku. Jinými slovy z toho, že současné československé stranické a státní vedení nedokáže respektovat a účinně hájit právo československého lidu rozhodovat o vnitřním uspořádání poměrů ve své zemi a že v konfliktu dvou loajalit dá i jeho „progresivní“ část přednost zájmům „socialismu“ a „internacionálním závazkům“, tj. podřídí se Moskvě.

Stále silněji se pociťovala potřeba provádět nátlak na vedení, aby respektovalo vůli veřejnosti, což korespondovalo s tím, jak se prohlubovalo napětí mezi „novým režimem“ v Československu a odpůrci „československé revoluce“ v sovětském bloku. Nejmasovější akcí před Srpnem bylo organizování podpisů pod poselství československé delegaci, která jela na schůzku se sovětským politbyrem v Čierné nad Tisou. Mezi třemi či čtyřmi „S“ - Socialismus, Spojenectví, Svoboda, Suverenita - stále výrazněji do popředí vystupovala dvě poslední: Svoboda a Suverenita.

II.

„...je smutné, ba přímo tragické, že z hlediska společnosti bylo vlastně velké štěstí, že naše vedení bylo tak nešikovně svázáno do kozelce a odvezeno: tím byl na jedné straně ohromně stimulován nenásilný lidový odpor k okupaci a zároveň tím byla umlčením rozpacitého vedení odstraněna hlavní brzda skutečně autentického celospolečenského projevu - a byl to projev veskrze pozitivní a státotvorný“.

Václav Havel, Dálkový výslech

„Československý týden“, sedm velkých dnů celonárodního hnutí odporu proti invazi ve dnech 21.-27. srpna 1968, by byl nemyslitelný bez předcházejících šesti měsíců, kdy se vytvářela nezávislá veřejnost a nezávislé veřejné mínění, zmíněná infrastruktura emancipujících se společenských subjektů a zárodky občanské společnosti, a kdy stále výrazněji, zejména v průběhu července a v prvních třech srpnových týdnech vzrůstalo občanské a národní sebevědomí příslušníků všech vrstev obyvatelstva. Nicméně, do 21. srpna byl běh událostí stále ještě určován podstatnou měrou kroky shora, přičemž se veřejnost proměňovala ze skeptických diváků ve stále sebevědomější veřejné mínění, jež ovlivňovalo jednání a rozhodování mocenských a politických aparátů a vytvářelo na ně nátlak.

Teprve 21. srpna 1968 strhly události do víru veřejné aktivity prakticky každého, vzniklo celonárodní hnutí, které se v týdnu od 21. do 27. srpna 1968 stalo nejvýznamnějším společenským faktorem v Československu a v pozměněné podobě existovalo až do konce března 1969. Paradoxně byl onen týden a následujících sedm měsíců obdobím největší svobody, jakou lidé v Československu zažili v uplynulých čtyřiceti letech.

Nechci nikterak snižovat význam nočního prohlášení předsednictva ústředního výboru KSČ z 21. srpna. To byl historický čin z hlediska celé dosavadní historie komunistické strany v Československu, v níž od jejího vzniku až dosud vždycky nabyta vrchu a prosadila se „linie“ diktovaná z Moskvy, jakož i Moskvou schválené či dosazené „kádry“ komunistické strany, která objektivně sehrála v letech 1945-48 úlohu páté kolony sovětského

imperialismu, a jejíž vedení bylo potom po dvacet let spolehlivým místodržitelstvím Moskvy.

Jednoznačné distancování se od obsazení země cizími armádami a jeho odsouzení jako aktu odporujícího mezinárodnímu právu, a to grémiem, jehož členové soustřeďovali ve svých rukou všechny nitky moci ve státě, mělo velkou váhu i z praktického hlediska. Lidovému odporu dávalo punc legitimacy a zákonnosti, posilovalo jednotu odporu lidového a odporu neseného institucemi, jako byla vláda, Národní shromáždění apod., vytvářelo pocit jednoty lidu a státně politické reprezentace. A zejména mařilo šance na rychlý politický úspěch intervence s pomocí klamného manévru o bratrské pomoci přicházející na „pozvání“ československých činitelů. (V tomto směru byla stejně důležitá jako prohlášení samotné okolnost, že se pracovníkům rozhlasu podařilo včas s ním seznámit veřejnost.)

Ve všech ostatních ohledech však nečinnost nejvyšších reprezentantů země právě v době nejkritičtější bije do očí. Žádné rozhodnutí, žádný pokyn co dělat, s výjimkou výzev: zachovejte klid, nekladte odpor a čekejte, až Národní shromáždění, vláda a ústřední výbor komunistické strany projednají situaci. Ani po dvaceti letech není k dispozici sebemenší doklad o tom, že by někdo ze sedmi mužů, kteří hlasovali pro zmíněné prohlášení (a čtyř dalších přítomných, kteří ač neměli hlasovací právo, patřili k „progresivní“ části ústředního sekretariátu a s prohlášením souhlasili), projevil nejmenší náznak toho, že o možnosti sovětského zásahu uvažoval a že by měl pro takovou eventualitu v záloze nějaký plán, nebo že by byl třeba jen navrhl odejít do dobře vybaveného vládního podzemního krytu, odkud prý bylo možno řídit zemi po dlouhou dobu. (Poté kdy byl schválen text prohlášení a promoskevská čtyřka hlasující proti navrženému textu z jednání odešla, uplynuly nejméně tři hodiny, než se do jednací místnosti dostavili sovětsí vojáci; ze členů „progresivní“ části předsednictva tam byl nepřítomen pouze Oldřich Černík, který odešel do budovy předsednictva vlády.)

Alexander Dubček, osobnost s fakticky nejvyšší pravomocí ve státě, byl v kritické situaci bezradný a nemohoucí. Dotazován tajemníkem městského výboru KSČ v Praze, jehož předsednictvo po půlnoci 21. srpna zasedalo a radilo se o tom, zda organizovat

na druhý den generální stávku a zda svolat poradou delegátů připravovaného sjezdu KSČ, dal najevo, že nemůže dělat nic jiného než čekat, až se dostaví k jednání představitel Sovětského svazu a až se sejde ústřední výbor.

První rozhlasový projev prezidenta republiky a nejvyššího vojáka země pronesený devět hodin po začátku invaze řekl ještě méně než citované noční prohlášení; prezident se nezmínil o tom, zda se s prohlášením ztotožňuje, či nikoli, a jediné, oč své spoluobčany požádal, bylo „plná rozvaha“, „naprostý klid“, zabránění „nepředloženým akcím“ a čekání na další kroky ústavních orgánů.

Mezitím však nastal všeobecný pohyb a pozdvižení obyvatelstva v celé zemi: mladí lidé, dělníci, zaměstnanci rozhlasu, tisku a televize, všichni začali jednat, spontánně a bez centrálního řízení. Občanský odpor bezpodmínečně odsuzující okupaci a požadující odchod cizích vojsk, odmítající spolupráci s invazními jednotkami a politickou kolaboraci jakéhokoli typu, požadující návrat odvláčených státních a stranických představitelů do funkcí a vyjadřující odhodlání pokračovat v započaté přestavbě společenského systému, to byl základ, na němž se v krátké době vytvořila celonárodní jednota a solidarita.

V tomto hnutí odporu se sešli příslušníci všech generačních a sociálních skupin i národností, nekomunisté i členové KSČ. Jeho součástí byl oficiální odpor ústavních a jiných vrcholných institucí, úřadů a složek státní moci a správy na všech úrovních, pokud byly s to vyvíjet činnost, i diplomatických představitelů Československa, zejména na půdě Rady bezpečnosti OSN. Součástí celonárodního hnutí odporu byl vysočanský sjezd KSČ a aktivita nižších složek aparátu komunistické strany i jejích organizací.

I když byl všecken tento odpor neozbrojený, nebyl pasivní (jak už bylo dokázáno detailním rozbořením jeho forem). Ukázal, jak těžké je ovládnout zemi, jejíž všechny civilní struktury se k ozbrojenému agresorovi obrátí zády. Bylo už také rozpoznáno a detailně dokumentováno, jakou úlohu sehrál v celonárodním hnutí odporu rozhlas a ostatní moderní komunikační prostředky jako skutečná politická moc, schopná koordinovat společenský život v celostátním měřítku.

*

Lidové hnutí v nejširším smyslu zůstalo jedním z nejvýznamnějších faktorů dění v zemi i poté, co byl koncem srpna 1968 obnoven normální život. Mělo jiné formy než v mimořádné situaci „československého týdne“, procházelo odlivy a přílivy, došlo k několika explozivním situacím: studentská stávka, příprava generální stávky kovodělníků proti odsunutí Smrkovského z funkce předsedy parlamentu, pohřeb Jana Palacha, spontánní protisovětské demonstrace – spíše lidové veselice – po dvojím vítězství československého hokejového mužstva (nadlouho poslední masové vystoupení toho druhu). Charakter tohoto lidového hnutí ve vztahu k politickému vedení nebyl jednoznačný: na jedné straně počínání vlády tolerovalo (např. při podpisu smlouvy o dočasném pobytu sovětských vojsk v Československu), ale současně si lid opakovaně vynucoval souhlas vlády k aktivitám, jež byly vlastně formou občanské neposlušnosti.

Od dubna 1969 se začal sice počítat už jiný čas, ale svobodné poměry neskončily jedním rázem a všude stejně, v každé oblasti společenského života byl pořádek obnoven jindy a různým způsobem. Ještě jednou pak lid naplnil nepozván a bez přinucení náměstí a ulice velkých měst, o prvním výročí Srpna 1968; o něm budu hovořit zvlášť.

III.

„A kdo by očekával, že neuplyne ani rok a tatáž společnost se už bude rychlostí větru propadat zase do hlubin demoralizace, tentokrát ještě daleko horší, než byla ta původní!“

Václav Havel, Dálkový výslech

Kupodivu je vzpomínka na vzepětí československé společnosti v letech 1968–69 silnější v ostatním světě než v historickém povědomí Čechoslováků (bez ohledu na národnost) samotných. Anebo je to přinejmenším zážitek tak traumatický, že zatím vzdoruje tomu, aby byl zpracován a překonán.

Proč je tomu tak? Protože všechna společenská energie československého roku 1968 vyšla univeč? Protože úspěch srpnového celonárodního hnutí odporu proti sovětskému řešení „československé otázky“ byl jen krátkodobý a byl takřka současně promarněn kapitulací vůdců? Protože ono občanské sebevědomí, nově probuzená víra v síly národa a v nadějnou budoucnost se ukázaly být iluzí, neboť navzdory všem deklaracím o tom, že „nikdy nesejdeme z nastoupené cesty“, solidarita i vlastní předsevzetí byly masově zrazeny?

Zde začíná řetěz úvah, které neodmyslitelně patří k pravdě o Pražském jaru. Jak to, že lidové hnutí tak záhy opadlo? Jaké byly jeho slabiny? Jak to, že se normalizace a adaptace na obnovený pořádek reálného socialismu prosadila tak rychle? Kdy a proč to lidé, tj. absolutní většina obyvatelstva, vzdali? To bylo stejně překvapivé a neočekávané, jako bylo předtím překvapivé a neočekávané vzepětí roku 1968, zejména v době „československého týdne“.

***

Odliv aktivity a solidarity širokých mas a jejich adaptaci na „normalizační podmínky reálného socialismu“ nepovažují za výsledek jakési „společenské smlouvy“, o níž se často hovoří v učebních knihách i v povrchní žurnalistice, anebo za akt vypočítavé kalkulace na způsob něco za něco, v tomto případě politická

práva za slušnou životní úroveň. Jsem toho názoru, že ona soukromá kapitulace, kterou se v letech 1969–71 traumatizovaní, vnitřně rozvrácení a demoralizovaní lidé vnějškově přizpůsobili pravidlům reálného socialismu (životu ve lži), byla následkem hlubokého rozčarování a zklamání; na jeho počátku stála malodušná a kapitulantská politika „vůdců“ Pražského jara.

Moskva pochopila nejpozději 48 hodin po zahájení invaze, že k překonání nejkritičtější fáze při obnově normality ve střední Evropě ve smyslu „pax sovietica“ potřebuje Dubčeka a ostatní „progresivní“ představitele, kteří byli odlečení nebo kteří – ač ponecháni Sověty na svobodě – odmítli 21. srpna 1968 sovětskou invazi a vojensko-politický plán bratrské moci. Jinými slovy: moskevskou politiku měli pomoci uskutečnit lidé, kteří se stali populárními tím, že se proti ní postavili, a jejichž slavnostní návrat do státních a stranických funkcí prosadil lid svou neústupností.

Sověti potřebovali co nejdříve pacifikovat masy československého obyvatelstva, ukončit nenásilný odpor, který vyvolával stále větší mezinárodní odezvu, a zabránit další internacionalizaci československé otázky. Vůdci – „progresivní“ vůdci, řeč není o Biřakovi, Indrovi, Kolderovi a jim podobných (a také ne o těch, kteří byli obětováni už v Moskvě a museli odejít ze svých funkcí nazítří po návratu Dubčeka a spol. do Prahy) – byli tedy lidu vráceni, když se předtím podpisem moskevského protokolu zavázali „obnovit pořádek“ v sovětském duchu. Učinili tak, jistě neradi, ale bez příliš dlouhého váhání, ačkoli někteří z nich byli zmítáni hamletovskými otázkami; oni zahájili normalizaci, byť ještě v mírném stylu (jinak to ani na konci srpna 1968 nebylo možné), a každý z nich v tom pokračoval spolu s ostatními nebo jednotlivě tak dlouho, dokud byl pro Sověty ještě potřebný a dokud ho oni sami nehodili přes palubu, anebo nedali najevo těm, kteří byli určeni k odstranění ze scény až v další fázi, že je pro ně neúnosný.

Nicméně každý z nich zůstal ve funkci dost dlouho, aby pomohl připravit další fázi pacifikace lidového hnutí. Někteří – nejvýrazněji Oldřich Černík a Gustáv Husák – začali hned po návratu z Moskvy hrát svou vlastní hru; jiní mohli být přesvědčeni, že není jiné řešení nebo že se dá ještě něco šikovně uhrát, a vykonali

svou „mouřenínskou“ roli bona fide; všichni však jednali s obdivuhodnou politickou slepotou a dokonale v tradici politiky menšího zla, která v uplynulých padesáti letech přinesla lidem v Československu tolik největšího zla a nespočítatelných obětí.

K mírným počátkům normalizace patřila také argumentace o „antisocialistických silách“, jak ji bylo možno slyšet od leckterého „progresivního“ představitele už v září 1968 v rozhlase a v televizi nebo i jinde. V kuloárech se sice vysvětlovalo, že to vlastně nikomu neškodí, když se tu jmenovitě hovoří jen o těch, kteří už jsou mimo republiku (např. o Ivanu Svitákovi a o redakci časopisu Student). Ve skutečnosti to bylo přejímání sovětské argumentace, které demoralizovalo, ochromovalo vůli k odporu a dláždilo cestu k přijetí totální sovětské lži.

Masová solidarita a vůle k odporu širokých vrstev obyvatelstva ze srpna 1968 byla krok za krokem rozdrolena. Takzvaná „reálná“ politika reformní reprezentace značkovala cestu a vytvářela návod pro „reálněpolitické“ východisko příslovečného muže z ulice, a to jak ve věcech velké politiky, tak v jeho každodenním mikrosvětě. Síly ochotné restaurovat totalitní moc podle sovětského receptu se formovaly takřka před očima traumatizovaného, „národními hrdiny“ postupně pacifikovaného a dezorientovaného obyvatelstva, jehož původní solidární heslo „jsme s vámi, buďte s námi“ zaznívalo stále víc jako zoufalá naléhavá připomínka (buďte přece s námi!), až umlklo, když nacházelo stále menší ohlas a pak už jen hluché uši.

Výsledkem byla nálada bezvýchodnosti, zklamání a znechucení, která se postupně zmocňovala všech vrstev obyvatelstva. Tak byly vytvářeny sociálně psychologické podmínky k restauraci autoritativního režimu bez masových konfliktů. Obyvatelstvu, zejména mládeži, která nejdéle ze všech nechtěla odejít do soukromí, bylo ještě třeba udělit názornou lekci o tom, komu patří ulice. To se stalo při prvním výročí invaze v srpnu 1969, kdy nikoli sovětských, bulharštích etc. vojáci, nikoli sovětské, polské etc. tanky, ale pohotovostní oddíly československého bezpečnostního sboru, tankové sbory československé armády, českoslovenští policisté a příslušníci československých dělnických milicí silou či hrozbou síly likvidovali vzpomínkové demonstrace ve velkých městech Čech, Moravy a Slovenska. V té době už byly rozhlas,

televize i tisk v Československu konsolidovány, tj. „usměrněny“, a lekce udělená lidu se v těchto sdělovacích prostředcích oslavovala jako „odražení náporu nepřátel“.

Na ochranu „veřejného pořádku“ proti „antisocialistickým a antispoločenským živlům“ bylo 22. srpna 1969 vydáno mimořádné zákonné opatření Federálního shromáždění platné do konce roku 1969. Byly to dočasné plné moci pro policii věznit ve výlučné pravomoci zadržené osoby až tři týdny; samosoudci (nikoli obvyklé soudní senáty) byli zmocněni soudit takzvané politické delikty – pobuřování, hanobení státu světové socialistické soustavy apod., jakož i veškerou činnost zahrnutelnou pod provinění proti veřejnému pořádku – bez přípravného jednání, a obhájci byli připuštěni až k soudnímu řízení. Pracovní zákoník byl v případě „narušovateli pořádku“ suspendován, státní správa dostávala právo zastavit činnost organizací nebo je rozpustit. Stanný zákon připouštěl vyloučit studenty z dalšího studia, okamžitě propustit učitele ze škol všech stupňů a vědce z akademie věd, jestliže „narušovali socialistický společenský řád“ a v podobných případech, jak zněla gumová formulace zákonného opatření.

Podepsán pod těmito plnými mocemi pro „obnovení pořádku“ byl předseda Federálního shromáždění Alexander Dubček spolu s prezidentem republiky Svobodou a předsedou vlády Černíkem. Do roka a do dne od slavného „československého týdne“ tak bylo viditelně postaveno mimo zákon vše, co bylo v srpnu 1968 nebo i později řečeno, slavnostně proklamováno a slavnostně odpřísáhnuto slibem solidarity. Sovětská lež, poražená v „československém týdnu“, se stala v Československu pravdou zaznívajícím už napořád ze všech informačních kanálů, které se před rokem tak proslavily po celém světě. Nikdo ještě nespočítal, kolik mladých lidí bylo po týdny, často bez soudů, drženo ve vězení podle tohoto zákonného opatření, kolik studentů vyloučeno z vysokých škol, kolik lidí odsouzeno ke ztrátě svobody nebo existenčně postiženo na základě zákona, který nese na prvním místě Dubčekův podpis. Málokdo si dokonce na existenci onoho zákonného opatření a na Dubčekův podpis pamatuje (možná i on sám tuto vzpomínku potlačil), v paměti lidí to všechno už splývá s následujícími masovými čistkami.

Ani ony nebyly zbytečný exces nebo výsledek Husákovy „neschopnosti“ včas a obratně čelit „jestřábům“ v novém vedení, jak se to interpretovalo v době, kdy bylo ještě možné mít o Husákově iluze. K udržení obnoveného pořádku bylo třeba lekce permanentní. Čistky nebyly jen trestná výprava proti zastáncům reform, proti neústupným stoupcům suverenity, občanských svobod a práva na vlastní názor a jednání, jejich účelem nebylo jen „homogenizovat“ všechny aparáty ve smyslu reálného socialismu a odstranit z oficiálních mocenských, správních, kulturních a ostatních struktur všechny, u nichž nebyla záruka, že se přizpůsobí pravidlům nové situace. Existenční násilí na vybraném vzorku obyvatelstva hrálo úlohu trvalé názorné lekce a výstrahy pro všechny ostatní.

Posun ke konzumnímu životnímu stylu a pěstování „soukromého blahobytu“ nestály tedy po mém soudu na počátku řetězu normalizačních souvislostí, ale až na jeho konci. Lid se nevzdal svých práv „za mísu čočovice“, na základě „společenské smlouvy“ s vládnoucími. Na počátku bylo zklamání a znechucení z těch, jež považoval za „své“ představitele; po něm vzápětí následoval strach ztratit to málo na sociální jistotě, co byl s to obnovený pořádek poskytnout, a být přes noc sociálně degradován s celou rodinou.

***

Tato argumentace není vedena snahou nahradit jeden mýtus – o „progresivních“ vůdcích a shora organizované reformě, jež byla zardoušena 21. srpna – mýtem jiným, o lidu ochotném bojovat, schopném všech obětí, donuceném ke kolaboraci. Je obtížné odhadnout, jak masová a trvalá by byla podpora takového postoje vedení, který by – praktikován třeba v době, kdy o vojenské intervenci nebylo ještě definitivně rozhodnuto – byl měl za následek dlouhodobé oběti, těžké hospodářské potíže, nedostatek, podstatné zhoršení životní úrovně (vždyť Sověti mohli pouhými hospodářskými sankcemi ochromit polovinu československého průmyslu, ne-li celé hospodářství země).

Jistě, mohlo se stát, že by se záhy začalo reptat: toho Dubčeka nám byl čert dlužen, za Novotného jsme žili s Rusy v míru a měli

jsme co jíst. Ale stejně tak bylo možné, že by se byla v zápase s potížemi, současně s obnovováním normálních občanských ctností a vztahů vytvářela nová většina, odmítající morálku sytých poddaných.

Svár o to, zda ti, kteří si osobovali právo rozhodovat o osudech země a jejího lidu a selhali ve své povinnosti vést lid k vědomí, že nárok na svobodu uznává svět jen tomu, kdo je s to pro ni přinést oběti, selhali z vlastní slabosti či pro svůj zájem, anebo zda se jen – protože příliš dobře znali své pappenheimské – neodvážili vystavit jej příliš velkému zatížení, tento svár, v němž pro obě strany lze nalézt argumenty, zůstává už po několikáté v tomto století nerozhodnut. Chybí důkaz, nikdo nepodstoupil riziko zvednout lidu této země laťku, třeba i hodně vysoko, vyzkoušet sílu jeho odhodlání a vést ho k překonání přirozené maldosti a příkrčenosti, které je patřičná dávka v každém národě.

Jistě, můžeme se také ptát, zda od těch, kteří se v roce 1968 ocitli „tam nahoře“, bylo vůbec možné očekávat, že budou vůdci lidu v těžkých dobách. Zda i ta sama představa nebyla nad jejich síly. Možná sami o sobě neměli příliš velké iluze, tím méně pak jeden o druhém, když v hodině pravdy seděli v Kremle a od Brežněva jim přinášeli texty kapitulčních podmínek, a proto to vzdali hned při první velké zkoušce, za sebe i za všechny.

Jistě, lze o nich hovořit jako o těch, kdo dali příklad těm druhým, miliónům, zradili jejich důvěru, svedli je, podstrčili jim návod na přežití, nechali každého řešit na vlastní pěst dilema cti a zbabělosti. Ale to neexkulpuje před soudem vlastního svědomí nikoho z těch, kdo podlehli v oněch miliónech soukromých kapitulací, jež byly krokem k pozdějšímu morálnímu úpadku v každodenní skutečnosti.

IV.

"Říká se, a je to jistě pravdivé, že polednový 'obrodný' proces začali a vedli komunisté. Je to také mnohoznačné tvrzení. Plyne z něho nejen to, že určitá část komunistů prokázala schopnost ... sebekritiky, ale i to, že zbývající a větší část společnosti mohla nabýt politického významu pouze prostřednictvím těch, kdo ji politického významu zbavili."

František Šamálk, Třba dědictví. Listy, 10.4.1969.

„Od začátku letošního roku jsme v obrodném procesu demokratizace. Začal v komunistické straně... Je ovšem třeba dodat, že tento proces ani nemohl jinde začít. Vždyť jenom komunisté mohli po dvacet let žít jakýmsi politickým životem... Iniciativa a úsilí demokratických komunistů je proto jen splátkou na dluh, který celá strana má u nekomunistů, jež udržovala v nerovnoprávném postavení. Komunistické straně nepatří tedy žádný dík, patří jí snad přiznat, že se povlivě snaží využít poslední příležitosti k záchraně své i národní cti.“

Manifest Dva tisíce slov (Ludvík Vaculík), červen 1968.

Doposud byla stále jen řeč o lidu a veřejnosti na jedné straně a na druhé straně o části vedení a aparátu komunistické strany původně odhodlané k reformám. (Vzhledem ke zvláštní povaze mocenských struktur politického systému sovětského typu by asi bylo přesnější hovořit o části mocenského establishmentu odhodlané k reformám.)

Slyším už námitku, jak věcnou, tak i dotčenou, kam se mi podělo početné členstvo komunistické strany, jehož většina také tak či onak patřila do lidového hnutí, o němž byla řeč; proč jsem se nezmínil o tom, že mnozí z těch novinářů, spisovatelů, vědců, odborářů atd., atp., aktivních účastníků pokusu o změnu systému překonaným jeho totalitní podstaty, měli legitimaci KSČ, byli organizováni v některé ze základních organizací KSČ či působili v některém jejím řídicím grémiu; proč jsem zapomněl na poslance-členy KSČ, kteří po šest dnů spolu s ostatními poslanci-nekomunisty drželi Národní shromáždění jako důležitou baštu celonárodního hnutí odporu; proč jsem se nezmínil o demokra-

tizačních snahách uvnitř KSČ a o vysočanském sjezdu. Tento seznam by mohl pokračovat a byl by nepřehledný, kdyby došlo na jednotlivá jména početných, ve veřejnosti známých a uznávaných osobností, které ovšem kromě všeho ostatního vyznačovala jejich příslušnost ke KSČ.

Tyto otázky se týkají podstaty věci, protože jsou po mém soudu součástí tématu lid a veřejnost v roce 1968–69. Obávám se však, že je to věc ještě složitější než kterákoli z těch, o nichž už byla řeč. Také na tomto poli chybí věcné zkoumání, oproštěné od stranickopolitických zájmů nejrůznějšího zabarvení, a tím spíš sociologická analýza kombinovaná s pohledem historickým; typologie jistě není nemožná, i když se o ni zatím nikdo vážně nepokusil, a bude užitečná, jestliže neztratí ze zřetele, zda přece jen i toho nejosvícenějšího člena KSČ něco bytostně neodlišovalo od člověka, který členem KSČ nikdy nebyl.

Komunistická strana Československa byla vždycky něco jiného než normální politická strana, dlouho existovala jako „lid víry pravé“ a organizace „lidí zvláštního ražení“, měla však za sebou také významnou etapu, kdy se vyvíjela jako masové hnutí a vyrostla – ještě před únorem 1948 – na organizaci sdružující skoro dva milióny členů. Ani poté co se tato strana přeměnila na nástroj udržování totalitní moci, nebyla mezi komunisty a ostatním obyvatelstvem ostrá hranice či hluboký příkop; přinejmenším nelze říci, že by na jednom pólu společnosti stálo všechno členstvo komunistické strany a v protikladu k němu ostatní „nekomunistické“ obyvatelstvo. (Zcela stranou ponechávám vrstvu nekomunistů – prodloužených rukou aparátu KSČ ve stranách a organizacích takzvané Národní fronty.)

I kdyby se při posuzování členů KSČ pominulo dosti důležité rozlišování na „slušné“ lidi a na ty druhé a kdyby se přihlíželo jen k „objektivně“ zjiřitelným typologickým charakteristikám, bylo by při bližším ohledání zřejmé, že uvnitř této organizace existovalo ve dvou desetiletích před rokem 1968 vždy několik vrstev členstva, často vedle sebe, ale také často s velkým vzájemným napětím mezi sebou (například mezi těmi složkami aparátů, jež byly srostlé s aparáty mocenskými, a částí řadového členstva). A zase velmi komplikovaně a odlišně v různých prostředích a v různém čase: jinak na venkově, jinak v dělnickém pro-

středí, jinak ve sféře kulturní, jinak ve státním a mocenském aparátu, jinak za Stalina a jinak za Chruščova, jinak před maďarským povstáním roku 1956 a jinak po něm, jinak – dejme tomu – od roku 1963.

Řečeno co nejobecněji: hluboká morální krize společnosti – výsledek dvacetileté monopolní vlády totalitního režimu ztělesňovaného a reprezentovaného KSČ – zasáhla také, ba ještě silněji, komunistickou stranu samotnou a nahromadila mnoho výbušného potenciálu pod samotné její základy jako strany leninsko-stalinského typu.

Poznání, že „komunistická strana jako monopolní nositel moci v uplynulých dvaceti letech (tj. 1948–68) nese výhradní zodpovědnost za celý předcházející vývoj“ (cituji z projevu tehdejšího člena KSČ na jednom veřejném shromáždění v Praze v červnu 1968), bylo pro mnoho členů KSČ nejspozději v roce 1968 nejen banální pravdou, ale také hnací silou k odčinění spoluviny, ať už jakéhokoli druhu. Mnozí z nich byli odhodláni řezat větev, na které seděli, nejen proto, že nechtěli žádná privilegia občanů lepšího řádu než ti druzí, ale protože existenci monopolního mocenského postavení KSČ a její „vedoucí úlohu“ se všemi důsledky z toho plynoucími považovali za hlavní příčinu hluboké morální a politické krize československé společnosti, z jejíž slepé uličky hledali východisko spolu s podobně smýšlejícími uvnitř KSČ i mimo ni.

Autonomizace a pluralizace uvnitř společnosti, která do léta 1968 pokročila, jak jsem naznačil výše, se nevyhnula KSČ i v jiném ohledu. Dosavadní přísná disciplína byla rozvíklána: stále častěji bylo bez rizika „stranického řízení“ nebo ohrožení existence možné, aby se člen KSČ projevoval jako subjekt vůči stranickému aparátu. (I v případech, kdy došlo k sankci za projev vlastního mínění – jako v případě generála Prchlíka –, nebyla to sankce, jež by ohrozila dotyčného na svobodě a existenci.) Princip „demokratického centralismu“ byl v praxi nejen stále více zatlačován do pozadí až suspendován aktivitou jednotlivých členů KSČ působících ve veřejnosti nebo i celými organizacemi, byl také zcela zpochybňován ve veřejných vystoupeních členů KSČ (nemluvě o příspěvcích v různých diskusích teoretických) a stal se předmětem široké diskuse při probírání návrhu nových

stanov KSČ na členských schůzích KSČ v průběhu srpna 1968. (Tato diskuse byla přerušena až o půlnoci z 20. na 21. srpna 1968.)

Členové KSČ, kteří viděli klíč k demokratizaci společnosti v demokratizaci komunistické strany v tom smyslu, že by se vzdala principu své „vedoucí úlohy“ a přeměnila se v normální politickou stranu, nikoli vládnoucí, ale jen u vlády nebo ve vládě, pokud k tomu má mandát od voličů, a tedy ve svobodných volbách „odvolitelnou“, se nemuseli svými názory tajit, aniž se tím vydávali vřanc sankcím. Jejich stanoviska se namnoze dostala do rezolucí členských schůzí. (Pravda, v soudobém tisku možná nenajdeme mnoho výroků v takto krystalické podobě, ale z řady formulací, i když nesly pečeť dobové frazeologie anebo byly poznamenány ohledy taktickými, lze vyrozumět, že šlo právě o toto: tendence usilování byla srozumitelná a jasná.)

***

Kolik bylo takových členů KSČ? Jaká byla jejich skutečná váha v celém stranickém organismu? I to je věc detailní sociologické a historické analýzy, jež musí být teprve podniknuta.

Otevřených otázek je však v tomto směru daleko víc. Nakolik by byli tito lidé s to prosadit se uvnitř KSČ proti mocenským a existenčním zájmům stranické nomenklatury, celého jejího aparátu, všech těch funkcionářů a členů komunistické strany, kteří žili (nebo parazitovali) především z toho, že měli členskou legitimaci KSČ? Jak by se kdo z nich zachoval, kdyby došlo až na to přísllovečné „lámání chleba“ a kdyby se v zemi prosadila – či jen hrozila prosadit se – opravdová rovnost občanů se všemi důsledky existenčními, odvolitelnost strany od moci (včetně možnosti, že se rozplyne socialistický sen těch z nich, kteří na něm lpěli jako na ultima ratio své identity), kdyby každý z nich jednotlivě měl kousnout do kyselého jablka a vyvodit důsledky ze zodpovědnosti za svou celou minulost?

O tom nevíme nic a už se to také nikdy nedovíme, protože všechny možnosti v tomto ohledu zůstaly mimo skutečnost: dějiny šly úplně jinou cestou. (Tou nejhorskou možnou sice, ale takovou, která ponechala zadní dvířka pro turzení, co všechno krásného

se mohlo stát, jen kdyby nebylo invaze.) Tak jako vzešel z KSČ pokus o reformu systému – jakkoli byl jeho program konfúzní a plný vnitřních protimluvů a jakkoli šlo o důsledek probuzení společnosti v předcházejících letech –, tak se KSČ stala nástrojem normalizace podle sovětského návodu a prosadila restauraci režimu do stavu před pokusem o reformu, ba víc: do definitivní podoby reálně socialistického pořádku charakteristického pro brežněvovskou éru po porážkách reformních pokusů.

Nemohu zde naznačit ani v obrysech, jak se to stalo a po jakých etapách. Jedno se zdá být mimo pochybnost: nebylo k tomu zapotřebí ani jediného sovětského komisaře, Sověti nepotřebovali zakládat v Československu jinou komunistickou stranu. Jistěže tu byl sovětský tlak, jistěže Sověti zmobilizovali svou agenturu uvnitř KSČ (tu tam ovšem měli „odjakživa“ a byli to členové KSČ – Češi a Slováci, Ukrajinci z východního Slovenska). Ale KSČ to koneckonců zvládla silami, které byly její součástí před reformou i v době reformy. Prošla sice, zejména v závěru onoho díla obnovy – v průběhu roku 1970 – dosti velkou změnou a „očistila se“ od zhruba jedné třetiny členstva, ale v každé etapě její restaurace do homogenní strany leninsko-stalinsko-brežněvovského typu se našlo dost lidí, kteří udělali to, co připravovalo etapu další, včetně potřebného počtu hlasů v příslušných komisích a grémiích při vylučování „pravičáků“, zprvu jen kolečko za kolečkem podle známé salámové taktiky. (Jan Pauer konstatoval už na kolokviu v Cortoně, že stranická špička disponovala v letech 1969-71 personálním rezervoárem KSČ pro skoro všechny politické varianty vývoje.)

Normalizace uvnitř KSČ začala nejviditelněji anulováním vysočanského sjezdu. Nemohu se nyní zabývat analýzou textů, které byly na sjezdu schváleny jako programové dokumenty, a zkoumat je, v čem zůstaly poplatné dvojakosti Akčního programu, a snad to není ani důležité. Nicméně snad nezajdu příliš daleko, když řeknu, že vysočanský sjezd KSČ mohl být začátkem nové historie komunistické strany jako normální politické strany, zakotvené v československé společnosti a politice. Namísto toho se stala manipulace se sjezdem a s jeho výsledky v moskevském protokolu a na zasedání ÚV KSČ 31. srpna 1968 prvním aktem normalizační politiky těch, kteří byli na prvních místech sezna-

mu členů ÚV KSC zvoleného ve Vysočanech; až na výjimky přijali jako disciplinovaní vysocí funkcionáři nebo příslušníci aparátu KSC „neexistenci“ sjezdu i ti, kdož jej v nepřítomnosti odvolaných představitelů zorganizovali. (Tím odepisovali nejen nejlepší stránku své vlastní stranické minulosti; tím začali v očích veřejnosti odepisovat sotva se zrodí naději, že se „československá věc“ konečně stala pro KSC nejvyšším zákonem.) Lze říci, že obětování vysočanského sjezdu znovu zlomilo komunistické straně páteř vzápětí poté, co se pokusila napřímit. To byl ovšem jen začátek: přišlo zasedání ÚV KSC v listopadu s jeho pověstnou rezolucí a další personální změny v nejvyšším stranickém aparátě.

Pro ty členy KSC, kteří se propracovali už před Srpnem k poznání, jakou úlohu sehrála KSC za dvacet let svého panství a kteří se cítili být v první řadě součástí lidu a teprve potom členy KSC, a pro něž byly hodnoty československé státní suverenity a politické svobody nadřazeny ideji socialismu a disciplíně člena KSC, byl rozchod s normalizující se komunistickou stranou nevyhnutelný. Někteří z ní vystoupili ihned. U těch, kteří tak neučinili, bylo by snad možné provést ještě dnes dost reprezentativní sociologický průzkum, proč v KSC setrvali. Dovolím si odhadnout jednu z řady možných odpovědí: mnoho z nich podléhalo iluzi, že normalizační kurs v KSC je možno ještě zastavit či zvrátit; většina z nich se pokoušela uvnitř strany, v některé její organizaci nebo části jejího aparátu ještě silněji než před Srpnem vytvářet nátlakovou skupinu zdola proti normalizační politice a této pozice se nechtěla vzdát – až byla posléze z KSC vyloučena.

Normalizující se komunistická strana posléze dospěla až k svému „Poučení z krizového vývoje“ a k dovršení radikální očisty. V nesourodé masě vyloučených se sešli Alexander Dubček i František Kriegel, Oldřich Černík i Ota Šik, Čestmír Císař i Jaroslav Šabata, a také Gertruda Sekaninová-Čakrtová, Ludvík Vaculík, Pavel Kohout, Jan Procházka a Jiří Lederer, abych uvedl některá jména, jež vypovídají sama o sobě.

Ve skutečnosti se ovšem většinou vůbec nesešli, a to ani na společném politickém stanovisku, jejich cesty byly rozdílné už v okamžiku vyloučení a dále se rozcházely. „Strana vyloučených“ nikdy neexistovala a s odstupem necelých dvaceti let je evidentní,

že ani nemohla vzniknout. Co by bylo mohlo těch půl miliónu bývalých členů KSČ spojovat? Jaký program? Na čem by se byli mohli shodnout po zkušenosti, kterou prožili za dva a půl roku od chvíle, kdy se Dubček stal prvním tajemníkem strany, až po okamžik, kdy byl z téže strany vyloučen?

Co se s nimi stalo potom, jakou cestou kdo z nich prošel, to je už jiná historie.

V.

„Ten srpnový týden považuji prostě za historickou zkušenost, kterou nelze z povědomí našich národů vytěsnit a o níž nelze stále ještě říct, co vlastně znamenala, jak se zapsala do genetické výbavy společnosti a jak a kdy se projeví.“

Václav Havel, Dálkový výslech

Nadhozenou otázku by bylo možná zapotřebí rozšířit a ptát se, co zanechala v genetické výbavě společnosti zkušenost let 1968–69 a trauma normalizace. Anebo se lze ptát také jinak, z hlediska tématu, které tu poněkud vágně, ale přece jen s jistou důsledností sledují: co zbylo po onom velkém vzepětí, po oné manifestaci touhy po svobodě, jakou stopu po sobě zanechala účast lidu a veřejnosti v sociálně politickém hnutí, repluralizace společnosti, emancipace společenských subjektů? A dále, co zanechala v „lidu“, ve „veřejnosti“ zkušenost s komunistickou stranou před dvaceti lety a v letech bezprostředně následujících?

Také to je už úplně jiný příběh, který přerůstá úkol, který jsem si tady předsevzal, třebaže s ním souvisí. Zmíním se jen o jediném československém fenoménu současnosti, v němž se podle mého mínění zrcadlí nejrozšířenější lidová zkušenost z dramatu Pražského jara a z doby normalizace.

Ze všeho, co jsem schopen vnímat a analyzovat, vyrozumívám, že československá společnost je hluboce skeptická ke schopnosti KSČ ukázat jakoukoli smysluplnou a přijatelnou cestu ze spouště, kterou zanechalo její čtyřicetileté panství. Jestliže bylo před dvaceti lety nesmírně obtížné najít cestu ze slepých uliček, dnes, poté co se promarnila tehdejší energie a odhodlání lidí angažovat se ve veřejných záležitostech, je to úkol nadlidský.

Před 21 lety, na sjezdu spisovatelů v červnu 1967, konstatoval Ludvík Vaculík, tehdy také ještě člen KSČ, že za dvacet let nebyla u nás vyřešena žádná lidská otázka. Co by řekl dnes, po dalších dvaceti letech, kdyby ještě chtěl takto bilancovat?

Je to bankrot, oni nahoře to vědí a vědí to všichni dole. Nejde už o ideologii, o socialismus, spíš už jen o to, zda se s tím vůbec dá něco udělat a zda jakákoli změna daného stavu nebude – s tímž „hospodářem“ – změnou k horšímu oproti tomu, v čem a s čím už se lidé naučili žít jako s nevléčitelnou nemocí. A tak každý nadále hledá záchranu na vlastní pěst, žije se ve stereotypch, všechno se pohybuje setrvačností.

A také to je tečka za Pražským jarem 1968. Smím-li být na okamžik zcela osobní (historik je ovšem osobní vždycky, šalebná hra na objektivitu nemůže oklamat lidi znalé věci), bylo to přese všechno nejkrásnější období také mého života, přes původní skepsi, že všechno skončí jako předcházející vlny přechodné liberalizace v jakémsi podprůměru, a navzdory pozdějším okamžikům zoufalství, jež však nikdy nevedlo k tomu, aby se skládaly ruce nečinně do klína.

I. STUDIE

Jindřich Pecka

PROMĚNY PRAŽSKÉHO JARA VE SVĚTLE PRAMENŮ SPONTÁNNÍ POVAHY

*„Mytologie patřil do dějin, není jejich kuriózním odpa-
dem. Lidé se orientují podle informací, které jsou jim
dostupné. V únoru 1968 se zdálo, že se dějiny zastavi-
ly, aby se rozběhly jiným směrem... Taková není jen
pravda těch, kteří přihlíželi nejasným událostem ve
vedení strany z posledních řad galerie... Ty skutečné
dějiny se tehdy neodehrávaly v sekretariátech, ale na
veřejnosti, na ulicích...“*

P. Pithart: *Svědectví*, XIV, 1978, č. 56, s. 607

Koncem 60. let vyvrcholila krize politického systému, která byla svým způsobem permanentní, ale zřídka kdy překročila práh kabinetů. V roce 1968 se však stala věcí veřejnou. Opoziční hnutí zformované nikoli jen uvnitř vládnoucí strany, ale vznikající i mimo ni, hledalo svou identitu. V kritickém okamžiku dalo průchod svému nesouhlasu s dosavadním stavem a dějinný proces přeneslo doslova na ulici. Od druhé poloviny března 1968 se začala uskutečňovat neformální setkání pražské mládeže s představiteli veřejného života. Podobné mítinky pak svolávaly velké závody, vysoké školy a jiné instituce i mimo hlavní město. Po zasedání ÚV KSČ 28. 3. 1968, které přijalo rezignaci A. Novotného, obklopilo účastníky jednání několik set mladých lidí a na nábřeží L. Svobody se rozvinula spontánní diskuse. Když 18. července zveřejnilo *Rudé právo* varšavský dopis, konala se po celé zemi veřejná shromáždění na podporu suverénního stanoviska ÚV KSČ. Lidé zasahovali do politického života i řadou podpisových akcí, které se rovněž odehrávaly před očima veřejnosti. Nebylo proto náhodou, že se tato skutečnost stala předmětem rozhovorů v Čierné nad Tisou a v Brati-

slavě. Předsednictvo ÚV KSČ, ve snaze vyhovět požadavkům sovětské strany, se usneslo vyhradit spontánním diskusím Letenskou pláň. To však už bylo 13. srpna 1968 a do okupace Československa zbývalo pouhých sedm dnů. A tak Letenská pláň ožila spontánním hlasem veřejnosti až po 21 letech.

Vytvořilo se zvláštní sociálně politické klima jako „pojitko“, které překlenulo hranice mnohavrstevné struktury.¹ Nebylo to v pravém smyslu hnutí; byla to hodnotová orientace směřující od skupinových zájmů k všelidským. Integrovala rodící se občanskou společnost, silný reformní proud i lidovou aktivitu v nejširším možném kontextu.

Zvýšená dynamika společenského pohybu vynesla pak na povrch i zvláštní jev soudobých dějin – nebývalé množství spontánních pramenů, které vypovídají o době svým obsahem koncentrovaným do několika základních postojů i svou existencí a způsobem prezentace. Sám jejich výskyt, srovnatelný jen s listopadem 1989, je pozoruhodným historickým faktem a nelze ho při studiu pominout.²

Z hlediska funkční informační struktury se jedná o bezprostřední prameny, které jsou samy částí historické skutečnosti. Podle vžitě typologie patří převážně do kategorie pramenů dochovaných ústně, jako např. zvěsti, bezprostřední informace (zprávy), anekdoty nebo živě tradované písně. Na jejich charakteristice přitom nic nemění, jsou-li písemně nebo audiovizuálně fixovány. Jen dobová hesla a nápisy tvoří vyhraněnou skupinu písemných pramenů. K nim patří ještě anonymní poezie a letákové písně, které nebyly určeny ke zpěvu, ale jako svébytný novinářský žánr komentovaly časové události. V archeografické typologii se obě kategorie obyčejně zahrnují do skupiny „tradič-

---

1 Srov. Bauman, Z.: *Sociologie*. Praha 1965, s. 167 a n.

2 První pozornost mu věnoval už srpnový tisk. Viz např. *My* 68, 24. 8., s. 2; *Mladá fronta*, 27. 8., s. 3; *Zemědělské noviny*, 27. 8., s. 2 aj. Srov. také *Sedm pražských dnů*. 2. vyd. Praha 1990, s. 366-375; Čermák, M.: *Sedm olomouckých dnů*. Olomouc 1990, s. 139 a 220 a n.; Pecka, J. – Pecka, E. (pseud. J. V. Novák): *Mezi dvěma srpnými*. 1978. Rkp. uložený v ČSDS, Scheinfeld-Schwarzenberg. V současné době probíhají v Ústavu pro soudobé dějiny ČSAV (dále jen ÚSD) práce na kritické edici těchto pramenů.

ních“, „ústních nebo folklórních“ pramenů.³ Avšak pojmy lid, lidovost, lidová píseň jsou i ve folkloristice příliš vágní, a tak dávám přednost hledisku spontaneity i pro název těchto pramenů.⁴

V situacích podobných té, která nastala v roce 1968, zažívají obvykle jednotlivé vrstvy a skupiny obyvatelstva současně naději i pocit ohrožení hodnot, s nimiž spojily svou existenci. Opouštějí proto podružné zájmy a cíle a upínají se k tomu nejpodstatnějšímu, co naplňuje jejich skutečné či domnělé představy o smyslu života. Vzniká tak silné pouto sounáležitosti a jednoty stanovisek.

V roce 1968 se taková situace vytvořila vpádem sovětské armády a vojsk Varšavské smlouvy na naše území. Vyvolalo to atmosféru hořkosti, pocit zrady, bezmoci, nenávist, ale i silně prožívané vědomí morální převahy. Z dosud netušené hloubky národní soudržnosti vznikaly spontánní zvěsti, nápisy, hesla, anekdoty, anonymní verše, písně a satirické skladby, které dokonale odrážejí sféru kolektivního vědomí, jednoznačně odmítavé stanovisko k faktu okupace a stalinsko-brežněvovskému konceptu politiky.⁵ Jsou dílem zvláštní „emocionální infekce“⁶ šířené ve větších či menších skupinách, jejímž důsledkem je vždy převaha citové motivace nad reflexí. Lidé jsou mnohem více nakloněni věřit nejrůznějším zvěstem a podléhají v tomto smyslu vzájemné stimulaci, která reflektuje stejnorodou zkušenost. Vznik těchto spontánních projevů má tedy všechny znaky davo-

3 Hroch, M. et al.: *Úvod do studia dějepisu*. Praha 1985, s. 141.

4 *Čs. vlastivěda III. Lidová kultura*. Praha 1968, s. 302. – Na problematičnost těchto pojmů naráží i soudobá esejistika. J. Kroutvor např. píše: „Lid je romantický fetiš, nejasný pojem. Demystifikace spočívá v tom, že lid jsou docela jednoduše lidé. Lid jsou ve skutečnosti všichni, kdo nemají moc v rukou. V nejlepším případě může lid hlasovat, volit, ale nikdy ne vládnout, uplatňovat autoritu, zakoušet vyšší postavení...“ – *Potíže s dějinami*. Praha 1990, s. 87.

5 V této souvislosti došlo k výraznému sblížení reformních komunistů s nekomunisty. Projevilo se to i v momentálním růstu důvěry v KSČ. Ústav pro výzkum veřejného mínění ČSAV zveřejnil 13. 7. 1968 výsledky šetření, podle nichž *naprostou důvěru* ke KSČ mělo 11 % (před lednem 6 %), *důvěru* 40 % (před lednem 17 %). – *Svědectví*, IX, 1968-1969, č. 34-36, s. 387.

6 Szczepeński, J.: *Spektrum společnosti*. Praha 1968, s. 90.

vých artefaktů s dominujícím pocitem solidarity, kolektivní sugesce a morálního vzrušení.

Brutální vojenská invaze se představila jako pragmaticky účinný, ale zároveň morálně odsouzený zásah. Proto se také mohl na pozadí této tragické situace uplatnit i zvláštní smysl pro komično.⁷ Proti chladné oceli stál najednou český humor, který podle Vladislava Vančury neznamena jen prostý smích, ale poznání. „Humor je názor.“⁸ Jen tak si lze vysvětlit, proč se představitelé totalitních systémů obávají více neorganizovaného smíchu, než organizovaných demonstrací. Obávají se totiž názoru, který se vymyká jejich kontrole a v němž – jak výstižně napsal profesor František Jílek – „duch prožívá rozkoš ze své volnosti“. Pro atmosféru srpnových dnů jsou pak zvláště přílehlavá jeho slova: „Jestliže vtip odkrývá nedostatky světa, humor pomáhá dostat se přes ně.“⁹

Osvobozující vliv humoru jako jevu, který pomáhá člověku pozvednout hlavu a být „nad situací“, si stačil uvědomit i dramatickými událostmi zavalený tisk té doby. „Špalíry výkladů se změnil v jednu obrovskou čítárnu,“ psaly *Zemědělské noviny* na sklonku prvního okupačního týdne.¹⁰ „Vážné i hněvivé nápisy, plakáty, strohé výzvy... Veršované i hesla, rozsvěčující pochmurnou tvář chodců, je tu i smích... Ukazuje, že jsi nad situací. Že jsi pochopil její absurditu, že zastrašování na tebe neplatí... Humor, to je jistota zítřka... Humor odkryl pravé tváře polopravdám a farizejskému pokrytectví, jež líbá před zradou na tvář.“

Téměř rodovým znakem projevů tohoto druhu je ironie, která vyrostla z pocitu opakovaného provizória, ztráty iluzí a všední každodennosti v dlouhých periodách bez vlastní svébytné reprezentace. Odtud pramení i dichotomie anonymního vědomí: „my“

7 Tato situace je zcela ve shodě se sovětskou teorií: „Společenský jev, který je z filozofického hlediska přežil a z politického hlediska reakční, je tedy z estetického hlediska komický.“ – Borev, J. B.: *Základní estetické kategorie*. Praha 1963, s. 254.

8 Vančura, Vl.: *Vědomí souvislosti*. Praha 1958, s. 30.

9 Jílek, F.: *Vtipná čeština*. Praha 1967, s. 53.

10 *Zemědělské noviny*, 27. 8. 1968.

dole a „oni“ nahore. Mezi těmito dvěma póly osciluje celá škála fragmentárních postřehů, v nichž se vážné, tragické události posouvají do roviny anekdotických komentářů a hospodských povídalek. V tradici spontánní slovesnosti má totiž hospodské klima nezastupitelné místo jako prostředí hromadné euforie. Radko Pytlík¹¹ o tom doslova píše: „Zde existuje prostor pro zábavnou hru se slovy, rozhovor, z něhož vyplývá neztenčená radost ze života. V částečném, někdy skutečném, někdy předstíraném opojení vzrůstá nejen pocit družnosti, nutný k navázání kontaktů, ale i zvláštní druh dionýského opojení, rozjazení, jež je podnětem k rozpoutání tvůrčí aktivity.“

Tady vznikají svérázné žánry periferní slovesnosti. Jejich tvůrci a nositelé, krytí anonymitou, vrozeným smyslem pro nespoutanost a hru, komentují disharmonii vlastního bytí a činí tak s humorným nadhledem a odzbrojující drzostí.

V emotivně vypjatých událostech se z této každodennosti rodí i spontánní jednota vůle, představ a v neposlední řadě i jazyka.¹² V srpnu 1968 promluvily náhle všechny společenské vrstvy neotřelým, citově zabarveným způsobem, bez novinářských a schůzovních fráží. Jiří Dienstbier a Karel Lánský¹³ se např. zmiňují o tom, jak byli sami při čtení textů vysílaných před dvaceti lety překvapeni ostrostí jejich výrazu a gestace. Zároveň si povšimli i některých stránek, které mají důležitost pro vnitřní kritiku těchto pramenů. Píší:

„Emotivní odpor, někdy i zloba a vztek, cílily na původce právě probíhající invaze, zejména na Sovětský svaz. Byly o to sil-

11 *Kmen*, 1989, č. 36, s. 3.

12 Jazyková kultura je významným jevem nejen filologickým, ale i sociologickým a historickým. Zplanělý a odcizený jazyk oficiálních projevů sám od sebe vytvářel komunikační bariéru a vzdaloval se tak své základní funkci. O to víc se lidé upínali k jazykovým projevům odlišné, nezřídka tabuizované kultury. I odtud např. pramení zvýšený zájem o náboženskou literaturu. Symptomem tohoto stavu (zvláště v době posrpnové normalizace) byl až nezvladatelný zájem o dílo Pavla Eisnera. Jeho knihy *Chrám i tvrz* a *Bohyně čeká* byly jen na zápis a v pražských knihovnách se na ně čekalo i několik let.

13 Dienstbier, J. – Lánský, K.: *Rozhlas proti tankům*. In: *Srpen 1968*. Praha 1990, s. 21 a n.

nější, že v důsledku staleté rusofilie československých národů mnozí okupaci pocítovali zcela osobně jako zradu hlubokých osobních citů. Neuvědomíme-li si tento dobový kontext, mohou se některé formulace jevit až jako šovinistické. Při bližším pohledu je však zřejmé, že odmítnuta byla mocenská zvůle... stalinismu. Svědčí o tom diskuse se sovětskými vojáky v ulicích, hesla typu *Lenine, probuď se*, Brežněv se zbláznil i radost, s jakou byla všude přijímána zpráva o demonstraci hloučku Moskvanů proti invazi na Rudém náměstí.“

Opravdovost těchto spontánních projevů svědčí zároveň o tom, že národ není lhostejný k vyšším mravním ideálům a hodnotám, jak by se podle předlednové a později normalizační letargie zdálo. Ve zvláštní, až atavistické ironii nachází „malý člověk“ vnitřní svobodu a nezávislost na vnější politické moci. To mu umožňuje přežít, uchovat potlačované hodnoty a v příhodné chvíli vystoupit na jejich obranu.

Historická zkušenost nás přesvědčuje, že tyto formy lidového projevu nelze mocenskými prostředky trvale potlačit. Vždycky se znovu projeví. V centru i na periférii společenského pohybu. Výskyt spontánních pramenů z roku 1968 vyvrací např. tvrzení, že region je v totalitním systému jen pasivním odleskem centrální manipulace. Řada hesel, epigramatických nápisů a písní přešla sice díky rozhlasovému vysílání do menších sídlišť z centra, ale stejnou cestou ovlivnila periférie tento aparát v Praze, Brně, Bratislavě.¹⁴

Z překotné společenské aktivity vyplynula pak i přirozená potřeba její dokumentace. Tak jako ve všech podobně vzrušených dobách, vznikaly i v letech 1968–1969 soukromé sbírky fotografického materiálu, rukopisné zpěvníčky a sešity satirických veršů, výstřižky z denního tisku, fonotéky i amatérské filmové snímky. Někde, jako na Strakonicku nebo Jindřichohradku, se takové první sbírky protiokupačních veršů, písní a nápisů rozmnožovaly přímo na závodech.¹⁵ Tato první dokumentace byla zcela spontánní a sama o sobě představuje společenský

¹⁴ Např. heslo „neutralita“ nepochází z Prahy, ale 22. 8. 1968 je prostřednictvím rozhlasu předložila skupina ostravských právníků.

¹⁵ Šlo většinou o přepisy textů z ústředního tisku nebo vysílání Čs. rozhlasu.

jev hodný badatelského zájmu. Její relativně široká základna se ovšem od podzimu 1968 podstatně zužovala. Bylo tomu tak proto, že energie společenského pohybu se přirozenou cestou vyčerpala, a zejména proto, že na další vývoj v zemi dolehl stín moskevského protokolu.¹⁶ První překotné sbírky tak nepřekročily rozsah několika náhodných čísel celostátního a regionálního tisku, letáků a fotografií. Mnohé zůstaly zapomenuty jako součást nevýznamných rodinných památek či dokonce skončily ve sběru. Přesto bylo stále dost těch, kteří prokázali smysl pro soustavnost a průběžně své sbírky doplňovali. Většinou tak přešli i profesionální instituce a pokryli mezery archivních a muzejních dokumentací. Značné množství tohoto materiálu zůstalo ale v rukou jednotlivců i po listopadu 1989, neboť nedůvěra ve svébytnost státních institucí byla hluboká a po celá desetiletí oprávněná.¹⁷

S výjimkou psaných hesel a rozměrných letákových písní se v našem případě jedná o fixace projevů šířených převážně ústně (zvěsti, hádanky, anekdoty, epigramy, krátké popěvky). Na rozdíl od dokumentů úřední povahy, které i v zcela aktuálních případech počítají s určitým navyklým koloběhem a tedy i s delší dobou trvání, různými ohledy, kalkulacemi apod., jsou tyto prameny bezprostředně funkční a díky své anonymitě až bezohledně lapidární a přímočaré.¹⁸

16 Dopad moskevského protokolu byl snad o to těžší, že se lidé mohli o jeho obsahu jen dohadovat na základě povšechného komuniké. Vlastní znění tohoto dokumentu bylo přísně tajné. Vyšlo tehdy jen v zahraničí (*Svědectví*, IX, č. 34-36, s. 228 a n.). První československý přetisk se objevil až po 22 letech. Viz Benčík, A. – Domaňský, J.: *21. srpen 1968*. Praha 1990, s. 116-120.

17 Svědčí o tom i případ sbírky dokumentace „Srpen 1968“ v OA Znojmo. (O jejím vzniku viz sborník *Jižní Morava*. 1969, s. 142). V době normalizace sbírku úředně převzal tehdejší předseda ONV a její podstatnou část patrně zničil. (Písemné sdělení OA Znojmo 1990-04-18, čj. 160/90.) Podobným případům zabránila AS MV, která vydala směrnicí čj. Ar/249/1970 z 9. 1. 1970 o zapečetění a znepřístupnění materiálu z let 1968–1969. S odvoláním na toto opatření se např. podařilo OA v Prachaticích odolat v r. 1978 tlaku OV KSČ na vydání této dokumentace. Existují i případy, kdy pracovník archivu pořizoval sbírku dokumentů z těchto let a držel ji až do jara 1990 soukromě mimo archiv.

18 Takové bylo např. heslo: „Smrt Novotnému!“, které kladlo do souvislosti okupaci s návratem předlednových poměrů.

Významnou, i když početně neobsáhlou skupinu tvoří zvěsti. Jsou to krátké, ústně tradované zprávy „z doslechu“ o napjatých událostech doby. Jejich verifikace je obtížná, ne-li zcela nemožná.

V minulosti vznikaly často za přírodních katastrof, revolucí, válek, okupace. Polský sociolog Jan Szczepeński zdůrazňuje, že se objevují především tehdy, „kdy je situace nejasná a kdy se pociťuje silná potřeba informací. V takových situacích jsou oslabeny i obvyklé mechanismy sociální kontroly, tzn., že existují všechny podmínky, za kterých vzniká sociální infekce... Vyvolávají napětí, krize a očekávání prudkých změn“.¹⁹ Vytváří se zvláštní uzavřený okruh vzájemné stimulace, kde mluvčí X sdělí meritum zvěsti příjemci Y, na něhož emocionálně zapůsobí. Ten ji předá se svým citově zabarveným komentářem příjemci Z, od něhož se dostává se zvýšenou hladinou emocionality zpět k X, a tak podstatně zvyšuje i jeho počáteční neklid.²⁰

Většina sociologů, zabývajících se otázkou šíření zvěstí, se zpravidla shoduje v tom, že jejich živnou půdu tvoří štvav, kdy sdělovací prostředky buď neexistují, nebo jsou „zglajchšaltované“, nemají důvěru apod. Situace u nás v roce 1968 však byla jiná: legální tisk, rozhlas a televize měly plnou důvěru obyvatelstva. Zcela lapidárně to vyjadřovalo heslo: „Před Dubčekem smeknem, před rozhlasem kleknem.“²¹ Snad proto se v této době vyskytovalo poměrně málo zvěstí, a ty, co kolovaly, pramenily nikoli z nedůvěry k sdělovacím prostředkům, ale z toho, že redakce pracovaly s minimální možností ověřovat překotné zprávy.

Pro zvěsti je typická anonymita. Neobsahují konkrétní údaje o místě a času, a pokud ano, jsou z věcného hlediska málo sdělné. Teprve v souhrnu představují pramen, který má schopnost vypovídat o klimatu a hodnotové orientaci lidí a doby. Až dosud se mi podařilo evidovat 46 zvěstí. Z toho tři byly záměrně šířeny sdělovacími prostředky okupujících zemí jako součást ideologického zdůvodnění vojenského zásahu.²² Československé veřejně

19 Szczepeński, J.: c. d., s. 94.

20 Tamtéž, s. 90.

21 Svoboda (Č. Budějovice), 30. 8. 1968, s. 4.

22 Meritum těchto zvěstí bylo následující: 1. Na západních hranicích stojí připraven Bundeswehr. 2. Do Prahy přilétají jednotky americké armády s vojskou

mínění je ovšem nepřijalo do koloběhu ostatních zvěstí, ale učinilo z nich látku pro lidovou satiru, anekdoty, epigramatická hesla a nápisy. Zbývající se člení do 20 tematických skupin, mezi nimiž existují další vazby:²³

1. Dělník pohrozil obrněnci a byl zastřelen.
2. V Praze byly nasazeny vojenské jednotky, které se podílely na likvidaci pobaltské inteligence a jiných národností SSSR.
3. Sovětská bezpečnost zatýká čs. občany.
4. Násilí sovětských vojáků na čs. ženách.
5. Projevy neschopnosti a nekulturnosti okupantů.
6. Čs. školy budou dočasně uzavřeny.
7. Sovětští vojáci zastřeleni za činy neúměrné takovému trestu.
8. Sebevraždy sovětských vojáků jako projev studu za okupaci ČSSR.
9. Sovětští vojáci odvolaní z ČSSR se nevracejí domů, ale na Sibiř.
10. Projevy soucitu nad dítětem okupačního vojáka.
11. Protestní akce v SSSR proti invazi do Československa.
12. Stud polských a německých turistů, kteří byli svědky vojenského vpádu.
13. Českoslovenští turisté vracující se z Jugoslávie budou v Maďarsku oloupeni.
14. Z Rumunska přinesli čs. turisté zvěst, že nestáhne-li SSSR svá vojska, vstoupí USA do války.
15. Prezident Svoboda dosáhl osvobození čs. představitelů v Moskvě pod pohrůžkou, že se zastřelí.
16. Odvezení čs. představitelé byli v Moskvě ztýráni a ozářeni.
17. Předseda vlády O. Černík dal otevřít hranice pro všechny, kdo se cítí doma ohroženi.

---

technikou pod záminkou natáčení historického filmu. 3. Po Praze jezdí civilní auta se zbraněmi pro kontrarevoluci.

23 Srov. c. d. *Mezi dvěma srpny*, s. 69-83. Některé zvěsti se později podařilo konfrontovat s fakty a ověřit je jako pravdivé zprávy. Týká se to např. zvěstí typu č. 1, 4, 7, 8, 11, 18. – Četná fakta k tomu viz zvl. Souhrnná informace Hlavní správy VB o hlášených případech protiprávního jednání příslušníků vojsk Varšavské smlouvy z 18. 12. 1968 – *Studentské listy*, 1990, č. 13, s. 8.

18. Moskva rozhodla likvidovat obrodný proces v ČSSR prostřednictvím jeho vlastního vedení.
19. Okupační vojska obsadila Státní banku československou, protože její pracovníci odmítli směny rublů.
20. Hrozba měnové reformy.

K nejfrekventovanějším látkám patřily variace na téma 1, 3–5, 7–9, 12, 16 a 20. Některé z těchto „zpráv z doslechu“ se staly zvěstmi jen pro svou neúplnost. Teprve později bylo možno je zkompletovat a zjistit míru jejich hodnověrnosti. Např. zvěst látkové skupiny č. 1, že „jakýsi dělník pohrozil pěsti obrněnému transportéru a byl zastřelen“, nepochybně rozšířil brněnský rozhlas, který ji vysílal 21. srpna.²⁴ Z téhož dne je znám případ střelby na libereckém náměstí, dvou zastřelených chlapců v Praze a dalších obětí. Velmi blízko naší zvěsti má také smrt Marie Charouskové na Klárově z 26. srpna, ale protože zvěst byla zaznamenána už 21. srpna v jižních Čechách, nemohl být pro ni tento případ podkladem. Podle dosud neuzavřeného šetření bylo zatím zjištěno 94 obětí československých občanů.²⁵

V září 1968 mi vyprávěl pětatřicetiletý řidič autoškoly v Českých Budějovicích zvěst (č. 10): „Do mlékárny v Rožnově přišel sovětský voják a chtěl mléko. Prodavačka mu je za všeobecného souhlasu ostatních zákazníků odmítla prodat. Voják však tvrdil, že potřebuje mléko pro chlapce. Nevěřili mu. Odešel a za chvíli se vrátil s dítětem. Vyprávěl, že je vdovec, a když musel náhle narukovat, neměl komu chlapce svěřit. Vzal ho s sebou... Lidé pro něj nakoupili tašku potravin.“²⁶

Podobný případ popisuje ve své knize A. Levy.²⁷ Píše: „Nejmenším z 650 000 nevítaných hostů byl patrně devítiletý chla-

---

24 Odtud ji patrně převzal Levy, A.: *Pražské peřeje*. Toronto 1968, s. 158.

25 Dosavadní literatura o počtech obětí se poněkud rozchází. Pro období do 18. 12. 1968 je patrně směrodatná cit. informace Hlavní správy VB, podle níž bylo vojsky Varšavské smlouvy usmrceno zbraní 53 a dopravními prostředky 33 osob. Jiným způsobem byly usmrceny 3 osoby. Těžce zraněno bylo střelnou zbraní 208, dopravními prostředky 119 a jiným způsobem 18 osob. Při dopravních nehodách bylo 123 lehce zraněných. – *Studentské listy*, 1990, č. 13, s. 8.

26 Srov. c. d. *Mezi dvěma srpný*, s. 73.

27 *Tamtéž*, s. 189.

pec, který přijel do Bratislavy v tanku. Jeho otec, vdovec, jenž o sobotách cvičil jako záložník u tankové jednotky, byl týden před invazí povolán k prodlouženému „cvičení v Maďarsku“. Protože neměl čas uspořádat si záležitosti a opatřit někoho k chlapci, požádal velitele tankové jednotky, zda smí vzít chlapce s sebou na výlet. Důstojník věděl o účelu operace tolik co otec a souhlasil...“

První verzi situovanou do rožnovské mlékárny jsem měl možnost si ověřit: nic tam o takovém případě nevěděli. Bratislavská verze je lokalizována příliš obecně a neurčitě, takže její verifikace je zcela vyloučena. Oba varianty však vypovídají o stavu kolektivního vědomí té doby, v němž byl silně zjitřený cit pro morální aspekty. Soucit s dítětem okupačního vojáka posiloval vědomí mravní převahy poraženého národa.

V literatuře se připomínají také zvěsti o tom, že prezident Svoboda zachránil československé ústavní činitele z moskevské internace pod pohrůzkou, že se zastřelí.²⁸ Nikdo z účastníků však o tom dosud nepodal věrohodné svědectví. V dubnu 1990 se na to znovu zeptal redaktor deníku *Práce* prezidentovy dcery. Z její odpovědi vyplývá, že se podobná pohrůzka mohla odehrát ještě při jednání v Praze v souvislosti s nátlakem, aby jmenoval tzv. „dělnickorolnickou vládu“. Prof. Zoe Klusáková-Svobodová o tom doslova řekla: „Takový výraz jako voják tatínek jistě nepoužil. Avšak při dalším jednání, když opakovaně byla nastolená otázka dělnickorolnické vlády, řekl vzrušeně, že krve již ve svém životě viděl dost a že než by toto učinil, raději si vezme pistoli...“²⁹ Vůbec nejrozšířenější zvěstí, doloženou z celého území republiky, byla zpráva, že „naši představitelé byli po zatčení v Sovětském svazu ozáření“.³⁰ Jejím podkladem bylo brutální chování okupačních vojsk a neslýchané zatčení ústavních činitelů suverénního státu.³¹ Dne 24. srpna 1968 Čs. rozhlas dokon-

28 *Svědectví*, XIX, 1978, č. 56, s. 651.

29 *Práce*, 28. 4. 1990, s. 5. Další podrobnosti o tom přináší J. Pauer ve stati otištěné v tomto sborníku.

30 *C. d. Mezi dvěma srpny*, s. 76.

31 Čs. veřejnost na to reagovala nejen adresnými rezolucemi, ale i spontánními hesly a nápisy typu: „Dubčka nám vraťte a sami se ztraťte!“

ce uváděl, že „po Praze je rozšiřována zpráva, že Alexander Dubček byl odsouzen k smrti. Jde asi o provokaci, aby lid prudce reagoval proti okupantům, a ti pak mohli náš lid masakrovat“.³² V neposlední řadě přispěl k rozšíření této zvěsti sám Alexander Dubček, jehož projev bezprostředně po návratu z Moskvy nesl stopy značného vyčerpání.³³ S tím souvisí i zvěst o Dubčekově zranění ve tváři, které ústní podání vysvětlovalo brutalitou sovětské internace. Podle pozdějšího sdělení osobního lékaře měl A. Dubček skutečně drobné poranění hlavy způsobené z 24. na 25. srpna uklouznutím v koupelně.³⁴ Vlastní motiv ozáření se několikrát vracel. Nejsilněji v říjnu 1968, kdy Josef Smrkovský onemocněl chřipkou.

Přibližně ve stejné době prošla krátce koloběhem ústního podání zvěst o tom, že Moskva rozhodla likvidovat obrodný proces v Československu prostřednictvím jeho vlastního vedení. Byla to nejméně frekventovaná zvěst, ale jak se později ukázalo, míra její pravdivosti předčila všechna očekávání.³⁵

Z těchto několika případů vysvítá, že ve zvěstech máme zprostředkovánu širší společenskou souvislost a že jejich význam jako historického pramene stoupá s mírou kompletnosti jejich fixace. Vyjadřují vědomí, postoje a očekávání své doby.

Velice početnou skupinu pramenů tvoří *nápisy a hesla* psaná po zdech, ohradách, ulicích, vozovkách, továrních komínech, výkladních skříních, pomnících, nebo šířená tiskem. Jsou to drobné slovesné útvary, které obsahují obecně platné zásady nebo zkušenosti lidového společenství. Vyjadřují soud o skutečnosti prostým, obrazným nebo veršovaným textem. Nejednou se blíží tradiční formě přísloví. Z hlediska kritické analýzy je však třeba neztrácet ze zřetele, že tato forma žije už jen ve stylizovaných úpravách a kalamburech, vlastních vysoce intelektuálnímu, nikoli tradičně lidovému prostředí.

32 C. d. *Sedm pražských dnů*, s. 182.

33 Blíže o tom viz Mlýnář, Z.: *Mráz přichází z Kremli*. Praha 1990, s. 165 a n.

34 Tři dny v Moskvě. *Rozhlas*, 1990, č. 8, s. 12.

35 Tigríd, P.: *Politická emigrace v atomovém věku*. Praha 1990, s. 93; Vančura, J.: *Naděje a zklamání. Pražské jaro 1968*. Praha 1990, s. 108.

Pokud jde o frekvenci a chronologii tohoto lidového hesláře, je zřejmé, že největší počet nápisů a hesel byl zaznamenán hned v prvních dnech okupace. Českobudějovický kronikář o tom napsal.³⁶

„Město je přivítalo letáky a českými a ruskými hesly, která se objevila na dlažbě, na zdech a na kdejakém volném místě, psaná křídou nebo štětkou. Hesla byla i ve výkladních skříních obchodů, kromě knihkupectví Sovětská kniha, kde výkladní skříně vyprázdnili, vchod uzavřeli mříží, za níž se nahromadila spousta odpadků. Hesla byly popsány i tanky a hesla byla věšena i na hlavně jejich děl... Shluky tvořili a hesla nejvíce psali mladí.“

Po podpisu moskevského protokolu vyhověla veřejnost na několik dní požadavku politické reprezentace a psaní hesel téměř zastavila. Ne však na dlouho. „Počátkem září,“ píše jihočeský kronikář,³⁷ „objevily se zase štětky a malovalo se kde se dalo. Psalo a vyvěšovalo se nejrozšířenější heslo: Jsme s vámi, buďte s námi, spojené s portréty Ludvíka Svobody, Alexandra Dubčeka, Oldřicha Černíka a Josefa Smrkovského.“

S postupující „normalizací“ musela nakonec mnohá hesla zmizet, ale dramatická doba co chvíli vybuchovala novými událostmi a projevy. Zvláště se to ukázalo v době studentských stávek, v akcích spjatých s obětí Jana Palacha nebo v souvislosti s hokejovými událostmi v březnu 1969. Jejich intenzita však už nesla stopy moskevského kompromisu.

Na základě systematicky vytvořené sbírky dokumentace z jižních Čech³⁸ lze považovat za svým způsobem modelové zjištění, že podle psací látky a způsobu šíření lze rozlišit skladbu hesel takto:

Nápisy na zdech, chodnících, vozovkách, ohradách apod.	25 %
Plakáty a transparenty	28 %
Tisk	47 %

36 ÚSD, Sb. 1968–1969. Návrh zápisu do českobudějovické kroniky za rok 1968, předložený v červenci 1969 radě MěNV, která jej neschválila. Strojopis, s. 18.

37 *Tamtéž*, s. 23.

38 ÚSD, Sb. 1968–1969. České Budějovice. Srov. c. d. *Mezi dvěma srpnými*, s. 43.

Z jazykového hlediska se pak dochovaná hesla jeví následovně:³⁹

český jazyk	91,0 %
ruský jazyk	7,5 %
německý jazyk	1,5 %

Necelých 7 % tvoří hesla s lidovými vulgarismy, zatímco téměř z 11 % jsou motivována literárními vzory (Aristoteles, Cicero, Čapek, Čech, Drda, Fučík, Gercen, Goethe, Hašek, Hegel, Jirásek, Kant, Kollár, Lorimer, May, Neruda, Palacký, Erasmus Rotterdamský, Sherwood, Schiller, Vergilius). Nechybí ani inspirace z Bible.

Tematicky lze rozlišit nápisy vyzývající k odchodu vojsk (Okupanti táhněte! Běžte pryč, než se naštvu! Běžte domů, Ivani, čekají vás Číňani!),⁴⁰ vyjadřující rozhořčení nad jejich barbarickým chováním (Včera draží – dneska vrazí! Voli, nestrilajtě, zděs ljudi! Přehlídka sovětské umělecké tvořivosti – Národní muzeum) a nad odvečením československých státních představitelů (Dubčeka nám vraťte a sami se ztraťte!). Mnoho hesel pranýřuje pokrytectví, s jakým se vydávaly vnucené svazky za „bratrské“ (Kain byl také bratr! Tak dlouho jsme prohlubovali přátelství, až jsme na dně). Staré zprofanované heslo „Sovětský svaz – náš vzor“ teď znělo zcela jinak: „Sovětská paralýza – nejprogresivnější paralýza světa.“ Po celém území se rozšířily parafráze donekonečna omílaného citátu z Lenina: „Učit se, učit se, učit se“, k němuž se připojoval dovětek – „ale doma!“⁴¹

Celá série hesel chápala situaci jako válku⁴² a inspirovala se na podobných textech a zážitcích z let 1938–1945 (Odmítáme

39 *Tamtéž*. – Poměrně malé procento německých textů je dáno mj. i tím, že vstup jednotek NDR na naše území byl zřejmě porušením postupimských dohod, a proto jej Moskva všemožně utajovala. – Tajnosti intervence. *Lidové noviny*, 1990, č. 78 (5. 6.), s. 1 a 2.

40 *C. d. Mezi dvěma srpný*, s. 85 a n. Pokud v následujících ukázkách neuvádím jinak, pocházejí z této dokumentace, s. 85-119.

41 Velmi frekventovanou obměnou byl také nápis: „Brežněve, ty něučíšja, něučíšja, něučíšja.“

42 Nešlo přitom pouze o jevovou stránku, ale o vážné ohrožení míru. Předseda branně bezpečnostního výboru SN FS Ladislav Lis o tom v dubnu 1990 řekl: „... na městském výboru KSČ, kde jsem v té době pracoval..., jsme s přáteli Bizíkem a generálem Prchlíkem vypracovávali strategii kruhové obrany průmyslových center. Naše skupina... vycházela skutečně z rozhodnutí se v přípa-

moskevský diktát! Válka je vůl! Na tom pražském mostě Rusi střílejí sprostě) a všímá si i zásobovacích a jiných potíží okupačních vojsk (Ani kůrku chleba, ani hlt vody okupantům! Zamkněte popelnice! Byli sytí, když byli doma, ale jsou hladoví, když jsou v Československu. Proč??? – Ideologické argumenty jsou příliš hubené). Zvláště přílehlavá jsou hesla a nápisy charakterizující sovětský systém (Řasy Brežněva jsou vousy Stalina na vyšší úrovni).

Vyhraněnou skupinu tvoří nápisové reakce na tzv. „hokejové události“ z března 1969, které se staly metaforickým obrazem našich vztahů k Sovětskému svazu.⁴³ S nadšením, které mělo všechny atributy „emocionální infekce“ davu, přijal jinak bezmocný národ alespoň vítězství na sportovním kolbišti, jak to vyjádřil sloganem: „V srpnu střílet uměli, dneska jenom čuměli.“ Nebo: „Hrát hokej je um, ne střílet na muzeum.“⁴⁴

Naprostá převaha hesel se vyjadřuje k okupaci sovětských vojsk. Jen okrajově se dotýká ostatních jednotek Varšavské smlouvy. Kolektivní vědomí té doby zcela přesně rozlišovalo, kdo nese za vojenský vpád hlavní odpovědnost. Ostatní účastníky agrese zahrnuje pod označení „bratřů pět“ s významovými variacemi na rýmový automatismus „celý svět“.⁴⁵ Vzácně se dochoval rozmnožený heslář nazvaný „Vítejte letní hosté z hlubin mrazu“,⁴⁶ který sestavou Ruského jídelníčku vyvěšovaného v restauracích obsáhl v hutné zkratce všech pět účastníků okupace i jejich domácí přísluhovače:

---

dě vojenského zásahu bránit. Mohlo k tomu dojít, to znamená, že skutková podstata porušení zákona o míru je tady naplněna.“ – *Práce*, 25. 4. 1990, s. 2.

43 *C. d. Mezi dvěma srpnými*, s. 118.

44 *Tamtéž*, s. 119.

45 Existovala řada variací základního tématu: „Ztratili jsme bratřů pět, teď je s námi celý svět.“

46 *ÚSD, Sb. 1968–1969*. Je to cyklostylovaný sborníček bez data a bez tiráže, jehož název je odvozen z básně Antonína Brouska „Tak už jsme tady, vítejte! (Vítejte, letní hosté) z hlubin mrazu...“ Báseň vyšla anonymně v *Literárních listech* 22.8.1968 a kolovala v četných opisech. Dala název nejen tomuto anonymnímu sborníčku, ale patrně se jí inspiroval i Zd. Mlynář v názvu své knihy *Mráz přichází z Kremle*.

Varšavské kosyginky s tvarohem.

Tatarský biftek z Koldera.

Brežněvův mozek na divoko.

Indruchy na rožni.

Třené bíláky.

Gomulky v těstíčku.

Pravducha ukrajinskaja.

Pirohy à la Jakubovskij.

Kadárky v tomatě.

Karlovarské ulbrichty.

K častým postupům při tvorbě hesel patřily také aktuálně významové posuny v incipitech známých lidových písní. Např.:

Rožnovské hodiny smutně bijú – zmizel ciferník.

Holka modrooká, neseďávej u potoka – pozor na okupační ponorky.

Co se to šupoce za tú stodolú – šest malých tanků.

Tri dni ma naháňali, eště ma nedostali – Čestmír Císař.

Já mám koně, vraný koně – jen se moc nechlub, než ti je sežerou.

Pec nám spadla, pec nám spadla – nejenom pec, i most.⁴⁷

Psaní hesel se v průběhu prvního okupačního týdne stalo výrazem celonárodního postoje a spolu s diskusemi s okupanty tvořilo podstatnou část náplně kolektivní aktivity. Zatímco první hesla a nápisy nesly stopy naprosté spontaneity, v průběhu necelých tří dnů se tato činnost výrazně institucionalizovala. Soustřeďovala se zpravidla v osvětových zařízeních, kde byly k dispozici aranžérské dílny a psací potřeby. Vznikala tak místní centra pro tvorbu a regulaci hesel. Byli v nich zastoupeni studenti, středoškolští a vysokoškolští učitelé, osvětoví pracovníci, výtvarníci, herci apod. Tyto skupiny soustředily aktuální nápisy a hesla do frekventovaných míst, jakýchsi lokálních hy-

---

47 Slovo *most* není v textu samoučelné. V noci z 25. na 26. 8. na silnici mezi Římovem a Pašínovicemi zničila sovětská vojenská technika železný most přes řeku Stropnici. Místní obyvatelé přejmenovali jeho trosky na „Most československo-sovětského přátelství“. Událost dostala širokou publicitu prostřednictvím Čs. rozhlasu. Srov. také *Jihočeská pravda*, 27.8.1968, s. 2.

deparků a rozšiřovaly i zvláštní „metodické nápisy“, jak se chovat při psaní hesel. Např. v Českých Budějovicích vzniklo letákové desatero, které radilo: „Buďte opatrní – nenechte se přistihnout při vylepování a psaní hesel okupanty... Buďte rozumní a nemalujte věci, které by si cizí vojáci mohli vykládat jinak, než jak je myslíte... Vyjadřujte přesně oč nám jde – totiž o to, aby okupanti opustili naše území, svobodnou práci pro naši vládu.“⁴⁸ Ve Strakončích se objevila výzva: „Vylepujte na znamení souhlasu s naším legálním vedením do svých oken písmeno D – Dubček.“⁴⁹ V Písku zase vyzýval okresní tisk: „V případě, že by okupanti strhávali naše plakáty, zachovejte klid. Papíru a vápna máme dost.“⁵⁰

I v tom se projevil prvek organizace, ale díky otevřenosti těchto skupin zůstal neporušen jejich status s převahou neformálních vazeb. Ostatně i na jejich plakátovací plochy vylepovali lidé spontánně své výzvy, prohlášení a názory.

Pro kritiku pramenů je však důležité rozlišit organizovaný a neorganizovaný způsob heslové prezentace, který se liší už v aplikaci psací látky. V prvním případě jde o nezprostředkovaný akt. Kdosi vzal štětku s vápnem a napsal na ohradu: „Táhněte domů!“ Jestliže to bylo v blízkosti většího závodu nebo staveniště, lze do jisté míry usuzovat i na sociální příslušnost anonymního původce. Tuto možnost nedává heslář organizovaných skupin, kde podněty jednotlivců procházely sítím redakce a konečnou podobu jim dali zpravidla aranžéři nebo podobně disponovaní lidé, kteří se prostě k této činnosti přihlásili.⁵¹

48 C. d. *Mezi dvěma srpný*, s. 45. – Podobu desatera měla i jiná protiokupační příkázání – viz např. c. d. *Seďm pražských dnů*, s. 369, která tu navázala na podobné texty z počátku druhé světové války a svým způsobem ovlivnila i posrpnovou nekapitulantskou tvorbu. K ní patří i některé drobnosti V. Havla z oboru konkrétní poezie. – *Viz Listy*, 1968, č. 1, s. 6.

49 *Naše noviny*, 27. 8. 1968, s. 1.

50 *Zítřek* (Písek), 27. 8. 1968, s. 2.

51 Tato spolupráce při psaní hesel měla ovšem široké zázemí a spontánní podporu. Svědčí o tom mj. ručně psaný plakát, který se v srpnových dnech objevil na telefonní budce v horní části Václavského náměstí: „Pražská mládež děkuje všem občanům Radotína za konkrétní pomoc ve formě benzínu, malířských potřeb a tiskovin, které nám poskytli. RADOTÍN JDE S PRAHOU.“

V obou případech jsou však hesla seizmografickým záznamem pohybu ve společnosti. Mají vysoce komunikativní význam a registrují každou změnu společenského dynamismu. Nikoli ze dne na den, ale často z hodiny na hodinu. Mohou tedy přispět k objasnění tak často přehlížených vazeb centrum – region a při absenci jiných pramenů i k správné dataci některých událostí.

Vypovídací hodnota těchto pramenů je ovšem nestejná, podle míry zobecnění, formy prezentace či způsobu uchování, ale také podle žánrové skladby.⁵²

<i>Žánr</i>	<i>% dokumentovaných hesel</i>
Prostá hesla v próze	63,7
Rýmované letáky, verše, epigramy, popěvky	18,3
Lidová přísloví	2,7
Anekdotické formy	1,6
Lidové písně	2,7
Literární parafráze	10,5

Věcnou sdělností, a tím i vyšší a všestrannější výpovědí vyniká zejména první skupina hesel, gnómičeských přísloví a funkčně vyhraněných žánrů na pomezí zpěvního folklóru. V ostatních skupinách převládá metaforický typ a jeho pramenná hodnota je vázána více na celistvost fixace a zachování. Rozlišení žánru má přitom svou důležitost i pro úvahy o sociálním zázemí. Některá vžitá schémata však mohou být zavádějící. Např. hesla inspirovaná klasickým folklórem jsou vlivem dobového folklorismu vlastní spíše intelektuálním vrstvám, zatímco obecně lidová tvořivost nachází inspiraci převážně v oblasti šlágru.

Poměrně velké zastoupení mají hesla odvozená z lidových přísloví, epigramatické formy a popěvku, tedy z žánrů, které jsou navzájem úzce propojeny. Z formálního hlediska jsou to hesla gnómičeská, která vyjadřují zkušenost prostým oznámením nebo rozkazem (1945 – osvoboditelé, 1968 – okupanti. Čeho jsme se nevzdali, to jsme neztratili. Iditě domoj!) a metaforická (Bude

52 C. d. *Mezi dvěma srpný*, s. 45.

nedostatek hřebenů, nastává všivá doba). Snazší zapamatování a šíření umožňuje forma rýmovaných dvojverší:

Že je zrádce bratr Rus,
vzkazuje vám Mistr Hus.

Indro a Koldere, nikdo vám to nežere.⁵³

Na ně navazuje epigramatický tvar, který vykazuje shodné skladebné postupy:

Čechoslováci !

Mám tu pro vás kulku,
že jste si nevzali
za příklad Gomulku.

Brežněv⁵⁴

S tradiční formou přísloví poutá hesla tohoto druhu silný sklon k objektivitě. Nevyjadřují osobní přesvědčení, ale obecnou zkušenost. I tak individuálně formulovaný výkřik, jako „Odejděte, než se naštvu!“ je jen stylizací obecného povědomí. Z konceptu lidových přísloví vycházejí rovněž i hesla, která nechtějí tvrdit, že něco je nebo má být, ale konstatují, že něco obvykle bývá (Stačí udělat rychlejší krok a ten, kdo ti byl po boku, ti stojí v zádech).⁵⁵ Smysl pro zkratku, metaforické vyjádření, rýmový automatismus, typový základ tvorby i vyhraněné látkové spektrum vytvářejí nejtěsnější souvislosti tohoto lidového hesláře s formou spontánní časové písně a některých typů anekdoty.

Anekdota patří nepochybně k nejživotnějším projevům ústního podání. Název pochází z řeckého anekdoton a původně znamenal jakési literární apokryfy, okrajové nebo choulostivé epizody nezapadající do oficiálního výkladu dějin. Od samého počátku to byl tedy žánr úzce spjatý s historií. Prošel pak mnoha peripetiemi, než jej francouzští encyklopedisté znovu vrátili do dějepisu. Rozvinul se jako drobný detail ze zákulisí panovnických dvorů, ale měl i svůj lidový protějšek. Jadrný a morální. Nikoli

53 Nápis ze srpna 1968 na dveřích školní budovy v Kunžaku.

54 Podle písemného sdělení Zd. Janischové, Ostrov nad Ohří, 15. 6. 1990.

55 Patrně poprvé se toto heslo objevilo na podjezdu v Praze – Strašnicích (RP, 25. 8. 1968). Pomocí rozhlasu pak dosáhlo všeobecného rozšíření.

moralizující. Nová éra revolucí se však ohlásila romanticky patetickou vážností a postupně se dostávala do konfliktu s anekdotou, humorem a nakonec i kulturou. Přesně to charakterizoval Josef Kroutvor:⁵⁶ „... po násilném převratu, revoluci nebo ... puči se anekdota stěhuje ... mimo dějiny. Smysl pro humor si uchovávají jediné nižší společenské třídy.“ Glosují „velkou historii“ průzorem malé historiky a vystavují dějiny zkoušce, zda obstojí před soudem anekdoty.

Máme tedy co dělat s pramenem, který komentuje časové události z prostoru každodenní lokální historie, kde se „ti dole“ setkávají s dějinami. Historický proces na ně doléhá jako přerývaný tok anekdotických příběhů. Z této perspektivy se pak dějiny jeví jako „řada malých anekdot“, píše Josef Kroutvor a dodává: „... jestliže anekdota je esencí dialogu, pak smyslem dějin je velký dialog lidí, tedy rozhovor, dorozumění v plném smyslu slova. Propast mezi historikou a historií je naopak tím hlubší, čím je moc nepřístupnější k dialogu, čím větší má strach z anekdoty.“⁵⁷ V roce 1968 představovalo takovou moc především sovětské politbyro a v posrpnovém období ti, kteří realizovali jeho vůli a ti, kteří se podrobili. Nekapitulantský duch lidového společenství však trval v anekdotě, kterou nelze vymyslet a podsunout jako ideologické schéma. „Ti dole“ by ji nepřijali. Anekdota se nevymýšlí. Anekdota se může jenom stát.⁵⁸

Ve folkloristické terminologii se zpravidla setkáváme s dvojicí pojmů: anekdota a humorka. Obě jsou druhem krátkých lidových povídek, které usilují o vystižení komických jevů, o jejich nadnesené, až groteskní zdůraznění. V tom se podobají malířské karikatuře. Rozdíl mezi nimi je podle J. Š. Kubína v tom, že anekdota má děje „sotva na dlaň,“ zatímco humorka může „šířeji

56 Kroutvor, J.: *c. d.*, s. 83.

57 *Tamtéž*, s. 85.

58 Tím, že se anekdota děje, zachovává si nezávislost na postulovaných idejích. Zároveň však do ní – jak si povšiml už S. Freud – vstupují některé momenty „psychopatologie všedního života“, jako „vztah vtipu k nevědomí“ či předpoklad, že „zakázané je vždy otevřeně nebo potajím žádáno“. – Podrobněji o tom viz Hollitscher, W.: *Lidská agresivita v díle Marxe, Freuda a Lorenze*. Praha 1975, s. 78 a n.

roztáhnout lokty“.⁵⁹ V dokumentaci z let 1968–1969 máme ne-zřídka co dělat i s žánrem tzv. anekdotických hádanek, které se tradují jako politickoaktuální vtipy se satirickým ostřím vůči nedostatkům veřejného života (Co je to: sedí to na buku, učí se azbuku? – kolaborant).

Z hlediska posouzení anekdoty jako historického pramene má důležitost také způsob fixace a rozsah dochování. Z dosavadních zkušeností vyplývá, že v letech 1968–1969 se výskyt anekdot pohyboval v několika vlnách postupujících těsně za vlnami společenské aktivity. Na rozdíl od hesel, která reagovala bezprostředně, potřebovala anekdota přece jen určitý čas. Tak byl největší počet protiokupantských vtípů zaznamenán v září, říjnu a listopadu 1968. Po krátkém poklesu ožila anekdota v únoru, březnu a srpnu následujícího roku. Názorně to ukazuje tabulka počtu anekdot (bez variantů) zapsaných v té době v Jihočeském kraji:⁶⁰

1968	srpen	 6	1969	leden	 7
	září	 17		únor	 12
	říjen	 42		březen	 6
	listopad	 27		duben	 13
	prosinec	 17		květen	 8
				červen	 8
				červenec	 9
				srpen	 13
				září	 1
				říjen	 4
				(bez přesného data	... 21)

Pokud jde o socioprofesionální hledisko, převládají mezi nositeli anekdot jednoznačně studenti a dělníci, dále osvětoví a političtí pracovníci, umělci, učitelé a úředníci. Ostatní kategorie jsou statisticky nevýznamné. Za zmínku stojí jen to, že téměř 90 % zápisů bylo pořízeno u mužů.

⁵⁹ Kubín, J. Š.: *Lidové humorky*. Praha 1948, s. 9.

⁶⁰ C. d. *Mezi dvěma srpnými*, s. 46.

Pokud se týká vnějších stránek tohoto pramene, lze uvést, že zhruba v 9 % případů bylo použito ruského jazyka, jen ojediněle němčiny a nejméně polštiny. Jazykové prvky z maďarštiny a bulharštiny se v uvedené kolekci nevyskytují vůbec. Až 12 % textů však obsahuje slangové výrazy a vulgarismy.

Pro posouzení autentičnosti, možnosti věrohodné obsahové analýzy je zvláště důležitá okolnost fixace. Je totiž důležité, je-li anekdota zapsána z přímého vyprávění, nebo byla sdělena písemně. Ovlivňuje to její formální náležitosti (výrazové prostředky, dikce apod.). Záleží na tom, kdo, kdy, kde a komu anekdotu vypráví. Jiné formální náležitosti bude mít, vypráví-li ji přítel příteli, muž ženě, mladší staršímu, vypráví-li ji na ulici, v restauraci či na pracovišti, v úzkém kruhu či v širším kolektivu nebo ji sděluje sběrateli.⁶¹ Souvisí to i s tak typickým jevem, jako je nadávka.

Vulgární výrazový aparát je neodmyslitelným prvkem ústního podání, ale je i kořením uměleckého jazyka K. Havlíčka, J. Haška, J. Š. Kubína aj. Pokud není disfunkční, je nezastupitelný. R. Marynčák⁶² to dokládá na příkladech ze Zaorálkových Lidových rčení:

61 Marynčák, R.: *Mějte nás rádi. Protifašistické anekdoty z Těštnska a odjinud*. Ostrava 1965, s. 16.

62 *Tamtéž*, s. 15. Srov. též Zaorálek, J.: *Lidová rčení*. Praha 1947. – Právo na funkční uplatnění vulgarismu museli nejednou hájit i přední osobnosti čs. literatury, jako J. Hašek, K. Čapek, K. Konrád, J. Werich aj. Tento problém se znovu dostal na pořad dne v období posrpnové normalizace. Čs. bezpečnost a justice jej vnesla do procesu proti hudebním skupinám Plastic People of Universe a DG 307. Zd. Mlynář na to reagoval otevřeným dopisem politickým představitelům ze dne 8. září 1976, v němž mj. píše: „... soud vycházel z toho, že trestný čin výtržnictví je plně prokázán tím, že v interpretovaných písničkách bylo zjištěno několik běžných hovorových vulgárních slov, jako např. hovno, prdel, vysrat se apod. Soudu přitom muselo být zjevné, že nikdy nešlo o samoučelné nadávky, nýbrž že tato slova byla součástí textů, vyjadřujících určitý životní pocit nebo názor. Tak kupříkladu jeden svědek vypověděl, že slyšel výrok ‚Človče, čemu se podobáš ve své velikosti... hovnu‘. Představitelé moci obvykle nikdy nechtějí připustit, že by se ve své velikosti podobali čemukoliv jinému než vtělení nejsvětějších ideálů lidstva. Avšak normální člověk nemá tak trvalé pocity sebeuspokojení, normální lidé propadají i pocitům bezmoci a skepse. I břitké sebeironizování šokujícími slovy je pro normální lidi lidské;

„Jak často se mnohým přímo vnucuje nadávka, že XY je vůl, hovado, blbec, kráva, trouba, pitomec, kurva, hňup, svině, prase, dobytek a mnohé jiné. Funkční a přiléhavá jsou např. i různá rčení: ... drží se ho jako hovno košile, mluví jako by snědl kus Šalamounova hovna, lez mu do zadku ..., je to lepší než na prdeli vřed aj.“

Funkčnost lidového výraziva je v souboru anekdot z let 1968–1969 dána nejen žánrem a sociálním pozadím, ale vyrůstá i z citového vztahu k okupační realitě. Má tedy své kořeny nikoli jen ve formě, ale především v obsahu:

„Brežněv prej onemocněl.“

„Což to?“

„Zakop o kladivo a píchnul si do prdele srp.“⁶³

Přitom je více než 20 % anekdotických látek vyvozeno ze starších předloh z let 1938–1945 a jejich variací z tzv. „Novotného éry“. Tyto souvislosti mají svou logiku. Srpnovou okupací ožily asociace na období protektorátu, ale sovětské tanky zároveň symbolizovaly návrat stalinismu. V tomto ovzduší se rychle rozšířily anekdoty o vojácích, hodinkách a odcizených kolech, obnovily se a vypluly na povrch vtipy, kde postačila pouhá změna Hitler – Brežněv, Goebbels – TASS apod. Např.:

„Sešly se duše slavných vojevůdců a svorně tvrdily, jak by bývaly pohnuly světem, mít tak dnešní vojenskou techniku. Jen Napoleon seděl mezi nimi zasmušile a mlčel. Když se na něho obrátily tázavým pohledem, jen si povzdechl: ‚Pánové, já mít k dispozici Tiskovou agenturu Sovětského svazu, tak ještě dnes nikdo neví, že jsem to u Waterloo prohrál.‘“⁶⁴

Velkou tematickou skupinu tvoří také anekdoty o špatném zajištění sovětských vojsk, o jejich nízkém kulturním obzoru,

---

za citovaným průměrem vycitují mnohem spíše biblické ‚prach jsi a v prach se obrátíš‘, než úmysl páchat ‚trestný čin výtržnictví‘. Podle měřítek uplatňovaných v trestním řízení proti přátelům I. Jirouse by musela být trestně stíhána i veřejná četba textů nejenom Jaroslava Haška, ale třeba také Vítězslava Nezvala a mnoha dalších našich literátů.“ – Mlynář, Z.: *Otevřený dopis politickým činitelům odpovědným za zákonnost v ČSSR*. Pražský samizdat (1976), s. 1.

63 *C. d. Mezi dvěma srpný, s. 130.*

64 *Tamtéž, s. 134.*

agresivní politice SSSR, lživé propagandě apod. Mnohé z nich lapidárně vystihují policejní charakter sovětského státu:

V Anglii se konala mezinárodní vědecká konference. Jeden sovětský vědec byl ubytován v hotelu s anglickým kolegou. Druhý den ráno našli sovětského účastníka mrtvého na chodníku pod hotelovým oknem. Začalo vyšetřování. Angličan vypověděl do protokolu: „Večer jsme šli na večeři. Já si dal podle svého zvyku rostbeaf a whisky, on si dal podle svého zvyku šašlik a vodku. Pak jsme šli spát. Každý podle svého zvyku. O půlnoci někdo zazvonil. Já podle svého zvyku šel otevřít, on podle svého zvyku vyskočil z okna.“⁶⁵

Typicky česká je nevážnost k armádě a policii, a to i vlastní. V druhé polovině roku 1969 např. kolovala mezi dělníky n. p. Motor tato anekdota:

Husák dostal z ministerstva národní obrany povolávací rozkaz. Aby se o tom nedověděla plíživá kontrarevoluce, byl text šifrován: TR, 4H, LB. Husák ani jeho „husaři“ si s tím nevěděli rady. Museli povolat Švejka, aby to rozluštil: T(alinskej) R(ybník), Čtvrté H(ejno), L(evý) B(řeh).⁶⁶

Své místo zde mají i tzv. „čínské“ anekdoty, v nichž se analogicky staví Sovětský svaz do situace obdobné naší:

Brežněv jede do Kremlu. U vchodu ho zdraví stráž. Všichni jsou podivně žlutí. „To nic,“ říká si, „je nás mnoho národů SSSR.“ Otevře dveře své pracovny – za stolem sedí Mao a říká: „Tak jsme tady, když jste nás požádali o pomoc proti kontrarevoluci...“⁶⁷ Protože jedním z prvních požadavků okupační moci bylo zavedení cenzury, reagovalo na to hned několik anekdot, mezi nimi i tato:

Sovětský cenzor Timošenko navštívil Československo, aby zjistil, jak postupuje normalizace na úseku tisku. Když se vrátil do Moskvy, ptali se ho:

„Tak co Listy?“

„Charošaja gazeta.“

---

65 *Tamtéž*, s. 158.

66 *Tamtéž*, s. 178.

67 *Tamtéž*, s. 164.

„Co Politika?“

„Charošaja gazeta.“

„Co Reportér?“

Cenzor se zamyslel, pak odpověděl:

„Něžnaju. Etu gazetu ja ješčo někuril.“⁶⁸

Jistou část tvoří anekdoty, které registrují frekvenci aktuálních slov a slovních spojení (realita, jednota, nedozírné následky, neprovokovat spojence, plíživá kontrarevoluce) a stávají se tak jakousi spontánní indikací stavu politického myšlení. Ve všech anekdotách, kde vystupují političtí představitelé, se jednoznačně projevují sympatie k A. Dubčekovi, J. Smrkovskému a L. Svobodovi. Avšak osten proti kompromisu a výzvam „neprovokovat spojence“ nepřímo padal i na ně. Od prvního dne okupace se ovšem ostří lidového vtipu zaměřilo proti politickému vedení zemí Varšavské smlouvy a zjevné domácí kolaboraci. Zhruba od listopadu 1968 si začíná anekdota všimát „pružnosti“ O. Černíka a zejména G. Husáka. Vyjádří to pak pregnantním srovnáním: „Dubček chtěl socialismus s lidskou tvář, Husák s husí kůží.“⁶⁹

Nebývale velké zastoupení mají v této kategorii pramenů *spontánní verše a písně*, k nimž se obsahově i stylově řadí satirické skladby a parafráze prozaických žánrů. Jejich cena jako pramene je tím větší, čím kratší doba uplynula mezi jejich vznikem a popisovanou událostí. V našem případě se jedná o bezprostřední ohlasy v rozmezí několika dnů. Zachycují atmosféru i všeobecně přijatá kritéria hodnocení tehdejších událostí. Jsou to verše, písně a prozaické skladby, které se šířily jen zčásti ústně; převažují opisy, a to téměř ve všech sociálních skupinách. Svědčí o tom četné varianty vzniklé migrací jednotlivých textů. Nejvýraznější je to patrné na anonymních skladbách Československé elegie, Kouzelník, Brežněvova modlitba a Rudý kolovrat.⁷⁰

68 *Tamléž*, s. 157.

69 *Tamléž*, s. 168.

70 Tyto skladby se dochovaly v několika redakci. Až dosud jsou evidovány verze z Č. Budějovic, Č. Krumlova, J. Hradce, Studené, Strakonice, Vodňan, Tábora, Příbrami, Ostrova nad Ohří, Prahy, Loun, Teplic, Ústí nad Labem, Liberce,

Pro kritické posouzení těchto textů je důležité i jejich žánrové rozlišení. Na jedné straně jsou to kultivované parafráze klasických předloh a skutečná slovesná tvorba, na druhé straně folklórně orientované skladby. Poměrné zastoupení obou poloh je v kolekci dosud evidovaných skladeb následující:⁷¹

anonymní poezie	24
folklorizované skladby	37
(ostatní . . . . .)	11)

Některé texty byly zcela evidentně převzaty z tisku a kolováním v opisech se folklorizovaly. Jiné se dostaly do oběhu přímo. Za normálních okolností by se patrně ucházely o zveřejnění v literárních rubrikách legálních časopisů. Vedle nich však zároveň vzniká tvorba zcela folklórního typu, a to celým svým založením, poetikou, výrazem, gestací. Existence a prolínání těchto poloh zpodobňuje zřejmě základní problém spontánní slovesnosti.

Většina evidovaných skladeb má čtyřveršové sloky, převládá u nich daktylotrochejský verš a přerývaný rým. Jako inspirační zdroj tu působí verše K. J. Erbena, K. Havlíčka, J. Vrchlického, V. Nezvala, F. Halase aj. Četné vulgarismy plynou nezřídka z rýmového automatismu.

Písňe s inzerovanými nápěvy se tu vyskytují až na výjimky (Masaryk nás svolává) jen jako literární forma.⁷² Jiné se šířily a kolovaly pouze jako magnetofonové nahrávky, živým zpěvem se netradovaly.⁷³ Největší počet těchto skladeb je tedy zachován

---

z vysokoškolských center na Moravě a Slovensku.

71 *C. d. Mezi dvěma srpný*, s. 50.

72 Jako nejčastější incipity nápěvů se uvádějí: Volha, Volha..., S puškou v ruce, s ohněm v srdci..., Včera neděle byla.

73 *USD, Sb. 1968–1969*. Magn. pás studentských protestsongů. Do živého repertoáru však přešly jen Krylovy songy. Z jeho tabuizované desky se šířily pomocí magnetofonových přepisů a dosáhly všeobecného rozšíření od školního věku až po střední generaci. Mnohé případy šíření a zejména zpěvu těchto písní se už v červenci 1969 staly předmětem zvýšeného zájmu Bezpečnosti. Podle publikované informace KS MV v Č. Budějovicích byli vyšetřováni zaměstnanci ČKD, kteří 27. 7. 1969 zpívali v pohostinství Jednota Dráčov „závadné písňe“. Podobné případy jsou hlášeny z přelomu července a srpna téhož roku z osady Lužnice u obce Bečice, v Alberi aj. Všechny kvalifikoval vyšetřovatel jako „ha-

v rukopisech. Část jich dokonce plnila funkci veršovaných nápisů. Jen malé procento veršů a písní vzniklo jako publicistický ohlas konkrétních událostí. Regionální tisk se však podílel na jejich rozšíření a v jistém smyslu také na jejich dokumentaci.

Způsob dochování těchto pramenů se např. v uvedené regionální kolekci jeví takto:

Rukopis	36
Publicistická tvorba	1
Verše a písně převzaté tiskem	25
Ústní podání	1
Magnetofonový pásek	8

Pokud jde o sociální původ nositelů tohoto repertoáru, je těžko se v mnoha případech orientovat: rukopisy a tisky zachovávají přísnou anonymitu. S jistotou můžeme jen říci, že mezi informátory se vyskytují: žák ZŠ, student, učitel, úředník, farář, dělník, technik, kuchař, zaměstnanec ČSD. To samo o sobě svědčí o široké, skupinově neomezené základně nositelů této kategorie časových písní.

Jejich tematické zaměření vykazuje následující stupnici látkové frekvence:

1. vážný protiokupantský vzdor,
2. zesměšnění ozbrojené moci,
3. bloudění okupantů ve „slepých“ městech a ulicích,
4. protikolaborantské sloky,
5. „hokejové události“.

V roce 1969 vznikla celá skupina veršů na oběť Jana Palacha, ale ustupující vlna lidové aktivity ji už nezachytila a nezahrnula do svého repertoáru. Stala se záležitostí zúženého sociálního okruhu – studentstva. Tam se také rozvinul kultivovaný žánr protestsongu.

Více než sedm desítek textů (nepočítáme-li množství variant) je tedy výrazem spontánního vyjádření protiokupantského a protikolaborantského postoje sociálně neohraničené národní identity. To je hodnota, která se v dalších letech stala měřítkem

---

nobení představitele republiky a států světové socialistické soustavy“. – *Jihočeská pravda*, 20. 8. 1969.

lidských osudů, morální i politické diferenciaci. Mohla být na čas potlačena, ale nemohla být zapomenuta. Trvale vězela v kolektivním vědomí národa jako sebezáchovná kvalita vnitřně nepokořených.

Jiří Vančura

MUŽ, KTERÝ STÁL V CESTĚ

K úloze MUDr. Františka Kriegla v srpnu 1968

Každý, kdo v té či oné podobě vydal svědectví o letech 1968-1969, musí čas od času odpovídat na různé námitky a dotazy, zasvěcené i spekulativní. Kromě jiných se tak často setkáme s otázkou, „koho považujete za hrdinu roku 1968“?

Napsal jsem před lety a tvrdím dosud, že hrdiny nemáme hledat ani tak mezi vedoucími představiteli, jako mezi lidmi, kteří se dovedli ze své krátké svobody těšit a pak už na ni nezapomněli. Jestliže je má odpověď pokládána za příliš vyhubou a oportunistickou, vyslovuji jediné jméno: František Kriegel. Nevedou mne k tomu osobní sympatie (třebaže se k nim otevřeně hlásím), ale poznání a promyšlení postojů všech a každého, kdo na podobné označení může aspirovat.

S jistou dávkou cynismu také říkám, že úmrtí Františka Kriegla v prosinci 1979 velmi ulehčilo dnešní situaci „mužů Pražského jara“. František Kriegel nebyl z lidí, kteří se stavěli na odiv, a nečinil by to ani dnes. Jistě by se neprezentoval jako jediný z Čechů a Slováků, který 26. srpna 1968 odmítl v moskevském Kremlu podepsat závěrečný protokol, ani by nepřipomínal svůj poslanecký nesouhlas se smlouvou o „dočasném“ pobytu sovětských vojsk, zatímco tehdejší představitelé ji zaštitili svou osobní, zvolna odumírající autoritou. Stál by zde však jako živá připomínka. Nejedna privátní či kolektivní apologetika by ztrácela na věrohodnosti a události by nemohly být vykládány příliš svévolně.

František Kriegel mezi námi není, spolu s ním však neodešla naše historická paměť. Musí být oživována, a to nejen v zájmu

pravdy a spravedlnosti, ale především proto, že opakované legendy často prokazují větší životnost než sama skutečnost. Drobné posuny v líčení historických událostí, posuny sloužící účelovému výkladu, mohly by nakonec v obecném povědomí zaměnit sporné postoje za správné a charakterní stanoviska za donkichotská. Poznatek, že lepší je ohnout se než stát na svém, už několikrát stvrzený v našich soudobých dějinách, by nakonec mohl zvítězit jako osvědčená, zděděná moudrost.

Nechuť k této chytlavé moudrosti a snaha zabránit jí, aby se zabydla v naší přítomnosti, je motivem následujících řádků a příčinou jejich polemické dikce.

* * *

Kdo byl František Kriegel?

Pokud může dát odpověď hrst nejzákladnějších údajů, přiměřená rozsahu a poslání této studie, tedy: narodil se 10. dubna 1908 ve Stanisławówu na polsko-ruském pomezí, v rodině židovského stavitele, kterého Biřak charakterizuje jako zámožného kapitalistu, třebaže výstižnější by bylo označení polír; když v roce 1919 zemřel, zanechal rodinu téměř bez prostředků. František přesto vystudoval gymnázium, ale když chtěl pokračovat na univerzitě ve Lvově, narazil na antisemitský numerus clausus. S pěti sty korunami, jedinou výbavou, kterou pro něho matka sehnala, odjel do Prahy studovat medicínu.

V Praze se protloukal přiměřeně okolnostem. Paní Riva Krieglová vypráví, jak jí po druhé světové válce při procházkách městem ukazoval budovy, na nichž se kdysi podílel jako nosič stavebního materiálu. Jindy zase nosil po nádražích kufry, živil se kondicemi a později sanitární službou v nemocnicích, za niž dostával sto padesát korun měsíčně. „Často jsem za celý den měl jen hrnek kakaa, které dávali zdarma v Charitě, a kousek chleba. A studoval jsem po nocích, jak to jenom šlo.“¹

Z těchto pražských studentských let lze odvodit dvě okolnosti, poznamenávající celý Krieglův život: hluboký pozitivní vztah

---

¹ Janouch, F.: František Kriegel. In: *MUDr. František Kriegel 10. 4. 1908–3. 12. 1979. Sborník*. Praha, Československá nadace Charty 77. 1990, s. 12.

k Československu, které si ho podmanilo svými demokratickými poměry, tak odlišnými od poměrů haličských, a stejně hluboký smysl pro sociální spravedlnost, s jejímž popíráním se neustále setkával. Mezi revoluční mládeží působil už ve Lvově a pražská zkušenost ho v žádném případě nezměnila, naopak ho v roce 1931 přivedla do Komunistické strany Československa.

Všechno, na čem se František Kriegel kdy podílel, vykonával se zaujetím. Proto na sebe upozornil i jako instruktor pražských dělnických organizací a byl vyzván, aby nechal medicíny a věnoval se pouze stranické práci. Bez rozmýšlení odmítl: aktivní účast v komunistickém hnutí pokládal za věc přesvědčení, za své poslání však službu lékaře. Ve třicátých letech i v celém dalším životě. Přesto obě tyto stránky zanedlouho spojil a v prosinci 1936 se stal frontovým lékařem mezinárodních brigád ve Španělsku. Uvěřil, že „u Madridu se bojuje za Prahu“, a měl dostatek osobních důvodů, aby odtud v první fázi všeobecného ohrožení Prahu hájil.

V únoru 1939 přešel major Kriegel, šéflékař 45. mezinárodní divize, s poslední republikánskou jednotkou do Francie, kde ho čekal internační tábor. Válku proti fašismu, která už byla i ve světovém měřítku na spadnutí, si pak prodloužil o dalších šest let. Prostřednictvím norského Červeného kříže odjel s dalšími lékaři na čínsko-japonskou frontu do Chu-nanu a s čínskou armádou pak hájil poslední, barmskou spojovací cestu, která se v průběhu války dostala do oblasti vojenských operací. Svou účast na válce skončil na podzim 1945 jako smluvní lékař americké armády u čínských jednotek. Devítiletou anabází vojenského lékaře, působícího na frontách dvou kontinentů, si vysloužil nejen mnoho lidského vděku, ale také úředního příkoří: vnitrostraniční propagandisté z let normalizace ho označovali za „mezinárodního dobrodruha a majora americké armády“. Mohli si dovolit všechno, kromě pravdy.

Koncem roku 1945 měl v Praze otevřenou cestu k politické kariéře, znovu však odmítl být profesionálním politikem. Pracoval v krajském výboru komunistické strany, ale ponechal si přitom své povolání jako závodní lékař v ČKD Sokolovo. Jen krátce, v letech 1948–1949, tuto zásadu opustil, stal se organizačním tajemníkem KV KSČ v Praze, ale o to snadněji se k ní

vrátil: včerejší představy, zprvu tak jasné a přehledné, se začaly povážlivě komplikovat. Stalinův vliv v Československu narůstal a přinesl s sebou i zrůdnou nedůvěru ke všem, kdo prošli mezinárodními brigádami ve Španělsku. Patrně mu sami navrhli, aby raději přešel do státní správy, a tak byl František Kriegel v letech 1949–1952 náměstkem ministra zdravotnictví Plojgara, ve skutečnosti tedy nejvýše působícím odborníkem v tomto resortu. Proč za tehdejšího vypjatého honu na čarodějnice neskončil ve vězení? Snad k tomu přispěla jeho mezinárodní proslulost, jistě to však nebyla servilnost či schopnost přizpůsobit se.

Po dlouhých měsících plných příkoří byl ze dne na den odvolán z funkce ministrová náměstka a odešel pracovat jako lékař na smíchovský obvod, později jako sekundář do vinohradské nemocnice. Po Stalinově smrti byly zvolna opouštěny extrémní teze, a tak když se v roce 1960 hledal odborník na pomoc kubánskému zdravotnictví, padla volba na Františka Kriegla; k jeho odborné kvalifikaci patřila i znalost pěti světových jazyků, včetně španělštiny a čínštiny. Po čtyřech letech se vrátil do Prahy a stal se poslancem Národního shromáždění s funkcí předsedy zahraničního výboru. Ve stálém střetávání s konzervativní gardou, jako zastánce názorů, které byly nové a neobvyklé, patřil k nesporným progresivistům, a tak byl v dubnu 1968 zvolen do předsednictva komunistické strany. Časně zrána, jako každý řadový dělník, odjížděl tramvají do krčské nemocnice, kde byl primářem IV. interního oddělení, a pak teprve plnil svou politickou funkci. Nevyhledával shromáždění, nepronášel vzletné veřejné projevy, často mu připadly nevděčné úkoly, jichž se druzí rádi zřekli, přesto získával mezi lidmi stále větší důvěru. Vždycky ho zavazovala a byla mu spolu s vlastním svědomím do konce života nejvyšším imperativem.

Ke každé z předchozích vět by měly být přičiněny desítky vysvětlujících poznámek u vědomí, že zde bylo o Františku Krieglovi řečeno méně, než je třeba. Toto však není životopisná studie, pouze zpráva, jak se František Kriegel vyrovnal s celonárodním traumatem Srpná. Pokud jde o komplexní pohled na tuto osobnost, lze čtenáře odkázat – z věcí veřejně přístupných – především na stať Václava Havla k nedožitým Krieglovým

osmdesátinám² a sdílet Havlovu naději, že jednou bude o Františku Kriegelovi „napsána pravdivá a poutavá kniha“.³

* * *

V čem je jeho hlavní zásluha a odlišnost a proč je zapotřebí vracet se zejména k odkazu posledních deseti let jeho života?

Lze to vyjádřit stručně: František Kriegel byl (kromě tzv. technického doprovodu „delegace“) jediný z Čechů a Slováků, kdo v srpnu 1968 nepodepsal v Kremlu závěrečný, kapitulací protokol. V říjnu téhož roku pak v československém Národním shromáždění odmítl hlasovat pro smlouvu o pobytu sovětských vojsk; ve shodě s názorem svých voličů se nezdržel hlasování, ale patřil mezi čtyři poslance, kteří otevřeně vyjádřili nesouhlas. Potřebu připomenout a dokumentovat Kriegelovy postoje zdůrazňuje okolnost, že skutečnosti upadají do zapomnění a jsou – do jisté míry cílevědomě – zatlačovány do oblasti společenského nevědomí. Tak jako se má historiografie bránit iluzím o národní minulosti, není ani v jejím zájmu podporovat desiluze: do normalizačních vod jsme nevpluli tak hladce a nevinně, jak se dnes namnoze tvrdí.

Přejděme proto ke konkrétním událostem roku 1968. Budeme přitom konfrontovat výpovědi, z nichž některé (mám na mysli především vzpomínky Oldřicha Černíka) dávají přednost obhajobě vlastních postojů před objektivním svědectvím.

Jak se František Kriegel dostal v srpnu 1968 do Moskvy?

Otázka by se mohla zdát zbytečná, nebýt okolnosti, že posluchačům Čs. rozhlasu a čtenářům jeho týdeníku ji Oldřich Černík takto zamlžil: „V této souvislosti dostávám často otázku na chování Františka Kriegla, který byl předsedou ÚV Národní fronty a moskevský protokol nepodepsal. To je zvláštní postava v celém tomto případě. Do Moskvy se dostal jakousi cestou, o které jsme nevěděli. A sovětská strana ho k jednání vůbec

2 Havel, V.: Přemýšlení o Františkovi K. In: Havel, V.: *Do různých stran*. Praha 1990, s. 190-198.

3 *Tamtéž*, s. 198.

nepustila. Když jsem chtěl vědět proč, tak mi prezident Svoboda pouze řekl, že si s ním vyřizují nějaké staré účty.“⁴

František Kriegel – což Oldřich Černík bezpochyby ví – byl jedním ze šesti zajatců (Dubček, Černík, Smrkovský, Kriegel, Špaček a Šimon), které KGB ve spolupráci s StB v ranních hodinách 21. srpna 1968 zatkla, letecky dopravila do Karpat a o dva dny později, když se původní scénář okupace nepodařilo uskutečnit, odvezla do Moskvy k takzvanému jednání. Narážky na jakési „staré účty“, uváděné prý Ludvíkem Svobodou, jsou bezpředmětné a zavádějící. Zmíněná sovětská strana mohla pouze na základě vlastních zkušeností z Černé nad Tisou, nepochybně dodatečně stvrzených Biřakem a spol., předpokládat, že Kriegel bude největší překážkou cílů, které s kremelským jednáním spojovala a kterých posléze dosáhla. Potvrzuje to ve své vzpomínce i Bohumil Šimon slovy: „Dva členové naší delegace (Kriegel a Dubček – pozn. J.V.) dělali těžkosti.“⁵

Tuto vzpomínku B. Šimon sice napsal v roce 1969, ale publikoval ji o jedenadvacet let později, kdy bylo přinejmenším zbytečné, aby se předváděl jako aranžér hladkého průběhu.

Šlo skutečně o delegaci?

Nemělo by smysl hrát si se slovy, nebýt skutečnosti, že jde o termín scestný, apologetický. Svým rozsahem nejširší svědecktví o kremelských událostech ze srpna 1968, práce Zdeňka Mlynáře Mráz přichází z Kremlu⁶, tohoto výrazu používá, zatímco František Kriegel mu zásadně oponuje: „Jde o termín 'delegace'. Delegace je někým autorizovaným určena. Kdo určil tu, o níž hovoří autor? Podívej se na složení 'delegace'. Tento pojem legalizuje okupaci, legalizuje ten tzv. protokol. ... Označení delegace je úmyslným matením pojmů! ... Neexistovala žádná delegace a ani vůbec žádná, která by byla oprávněná k natolik dalekosáhlým závazkům. Byli Dubček, Černík, Smrkovský, Špaček (o Kg ani nemluvě) delegováni, nebo násilně uneseni, odvléčeni? Byli

---

4 Černík, O.: Zmařené naděje. *Rozhlas*, 1990, č. 12.

5 Šimon, B.: Takoví jsme byli. In: *Srpen 1968*. Praha 1990, s. 189. Srov. také jeho stať Jdi a neohlížej se, *Tvorba*, 1989, č. 52, *Tvorba*, 1990, č. 1 a 2.

6 Mlynář, Z.: *Mráz přichází z Kremlu*. Köln 1988.

pro autora Biřak et consortes 'delegáti'? Opak přece vyplývá z předchozího textu! Zde se jedná o jeden, ale *rozhodující* pojem, obsažený v knize. Za něj mu musí být Rusové vděční, jestliže emigrant tuto skupinu legalizuje a připisuje jí autoritu delegace.⁷ A posléze v rukopisných poznámkách k vystoupení Z. Mlynáře a J. Hájka v Listech (1975, č. 7), kde Mlynář pojem „delegace“ zaměňuje pojmem „reprezentace“: „Reprezentace – toto slovo zkresluje pravdu. Odpovídá skutečnost obsahu tohoto slova? ½ vězňů a ½ kolaborantů. Kdo je nějakou reprezentací pověřil? Kdo jim dal právo se za reprezentaci považovat?“⁸

Teprve když se tážeme po motivu, po příčinách, proč se Kriegelův postoj zcela odlišoval od postojů ostatních, tj. devatenácti českých a slovenských signatářů protokolu, objevuje se oprávněnost terminologického sporu. František Kriegel nepodepsal především proto, že se k tomu za svou osobu necítil oprávněn, a oprávněnost ovšem nepřisuzoval ani ostatním. Tento osobní postoj ještě vynikne při srovnání s faktem, že právě Kriegel byl jako jediný zcela izolován od informací z domova a mohl se pouze domnívat, že srpnové stanovisko Čechů a Slováků je zcela protikladné jakémukoli kapituláčnímu ujednání.

Jak to vůbec bylo s informovaností dubčkovského, tedy nekolaborantského vedení v době moskevských jednání?

Šest rukojmí, internovaných 21. srpna ráno, sotva zaznamenalo z prvních okupačních hodin víc než srocení před budovou ústředního výboru KSČ, ukončené střelbou a první lidskou obětí. Pak je naložili do pancéřovaných vozů a odvezli na letiště, odkud po několika hodinách čekání odletěli do vojenského prostoru. Další dva dny prožili v izolaci, bez kontaktu s vnějším světem.

K podstatnější změně došlo až 24. srpna večer, kdy do Moskvy odletěla poslední skupina účastníků moskevských jednání. Ta již měla dost příležitosti nadýchat se pražské srpnové atmosféry

7 Kriegel, F.: rukopisné poznámky ke knize Z. Mlynáře. *Archiv F. Kriegla*, bez evidence.

8 Kriegel, F.: rukopisné poznámky k rozhovoru Z. Mlynáře a J. Hájka v *Listech*, Řím 1975, č. 7. *Archiv F. Kriegla*, bez evidence.

a referovat o ní. Vzhledem ke kolaborantskému složení této skupiny měl zájem na objektivním vylíčení situace pouze Zdeněk Mlynář, který své svědectví skutečně podal. Přivezl také osobní dopis Miloše Hájka Františku Krieglovi, odevzdal mu jej však teprve při zpáteční cestě do Prahy. Konečně oba vojenští lékaři, generál MUDr. Jiří Smrčka a plukovník MUDr. Karel Bernáth, kteří se nezúčastnili rozhovorů se sovětským vedením, ale svědomitě plnili zdravotní službu československým účastníkům, připojili k rozhlasovému přijímači ve svém pokoji kus nalezeného drátu a s pomocí této vnější antény sledovali svobodný československý rozhlas. Přestože tito hosté byli v Kremle nepřetržitě hlídáni, „služba“ je doprovázela i na záchod, zachycené zprávy zapisovali a předávali svým krajanům – nikoli ovšem Krieglovi, který v jednacích prostorách nebyl. Jediný neinformovaný, a přece nejlépe chápal a především respektoval názor svých krajanů.⁹

Každý z pamětníků pokládá za nutné zabývat se Krieglovými motivy, vykládá je však pod zorným úhlem vlastního postoje a jeho následného obhájení.

Pro Oldřicha Černíka je František Kriegel outsider, vůči němuž je namístě shovívavost: „Žádali jsme ho, aby šel s námi, ale odmítl. Prohlásil, že u žádného jednání nebyl, ničeho se nezúčastnil, neví, o co jde, a z principiálních důvodů se nyní nezúčastní ani jednání, ani nic nepodepíše. Jeho chování považují

9 Zde je namístě zmínit se o injekcích údajně ordinovaných zejména Alexandru Dubčekovi. Jedná se o další omyl, který má houževnatou tendenci prosakovat do různých svědectví a odtud do všeobecného povědomí. Z. Mlynář v knize *Mráz přichází z Kremle* píše o utišujících lécích, o Dubčekovi s výrazem člověka omámeného drogami a jinde zase o lékaři s nějakými injekcemi, podobně B. Šimon, podle nějž Dubčekovu „obstrukci“ vyřešili lékaři podáním sedativ. Proti tomu stojí kategorické tvrzení lékařů, přesvědčivě popírajících, že by Dubčekovi nebo komukoli jinému dali v Moskvě jakoukoli injekci; ani žádná sedativa, ani antidepresiva, ani anxiolytika (léky zbavující úzkosti), zamítli i hypnotika k navození spánku a ordinovali Dubčekovi pouze klid na lůžku spojený s podáváním celaskonu a B komplexu v tabletách. První injekci dostal Dubček teprve po návratu do Prahy (vitamíny + kalcium). Za celou dobu moskevského pobytu k němu nebyli vpuštěni ani lékaři kremelské nemocnice, kteří svou pomoc nabízeli.

za naprosto čestné a správné. Myslím, že kdokoli z nás by se zachoval stejně.“¹⁰

O mnoho lépe nedopadá František Kriegel ani v líčení Zdeňka Mlynáře: „Situace byla pro něj ponižující a pro nás všechny ostudná. Ať už byly důvody a výmluvy jakékoli, jednali jsme všichni bez Kriegla a nyní jsme ho postavili před hotovou věc: podepsat protokol. František Kriegel to jednoznačně odmítl... Všichni jsme ho přesvědčovali. Ludvík Svoboda mu sólově předvedl svůj včerejší výstup a křičel na něj tak, až se Kriegel ohradil a Svoboda zmlkl. Pamatuji se, jak Kriegel řekl: Co se mnou můžou udělat? Pošlou mě na Sibiř nebo mě dají zastřelit. S tím já počítám a kvůli tomu já nepodepíšu. Řeči o politických důvodech pro kompromis a o perspektívách po něm víceméně neposlouchal a odmítal se jich zúčastnit... Myslím, že Kriegel, kterého i poslední tři dny stále drželi jako vězně v izolaci, došel k závěru, že je odsouzen k smrti, a smířil se s tím. Neměl teď důvod v posledních chvílích života si všechno zkazit činem, který by udělal proti svému svědomí... Kriegel tehdy jednal především jako člověk a ne jako politik.“¹¹

Ve prospěch Zdeňka Mlynáře budiž řečeno, že svou velmi spornou charakteristiku Krieglova postoje doprovodil těmito větami: „Jak ukázal pozdější vývoj, bylo to chování mnohem přiměřenější dané situaci než chování naše: byli jsme totiž opravdu lidmi vydíranými gangstery, ale propadli jsme iluzi, že jsme politiky, s nimiž jiní politikové jednají o politických problémech.“¹² Škoda, že toto prozření je v zásadním nesouladu s celkovým vyzněním Mlynářovy zprávy o moskevských jednáních.

Bohumil Šimon je lakonický: „Dva členové naší delegace dělali těžkosti. Kriegel odmítal cokoli podepsat (nebyl předtím přibrán k žádným jednáním). Více komplikovala situaci Dubčekova obstrukce...“¹³

10 Černík, O.: c. d.

11 Mlynář, Z.: c. d., s. 301-302.

12 *Tamtéž*.

13 Šimon, B.: c. d., *Tvorba*, 1990, č. 2.

Jinak líčí situaci MUDr. Jiří Smrčka, který o pobytu v Kremlu napsal: „Dr. Kriegel zdůvodňoval své rozhodnutí tím, že podepsáním protokolu ztrácí republika samostatnost a svrchovanost, že naše delegace v tomto složení nemá k takovému podpisu ústavní právo, že je třeba moskevský protokol odmítnout, vrátit se domů a předložit vstup vojsk vládě a parlamentu a dát možnost vyjádřit se lidem našich národů.“¹⁴

Tato výpověď se značně blíží svědectví Rivy Krieglové, založenému na rozhovorech s manželem po návratu do Prahy: „Cítil odpovědnost ke svým voličům; zastával názor, že bez jejich souhlasu nelze tak závažný krok učinit. Navrhoval vrátit se domů a předložit protokol k projednání Národnímu shromáždění rozšířenému o delegáty ze všech krajů republiky. Byl přesvědčen, že velké demokratické tradice našeho lidu takový krok nejen vyžadují, ale i dovolují. Proto nepodepsal, i když ho ostatní, byť lépe informovaní o situaci doma, k tomu velmi důrazně měli.“¹⁵

Posléze sám František Kriegel v květnu 1969: „Je známo, že jsem odmítl podepsat moskevský protokol. Odmítl jsem jej podepsat proto, že jsem v něm viděl dokument, který všestranně svazoval ruce naší republiky. Odmítl jsem jej podepsat proto, že se to dělo v ovzduší vojenského obsazení republiky, bez konzultace s ústavními orgány a v rozporu s cítěním lidu této země.“¹⁶

Vztah Františka Kriegla k podepsání protokolu v Moskvě nebyl tedy ani protestním gestem vůči arogantnímu jednání (odvetou za to, že byl vyloučen z účasti na přípravném jednání), ani postojem člověka, který zapomněl na svou politickou funkci. Nebyl ani činem destruktivním, negativistickým. Krieglovo stanovisko naopak obsahovalo pozitivní řešení (na němž se původně usneslo i pražské Národní shromáždění): protože nejsme zmocnění a kompetentní, projednejme návrh v Praze s ústavním orgánem, navíc rozšířeným o delegace z jednotlivých krajů.

Možnost takového východiska ostatní účastníci moskevských rozhovorů popírají. Nikdo z nich je sice při jednání nenavrhl,

14 Smrčka, J.: Tři dny v Moskvě. *Rozhlas*, 1990, č. 7-9.

15 *Archiv F. Kriegla*, bez evidence.

16 Janouch, Fr.: *c.d.*, s. 35.

přesto prohlašují, že bez podepsaného protokolu by byli z Krem-
lu nevyšli. Možná vyšli, možná nevyšli; pro možnost, která ne-
nastala, důkaz samozřejmě neexistuje. Osud šesti zajatců
v moskevském Kremlu nikomu tenkrát nebyl a dosud není lho-
stejný. Přesto se dnes stejně jako za dalších dvaadvacet let
musíme tázat především na osud patnácti miliónů: nebyla pro
český a slovenský národ jiná, důstojnější, morálku a celou spo-
lečnost méně devastující cesta?

* * *

Nejagilnějším zastáncem podpisu (stále ponecháváme stra-
nou osoby vysloveně kolaborační, s moskevským vedením nam-
noze předem smluvené) byl patrně tehdejší prezident Ludvík
Svoboda. Váhajícím mával před očima hekatombami českoslo-
venských obětí, k nimž dojde, pokud se v Moskvě nedosáhne
dohody. Rusy, jak jim říkal, neměl rád, ale bál se jich a proto je
respektoval. „Vy je neznáte...“ Ano, sám je dobře znal i z jejich
skrytější, bezohledné stránky. Sovětská strana s tímto Svobo-
dovým smýšlením zřejmě kalkulovala a nebyla zklamána.

Jinou motivaci měl patrně postoj Husákův: viděl, že jeden ze
směrů vývoje (ať už mu byl či nebyl zcela po chuti) ztroskotat,
proto se pohotově orientoval na jiný tak, aby nevyšel zkrátka.
Totéž lze patrně říci o dalších politicích, aniž přitom budeme mít
na mysli pouze kolaborantské křídlo československé sestavy;
často pak nezáleželo na nich, zda jejich nový postoj bude v čase
„konečného zúčtování“ oceněn.

Okrajově sem patří ještě tvrzení Zdeňka Mlynáře z roku 1975,
že „protokol skutečně garantoval polednovou politiku, politiku
reformy, politiku pokračující demokratizace“, a že jsme tehdy
„podřídili určité naše zájmy zájmům širším, myslili na to, že
v Evropě nesmí vzniknout ohnisko napětí, nesmí se zmařit před-
poklady pro takovou mezinárodní politiku, jaká pak vyústila do
nedávné konference v Helsinkách“¹⁷. Tady je snad na místě
pouze povzdech: jak mohl Zd. Mlynář něco takového vyslovit
ještě sedm let po Srpnu, proč připomínal své údajné prozíravé

17 Mlynář, Z. v časopise *Listy*, Řím 1975, č. 7.

myšlení, se kterým už v létě 1968 kladl na oltář budoucí mírové Evropy zanedbatelný osud jedné malé země (obětované za podobným účelem naposledy v září 1938)! Ne, takové úvahy nelze brát příliš vážně.

Pro všechny apologetické studie a myšlenky je příznačné, že hovoří o moskevském protokolu (nepolitik MUDr. Smrčka bezděčně použil termínu „moskevský diktát“), aniž se pokoušejí o jeho byť stručnou charakteristiku. K posouzení, které z obou stanovisek – „podepsat“ či „nepodepsat“ – bylo správnější, je ovšem charakteristika dosaženého výsledku nezbytná.¹⁸

Co obsahoval „moskevský protokol“?

Rozčleněn byl do patnácti bodů nestejně věcnosti a různé obsahové důležitosti. Například první bod v podstatě jen stvrzoval bratislavské komuniké o „společné internacionální povinnosti všech socialistických zemí“ při upevnění a obraně socialismu (aniž ovšem opakoval další bratislavskou tezi o „zachování suverenity, národní nezávislosti a územní nedotknutelnosti“).

Ve druhém bodě byl za porušení stanov a tedy za neplatný prohlášen XIV. sjezd KSČ, zahájený 22. srpna „bez souhlasu ÚV KSČ“. Tímto závazkem byly mj. zachovány ve vedení komunistické strany nejkonzervativnější síly typu Biřaka, Indry, Jakeše etc. Aby sovětská garnitura v KSČ byla ještě víc pojištěna, další body (7. a 3.) přikazovaly neodstraňovat z funkcí „činitele a pracovníky strany, kteří bojovali za upevnění pozic socialismu, proti antikomunistickým silám a za přátelské vztahy k SSSR“, a na druhé straně uvolnit z funkce ty osoby, „jejichž další činnost by neodpovídala potřebám upevnění vedoucí úlohy dělnické třídy a komunistické strany“. Tento závazek byl pro začátek konkretizován již v Moskvě a čs. účastníci se vraceli s instrukcí odstranit z veřejných funkcí osoby v Kremlu zvláště neoblíbené, kromě Františka Kriegla také Jiřího Hájka, Otu Šika, Josefa

---

18 Moskevský protokol, v srpnu 1968 údajně dovezený do Prahy v jediném, ruském exempláři, uloženém na Pražském hradě, byl neveřejně opisován a šířen. Tehdejší opis, editory upravený podle ruského originálu, je zveřejněn v publikaci Benčík, A.–Domaňský, J.: *21. srpen 1968*. Praha 1990, s. 116-120. Nověji viz *Historie a vojenství*, XL, 1991, č. 1, s.158-166. Originál Protokolu je uložen na Federálním ministerstvu zahraničních věcí.

Pavla, ředitele televize Jiřího Pelikána, ředitele rozhlasu Zdeňka Hejzlara a další.

„Představitelé“ dále protokolárně přislíbili účinná opatření ve sdělovacích prostředcích a ve státních orgánech a přerušeni činnosti „různých skupin a organizací stojících na antisocialistických pozicích“, jmenovitě i sociálně demokratické strany.

Významný, do jisté míry stěžejní, byl 5. bod, vztahující se k „přítomnosti vojsk pěti socialistických zemí“ na československém území. Sovětská strana přislíbila postupné stažení vojsk z měst a vesnic, „kde jsou místní orgány s to zajistit pořádek“, přičemž o „podmínkách pobytu a úplném odsunu spojeneckých vojsk“ měla být uzavřena smlouva mezi vládami. Podstatné přitom bylo, že sovětská strana úplný odchod svých vojáků z Československa podmínila situací, kdy přestane být ohrožován jak socialismus v Československu, tak bezpečnost zemí socialistického společenství.¹⁹ Vlastní znění protokolu nebylo v rozporu se skutečností dalších dvaadvaceti let – dokonce ani v případě, že by protokol ze sovětské strany byl pokládán za závazný.

V 11. bodu protokolu čs. „představitelé“ popírali, že se československá vláda obrátila se žádostí o projednání československé otázky v OSN, a slibovali, že se „kategoricky ohradí proti projednávání otázky o situaci v ČSSR v Radě bezpečnosti nebo v jiném orgánu OSN a kategoricky bude žádat vypuštění tohoto bodu z programu jednání“. Tím nejenže uznali navenek podřízení svého státu SSSR, ale tímto darem – jehož vynucení nebylo v silách sovětské strany – se zbavili určité možné podpory. Jestliže se dnes ozývají výčitky, že nás v srpnu 1968 „Západ zase nechal na holičkách“, je nutno připomenout, že sami jsme učinili, co bylo v našich silách, aby tomu bylo tak a jinak.

Zvláštní bod protokolu byl věnován všem členům československé vlády, kteří byli za hranicemi a vystupovali tam jménem čs. vlády, z čehož „budou učiněny příslušné závěry“.

Významný je posléze i předposlední bod, stvrzující dohodu, že všechny kontakty mezi vedoucími představiteli KSSS a KSČ v období po 20. srpnu 1968 budou považovány za přísně tajné.

¹⁹ Viz pozn.č. 18.

Porovnejme tyto závazky československé strany s tehdejšími, pozdějšími i současnými proklamacemi o „zajištěném pokračování na cestě Ledna“, „garanci pokračující reformy a demokratizace“ či o pouhém „kompromisu“, jehož bylo v Moskvě dosaženo. Kde jsou znaky kompromisu, v čem sovětská strana ustoupila?

Jestliže se bezprostředně po Srpnu podařilo s obtížemi, ale přece jen rozšířit iluzi, že nebylo všechno ztraceno, že vojska záhy odejdou a že „polednové politice“ zůstal dostatečný operační prostor, koncem devětašedesátého roku věděl už každý, na čem je: nic nebylo zachráněno a všechno bylo vydáno. Nebyl to pouhý ústup před leden 1968, ale kamsi až na počátek raně poststalinských let.

Jak za těchto nových, zcela už zřetelných poměrů vysvětlovali naši aktéři svůj podpis moskevského protokolu? Nijak, neměli příležitost. Jejich sporadická vystoupení v zahraničním tisku byla věnována jen obhajobě Pražského jara a zdůrazňování vlastních dobrých úmyslů. Jiná situace nastala teprve na konci osmdesátých let. Otázku „proč tenkrát v Moskvě podepsali?“ nebylo už možné obejít. Na hrdinskou epopej roku 1968 dopadl velký, nepřijemný stín Františka Kriegla.

* * *

Moskevský protokol se dnes už nedá vydávat za vlastní, byť jenom částečný úspěch. Snahy o podobný výklad sice dosud nechybějí, jsou však natolik sporné a natolik spojené se slovní ekvilibristikou, že si nezaslouží vážný rozbor. A tak zůstává jediný, staronový argument: podpis moskevského protokolu zabraňuje krveprolití.

Ponechme stranou, jak tuto tezi, jejímž duchovním otcem byl patrně Ludvík Svoboda, podpírají politici. Etické postoje, schopnost sebereflexe a objektivita budou asi vždy v určitém rozporu se snahou politiků prezentovat se veřejnosti co nejlépe. Povážlivější je ovšem podpora, jíž se této účelové reklamě dostává ze strany historiků. I z úst takzvaně povolovaných dnes slyšíme, že alternativa nepodepsat či podepsat moskevský protokol byla vlastně alternativa prolévat či neprolévat krev.

Patří k uznaným zásadám nebo přinejmenším k dobrému tónu historické práce neposuzovat minulé události z hlediska „co

by bylo, kdyby nebylo to, co bylo“. Pro historii, která se živě dotýká současnosti, to platí snad dvojnásob. Obhájci teze, že podpis moskevského protokolu zabránil nejhoršímu a byl tedy optimálním řešením, se však této fiktivní extrapolaci události nevyhýbají.

Přirozenou nesouhlasnou reakcí na dokreslování historie (následků, k nimž mohl vést postup odlišný) by bylo vytváření jiného, příznivě vyznívajícího scénáře – ovšem stejně fiktivního a pochybeného jako scénář těch, kdo moskevský postup obhajují. Tato cesta nikam nevede, proto se po ní nebudeme pouštět. Zároveň je ovšem nutné důrazně připomenout, že úvaha, podle níž podepsání zachránilo životy, kdežto nepodepsání by vedlo k četným obětem, nemá seriózní podklad.

O to kategoričtěji bývá zastávána. Na otázku deníku *Mladá fronta* „Jak se dnes historikovi jeví varianta, pro kterou se tehdy v Moskvě rozhodl jediný František Kriegel?“ odpověděl v srpnu 1990 předseda vládní komise pro analýzu historických událostí z let 1967-1970 profesor Vojtěch Mencl takto: Podpis moskevského protokolu byl „relativně nejprijatelnějším řešením. Dnes se ukazuje, že sovětské vojenské velení v podstatě čekalo na jakoukoli záminku, aby mohlo rozpoutat masakr. Bylo nutno počítat s tím, že v případě živelného výbuchu bojů by se část československé armády vzbouřila, neuposlechla rozkazu prezidenta republiky a postavila se na stranu obyvatelstva. Sověti by pak neváhali s vyhlášením výjimečného stavu, do rukou vojsk by se dostala veškerá moc a vznikla by okupační diktatura. Za této situace bylo podepsání moskevských dohod rozumnou alternativou, tím spíše, že i ze sovětské strany šlo o kompromis, neboť moskevské protokoly uznávaly platnost lednového akčního programu strany a obsahovaly klauzuli o stažení vojsk z Československa.“²⁰

S poslední větou tohoto vyjádření nemá smysl obsáhle polemizovat, protože odporuje zjevným historickým skutečnostem. Stažení vojsk z Československa bylo možné klamat veřejnost jen v podmínkách přísného utajení moskevských výsledků, při

20 Mencl, V.: Vpád byl neodvratný. *Mladá fronta*, 21.8.1990.

neznalosti tehdejších obmyslných formulací, veřejně platných už 18. října 1968 ve smlouvě o „dočasném“ pobytu sovětských vojsk. Stejnou mystifikací je tvrzení o platnosti „lednového akčního programu strany“ (sic!). Kreml nikdy, ani před Srpnem, ani v Srpnu, a tím méně později, Akční program KSČ z dubna 1968 neakceptoval. Byl „dočasně“ ochoten připustit jako základ dalšího československého vývoje pouze lednové a květnové, tedy dvě nejpochybenější předsrpnová zasedání ÚV KSČ.

Vraťme se však k otázce hlavní, ke zmíněnému krveprolití (a odhlédneme od skutečnosti, že k němu došlo, neboť téměř stovku nevinných obětí srpnového vpádu nelze považovat za nehodu). Toužilo sovětské velení po „rozpoutání masakru“ v Československu? Opravdu se to „dnes ukazuje“? Z nějakých nových, nám všem neznámých dokumentů, nebo z cílených spekulací, na jejichž začátku i konci je snaha obhájit tehdejší postup?

Při posuzování celé této otázky nelze opomíjet několik podstatných hledisek:

Systém, který za léta své vlády dokázal připravit o život desítky miliónů vlastních „poddaných“, jistě nebudeme podezírat z úzkostlivosti a humanismu. Za dosažení cílů, které kremelští vládcí v Srpnu sledovali a jichž posléze dosáhli, byli odhodláni zaplatit. Tím štedřeji, kdyby účet šel na vrub jakéhosi vzpurného „bratrského národa“. A přece: tento systém nebyl všemocný, třebaže se mnohým takto jevil. Nejpozornější z historiků a sociologů nejednou doložili, že i za nejtvrděších a od ostatního světa téměř izolovaných stalinských poměrů existoval rozpor mezi chtěným a možným.

Josef Stalin na počátku studené války ve shodě se svou koncepcí, svými představami o příštím vývoji a v souladu se svým, nikoli zanedbatelným naturelem vyhlásil a praktikoval rozdělení světa, znepřátelení s celým Západem, izolaci. O patnáct let později, za éry Brežněvovy, nebyl už podobný modus objektivně možný. Na to, jak bude ostatní svět reagovat, hledělo se mnohem pečlivěji, v sázce bylo příliš mnoho zájmů, především hospodářských. Nezáleželo asi na tom, co vpádu do Československa řekne Jugoslávie, ale předběžná sondáž ve Spojených státech byla nezbytná.

Někteří vojenští velitelé mohli toužit po boji či masakru, v zájmu SSSR však bylo, aby zásah proběhl sice impozantně, ale „co nejpříjemněji“. Pamětníkům srpnových pražských událostí lze připomenout (poněkud nepřehledně to připomínají i dokumentární filmové záběry), že sovětské tanky v centru města byly často obaleny českými mladíky a že přídavné nádrže s naftou nechytlly od nedbale odhozených papiros. Tanky reagovaly jako tlustokožci obtěžovaní hmyzem. Tak se nechovají jednotky „čekající na jakoukoli záminku“, tak se chová vojsko, jemuž bylo uloženo vyhnout se masovému střetnutí. Ostatně, museli čekat na záminku, nemohli ji vyprovokovat? Když hodlali sáhnout k represí a tvrdému nátlaku, dovedli si svůj malý reichstag či Aeroflot najít. Pouliční boje však sotva byly ve scénáři invaze.

Další poznatek nepatří teprve ke zkušenostem časného reaganovského období, lze ho vyvodit z celé řady desetiletí: ambice sovětského totalitního režimu byly vždy nepřímou úměrnou odporu a rozhodnosti, s nimiž se setkávaly. Pasivní, ke kapitulaci naladěný soupeř byl předem ztracen, lépe dopadl ten, kdo stál na svém. Vleklý diplomatický debakl SSSR na půdě Rady bezpečnosti a následně ve Valném shromáždění OSN byl nepochybný, avšak státníci, kteří „z vlastní vůle“ tuto pozici vydali, nemohli už počítat s kompromisem hodným toho jména. A nebyl to jediný trumf v československé kartě, jen hráči jaksi nebyli na výši své doby.

Nepřejdeme ke scénáři „kterak se události mohly udát“, ale nemáme důvod tolerovat tento postup ani u obhájců moskevského protokolu jako „rozumné alternativy“ a „relativně nejpříjemnějšího řešení“. Krveprolití je možností, již nelze popírat, ale ani absolutizovat. Právě takovou možností je však alternativa jiného, pro naše národy mnohem přijatelnějšího moskevského, respektive pražského kompromisu.

A ještě na jedno je třeba poukázat, na bezděčné či úmyslné ztotožňování odporu s ozbrojeným bojem. Poté, co došlo k 21. srpnu – ať již k němu dojít muselo či nemuselo – nebyl odpor podepřený zbraněmi realistickou alternativou. Vydávat mezi řádky odpůrce moskevského protokolu za neodpovědné, romantické hazardéry s osudem statisíců znamená líčit minulé děje v nesprávném světle. Postoj Václava Havla k této otázce, zrna-

menaný v polovině osmdesátých let²¹, není dodatečným názorem, ale autentickým stanoviskem osobně hájeným už v srpnových dnech. Stejně byl motivován postoj Františka Kriegla: za svých devět válečných let prožitých na frontě viděl zblízka možná víc mrtvých než Ludvík Svoboda.²² Ti, kdo pochybovali a pochybují o řešení podepsaném 26. srpna 1968 v Kremlu, nemyslí jen v kategoriích „kapitulace“ nebo „palba“. Jak to však vysvětlit lidem, pro něž gándhiovský nenásilný odpor či občanská neposlušnost jsou v podstatě jen rétorické pojmy? Pouze mnohem kultivovanější, neideologičtí reprezentanti mohli najít a svým příkladem razit cestu, která sice nebyla vítězstvím, ale nemusela být ani potupnou a demoralizující porážkou.

* * *

Šest vedoucích funkcionářů, odvezených 21. srpna pod bajonety za hranice, se vrátilo do Prahy. Tento jediný hmatatelný výsledek moskevského jednání nelze bagatelizovat, ale ani přeceňovat. Jisté je, že mnohé Čechy a Slováků se situací chtě nechtě smířil, že v něm viděli sovětský ústupek – a pět z těchto zajatců je v pocitu určitého vítězství slovně utvrzovalo. Bylo ostatně neštěstím osmašedesátého roku, že byl často víc spjat s osobami než s principy. Nakonec i sama okolnost vrácení zajatců do Prahy se jevila pro okupanty jako příznivá: nikdo lépe než právě oni nedokázal obyvatelstvo uklidnit a – s výjimkou

---

21 Havel, V.: *Dálkový výslech*. Praha 1989, s. 92- 95.

22 O svém rozhovoru s Františkem Krieglem řekl v prosinci 1980 německý novinář Helmut Clemens v rozhlasové stanici Westdeutscher Rundfunk: „Zeptal jsem se ho, zda by pro sebevědomí Čechů a Slováků nebylo bývalo vhodné bojovat i se zřetelem k jisté porážce, která by je byla postihla. Na to řekl: „Možná, že by to bylo pro sebevědomí Čechů a Slováků lepší, avšak pro mne by to byla obrovská otázka rozhodování podle mého svědomí, viděl jsem totiž umírat tolik mladých lidí ve španělské občanské válce, v čínské občanské válce a dokonce i v civilních nemocnicích, že by pro mne nebylo lehké spolupřihlížet o tom, aby nyní desetitisíce či statisíce mladých Čechů a Slováků nebo i okupačních vojáků, kteří přece nepřišli dobrovolně, bylo zasvěceno předčasně smrti, a k tomu by to přece vedlo. Toho jsem byl bohudík ušetřen. Musím přiznat, že by to pravděpodobně zastřínilo zbytek mého života.“ *Archiv F. Kriegla*, bez evidence.

Františka Kriegla – vést po zdánlivě přijatelných, ale stále strmějších cestách k vlastní cílové „normalizaci“.

Dne 27. srpna nedlouho po půlnoci vzletlo z moskevského vládního letiště letadlo, které před ránem dopravilo signatáře moskevského protokolu, jejich technický doprovod a Františka Kriegla do Prahy. O posledně jmenovaného bylo třeba svést se sovětskou stranou šarvátku. Většina pamětníků se shoduje ve svědectví, že Brežněv byl proti jeho návratu a pro jeho další internaci v Moskvě. Existuje o tom řada barvitých líčení, která však nejsou příliš významná. Přesvědčivá až dojímavá je naproti tomu solidarita, s níž se všichni účastníci jednání postavili za Krieglův návrat; zdá se dokonce, že to byla jediná otázka, v níž projevíli vůči sovětskému partnerovi neústupnost.

Ne že bychom chtěli stůj co stůj těmto mužům snímat jejich gloriolu, existuje však i jiné, prozaičtější vysvětlení než neochvějná solidarita: jak by doma vysvětlili, že nechali v Moskvě právě Kriegla, u něhož každý jen trochu zasvěcený mohl předpokládat jiný než obecně sdílený a nakonec přijatý názor? Tuto obavu nemuseli mít v případě Indry, který v Moskvě zůstal poté, co měl (nebo možná ze strachu předstíral) záchvat Ménierovy choroby.

Vasil Biřak je krajně ošidný historický pramen. Svou patologickou neschopností rozeznávat pravdu od lži a lež od pravdy je tento člověk rozeným komunistickým propagandistou stalinské epochy. Připočítáme-li ještě jeho civilizační úroveň, dostává se nám zdroje stejně kuriózního jako povážlivého. Kdybych chtěl například desavuoovat „muže roku 1968“ pro jejich kremelské jednání, nebylo by nic snazšího než si vzít na pomoc vzpomínky Vasila Biřaka, který je často ve snaze o pochvalu hrubě pomlouvá. Přesto v daném případě tohoto pamětníka uveďme: „Nesnažil jsem se pátrat po tom, kdo byl původcem nápadu přijet (do Prahy – pozn. J.V.) bez Dubčeka jako prvního tajemníka, ale pravděpodobně to vymysleli společně Svoboda s Podgorným. Při odchodu jsem se ještě zmínil o tom, že by bylo dobré, abych promluvil s Kosyginem ve věci Kriegla. L. Svoboda šel za Podgorným a já za Kosyginem. Pokud jde o Kriegla, vysvětlil jsem Kosyginovi, že bychom neměli z Kriegla, zákeřného sionisty,

syna stavitele ze západní části Ukrajiny a mezinárodního dobrodruha, udělat československého mučedníka a hrdinu.“²³

MUDr. Jiří Smrčka uvádí, že František Kriegel byl internován v objektu NKVD v Kremlu, kam za ním jednotliví účastníci jednání včetně prezidenta Svobody jezdili, „aby se jej pokusili přesvědčit, že jiná možnost než podepsat moskevský diktát není“. Vzpomíná, že ho zde spolu s MUDr. Bernáthem navštívil, aby mu řekl pár přátelských slov. „Kriegel však o povzbuzení nestál a řekl nám něco jiného: 'Soudruzi, pozdravujte mou ženu. Prosím, postarejte se o ni.'“ Oba lékaři se zmiňují také o „stávce vsedě“, kterou uspořádali českoslovenští účastníci v předsálí jednací síně na podporu svého požadavku odjet domů s Krieglem.²⁴

Posléze Zdeněk Mlynář: „Ludvík Svoboda řekl, že po příletu do Prahy zajistí ubytování Františka Kriegla s jeho manželkou v Lánech. Brežněv to pochopil jako nabídku, že Svoboda dá vlastně Kriegla zavřít v nějakém fešáckém kriminále, a poznamenal: On vám uteče! Kdo z vás se za něj může zaručit?... Bez vzájemné domluvy a spontánně řekli tři z nás – Špaček, Šimon a já – že se za Kriegla zaručíme.“²⁵

Nakonec, po jistých peripetiích, ho odvezli na letiště a posadili do letadla ještě dřív, než přijeli účastníci jednání. O dalších Krieglových osudech podává svědectví Oldřich Černík, ale znovu je to výpověď nepřesná: „Prezident republiky se zavázal, že František Kriegel nepůjde do žádných funkcí, a sám zajistil, že byl František Kriegel po určitou dobu ubytován na Pražském hradě. Šlo o to, aby se nedostal do pražských ulic, protože jsme se báli o jeho bezpečnost.“²⁶

Skutečnost byla méně vzletná, ale o to důstojnější. Svědčí o ní Milada Snětivá: „Po příletu do Prahy hledal František hned Rivu, proto mě zavolał. Řekla jsem mu, kde ji hledat, a při první příležitosti jsem běžela na Vinohrady přivítat se s ním. Podle

---

23 Biřak, V.: Každý má své vzpomínky. *Signál*, 1990, č. 3.

24 Smrčka, J.: c.d. a rozhovor autora s MUDr. Karlem Bernáthem 18.7.1990.

25 Mlynář, Z.: c. d., s. 211.

26 Černík, O.: c.d.

zpráv z tisku a rozhlasu jsem se domnívala, že nebyl v Moskvě k ničemu, ani k podpisu, přizván. Bylo to první, na co jsem se zeptala. Stál u okna v kuchyni, stále vidím, jak se na mě téměř plaše podíval, a tiše řekl: ‚Ale ano, byl jsem vyzván, abych podepsal.‘ – A ty? – ‚Nepodepsal,‘ řekl opět tiše, bez pathosu. Byl sám.

Po návratu z Moskvy byli všichni odvezeni na Hrad, kde měli ubytování, stravování atd. Dr. Kriegel tam nechtěl zůstat a trval na tom, že půjde domů a do práce. Na Hradě mu mezi ostatními nebylo dobře, jako ostatně každému, kdo vybočil z řady (byť správně). Prezident Svoboda mu nabízel azyl v Lánech a Zd. Mlynář tento návrh manželům Krieglovým velice doporučoval. Jde pryč o jejich bezpečí. Oni se přesto vrátili domů, ohřáli si k obědu konzervu a pokusili se žít opět jako dříve.“²⁷

Žít jako dříve... Bez výhledu na vysokou politickou funkci, na které jim nezáleželo. Možná, že jako jediný v Kremle ani na okamžik neuvažoval o své politické kariéře. I proto ho nenáviděli; už v Čierné mu Šelest s pěstí před obličejem kázal, že svěřenou moc je povinen takto pevně držet...

Žít jako dříve, s nadějí na práci lékaře, jímž byl po celý život. Vybočil z řady, tentokrát definitivně. Patřil už jen sobě a svému odpovědnému svědomí. Víc než kdy jindy byl mužem, který dělá potíže a na kterého se mocní nemůžou spolehnout. Buďme však upřímní – bylo snad v minulých desetiletích čestnější poslání než sypat písek do soukolí rozjetého mocenského stroje?

Uplynuly necelé dva měsíce, co jemu a ostatním poslancům Národního shromáždění předložili návrh smlouvy o dočasném pobytu sovětských vojsk a žádali o její schválení. Jednání řídil Josef Smrkovský, Oldřich Černík spojil přijetí smlouvy s otázkou důvěry své vládě, z balkónu přihlížel Alexander Dubček a Ludvík Svoboda. František Kriegel zůstal netečný k jejich chatrným argumentům. „Tato smlouva postrádala základní náležitosti řádné smlouvy, tj. dobrovolnost. Podepisovala se v atmosféře nátlaku politického a mocenského za okolností, které

27 Snětívá, M.: výpověď o setkání s F. Krieglem 27.8.1968, *Archiv F. Kriegla*, bez evidence.

jsou v rozporu s principy socialistických národů i s mezinárodními dokumenty. Podepisovala se v přítomnosti statisíců vojáků a mohutné vojenské techniky. Smlouva byla psána nikoli perem, ale hlavněmi děl a samopalů. Hlasoval jsem proti smlouvě jako poslanec v souladu s cítěním a přáním většiny voličů a občanů této země.²⁸ Řekl v roce 1969 téměř totéž, co o dvacet let později přiznaly parlamenty pěti zemí, podílejících se na srpnové invazi.

Tentokrát již nebyl sám, ještě tři poslanci zvedli ruku proti a deset dalších se zdrželo hlasování. Všichni byli zanedlouho zbaveni poslaneckého mandátu.

* * *

Zbývá dopovědět, co František Kriegel svými postoji v roce 1968 dokázal.

Chtěl vůbec něco dokazovat? Lze se ptát i jinak: co dokázali ti, kteří opačným postojem chtěli či jen slibovali „zachránit polednový vývoj“?

Mám před sebou složku dopisů, které Františku Krieglovi došly v době, kdy na něj dopadaly první odvetné rány. Dopisy, dosvědčující nezníčitelnost dobrých skutků.

Pražský nakladatel František Laichter s manželkou 1. ledna 1971: „Píšeme na Nový rok jediný dopis, a to Vám. Ne z gratulantské konvence. Ne že bychom se znali, ani že by nás pudil osobní zájem... Z hluboké solidarity s Vámi a u vědomí, že by vláda věci našeho lidu jinak, čistěji a lépe vypadala, kdyby v Moskvě a po návratu domů též druzí politici si počínali podle Vašeho příkladu a se stejnou důsledností.“

Lidé z nejrůznějšího prostředí a z nejrůznějších míst.

„Jsem příslušník bývalé strany národně socialistické, ale před Vámi klekám a hluboce se skláním. Přál jste si to, co já, ač jsme oba rozdílného politického smýšlení“ (Antonín Hujer, Bratříkov 100).

„Budete-li někdy potřebovat mých služeb, bude pro mne ctí něco pro Vás udělat“ (instalatér Zdeněk Vaculík z michelského sídliště v Praze 4).

---

28 c.d. MUDr. František Kriegel 10.4.1908-3.12.1979, s. 35.

„Jestli budu mít někdy děti, budu mít pro ně příklad pevného a čistého charakteru“ (Eva Vovsová, Praha).

„Kdybyste měl někdy pocit, že by Vám mohl posloužit venkovan z malé, mezi lesy zapadlé obce, s důvěrou se obraťte“ (Jaroslav Jelen z Petrovic).

„Stavíme domek, a jakmile bude hotov, dovolíme si Vás a Vaši paní pozvat, abyste u nás strávili dovolenou. Za zahradou je les, v lese koupaliště a klid, božský klid. Příští rok si tedy rezervujte alespoň část dovolené pro pobyt ve Ždáňském lese u lidí, kteří si Vás nesmírně váží a přejí si projevit Vám svou úctu alespoň takto“ (Kneslovi, Bučovice).

„Neměli jsme podepisovat tu smlouvu z října. Oni by zde zůstali stejně, ale svět by měl černé na bílém, že je to okupace a ne přátelská a bratrská pomoc“ (Věra Jurdová, Třebíč).²⁹

Tedy ještě jednou: Co František Kriegel svými postoji v roce 1968 dokázal? Nebo stejná otázka: Co dokázalo sedm mladých sovětských občanů svou demonstrací na Rudém náměstí o polednách 25. srpna 1968?

Václav Havel před listopadem 1989 napsal: „František Kriegel mladým lidem umožňuje pochopit, že se politice a politikům nemusí už navždy jen a jen posmívat, ale že si jich mohou i vážit.“³⁰ Chtěl bych dodat, že František Kriegel dal příklad. Všem, mladým i starým, blízkým i vzdáleným. Příklad tichý a neokázalý, ale nad jiné výmluvný.

V prosinci 1976 byl mezi prvními, kdo podepsali úvodní prohlášení Charty 77. Jediný z někdejších symbolů Pražského jara, z hrstky lidí, které Češi a Slováci tehdy spojovali se svou nadějí na lepší budoucnost. I v tom vybočil z řady, neboť nešlo jen o výraz opozice k normalizačním poměrům, ale o nenávratné opuštění komunistické výlučnosti a zjevné sepětí se statečnými lidmi odlišných politických názorů. Pomohl vrátit do světového povědomí Československo jako zemi, která se přece jen tak snadno nepoddává; tím napravoval hříchy někdejších kapitulantů.

²⁹ Korespondence z osobního archivu F. Kriegla, bez evidence.

³⁰ Havel, V.: *Do různých stran*, s. 198.

Před domem, v němž bydlel, stálo po léta auto s policejní hlídkou: další hlídka hřadovala na chodbě před bytem a zapisovala každého, kdo se chtěl s Krieglem sejít. Hlídali ho na každém kroku, byl vystaven urážkám a přímým útokům, střežili i nemocniční pokoj, ve kterém umíral. Avšak jediné, co mu opravdu vzali, bylo milované povolání lékaře...

Veliký životný odkaz Františka Kriegla potrvá, dokud o něj budeme dbát.

(Říjen 1990)

Květa Jechová

K HISTORII KOORDINAČNÍHO VÝBORU TVŮRČÍCH SVAZŮ 1968 – 1969¹

Koordinační výbor tvůrčích svazů existoval oficiálně jediný rok² mezi květnem 1968 a květnem 1969, a přesto má mimořádný význam v dějinách naší moderní kultury i v dějinách zápasu o obnovu demokratické společnosti. Jeho existence je završením autonomních tendencí, které se prosazovaly ve všech oblastech kulturní a umělecké činnosti od konce padesátých let. Zároveň je Koordinační výbor tvůrčích svazů typickým projevem Pražského jara, důkazem politické aktivity, akční schopnosti a občanské zodpovědnosti československých intelektuálů v oné dějinné chvíli. Proto si jeho principy programové i organizační, jeho činnost a konečně i způsob, jakým byl později normalizátory likvidován, zaslouží pozornost historiků.

Torzovitost pramenné základny však zatím nedovoluje podat úplný výklad. Tento příspěvek podává pouze informaci o současném stavu poznání dějin Koordinačního výboru tvůrčích svazů, naznačuje jeho místo v dobovém kontextu a také možné směry dalšího studia.

---

¹ Pokud neuvádím jinak, opírám se o dvě základní dokumentace:

a) Čs. středisko nezávislé literatury, Scheinfeld-Schwarzenberg (dále jen Scheinfeld), Sběrka písemností Koordinačního výboru tvůrčích svazů, 1968 – 1969.

b) Dokumentace Komise vlády ČSFR pro analýzu událostí let 1967 – 1970 (dále jen komise vlády), výpovědi pamětníků L. Helgeho, L. Hrdinové, M. Galušky, E. Goldstückera, E. Kadlecové, E. Klose, R. Seluckého, L. Pacovského, B. Šimona. Duben – listopad 1990.

² Neoficiálně vznikl počátkem r. 1967. *Komise vlády*, sdělení L. Helgeho.

Tvůrčí svazy v období před jarem 1968.

Sociální přeměny v československé společnosti po únoru 1948 zasáhly hluboko do všech oblastí a úrovní společenského života. Radikálně se změnilo nejen postavení dřívějších majetných tříd, velké i malé buržoazie, živnostníků a zemědělců. Zásadním způsobem se změnilo také postavení inteligence, včetně inteligence tvořící v oblasti umění a kultury. Je třeba připomenout, že inteligence nebyla vůči těmto změnám rezistentní, naopak ve své většině s nimi souhlasila a dokonce se na nich aktivně podílela v přesvědčení o jejich pozitivním historickém významu. Tento postoj vyplýval z levicové orientace československé inteligence, jak se projevila již v meziválečném období a zesílila v prvních měsících po skončení druhé světové války.³

V rychlém postupu upevňování vlády komunistů po únoru 1948 byla kultura podřízena ideologii a současně byla tvůrčí inteligence ekonomicky zavázána buď přímo jako námezdně pracující u jediného zaměstnavatele – státu, nebo nepřímo prostřednictvím speciálních „převodových pák“. Nová, ostře sledovaná nakladatelská praxe a důmyslná politika stipendií a zakázek byla spojena s existencí tvůrčích svazů. Ty byly ustavovány bezprostředně po Únoru podle osvědčeného stalinského modelu. Byly organizovány stejně, se stejnou strukturou, stejnou hierarchií a měly na svém úseku stejné monopolní postavení jako organizace, z níž odvozovaly svou existenci – komunistická strana.⁴ Tak byl volný Syndikát československých spisovatelů nahrazen Svazem československých spisovatelů s předsednictvem, ústředním výborem, sekretariátem, kontrolní komisí, sjezdem. Stejně tomu bylo i v oblasti hudby, divadla, výtvarného umění apod.⁵ Výjimkou byla situace v oblasti filmu, snad z toho důvodu, že v té době neměli svůj svaz ani sovětští filmaři.

3 Bystřina, I.: Sociální stratifikace, úloha inteligence a pozice radikálních intelektuálů v přípravě a provedení Pražského jara. In: *Systémové změny*. Index 1972, s. 7 a n.

4 Liehm, A. J.: Od kultury k politice. In: *Systémové změny*, s. 165.

5 *Tamtéž*, s. 172.

Svaz filmových a televizních umělců (FITES), který vznikl o mnoho let později⁶, má zcela jiné poslání a jinou organizační strukturu. A. J. Liehm konstatuje, že Svaz filmových a televizních umělců vznikl z vnitřní potřeby a sounáležitosti těch, které sdružoval, jako první společenská organizace toho druhu uvnitř stalinismu.⁷

Od padesátých let, od smrti Stalina a zveřejnění jeho kritiky na XX. sjezdu KSSS, sílily v československé společnosti snahy revidovat chyby spojené s výstavbou socialismu. Snahy ekonomů o reformu národního hospodářství, jehož krize už nemohla být označována za „potíže růstu“, snahy historiků o pravdivý výklad nejnovějších dějin byly součástí velkého myšlenkového přerodu. V kultuře se pohyb společenského vědomí projevil navazováním kontaktů se světovým vývojem, znovuobjevováním domácích hodnot a tvůrčím rozmachem v mnoha nových tvarech a podobách.

Když po létech vzpomínal na toto období kulturního vývoje Milan Kundera, napsal se sobě vlastním smyslem pro paradox, že „ideální politický režim je diktatura v rozkladu, mašinerie útlaku funguje stále hůře a přece její samotná existence stačí udržovat napětí. Když se ohlédnu nazpátek, vidím nás neustále nespokojené a protestující, ale zároveň naplněné optimismem. Byli jsme si jisti, že národní kulturní tradice se svým skepticizmem, se svým smyslem pro realitu, se svou hluboce zakořeněnou pochybovačností je silnější než orientální politický systém, importovaný z ciziny, a dříve či později jej překoná.“⁸

Klima myšlenkové nehybnosti, ve kterém pravda byla racionální a přesně definovatelná, jedinec programově podřízen kolektivu a všechno, co přesahovalo materialistický světový názor, podezřelé a zavržením hodné, bylo narušováno téměř současně na různých úrovních. Proslulá liblická konference o díle Franze Kafky se konala v době, kdy literatura, divadlo i film se zabývaly

6 Vznikl oddělením od Svazu dramatických umělců počátkem r. 1964. *Komise vlády*, sdělení L. Helgeho.

7 Liehm, A. J.: *Od kultury k politice*, s. 172 a n.

8 Kostová, H.: *Hledání ztracené generace. Svědectví*, 1981, č. 64, s. 721.

tématem člověka ohroženého manipulací ve společnosti, která se prohlašuje za lidovou a demokratickou. V dramatickém umění se pražské inscenace Národního divadla a Divadla za branou stávaly poutním místem světových znalců. Desítky malých scén, nejrůznější divadla malých forem uváděla originální dramata, která působila nejen jako umělecký čin, ale i jako katalyzátor sociálního dění. Rozkvět absurdního divadla byl charakteristickým jevem pražského předjaří.

Mezinárodního uznání dosáhl v oněch letech český a slovenský film, ačkoliv stranické vedení podrážděně reagovalo na celou řadu filmů hraných i dokumentárních. Znárodněná kinematografie po několik let dokazovala své přednosti, svou nezávislost na diktátu trhu a možnost experimentování. Filmová „česká vlna“ byla uznávanou hodnotou a posílila i občanské sebevědomí filmových tvůrců.

Kulturní časopisy, zejména týdeníky svazu spisovatelů *Literární listy* a *Kulturní život*, se staly tribunami kritického myšlení. Ve velkých nákladech⁹ publikovaly zásadní informace a neoficiální názory, a tak se významně podílely na myšlenkovém zrání společnosti. Výrazně se proměnily v politické týdeníky, v *opinion weeklies*¹⁰, které umožňovaly dosažení vzájemné komunikace společnosti a působily jako akcelerátory politického dění.

Tvůrčí inteligence usilovala o změny i ve vlastních stavovských organizacích, o nápravu deformací a osobních křivd ve spolkovém životě, o úpravu daňové a ediční praxe, o obranu proti svévoli cenzury. V případě spisovatelské organizace došlo přitom k otevřenému konfliktu s politickou mocí. Dlouho před svoláním IV. sjezdu Československého svazu spisovatelů probíhala „zákopová válka nervů“ s vyloučením veřejnosti. Týkala se především zásahů cenzury do spisovatelských časopisů. Stranický aparát si byl vědom zejména vlivu kulturních týdeníků a snažil

9 A. J. Lichm upozornil na skutečnost, že tři čs. kulturní týdeníky – *Literární noviny*, *Kulturní život* a *Kulturní tvorba* – měly ve čtrnáctimiliónovém národně náklad 300 000 výtisků na počátku šedesátých let. Později náklad ještě stoupl. Viz c.d. *Systémové změny*, s. 66.

10 *Tamléž*, s. 50.

se udržet je plně pod svou kontrolou. Šéfredaktor Literárních novin byl zařazen do nomenklatury ÚV KSČ a ústřední výbor komunistické strany potvrdil ve funkci i členy redakce. Tak se stalo, že A. J. Liehm a Ludvík Vaculík, kteří nebyli potvrzeni, museli odejít na nucenou tvůrčí dovolenou.¹¹

Referenti ideologického oddělení ÚV KSČ, kteří byli spojkami mezi stranickým centrem a vedením spisovatelské obce, rozhodovali ve všech sporných případech cenzurní praxe. Od ledna 1967 vstoupil v platnost nový tiskový zákon, jenž právně zakotvil svévoli cenzury. Výrazně se to projevilo v počtu cenzurních zásahů v Literárních novinách. V období mezi III. a IV. sjezdem svazu spisovatelů došlo celkem k 381 zásahům:

<i>rok</i>	<i>počet zásahů</i>
1963	25
1964	124
1965	85
1966	57
1967	141 ¹²

Přitom v posledním roce vycházely Literární noviny jen 9 měsíců. Cenzurní zásahy, nazývané jemně „pozastavením“ určitého textu, byly pro čtenáře utajeny. Stránky nezůstaly „vybíleny“, ale zaplnily se jiným, nezávadným textem. Podle šéfredaktora Literárních novin byla takto pozastavena až třetina všech příspěvků.¹³

Na jaře 1967 se konflikt spisovatelských novin se stranickým vedením vyhroutil. Jiří Hendrych, tajemník ÚV KSČ pověřený řízením kultury, prohlásil, že Literární noviny nabývají charakter opozičního listu a ultimativně stanovil: když v této věci neudělá pořádek spisovatelský sjezd, zasáhne centrum přes hlavy spisovatelů.¹⁴

11 Hamšík, D.: *Spisovatelé a moc*. Praha, Československý spisovatel 1969, s. 11.

12 *Tamtéž*, s. 172.

13 *Tamtéž*.

14 *Tamtéž*, s. 180.

Jednání IV. sjezdu Československého svazu spisovatelů v červnu 1967, zejména diskusní příspěvky Ivana Klímy, Antonína J. Liehma, Václava Havla a Ludvíka Vaculíka vyvolaly zlobnou reakci stranického vedení. Rozpoutalo rozsáhlé represe, zakázalo zveřejnit diskusní vystoupení, teprve po dlouhých jednáních byl publikován pouze text závěrečného usnesení sjezdu.¹⁵

Literární noviny byly zastaveny. Proti Ivanu Klímovi, Pavlu Kohoutovi, A. J. Liehmovi a Ludvíku Vaculíkovi bylo zahájeno kárné stranické řízení za „protistranické vystoupení“. Jan Procházka nesměl zastávat funkci předsedy svazu, do které byl sjezdem řádně zvolen, a ústřednímu výboru svazu nebylo dovoleno vytvořit své předsednictvo.

Byla rozpoutávána další kampaň proti inteligenci. Zvláštní vnitrostranická informace kvalifikovala spisovatelskou revoltu jako akt inspirovaný z nepřátelské ciziny. Na plenárním zasedání ÚV KSČ v září 1967 bylo záporné hodnocení spisovatelského sjezdu akceptováno, ze strany byli vyloučeni Klíma, Liehm a Vaculík. Pavlu Kohoutovi byla udělena stranická důtka a proti Milanu Kunderovi zahájeno disciplinární řízení. Jan Procházka byl zbaven funkce kandidáta ÚV KSČ, byl potrestán i celý spisovatelský svaz tím, že jeho orgán Literární noviny byly jako platforma protisocialistické opozice z rukou svazu spisovatelů převedeny do sféry ministerstva kultury.¹⁶

Politika centra, která chtěla represemi udržet svazové organizace v roli převodových pák totalitní moci, však nemohla být v této chvíli úspěšná. Arogance moci, hluchá ke kritice a tvrdá v jejím potlačování, opozici zaktivizovala.

Představitelé tvůrčích svazů začali koordinovat svůj postup zcela spontánně a z počátku jen ve společných stavovských

---

15 Rezoluce obsahovala i zmínku o cenzuře:

„Protože IV. sjezd čs. spisovatelů nesohlasí se současnou praxí tiskového dohledu, ukládá ÚV ČSSS účastnit se tvůrčím způsobem na zhodnocení zkušeností z prvního období od platnosti tiskového zákona tak, aby působení cenzury bylo omezeno pouze na otázky obrany státu“. – Tak se stalo, že poprvé za ta léta fungování cenzury se čtenář čs. tisku dověděl o její existenci, byť jen z pouhé jedné věty...“. Hamšík, D.: *c.d.*, str. 89.

16 *Tamtéž*, s. 34.

záležitostech. První poradou, které se zúčastnilo vždy několik zástupců ústředního výboru jednotlivých svazů, sezval Adolf Hoffmeister z vedení svazu výtvarných umělců do svého bytu počátkem roku 1967. Jednání se zúčastnili zástupci svazů architektů, divadelních a rozhlasových umělců, filmových a televizních umělců, spisovatelů a hudebních skladatelů. V průběhu roku se uskutečnilo několik dalších setkání, pokaždé na půdě jiného svazu. Předsedajícím byl vždy zástupce hostitelské organizace. Spontánně tak vznikala konzultační orgán tvůrčích svazů, bez pokynů centra, bez pevné organizační struktury. Jednotlivé ústřední výbory tvůrčích svazů delegovaly k jednání své zástupce podle toho, jaké problémy byly na programu, jaké byly časové možnosti účastníků apod. Proto nelze dost dobře sestavit univerzální seznam jeho účastníků.

K prvnímu oficiálnímu jednání pozval Koordinační výbor tvůrčích svazů ministr kultury Karel Hoffmann v prosinci 1967. Stalo se tak bezprostředně po skončení první části kontroverzního zasedání pléna ÚV KSČ. Ministr, který byl zároveň členem předsednictva ústředního výboru komunistické strany, sondoval situaci v kulturní obci. Zjišťoval materiální požadavky, hovořil o perspektivách hmotného zajištění, ale dostalo se mu překvapivé odpovědi: Tvůrčí svazy nechtěly v této chvíli jednat o dílčích konkrétních potřebách, ale požadovaly informace o průběhu jednání ve vrcholném orgánu politické moci. To byl ovšem požadavek, který ministr splnit nemohl.¹⁷

S netrpělivostí očekávali představitelé tvůrčích svazů politické změny. Pocit nesnesitelnosti dosavadních poměrů byl všeobecný. Nejen ekonomické a politické, ale i etické příčiny vedly k Pražskému jaru. Na pořadu dne byla mravní obroda občanství a tvůrčí svazy byly při tom.

Od ledna do srpna 1968

Odstoupení Antonína Novotného z funkce prvního tajemníka Komunistické strany Československa a nástup Alexandra Dub-

---

¹⁷ *Komise vlády*, sdělení L. Helgeho.

čeka do nejvyšší funkce byly pro politicky citlivé vrstvy společnosti zřetelným znamením obratu k novému politickému kursu.¹⁸ Představitelé tvůrčí inteligence reagovali rychle a pozitivně. 11. ledna poslali představitelé Svazu československých spisovatelů Alexandru Dubčekovi blahopřejný dopis, ve kterém vyjádřili přesvědčení, že s jeho nástupem dojde k obrodě strany a že strana má dost sil k regeneraci.¹⁹ 19. ledna odeslali pozdravný dopis představitelé architektů.²⁰ Svaz divadelních a rozhlasových umělců v dopisu z 1. února podpořil obrodné tendence v komunistické straně a připojil pětistránkovou přílohu s podrobným rozbohem kritického stavu ve své oblasti.²¹ 9. února odeslali gratulaci prvnímu tajemníkovi představitelé Svazu skladatelů a zároveň ho požádali o přijetí, aby jej mohli informovat o problémech hudebního života. Svaz filmových a televizních umělců ve svém dopise z 22. ledna vedle gratulace a vyjádření naprosté podpory žádal, aby vedení komunistické strany v zájmu obnovení důvěry odstranilo zákazy, které brání promítání nových hraných i dokumentárních filmů. V dopise byl uveden i jejich seznam.²² V únoru pak FITES pozval Alexandra Dubčeka na jednání svého ústředního výboru.

Ve chvíli, kdy povolil cenzurní dohled stranického aparátu, začaly hromadné sdělovací prostředky ovlivňovat politické dění. Je pozoruhodné, jak pohotově tehdy tisk reagoval, a jak se jazyk publicistiky stal obsažným a sdělným. Jazyk, který se v padesátých letech stal nástrojem odcizení, procházel očistným procesem obnovování významů.

Mezi obyvatelstvem i uvnitř komunistické strany přetrvávala však dlouhou dobu fixovaná nedůvěra vůči inteligenci. Aparáty

18 Pro poměry uvnitř vládnoucí strany je charakteristické, že většina ústředního výboru předpokládala, že jde jen o výměnu nepopulárního politika za přijatelnější osobnost. *Komise vlády*, sdělení L. Hrdinové.

19 *Archiv ÚV KSČ*, fond 07/5/7/66.

20 *Tamtéž*.

21 *Tamtéž*.

22 *Tamtéž*. Jednalo se o filmy: *Sedmikrásky* (V. Chytilová), *O slavnosti a hostech* (J. Němec), *Porota* (P. Kohout). Z krátkých filmů šlo o filmy: *Problém č. 1*, *Moravská Hellas*, *Osudy a Generace bez pomníku*.

ještě ze setrvačnosti organizují protestní prohlášení dělnictva, tentokrát proti vystoupení studentů ze strahovských kolejí. Průlomem do stereotypu manipulace dělnickým míněním byla veřejná schůze dělníků a představitelů inteligence v pražském závodě ČKD Vysočany 15. února 1968. Na podnět úřadujícího předsedy spisovatelského svazu Eduarda Goldstückerera přišli mezi dělníky spisovatelé, novináři a filmaři. V napjatém ovzduší nedůvěry vystoupili Elmar Klos, Jiří Lederer, Eduard Goldstücker a další. Tato první veřejná názorová konfrontace přispěla k vzájemnému porozumění. Od té doby se přímá setkání inteligence s dělnickou veřejností stala běžnou praxí Pražského jara.²³

Rozhodující význam v procesu obrody společnosti měly hromadné sdělovací prostředky. Přinášely podněty, přispívaly k integraci společenského pohybu, ale domnívám se, že nebyly vlastními iniciátory obrodného hnutí. Když obnovené „Literárky“ v březnu 1968 začaly publikovat diskusní příspěvky ze IV. sjezdu svazu spisovatelů, nepůsobily v nové společenské situaci nijak provokativně. Vždyť skutečnost už zatím ukázala, že moc není schopna přijmout žádné argumenty, že ji přesvědčí „jen neúspěch, opakovaný neúspěch, když chce podnikat po staru“. Zpochybnění vedoucí úlohy komunistické strany ve společnosti, které bylo v době spisovatelského sjezdu tak odvážným činem, bylo publikováno zhruba měsíc po tom, co je vyslovil jako konkrétní návrh Jaroslav Šabata na jednání předsednictva ÚV KSČ. Filipika Ivana Klímy proti zvůli cenzury byla zveřejněna sice ještě v době platnosti platného tiskového zákona, ale za zcela jiné cenzurní praxe.

K politickému zrání veřejnosti také významně přispívaly publicistické pořady rozhlasu a televize. Diskusní večer pražské mládeže se známými osobnostmi Pražského jara 20. března ve Sjezdovém paláci se díky televiznímu přenosu stal událostí celostátního významu. Publicistický film „Porota“, který připravil Pavel Kohout v r. 1966, vypovídal v době svého vzniku tak směle o politických neduzích společnosti, že nesměl být nikdy promí-

23 *Komise vlády*, sdělení E. Goldstückerera.

tán. Při své premiéře 18. března 1968 však už nikoho příliš nepřekvapil.

Pohyb veřejného mínění byl rychlý, mnohem rychlejší než změny uvnitř vládnoucí strany a jejího aparátu. Akční program KSČ, připravovaný od ledna a přijatý na plenárním zasedání ÚV KSČ v dubnu 1968, nebyl v dané chvíli mobilizujícím dokumentem, ale jen uznáním očekávaných změn.

Zvláštní pozornost badatelů by zasloužila příprava a přijetí Akčního programu pro oblast kultury. Zatím víme, že prací na koncepci kulturního programu se zabýval Eduard Goldstücker²⁴, pravděpodobně s širším aktivem spolupracovníků. Víme také, že ideologická komise ÚV KSČ, která od r. 1958 odpovídala za řízení celé ideologické oblasti, nebyla autorsky odpovědná za Akční program a že v březnu 1968 ukončila svoji činnost.²⁵

Představitelé tvůrčích svazů se v oněch dnech osobně angažovali pro obrodny proces ve společnosti uvnitř svých stavovských organizací i na veřejnosti. Bylo by však zkreslením skutečnosti, kdyby prudký společenský pohyb Pražského jara byl vykládán jako následek podněcování ze strany inteligence. V důsledku své profesionální orientace byla inteligence ovšem nejlépe připravena artikulovat naléhavé požadavky doby, ale s každým dalším týdnem otevřené společenské komunikace se zřetelně aktivizovaly další vrstvy společnosti. Když v dopise Alexandru Dubčekovi, datovaném 26. března 1968, vyjádřili představitelé tvůrčích svazů naprostou podporu reformním proudům uvnitř KSČ a ohradili se proti vměšování ze zahraničí, o které se pokusili zástupci pěti spojeneckých států na schůzce v Drážďanech, byl jejich projev jen jedním z celé laviny obdobných prohlášení nejrůznějších organizací i jednotlivců.²⁶

Zápas o hlubokou reformu společnosti, o uskutečnění projektu demokratického socialismu, vedl k zásadní diferenciaci společnosti. Antagonistické fronty se v jarních měsících formovaly stále zřetelněji. Dělicí čára nebyla vymezena příslušností k ně-

---

24 *Tamtéž.*

25 *Archiv ÚV KSČ, fond Ideologická komise.*

26 *Archiv ÚV KSČ, fond 07/5/7/66.*

jaké politické straně nebo jiné organizaci. Ani reformní komunisté nebyli jednotni, ale představovali širokou škálu politických názorů. Nebyly jednotny ani tvůrčí svazy. V některých případech se jejich diference projeví i v organizačním členění. Stojí za povšimnutí, že na první plenární schůzi Svazu čs. spisovatelů, která se po IV. sjezdu konala koncem března 1968, vznikl Kruh nezávislých spisovatelů, členů a kandidátů ČSSS, kteří nebyli členy KSČ.

Pro všechny typy reformátorů a všechny druhy opozice byla společná zásada svobody informací jako nezastupitelného nástroje pro vytváření demokratické společnosti. A právě proti této vymoženosti Pražského jara se rozhodly vystoupit konzervativní síly v centrálních aparátech. Na květnovém plénu ÚV KSČ se rozpoutala celá kampaň, směřující k omezení publicistických pořadů v rozhlase a televizi a k omezení svobodné publicistiky vůbec.

V této situaci se oficiálně ustavil Koordinační výbor tvůrčích svazů jako pracovní orgán, sloužící k výměně zkušeností a informací mezi jednotlivými svazy a sjednocující úsilí při řešení zásadních společných otázek, a to především problémů občanské společnosti, obrany prvních vymožeností demokratizace a jejího zákonného upevnění.

V dopise ze dne 15. května oznámili zástupci Koordinačního výboru tvůrčích svazů Alexandru Dubčekovi²⁷, že „komunisté i nestraníci v tvůrčích svazech sledují s velkými sympatiemi všechny pozitivní kroky, které od lednového pléna komunistická strana učinila. Nechtějí však být pouhými pozorovateli, ale aktivními účastníky“. Ohradili se proti kritice hromadných sdělovacích prostředků, ptali se na význam jednání československých představitelů v Moskvě, žádali zveřejnění komuniké z porady vedoucích tajemníků KSČ a přijetí zástupců tvůrčích svazů u prvního tajemníka ÚV KSČ. Toto první oficiální prohlášení koordinačního výboru podepsali E. Goldstücker za ČSSS, J. Balvín za Svaz dramatických umělců, A. Hoffmeister za Svaz výtvarných umělců, V. Neumann za Svaz

---

27 *Tamtéž.*

skladatelů, F. Kautský za Svaz novinářů, L. Helge za Svaz televizních a filmových umělců, J. Kroupa za přípravný výbor Svazu vědeckých pracovníků, J. Gočár za Svaz architektů.

Od svého vzniku zaujal koordinační výbor jednoznačné politické stanovisko, vycházející z přesvědčení, že účast na správě věcí veřejných je základním a samozřejmým právem občana. Otázky politické byly hlavním objektem zájmu i praktické činnosti výboru. Jeho organizační struktura a způsob činnosti byly naprosto jedinečné, dokonale přizpůsobené potřebám dané situace. Hlavním znakem organizace byla dobrovolnost. Bez složitého mechanismu, bez výkonného aparátu, pouze s dobrovolnými funkcionáři vyvíjel energickou činnost. Nebyl nadřazen tvůrčím svazům, ani za ně nerozhodoval. Pracoval na principu konzultací a dohod o společném postupu. Přitom však konzultace a dohadování nepředpokládaly nutnost názorové jednoty. Byla respektována zásada, že názorová diferenciacie není překážkou společné akce. Plnění přijatých závazků bylo dobrovolné a nepodléhalo nátlakovým sankcím. V nejexponovanějším období, kdy funkci předsedy Koordinačního výboru tvůrčích svazů zastával Ladislav Helge a funkci tajemníka Ludvík Pacovský, byla zachována naprostá otevřenost v jednání a zároveň trpělivá snaha o vzájemné pochopení stanovisek. Výbor se tak ve specifické situaci stal nástrojem horizontální kooperace příznačné pro občanskou společnost. Představitelé inteligence si byli vědomi, že ve chvíli, kdy se občané logicky správně dezintegrují podle svých svobodných zájmů, dosud manipulovaně spoutávaných, vzniká potřeba integrovat kulturní frontu.²⁸

Koordinační výbor se do srpna sešel asi desetkrát. V té době vznikaly obdobné výbory i v jiných místech: v Bratislavě, Brně, Plzni, Ostravě.²⁹

Koordinační výbor důsledně obhajoval prostor pro svobodu myšlení a projevu. Zvláště významné je jeho provolání k manifestu „2000 slov“. Obhajovalo jeho pozitivní význam, odsuzovalo

²⁸ *Bulletin Koordinačního výboru tvůrčích svazů*, 1968, č. 4.(dále jen *Bulletin*). Scheinfeld.

²⁹ *Tamtéž*.

hysterickou kampaň, nervozitu a rozpoutávání mocenského i psychického nátlaku proti stoupencům reforem. V provolání se konstatovalo, že kampaň proti manifestu je nebezpečným nástupem konzervativních sil, že vážně ohrožuje demokratický vývoj. Politický význam stanoviska tvůrčích svazů spočívá v tom, že se neztotožňuje se zveřejněným negativním postojem předsednictva ÚV KSČ, a v tom, že bylo zveřejněno v pravý čas, když zahájily jednání konference delegátů stranických organizací v okresech.³⁰

Představitelé tvůrčích svazů své rozhodnutí vstoupit na politickou scénu doložili i tím, že oficiálně požádali o přijetí do Národní fronty. Národní fronta se v těchto týdnech za vedení Františka Kriegla stávala otevřenou platformou veřejného dění. Předpokládalo se, že prostřednictvím Národní fronty se tvůrčí svazy zúčastní voleb do zastupitelských sborů. Do ústředního výboru NF byl delegován nejdříve Miroslav Holub, později byl vystřídán Ludvíkem Pacovským.

Koordinační výbor tvůrčích svazů podporoval otevřeně a energicky progresivní vedení KSČ, zejména když bylo ohrožováno ultimativním postupem spojenců, ale distancoval se od něho, kdykoli se vzdalovalo zájmům veřejnosti a hledalo cesty k manipulaci s informacemi a veřejným míněním. Byl loajální opozicí, vytvářel zdravé napětí v politickém ovzduší, nepřijímal však přitom metody profesionální politiky. Tyto znaky nátlakové skupiny se ještě výrazněji projeví po srpnové intervenci.

Po srpnu

Zážitek srpnové invaze byl osudový. „Nebylo to jen tradiční utužení po uvolnění,“ napsal později Václav Havel³¹, „bylo to něco víc: konec jedné éry, rozpad jednoho duchovního klimatu, hluboký mentální zlom. Zhroutil se celý dosavadní svět... postoj nezúčastněného a pobaveného pozorovatele byl najednou tomu všemu jaksi neadekvátní, přežitý.“

³⁰ Scheinfeld, *cit. sb.*

³¹ *Tamtéž.*

V prvních hodinách a dnech po invazi došlo skutečně k obrovskému vzepětí aktivity v celé společnosti, i když existovaly určité rozdíly v postojích různých skupin obyvatel. „Nejhůře reagovali věřící komunisté,“ napsal Jiří Lederer. „Jako by se cítili osobně uraženi a poníženi celou tou velkolepou vojenskou akcí, největší v Evropě po druhé světové válce... Lidé, kteří neměli s komunistickou stranou nikdy nic společného, se chovali mnohem klidněji a důstojněji.“³²

V této chvíli se koordinační výbor osvědčil jako nejvýznamnější orgán kulturní fronty. Od jedenadvacátého srpna se scházel pravidelně, téměř denně, vždy za účasti zástupců všech svazů a fakticky nahrazoval činnost okupací ochromených svazových aparátů. V prvních dnech, kdy prostory ostatních tvůrčích svazů byly obsazeny okupačními vojsky, sídlil v pražském Filmovém klubu na Národní třídě.

Na podnět svazu spisovatelů přijal koordinační výbor ostré odmítavé stanovisko k okupaci Československa. Navázal styk s ústavními orgány, Národním shromážděním, ministerstvem kultury a předsednictvem vlády a zajišťoval informovanost tvůrčích svazů o nejdůležitějších událostech. K nim patřil především mimořádný sjezd KSČ. V tehdejší situaci to nebyla záležitost jedné, i když vládnoucí strany. Šlo o zásadní událost, která se dotýkala celé společnosti: šlo o oficiální odmítnutí vojenského zásahu, o důkaz legality obrodného procesu, o potvrzení demokratických principů Pražského jara. Právě zásluhou kulturní fronty – novinářů, rozhlasových a televizních pracovníků – se tento sjezd stal důležitým momentem obecného odporu proti okupantům.

Naléhavým požadavkem doby bylo zabránit dezinformacím. Šířily se neověřené zprávy o hromadném odchodu kulturních pracovníků z Československa. Koordinací výbor k tomu vydal zvláštní „Prohlášení vědců, novinářů a umělců“, datované 31. srpna 1968. Pravilo se v něm, že místo umělců, novinářů a vědců je ve vlasti a varovalo před vytvářením atmosféry beznaděje. Koordinací výbor podnikl v tomto smyslu i další kroky. K in-

³² Lederer, J.: *Touhy a iluze II*. Toronto, Sixty-eight Publishers 1988, s.8-.

formování československých občanů, které invaze zastihla v zahraničí, vyslal dvakrát delegaci do Vídně.³³

Jeho zahraniční aktivita směřovala také do zemí, které se podílely na invazi. V dopisech vědeckým a kulturním organizacím i významným osobnostem je Koordinační výbor vyzýval, aby pomohly osvětlit tragický omyl, k němuž došlo vojenským zásahem. Později zaslal do Sovětského svazu protestní dopis proti odsouzení sedmi sovětských občanů,³⁴ kteří na Rudém náměstí manifestačně projeví svůj nesouhlas se vstupem vojsk do Československa.

Ačkoli budovy rozhlasu a televize, stejně jako místnosti tvůrčích svazů, budovy nakladatelství a redakce hlavních novin byly obsazeny okupačními vojsky, ačkoli okupanti měli vlastní rozhlasovou stanici, rozšiřovali letáky a později i periodické *Zprávy*, nepodařilo se jim zvrátit postoj československé veřejnosti. Odpor proti okupaci byl všeobecný, vynalézavý a přes mírnost použitých prostředků velmi aktivní. Jiří Lederer to vystihl slovy: „A jako bychom teprve v těch hodinách a dnech po invazi narovnávali páteř ohnutou třicet let, plných třicet let... To je jediný čas, kdy jsme byli skutečnými pány situace, nutili ty mocné k ústupkům a rozmanitým manévřům.“³⁵

Koordinační výbor tvůrčích svazů se zejména díky nasazení pracovníků v hromadných sdělovacích prostředcích stal skutečnou politickou silou, kterou vzali na vědomí i ústavní činitelé. Krátce po návratu z Moskvy přijali jeho padesátičlennou delegaci i prezident republiky a předseda vlády. Jednání, kterému byl přítomen také ministr kultury Miroslav Galuška, trvalo téměř tři hodiny, v situaci, kdy Pražský hrad byl ještě obklíčen Sovětskou armádou. Prezident republiky a ministerský předseda informovali zástupce kulturní fronty o současné situaci, o podmínkách, které vznikly vstupem cizích vojsk a o nutnosti normalizace jako předpokladu jejich postupného odchodu. Ujiš-

33 V delegacích do Vídně byli L. Pacovský, J. Lederer, J. Balvín – viz Scheinfeld, *cit. sb.*

34 *Bulletin*, 1968, č. 1.

35 Lederer, J.: *c.d. Touhy bez iluzí*, s. 20.

tovali, že je zachován a postupně bude rozšiřován prostor pro uskutečňování Akčního programu.

Představitelé kulturní fronty vyslovili podporu těmto snahám, ale zároveň upozornili na překážky, které brání obnově normálního kulturního života. Hlavním smyslem jejich vystoupení bylo získat záruky, že novináři a další pracovníci, kteří se v prvních dnech okupace tak silně angažovali za zachování státní suverenity a politické kontinuity, nebudou žádným způsobem postihováni.

Ministerský předseda a ministr kultury pak podali vysvětlení „mimořádných a dočasných opatření, především ve sféře hromadných sdělovacích prostředků“. Zdůraznili, že tato opatření nemají vést k tupé cenzuře předlednového typu.³⁶

Přes všechna ujištění však cenzura začala těžce doléhat nejprve na rozhlasovou a televizní publicistiku, vzápětí i na ostatní sdělovací prostředky. Vznikl Úřad pro tisk a informace, který už 3. září vydal první omezující pokyny. O deset dní později schválilo Národní shromáždění zákony omezující svobodu tisku a shromažďování.³⁷ Pracovníci kultury a jejich organizace se stali terčem útoků tisku „spřátelených zemí“, k němuž se postupně připojovaly i hlasy domácích kolaborantů.

Během září se ukázalo, že ústup od politické linie Pražského jara není přechodný. V této souvislosti byla zvláště dramatická schůze vlády na počátku října, které se zúčastnil i Gustáv Husák. V ostrém vystoupení zaútočil na své kolegy, že neplní zodpovědně závazky moskevského protokolu. Vzápětí po tomto jednání podalo demisi několik ministrů, mezi nimi i ministři školství a kultury.³⁸

V nové situaci hájil koordinační výbor nejen svobodu projevu, ale také ty, kteří byli pro tyto zásady pronásledováni. Na základě moskevského protokolu, který nebyl zveřejněn, byli z vedení rozhlasu a televize odvoláni Zdeněk Hejzlar a Jiří Pelikán. Proti inteligenci a kulturní frontě jako celku byla rozpoutána dezint-

---

36 *Bulletin*, 1968, č. 4.

37 Scheinfeld, *cit. sb.*

38 *Komise vlády*, výpověď M. Galušky.

formační kampaň.³⁹ Jiří Brabec ji charakterizoval takto: „Mluví se o tom, že desítky intelektuálů již mají sbaleny kufry a až dokončí své provokace, beztak utečou na Západ, z čehož plyne, že když je dnes vyhodíme, samozřejmě zejména z tisku, rozhlasu a televize, nic se nestane, jen urychlíme proces.“⁴⁰

Dobové dokumenty i svědectví pamětníků vypovídají o tom, že veřejnost s rostoucími obavami sledovala postupující rozklad odporu. Ještě koncem srpna se lidem zdálo, „že zdaleka není všechno ztraceno... to nebyly iluze, to bylo reálné z jednoho základního a rozhodujícího důvodu: to nebyl jen pocit lidí, že se dá něco dělat, lidé něco dělali, lidé tehdy zápasili o to, co chtěli,“ dosvědčuje Jiří Lederer.⁴¹

Vedení státu a komunistické strany se však o tuto aktivitu neopřelo, naopak, bálo se jí, omezovalo ji a postupně se stále více podřizovalo požadavkům Moskvy. Bez diskuse v Národním shromáždění a bez komentáře sdělovacích prostředků byla schválena smlouva o pobytu sovětských vojsk. Padesáté výročí československé samostatnosti proběhlo bez veřejných akcí, ojedinelé demonstrace byly rozeznány oddíly bezpečnosti. Většina obyvatel nechtěla provokovat střetnutí s cizí mocí a nechtěla ztížit postavení vedoucích politiků.

Kreml zatím začal rozkládat reformní stranické a státní vedení. Nejdříve museli odejít z funkcí František Kriegel, předseda Národní fronty, a Josef Pavel, ministr vnitra. Organizátoři občanských iniciativ a novináři byli dalšími na řadě.⁴² V této situaci měla historický význam výzva, kterou vydali čeští spisovatelé. Na shromáždění 31. října v Praze za předsednictví Jaroslava Seiferta se důrazně postavili za demokratický proces, označovaný jako Pražské jaro: „...polednový kurs nevnutila zemi hrstka dobrodruhů. Průzkumy veřejného mínění, rozbory ekonomiky i otřesné skutečnosti padesátých let svědčí o tom, že

39 Jednalo se především o pracovníky rozhlasu a televize L. Daneše, Z. Dvořákovou, K. Kyncl, K. Moučkovou, V. Toska, K. Wintra, V. Škutinu a další.

40 Brabec, J.: *Politika*, 1968, č. 1.

41 Lederer, J.: *c.d. Touhy bez iluzí*, s. 30-1.

42 *Bulletin*, 1968, č. 3.

byl-li socialismus v Československu ohrožen, pak před lednem...“⁴³ Spisovatelé ve svém prohlášení podmínili svoji podporu vedení státu tím, že zachová věrnost demokratizačnímu procesu: „Národ nepřestane být vděčen politikům, kteří ho zastupovali v srpnových dnech... odvrátili nesmyslné krveprolití. Avšak také oni nesmějí nikdy zapomenout národu, že jim svou fantastickou disciplínou a nevidanou podporou vytvořil předpoklad, aby vůbec mohli jednat. Takový národ má právo žádat své politiky, aby jeho při vedli dál, aby ... neprohráli jeho budoucnost. Skutečná tragédie Československa by začala tehdy, kdyby z demokratizačního procesu zbyl pouhý název.“⁴⁴

Součástí provolání spisovatelů byl také závazek vzájemné solidarity: „Kdyby se jediný český nebo slovenský umělec, vědec nebo novinář, ať pobývá kdekoli, stal obětí perzekuce, pronásledování nebo trestního stíhání pro své názory a pro své dílo, považovali by to všichni podepsaní za útok proti celé československé kulturní obci a svůj nesouhlas by kolektivně projevíli způsobem, který by účinně posloužil boji o opětovné zjednání práva.“ Jednání spisovatelského aktivu se sympatiemi sledovala veřejnost, reagovali na ně studenti i dělníci.

Další střetnutí reformních a dogmatických sil se očekávalo na plenárním zasedání ÚV KSČ, které bylo svoláno na 14.–17. listopadu. Vysokoškolská studenti ve spolupráci s dělnictvem chystali stávky na podporu demokratického programu polednové politiky, tvůrčí svazy rozeslaly ještě před zahájením stranického pléna dopisy představitelům inteligence ve vrcholném orgánu strany s výzvou, aby hájili reformní politiku, aby odmítli cizí zasahování do vnitřních záležitostí a aby se zasadili o vyloučení těch členů ústředního výboru, kteří se svým konzervativním postojem rozešli s vůlí lidu a už nikoho nezastupují.⁴⁵

Dosud neznáme všechny podrobnosti o jednání listopadového pléna. Jisté však je, že ačkoli jeho usnesení připravovali stoupeni reformního proudu⁴⁶, ačkoli většina ústředního výboru

---

43 *Tamtéž*.

44 *Tamtéž*.

45 *Bulletin*, 1968, č.4.

ještě – naposled – podpořila Alexandra Dubčeka, výsledky zasedání byly tristní. Rezoluce vyvolala ve veřejnosti silné zklamání, protože byla křiklavým ústupem od polednové politiky. Přímou odpovědí studentů bylo vyhlášení stávků.⁴⁷ Koordinační výbor tvůrčích svazů svolal k současné politické situaci poradů, které se měly zúčastnit celé ústřední výbory všech tvůrčích svazů.

Porady, která se konala 22. listopadu ve Slovanském domě, se také zúčastnili zástupci Československé akademie věd, zástupci odborového svazu umění a kultury, Evžen Erban jako předseda ÚV Národní fronty, předseda kulturního výboru Národního shromáždění Alois Poledňák a vedoucí oddělení kultury v sekretariátu ÚV KSČ Karel Kostroun. Bylo to mimořádné shromáždění nejen svým počtem a jedinečností reprezentace, ale i tím, že se nesešlo na pokyn shora, ale bylo výrazem spontánní aktivity tvůrčích svazů a občanské angažovanosti každého účastníka.

Jednání zahájil národní umělec Jaroslav Seifert. S úvodním referátem vystoupil předseda Koordinačního výboru tvůrčích svazů Ladislav Helge. Konstatoval, že závěry posledního pléna ústředního výboru KSČ sice naznačují jistý prostor pro pozitivní rozvíjení některých prvků polednového období, je však nebezpečí, že se slova dostanou do rozporu s politickou praxí. Uvedl příklady kabinetní politiky, kdy se prováděly kádrové zásahy ve sdělovacích prostředcích bez konzultací s tvůrčími svazy, příklady potlačování svobody tisku, zejména zastavení časopisů *Reportér*, *Politika*, *Kulturní život* a další. Připomněl, že je zakázáno polemizovat s útoky v tisku spojeneckých zemí, že se rozšiřují nelegální *Zprávy*, vydávané velitelstvím Střední skupiny sovětských vojsk, které nepokrytě útočí proti polednovému vývoji. Helgeho projev končil výzvou, adresovanou stranickému

46 *Komise vlády*, výpověď B. Šimona.

47 Pro studenty byla rezoluce listopadového pléna naprostým zklamáním, nejvíce je pobouřilo, jak vedoucí činitelé rezignovali na „předsrpnové cíle“. V životopisné studii o Janu Palachovi připomíná Jiří Lederer, jak velký význam přikládal Jan Palach studentské stávce jako přímé odpovědi na selhání stranického vedení. Lederer, J.: *Jan Palach*. Praha 1990, s. 61-3.

a státnímu vedení, aby se nikoli slovy, ale skutky postavilo za demokratický program.⁴⁸

Naplněný sál Slovanského domu vyslechl celkem 27 diskusních příspěvků. Bohumil Hrabal zaujal přítomné příměrem, jak se postupným ukrajováním z vymožeností polednového vývoje dostáváme do situace, kdy nám zbude na hambalku jen motouzek. Třetí v pořadí vystoupil Jiří Lederer. Po letech pak vzpomínal, že to bylo jediné vystoupení onoho bouřlivého roku, které si předem v noci napsal. Připravil se s velkým vnitřním zaujetím a stejně vzrušeně svůj projev přednesl.⁴⁹ Referát, který uvádíme v příloze, vyniká nad ostatní prohlášení oněch dnů zejména svým historickým nadhledem, odhaluje hlubokou souvislost Pražského jara s jinými, již dříve potlačenými pokusy o reformu socialismu, odmítá taktizování s hesly Akčního programu. Víc než ostatní diskutující si Jiří Lederer byl vědom, jak tragická je situace národa, ale viděl jeho šanci v kultuře. Kultura humanizující politiky i veřejnost, uchovávací vědomí souvislostí s hlavními myšlenkovými proudy moderního světa je silou, stojící proti pesimismu, skepsi a beznaději.

S postupem jednání bylo stále zřejmější, že závěrečné usnesení představitelů kulturní obce se bude ostře odlišovat od rezoluce stranického pléna. Ve snaze zabránit otevřené roztržce⁵⁰ padl návrh přerušit jednání a vyslat delegaci k rozhovorům s vedoucími státníky. Tak došlo k památnému jednání asi 25 zástupců tvůrčích svazů s představiteli státu v budově předsednictva vlády. Pamětníci zaznamenali unavený, ale emocionálně přesvědčivý projev Alexandra Dubčeka a velmi otevřené racionální vystoupení premiéra Černíka. „Bylo cítit,“ uvádí přímý účastník jednání, „že chápou všechny naše obavy, které sami měli také... slíbili, že budou odstraněny všechny represivní kro-

---

48 *Bulletin*, 1968, č. 4.

49 Ledererův projev byl rozmnožen ještě v průběhu porady a její účastníci si jej odnášeli, nebyl však označen autor textu. Takový neoznačený cyklostylový dokument se zachoval také v dokumentaci v Scheinfeldu. Publikován byl pod jménem Jan Blahoslav v exilových *Listech*, I, 1971, č. 4., s. 21 a n.

50 Byl to Karel Kostroun, kdo se snažil, aby se v osobním jednání s představiteli vedení státu a komunistické strany předešlo otevřenému konfliktu.

ky proti tisku, rozhlasu a televizi, a že znovu bude vycházet týdeník Reportér... Všechno bylo poznamenáno jedním: tlakem mravnosti na politiku. My jsme jako představitelé kultury vystupovali z mravních pozic. Politiku jsme poměřovali svědomím.“⁵¹

Jednání pléna tvůrčích svazů a zástupců ostatních kulturních činitelů pokračovalo ve Slovanském domě znovu 26. listopadu. Delegace⁵² je podrobně informovala o besedě s vedoucími představiteli strany a státu.

Stanovisko, přijaté jako usnesení, se svým tónem poněkud liší od původního návrhu, který byl účastníkům jednání rozdán 22. listopadu. Neustupuje však v ničem z jeho zásad. Zdůrazňuje se v něm, jaké nebezpečí plyne z kabinetní politiky, z omezování informací a z potlačování projevů kritického myšlení. „Jediné skutečné reálné východisko pro naše národy vidíme v nekompromisním a účinném vyjadřování vůle většiny, protože to je jediný možný prostředek působení na politiku, a tím i na osud země.“⁵³

Představitelé kulturní obce zaslali svá stanoviska ve formě dopisů předsedovi Národního shromáždění Josefu Smrkovskému, předsedovi ústředního výboru NF Evženu Erbanovi, předsedovi vlády Oldřichu Černíkovi a prvnímu tajemníkovi KSČ Alexandru Dubčekovi.

Ke Gustávu Husákovi vyslalo shromáždění delegaci, aby mu v osobním rozhovoru vysvětlila stanoviska kulturní a vědecké fronty a upozornila jej, že jeho vystoupení na listopadovém zasedání ÚV KSČ je pro ně nepřijatelné.⁵⁴ Další delegaci⁵⁵ vyslalo shromáždění k návštěvě bývalého předsedy Národní fronty Františka Kriegla, aby mu vyslovila poděkování za dosavadní

51 Lederer, J.: *c.d. Touhy bez iluzí*, s. 41-2.

52 Složení delegace: Koordinační výbor tvůrčích svazů, návrhová komise tohoto shromáždění, zástupci slovenských kulturních a vědeckých pracovníků a Václav Havel – takto je zaznamenána v zápise prvního dne jednání 22. listopadu 1968. *Scheinfeld*.

53 *Scheinfeld*, zápis ze závěrečného jednání 26. listopadu 1968.

54 Šlo o Husákův výrok o tom, že v dějinách strany známe dvě závažné deformace: deformaci padesátých let a deformaci z jara 1968.

55 V delegaci byli L. Helge, Jifí Lederer, Felix Vodička, Jiřina Bohdalová.

práci a zároveň jej ujistila, že ho zahrnuje do všeobecné dohody o solidaritě.

Tvůrčí svazy po listopadovém aktivu rozvinuly širokou veřejnou činnost zejména mezi dělníky na závodech, mezi mládeží a stávkujícími studenty. Zatím se všude ještě hovořilo otevřeně a beze strachu. Jiří Lederer ve svých pamětech charakterizuje toto období jako důležitou etapu pro formování pozdějšího disentu: „...stavěli jsme si určitá a pevná měřítka pro sebe samé, pro své postoje, pro svou činnost v budoucích letech. Cítil jsem později sám na sobě, jak na mne působilo to, co jsem říkal právě na podzim '68. Musel jsem se v sedmdesátých letech podle toho chovat – abych obstál sám před sebou, před svým svědomím.“⁵⁶

I když ve zbývajícím čase koordinační výbor nepodnikal žádné velké akce, vykonal mnoho pro upevnění kontaktů s dělníky. Podle usnesení pléna kulturních pracovníků podporoval zakládání podnikových rad pracujících, které již před 21. srpnem byly důležitou komponentou demokratizačního procesu a základnou pro iniciativu dělníků a ostatních pracujících. Požadoval urychlené přijetí zákonů, které by postavení podnikových rad stabilizovaly. V prosinci jednali představitelé koordinačního výboru o společném postupu s Federací lokomotivních čet. Těsné pracovní kontakty byly navázány s organizacemi studentů a s dalšími mládežnickými organizacemi. Přitom koordinační výbor jednal podle zásady, že není třeba vytvářet žádné „platformy“, ale že je nutná vzájemná informovanost, koordinace, a tam, kde to obě strany uznají za nutné, i společný postup.

Na přelomu roku při bilancování činnosti uplynulých devíti měsíců vyvstala otázka, jak se osvědčila dosavadní organizace i taktický postup koordinačního výboru. Bilance zřejmě dopadla uspokojivě, protože k žádným organizačním ani personálním změnám nedošlo. Zástupci koordinačního výboru jednali s představiteli vlády, jednotlivých ministerstev a s Národní frontou o tom, aby se personální otázky neřešily bez dohody s tvůrčími svazy, aby zástupci kulturní fronty byli delegováni do nově vytvářených zastupitelských orgánů České republiky apod. Na

---

56 Lederer, J.: *c.d. Touhy bez iluzí*, s. 42.

pozadí všeobecné apatie a rezignace však koordinační výbor ztrácel svoji politickou pozici.

Smrt Jana Palacha ještě jednou vyburcovala systematicky „uklidňovaný“ národ. Manifestační průvod při jeho pohřbu byl poslední velkou veřejnou akcí zklamaného a skeptického lidu.

S postupující normalizací se ukazovalo stále zřetelněji, že další činnost Koordinačního výboru tvůrčích svazů by znamenala popření zásad, z nichž vzešel. A tak bezprostředně po nástupu Gustáva Husáka do funkce prvního tajemníka KSČ došlo k poslednímu setkání zástupců všech sdružených kulturních organizací. Bylo již zřejmé, že tvůrčí svazy budou v nejbližších dnech rekonstituovány nebo prostě rozpuštěny či nahrazeny jinými. „Vznikla myšlenka,“ vzpomíná později Václav Havel, „že když jsme tu naposled takto všichni pospolu, měli bychom sepsat a podepsat něco jako svoji závěť či odkaz národu, totiž nějaký manifest, v němž bychom řekli, že se své pravdy nevzdáváme, ať se bude dít cokoliv. Měl to být manifest závažný, sugestivní, ba snad přímo historický.“⁵⁷

Poslední zasedání ústředních výborů tvůrčích svazů se k jednání takového manifestu sešlo 22. května 1969, přesně po půl roce od minulého zasedání, ve Filmovém klubu v Praze. Ačkoli za tu dobu došlo v politickém vývoji země k závažným negativním změnám, ve stanoviscích představitelů kulturní obce nedošlo k zásadnímu obratu. Shromáždění bylo zahájeno přečtením dopisu národního umělce Jaroslava Seiferta, který původně měl shromáždění předsedat. Omluvil svoji nepřítomnost, zaviněnou nemocí, a vysvětlil svoje stanovisko k roli spisovatelů a pracovníků kultury vůbec. Vrátil se k myšlence, kterou kdysi vyslovil na II. sjezdu československých spisovatelů, že v našem národě spisovatelé plní úlohu národního svědomí. V roce 1969 je však

57 Havel, V.: *Dálkový výslech*. Rozmluvy, 1989, s. 128.

Václav Havel byl tehdy zvolen do tříčlenné skupiny, která měla připravit návrh prohlášení. K tomu v cit. díle, s. 129 uvádí, že ve chvíli, kdy se svými přáteli koncipoval zmíněný – závažný – manifest, stačil doběhnout do sousední výstavní síně a na vernisáži přítele malíře vystoupit s dadaistickým programem. Po kládá tuto nahodilou paralelitu za symbolický znak tehdejší situace. – Viz příloha č. 2.

situace odlišná: „Český lid ... nemá již nikterak zapotřebí, aby mu kdokoliv substituoval jeho svědomí, které v poslední době osvědčil a dokonce stejně výrazně jako čeští spisovatelé... V nynější situaci je potřebí právě pracovat na poli kultury... Nevyhleditelná potřeba kultury poutá... umělce a vědce s celým národem.“⁵⁸

Koordinační výbor pak předložil zprávu o činnosti. Konstatoval v ní, že snaha výboru o informovanost a o možnost předkládat alternativní návrhy se v uplynulém období nesetkávala s porozuměním stranického a státního aparátu. Naopak, byla rozpoutána ideologická kampaň, skandalizování, denunce a šíření polopравd o úloze kulturní fronty. To přivedlo koordinační výbor k závěru, že nemůže brát spoluodpovědnost za opatření, ke kterým v nedávné době došlo, neboť útok proti svobodě slova je útokem proti celé kultuře.⁵⁹

K oficiální kulturní politice se vyslovili kriticky i další řečníci, mezi nimi Miroslav Holub za Svaz českých vědeckých pracovníků, Jiří Šotola za Svaz českých spisovatelů, Otomar Krejča za Svaz českých divadelních a rozhlasových umělců, Jiří Krejčík za Svaz českých filmových a televizních umělců, Arnošt Paderlík za Svaz českých výtvarných umělců a řada dalších.

V manifestu, který shromáždění na závěr přijalo, byl zdůrazněn význam kultury pro národ a nezbytnost svobody pro uměleckou tvorbu, pro šíření a trvání kultury. Česká kulturní obec zakončila své prohlášení slibem: „Můžeme být umlčeni. Nemůžeme však být nikdy donuceni k tomu, abychom vyslovili cokoli, co si nemyslíme. Můžeme být připraveni o svobodu projevu. Nikdo nám však nemůže vzít svobodu ducha, jasnost vědomí a důstojnost. Rozum zůstává dál mírou činů a čest a věrnost mírou lidí.“⁶⁰

Tímto shromážděním byla důstojně uzavřena činnost Koordinačního výboru tvůrčích svazů. Význam shromáždění si uvědo-

58 Materiály ze společného zasedání ústředních výborů tvůrčích svazů. 22. květen 1969, s. 5.

59 *Tamtéž*, s. 7.

60 *Tamtéž*, s. 3. – Viz příloha č. 2.

movali nejen jeho účastníci, ale i jeho odpůrci. Později, v době čistek, byla i pouhá účast na něm hodnocena jako důvod k perzekuci.

V následujících měsících postoupil proces normalizace do jednotlivých svazů. Nejdříve cestou zákulisních machinací, zastrahování a difamací byla provedena rekonstituce svazu novinářů. Sjezdy dalších tvůrčích organizací probíhaly podle obdobného scénáře. Nastala doba demoralizace, otrávených osobních vztahů a strachu. I když ještě existovaly některé organizace, které hrály pozitivní roli v demokratizačním procesu, ztrácely od léta 1969 smysl své existence. Závěrečná schůze ústředních výborů tvůrčích svazů se konala v pravý čas. V nastávající temné době nesli břemeno odpovědnosti jednotlivci a nikoli organizace. Nikoli petice s tisíci podpisy nebo masové demonstrace, ale statečný postoj každého jednotlivého člověka byl pro tuto dobu nejvhodnějším způsobem boje.⁶¹

Koordinační výbor tvůrčích svazů patří k typickým jevům Pražského jara nejen svým programem, nejen svými činy, ale již svou organizační strukturou. Právě ona spontánní aktivita lidí, kteří se spojují k politické akci, je znamením regenerace občanské společnosti. Obnovování horizontální struktury ve společnosti znamená rozbíjení stalinské pyramidy moci.⁶² Zejména vazby mezi organizacemi kulturní fronty, inteligence a dělnictva patří vedle zrušení cenzury k nejdůležitějším společenským vymoženostem československého reformního procesu konce 60. let.

---

61 „Přemocť v sobě strach, to je vlastně první vítězství jednotlivce nad diktaturou. Opravdu na první místo zápasu o naši budoucnost kladu morální postoj jednotlivců, jejich vnitřní sílu a odolnost.“ Lederer, J.: *c.d. Touhy bez iluzí*, s. 211.

62 Liehm, A. J.: *Od kultury k politice*, s. 159-82.

Příloha č. 1

**Diskusní příspěvek Jiřího Lederera
na shromáždění tvůrčích svazů
ve Slovanském domě v Praze 22. listopadu 1968**

Soudím, že 21. srpen nebyl omylem. Nebyl nedorozuměním. Nebyl výsledkem dezinformací. 21. srpen má svou tvrdou logiku, opřenou o uspořádání věcí v tom společenství, jemuž se říká socialistický tábor. Základním a rozhodujícím činitelem tohoto tábora je Sovětský svaz, jedna ze supervelmocí. Socialistický tábor je vnitřně uspořádán podle potřeb a zájmů této supervelmoci. Nástrojem uplatňování těchto potřeb a zájmů je známý organizační princip – demokratický centralismus. Podle něho – jak se dosud praktikovalo – o všem se rozhoduje v určitém centru. A toto rozhodnutí se dává vždy k souhlasnému potvrzení míst mimo centrum.

Takto pojatý princip byl nejdřív vyzkoušen a zaveden v jedné zemi. Pravděpodobně tam sehrál významnou roli v procesu integrace mnohonárodního státu, v němž byly hluboké rozdíly národnostní, vzdělanostní, sociální a jiné. A po druhé světové válce byl takřka automaticky tento organizační princip rozšířen na celou oblast takzvaného socialistického tábora. Protože se tento systém vedení a řízení rodil a propracovával v období Stalina, říká se mu stručně stalinismus. Nebo: stalinský model socialismu. Základním předpokladem plného uplatnění stalinismu ve vztazích mezi centrální velmocí a ostatními částicemi socialistického tábora byla likvidace teze o národní cestě k socialismu. Nechuť Jugoslávie podřídit se tomuto základnímu požadavku stalinismu vedla k její exkomunikaci. Budeme-li sledovat vývoj vztahů mezi Jugoslávií a Sovětským svazem, zjistíme, že ideologické obviňování Jugoslávie z revizionismu je přímo závislé na její podpoře národní cesty k socialismu u jiných částic socialistického tábora.

Stalinismus vyžaduje kázeň mezi centrem a periferními oblastmi socialistického tábora. A podmínkou této kázně je disciplína uvnitř každé oblasti. Je to vyzkoušené hierarchické uspořádání vztahů. Je to uzavřený systém hodnot. Socialistický

tábor – schematicky znázorněno – má podobu obrovské pyramidy, složené z jedné veliké a několika menších pyramid. Na vrcholu té obrovské pyramidy stojí mocenské centrum určujícího a rozhodujícího faktoru socialistického tábora – vedení Komunistické strany Sovětského svazu. I když jsou dávno zrušeny různé mezinárodní organizace, fakticky existuje podřízenost malých pyramid tomu hlavnímu mocenskému centru. Každá malá pyramida má svůj vrcholek – vedení komunistické strany té které oblasti. Toto vedení má mít uspořádánu svou oblast podle principu demokratického centralismu tak, aby mohlo rozhodovat a tedy i odpovídat za všechny úseky společenského života – politiku, hospodářství, kulturu, tisk, za všechno.

Jedině tak může být tento systém zcela uzavřený. Jedině tak může spolehlivě fungovat. Jedna pyramida zapadá do druhé, vzájemně se podpírají a vytvářejí obrovskou pyramidu socialistického tábora. Takový je zájem a taková je potřeba vrcholu této pyramidy.

20. sjezd v roce 1956 celou složitou a přitom jednoduchou pyramidou pořádně zahýbal. Ale neotřásl základním principem vzájemných vazeb. A kdekoli došlo k pokusu o narušení vazeb, volala se tato oblast okamžitě k pořádku – někdy prostředky vojenskými (to je historie maďarská), jindy prostředky politickými (to je historie polská). Dříve či později všude došlo k plnému respektování základního principu stalinského modelu socialismu. Takové jsou zájmy a potřeby Sovětského svazu, jak vidí své historické poslání ve světě. – Ještě bych dodal: 20. sjezd přesto zanechal na stalinismu stopy. Zbavil ho nejkřiklavějších nehumánností. Máme od té doby co činit se stalinismem poněkud zhumanizovaným. Nejdřív v Sovětském svazu. Po něm v ostatních oblastech.

Polednový vývoj v Československu šel dál. Rozrušoval vazby uvnitř té naší malé pyramidy. Různé oblasti společenského života dosahovaly dost vysokého stupně svobodného konání. Tisk dokonce způsobil, že začalo odehrávat samostatnou politickou roli samo veřejné mínění. Z lidí se stávali opravdoví svobodní občané. To právě byla největší rána stalinskému modelu socialismu. V Československu se začala rozpadat kamenná podoba pyramidy. A když se přiblížilo datum komunistického sjezdu,

který by konstituoval rozrušení stalinismu a nastolení pluralitní socialistické společnosti (jak ji známe z programu italských komunistů), přišel logický zásah: 21. srpen.

Vývoj v Československu se srazil se zájmy a potřebami Sovětského svazu. A protože byly vyčerpány všechny politické prostředky k zastavení tohoto vývoje, daly se armády na pochod. Když se dívám na naše předsrpnové úvahy o tom, že k něčemu podobnému nemůže dojít, protože by to těžce poškodilo zájmy socialismu ve světě a protože by to mělo nenapravitelné důsledky v mezinárodním komunistickém hnutí, vidím, jak málo jsme studovali logiku polského a maďarského vývoje v roce 1956. Jak stále jsme žili v iluzi, že snad tam na vrcholu té obrovské pyramidy se rozhoduje internacionálně v tom prapůvodním významu slova, že se rozhoduje v zájmu socialistické revoluce ve světě, zatímco rok 1956 už jasně dokázal, že rozhodujícím elementem jsou zájmy velmocenské. Všechna politika a všechna ideologie je těmto zájmům podřízena a fakticky podle nich se vytváří. Z těchto zdrojů se zrodila nová teorie o suverenitě. Z těchto zdrojů se zrodila ideologická zesměšňování socialismu s lidskou tvář, zesměšňování demokratického socialismu nebo humanistického socialismu. Říká se na naši adresu, že socialismus nepotřebuje žádných přívlastků, protože socialismus je jen jeden. Tím se dává všem heretikům na vědomí, že buď budete respektovat potřeby takzvaného socialistického tábora – a to v poslední instanci znamená – potřeby Sovětského svazu, a vrátíte se při vnitřním uspořádání společnosti k osvědčené struktuře stalinismu, nebo budete dál zrádci, odpadlíky, revizionisty.

Chci tím říci jen jedno: 21. srpen přišel proto, aby i v Československu opět nastal osvědčený pořádek. A tento pořádek, to znamená restalinizaci. Takový je smysl vojenské akce, politických tlaků a celé mašinérie ideologického bombardování. Podle mého soudu žádný jiný smysl 21. srpen nemá, než učinit z této země opět pevnou, do přesného místa složenou pyramidu – aby mohla ona velká pyramida pevně stát jako monolit – bez ohledu na cítění, myšlení, touhy a přání miliónů lidí, vytvářejících různé národy a žijících uvnitř kamenné pyramidy. Bez ohledu na ně – proto jsou občanské svobody vydávány za antisocialismus. Za ideologickou diverzi.

Osudový mechanismus tohoto kusu světa žene naši zemi zpět ke stalinismu. Rozum, který si uvědomuje hnací sílu onoho mechanismu, člověka přivádí k černým vizím příštích let. Ale rozum vždycky člověka dovádí k pesimismu, protože mu obvykle odkrývá síly, které stojí proti němu. Ale člověk není jen rozum. Je to též touha, touha po svobodě. A vůle – mocný zdroj optimismu, protože zárodek činů.

Co tedy dnes dělat, když se z nás chce opět zformovat pyramídka. Přehlízíme-li uplynulé půldruhé století našich dějin – od prvních náznaků obrození po dnešek – zdá se mi, že ta otázka nikdy nebyla tak obtížná, jako je nyní.

Derou se mi slova o tom, co nechceme – ta konečně jsou nahromaděna v mnoha dopisech, rezolucích, prohlášeních. Víme, co nechceme. Víme to my, kteří jsme se tady sešli. Vědí to lidé v továrnách, v ústavech, na vesnicích, ve školách.

Ale co vlastně chceme? Aby to chtění ovšem nebylo fanfaronské, ale reálné, smysluplné, počítající s realitami dnešního světa, v němž nám jest žít. A počítající s realitami našeho národního ústrojenství, jak se v posledních dvou stoletích uhnětlo. Může se nám to nelíbit – ale jsme drobní lidé, drobných činů. Naše území už dávno není arénou pro předvádění hrdinských kousků. Můžeme říkat „bohužel“, ale náрек neproměníme ve východisko.

Hlavní slovo bude mít kultura. Ne poprvé v naší historii se opět stane nejdůležitějším politikotvorným faktorem – chápu-li politiku v nejširším smyslu slova, nikoli pouze jako bezprostřední působení na mechanismus moci. Jen kultura je schopna zachovat nás takové, jací chceme být. Jen kultura má možnost zůstat doménou svobodného myšlení a projevování se. Kultura nikoli obrozenecky omezená a obrozenecky snaživá. Jen ona může stupňovat ono mravní i politické vítězství proti vojenské přemoci z poslední dekády srpna. Kultura humanizující politiky i veřejnost, rozbíjející jejich náklonnost k zápecnictví a fatalismu, uchovávací vědomí souvislostí s hlavními myšlenkovými proudy moderního světa, otevírající perspektivy bezohlednou smělostí tvůrčích činů, originalitou myšlenek a čistotou citů. To je ta alternativní síla, stojící v oponentuře vůči pesimismu, skepsi, beznaději. Jen ta je mocna způsobit, aby v politicích a státnících zůstal pocit odpovědnosti vůči vlastním občanům

silnější než pocit vázanosti k někomu za tradičními hranicemi naší země.

Vědci, umělci a novináři jsou dnes – ať chtějí nebo nechtějí – hlavní nadějí našich občanů. Každá beseda s nimi – v dílnách, v laboratořích, v posluchárnách – to znovu a znovu naléhavě připomíná.

Měli bychom s beraní tvrdohlavostí vytvářet socialistickou společnost, která by prosperovala ekonomicky i politicky i mravně – aby lidé neměli pocit, že jsou zadrženi v kamenné pyramidě. Měli bychom i v nové situaci s beraní tvrdohlavostí pokračovat v pokusu o socialismus s lidskou tváří, o socialismus, který není kasárenským dvorem, ale nejvhodnějším prostorem pro svobodné občany. Nikoli uzavření do vlastních hradeb, ale teoreticky i prakticky spjati s celým mezinárodním socialistickým hnutím. To je naše právo i povinnost. Nebudeme vystupovat v roli spasitele, ale neměli bychom se vzdát úlohy experimentátora a průkopníka.

Kdybychom si řekli: Vše je ztraceno, tak skutečně vše je ztraceno. Kdybychom si řekli: Nedá se nic dělat – tak skutečně se nedá nic dělat.

Ale z našich tradic nevyplývá pasivita, rezignace, oddání se osudu. Po Bílé hoře se zdálo, že se už z toho nevzpamatujeme. Po Mnichovu taky nebylo dobře. A nejsme jediný národ, který zápasí s přesilou. Peršané ve své mnohasetleté historii byli několikrát převálcováni – a nakonec svou kulturou vždycky přemohli mnohokrát silnějšího přemožitele.

Svět není jednou provždy daný – to se jen zdá ve chvílích úzkosti po střetnutí s obrovitou silou. Jakmile si však začneme všimnout, že není na světě neomezené síly – začíná se blýskat na časy! A tehdy se začne probouzet naše vůle, ten zdroj činného optimismu.

Příloha č. 2

**Provolání českých umělců, vědců,
publicistů a kulturních pracovníků
z 22. května 1969**

Říkáme především sami sobě, s čím stojí a padá věda, umění a novinářství a co my, vědci, umělci a novináři, chceme dělat a hájit. Patříme ke vzdělanému národu, s nímž nás nerozlučně, tak jako mateřský jazyk, spojují společná práce a dějiny. Proto se obracíme i ke svým spoluobčanům, abychom je ujistili, že s nimi sdílíme starost o svobodu a osud i smysl socialismu.

Posláním kultury je poznávat a tvořit, přinášet užitek a radost. K tomuto se hlásíme za okolností příznivých i nepříznivých. Ze zkušenosti víme, že kultura je krví národa a že tělo s přiškrcenými tepnami umírá. Hledáme pravdu, poznané pravdě neodporujeme, službu pravdě považujeme za své poslání.

Hledat pravdu a dobývat pravdu a v jejím světle žít znamená pro nás hledat a dobývat svobodu. Pravda a svoboda jsou pro nás nerozlučně spjatý. Svobodu nemůže nikdo udělovat, není to dar, je to úkol.

Žádná doba nedává nikomu nic zadarmo, svoboda tvůrčího projevu, badatelská nezávislost i volnost veřejného mínění musely být vždy znovu dobývány. Součástí našeho poslání bylo, je a bude zdolávat překážky, které nám kladou mocenské zájmy i lidská zaslepenost. Čím větší jsou tyto překážky, tím větší je i mravní náročnost našeho postavení.

Dnes jsou omezována základní kulturní práva, kultuře jsou upírány možnosti, které už dávno považovala za vybojované a jsou jí vnucovány falešné cíle. Jsme svědky překrucování událostí minulých i přítomných. Znovu a beze studu se vynořují lidé, kteří v uplynulých dobách neprokázali věrnost, ale ochotu přizpůsobování, neprokázali schopnost, nýbrž odbornou nedostatečnost, nesloužili pravdě, nýbrž mocným lidem.

Není ohrožena jen kultura. Popřením svobody projevu jsou ohrožena všechna lidská práva a všechny občanské svobody. Jestliže se správa veřejných věcí má zase dostat do rukou lidí, kteří dlouhá léta nedovedli řešit politické a hospodářské úkoly

země, nevidíme žádnou záruku pro důstojnost a jistotu života dalších generací. Slyšíme, že věda, umění a novinářství patří státu a že je má ovládat. Ale tak, jako půda patří rolníkům a továrny dělníkům, patří noviny čtenářům, rozhlas posluchačům, film a televize divákům, věda a umění všem lidem, kteří je potřebují. Kultura není majetkem státu, kultura je majetkem lidí.

Tato chvíle nás těžce zkouší a zkouší i naši odvahu, pevnost a rozum. V této zkoušce chceme obstát se ctí před svým svědomím, před svými spoluobčany i před zkoumavým a bezohledným pohledem našich dětí.

Zásahy proti kultuře se stupňují. Budeme jim čelit, jak jsme nejlépe schopni. Naše svazy vědců, umělců a novinářů – pokud v jejich čele budou stát řádně zvolení představitelé – se už nikdy nepropůjčí k tomu, aby potlačovaly hodnoty, které mají chránit. Nikdo z nás nezradí své kolegy a tím ani sebe.

Můžeme být umlčeni. Nemůžeme však být nikdy donuceni k tomu, abychom vyslovili cokoliv, co si nemyslíme. Můžeme být připraveni o svobodu projevu. Nikdo nám však nemůže vzít svobodu ducha, jasnost vědomí a důstojnost. Rozum zůstává dál mírou činů a čest a věrnost mírou lidí.

Česká kulturní obec je věrná a zůstane věrná svým myšlenkám a všemu tomu, k čemu dospěla v pravdě a poznání, svému jazyku, svým národním tradicím a svému lidu. A protože chce jako dosud tvořit, bude hájit své poslání a rozvíjet kulturní hodnoty podle svého svědomí, navzdory nepřízni doby.

Toto prohlašujeme veřejně a důrazně.

*Čs. středisko nezávislé literatury,
Scheinfeld-Schwarzenberg, Sb. 1968 – 1969.*

František Cigánek

POSTAVENÍ A ROLE PARLAMENTU V SRPNOVÝCH DNECH 1968

Tak jako se měnilo společenské klima 60. let, měnilo se i postavení Národního shromáždění. Už po usnesení předsednictva ÚV KSČ „o prohloubení činnosti parlamentu“ z 15. května 1964 a po vlastním usnesení z 12. září téhož roku¹ zvyšovalo NS svou aktivitu v zákonodárné i kontrolní činnosti a začalo usilovat o světybné postavení v rámci daného politického systému. Lapidárně to vyjádřil 21. února 1968 Josef Smrkovský: „Naše Národní shromáždění musí teprve dostat, co mu podle ústavy patří.“²

Tato tendence rezonovala s emancipačními snahami, které v době Pražského jara zasáhly celou společnost. Jejich vyvrcholením se stal srpen 1968. Proto se i následující studie soustřeďuje na činnost NS v kritických dnech vojenské intervence. I tady, v úzce vymezeném časoprostoru, lze totiž sledovat symptomy systémové, názorové i osobní proměny.

Přesto však činnost parlamentu v srpnových dnech nebyla dosud zpracována. Pomineme-li informace roztroušené na stránkách novin a časopisů, v obrazových, filmových či zvukových záznamech, byl autentický dokumentární materiál k tomuto tématu publikován dvakrát: poprvé jako soubor dokumentů vydaný v září 1968³, podruhé jako stručný chronologický přehled

---

1 Kaplan, K.: Cesty podivných reforem. *Reportér*, 1990, č. 5, příloha s. VI.

2 *Reportér*, 1968, č. 8.

3 *Dokumenty o Národním shromáždění ve dnech 21.–28. srpna 1968*. Připravil a vydal Archiv Národního shromáždění. Na základě usnesení předsednictva NS č. 851 z 30. 8. 1968 byly dokumenty č. 1, 6, 7, 10, 14, 15, 16 přeloženy do ruštiny, angličtiny, němčiny a francouzštiny. Jednotlivé soubory pak byly ještě

o činnosti orgánů NS v období 21.–28. srpna 1968 v tzv. Černé knize. Usnesení předsednictva NS,⁴ kterým byl dán souhlas k přípravě a vydání publikace o práci nejvyššího zákonodárního sboru v srpnu 1968, narazilo na první normalizační opatření a nepodařilo se je už realizovat.

Následovalo dlouhé mlčení, které jen dvakrát přerušilo samo Federální shromáždění. Nejprve 15. října 1969, kdy odvolalo platnost dokumentů ze srpna 1968, podruhé na jaře 1971, kdy vyšla brožura o činnosti parlamentu po roce 1964, koncipovaná v duchu „Poučení“.⁵

Podstatné však je, že se pro toto období zachoval – až na jedinou výjimku⁶ – prvořadý archivní materiál. Opatření, na jehož základě byly příslušné archivní krabice zapečetěny (některé s podpisem A. Indry) a jejich obsah zneprístupněn, sehrálo v tomto případě pozitivní roli. V lednu 1990 jsme tento materiál převzali zpět do archivu FS a postupně podrobili archivní revizi. Vrátily se i magnetofonové pásky, které byly po roce 1969 uloženy na bezpečnějším místě, než bylo Federální shromáždění ěry Dalibora Hanese a Aloise Indry.

Z těchto zdrojů čerpá i následující přehled o činnosti NS v srpnu 1968.⁷

---

v průběhu října vytištěny a distribuovány doma i v zahraničí.

- 4 *Archiv FS ČSFR*, PNS, usnesení č. 851, bod c.
- 5 Brožuru s označením „Důvěrné“, s evidenčním číslem a názvem „Zhodnocení činnosti Národního shromáždění a Federálního shromáždění“ vydalo vedení Klubu poslanců KSČ zřejmě v jarních měsících r. 1971. Prvním stupněm přípravy tohoto tisku byl elaborát poslance V. Nového z dubna 1970.
- 6 Na pokyn tehdejšího předsedy FS A. Indry byla dne 3. ledna 1982, tedy krátce po jeho zvolení do funkce, vyjmuta složka obsahující 295 listů tzv. čestných prohlášení podepsaných individuálně všemi poslanci v průběhu září 1968. Každý z podepsaných prohlašoval na svou čest, že ani písemně, ani ústně nevyzval vlády zemí Varšavské smlouvy k vojenskému zákroku v ČSSR. Dokumentace se dochovala v podobě mikrofilmu pořízeného začátkem roku 1969. Osud originálů je neznámý. A. Indra se ovšem v lednu 1990 podívoval, proč by byl kdy podobný příkaz dal.
- 7 Pokud neuvádím jinak, opírám se o písemné i magnetofonové záznamy z jednání předsednictva a pléna NS z té doby. Jedná se vlastně o první, výchozí zpracování tohoto tématu. Teprve po shromáždění osobních dokumentací jednotlivých aktérů a jejich memoárů a po zpřístupnění archivního materiálu z čin-

Národní shromáždění před srpnem 1968

Už v průběhu roku 1967 se na půdě parlamentu začaly projevat první emancipační pokusy, a to především ve snaze o nezávislý přístup k informacím.⁸ Šlo o to, vymanit se z dosavadní praxe mechanického přejímání podkladů z aparátu výkonné moci a KSČ. I přesto se však události, které hluboce zasáhly veřejné mínění (spisovatelský sjezd, strahovská demonstrace vysokoškoláků či prosincové a lednové zasedání ÚV KSČ), v jednání NS bezprostředně neprojevovaly. Prvním zjevným podnětem ke kritice vedení parlamentu se stala až aféra generála Šejny. Ačkoliv mnozí funkcionáři věděli o jeho nezákonné činnosti už několik týdnů, podařilo se mu díky jejich liknavosti 25. února uprchnout do zahraničí.⁹ Jeho útěk vyvolal značný rozruch ve štábu Varšavského paktu i na domácí politické scéně. Otrásl pozicemi několika čelných funkcionářů, včetně prezidenta republiky. Generál Šejna byl stoupencem A. Novotného a důvěrníkem jeho syna. Když 8. března zveřejnil denní tisk podrobnosti celého případu, byl to poslední impuls k odstoupení A. Novotného.¹⁰ Touto otázkou se předsednictvo NS zabývalo už 20. března; o dva dny později obdrželo dopis A. Novotného, jímž abdikoval z funkce prezidenta a přijalo jeho rezignaci. 30. března pak zvolilo prezidentem L. Svobodu.¹¹ Na

---

nosti aparátu výkonné moci, ÚV KSČ a NF bude možno přistoupit k detailnější analýze.

- 8 Tyto tendence se nejdříve projevovaly v zahraničním a kulturním výboru a v nekonformních vystoupeních F. Kriegla, J. Borůvky aj.
- 9 Hlavní vojenský prokurátor předal dne 21. 2. 1968 v nepřítomnosti nemocného předsedy NS B. Laštovičky místopředsedkyni H. Leflerové žádost o zproštění Jana Šejny poslanecké imunity. Šejna odcestoval 25. 2. tajně na diplomatický pas z republiky; teprve 26. 2. se jeho záležitost projednávala na půdě parlamentu, a to ve stranické skupině komunistických poslanců.
- 10 Srov. zejména *Práce*, 8. 3. 1968. Tento deník, který podle průzkumu veřejného mínění patřil k nejtěnějším, vyslovil přímo požadavek na odstoupení A. Novotného v souvislosti s aférou gen. Šejny.
- 11 Na funkci prezidenta bylo navrženo více kandidátů: L. Svoboda, L. Novomeský, J. Smrkovský, G. Husák, Č. Čisraň, A. Dubček, F. Šorm, O. Černík, Z. Fierlinger aj. Výběr jediného kandidáta NF fakticky určilo předsednictvo ÚV KSČ. Svů

nejbližší schůzi předsednictva NS, která se konala 11. dubna, oznámil předseda NS B. Laštovička své rozhodnutí rezignovat na funkci stranickou (člen PÚV KSČ) i parlamentní. Ještě téhož dne vyslovalo předsednictvo NS nedůvěru dosavadnímu ministrovi vnitra J. Kudrnovi, na jehož místo byl pak jmenován J. Pavel. Událostí, která signalizovala další rozšíření parlamentních kompetencí, bylo znovuustavení branného a bezpečnostního výboru, zrušeného v roce 1952.

Dne 18. dubna byl na 22. schůzi NS zvolen předsedou parlamentu J. Smrkovský. Novými místopředsedy se stali J. Valo, M. Miková, L. Dohnal, J. Zedník, A. Žiak. Z funkce předsedy Nejvyššího soudu byl odvolán J. Litera a na jeho místo zvolen O. Boček. Hlasování bylo tajné. Poměr hlasů při volbě J. Smrkovského (z 256 přítomných poslanců se vyslovilo 68 proti) ovšem naznačil, že jeho postavení nebude jednoduché. Nástupní projev nového předsedy parlamentu však vycházel z předpokladu, že reforma politického systému je nejen historicky nutná, ale že je i z mezinárodního hlediska možná. Poprvé od roku 1948 tu zazněla slova o Národním shromáždění jako představiteli všech občanů.

Koncem dubna a v prvních květnových dnech probíhala 23. schůze NS. Po obsáhlé diskusi přijala 3. května jednomyslně programové prohlášení Černíkovy vlády, které už obsahovalo hlavní myšlenky federativního uspořádání republiky. V podstatě novým jevem bylo uplatňování kontrolních pravomocí parlamentu a rozšíření jeho mezinárodních kontaktů. Zvláště důležitou roli tu sehrál zahraniční výbor, jemuž předsedal F. Kriegel. Když byl 8. dubna zvolen předsedou NF, převzal řízení výboru J. Pelikán. V této souvislosti je třeba se zmínit zejména o návštěvě československé parlamentní delegace vedené J. Smrkovským v Moskvě. Uskutečnila se na pozvání sovětské strany ve dnech 4.–15. června. Na závěr oficiálního pobytu přijal československé poslance i L. Brežněv a N. Podgornyj. Při jednání se

---

návrh předložilo 28. 3. plenárnímu zasedání ÚV, kde jej (nikoli bez obtíží) prosadilo. V NS se už v této souvislosti komplikace neprojevovaly.

potvrdilo, že reformní vývoj u nás přijímá Moskva chladně a s výhradami.¹²

Mimořádný vnitropolitický význam měla 24. schůze NS. Dne 25. června přijala zákon o soudních rehabilitacích a o den později nové znění tiskového zákona, kterým se rušila cenzura. Vedle přípravy legislativního zakotvení československé federace začala pracovat i zvláštní komise zabývající se postavením NS ve společnosti, koncepcí ústavy a dohledem nad výkonem trestu. O těsnějším sepětí parlamentu s veřejností svědčí i zvýšená pozornost předsednictva k stížnostem a podáním občanů.¹³

Do průběhu 24. schůze zasáhlo 27. června zveřejnění manifestu „Dva tisíce slov“. Okamžitá a nečekaně prudká reakce z Moskvy měla vliv i na parlamentní jednání. Projevilo se to v interpelaci poslance Kodaje i v spontánní reakci J. Smrkovského, který se po zkušenostech z květnové porady v Moskvě obával dalších komplikací.¹⁴ Jeho vystoupení však objektivně nahrálo těm, kteří nebyli nakloněni reformnímu vývoji.

To, že rozložení sil v parlamentu nebylo jednoznačné, se ukázalo 10. července na 25. schůzi NS, která volila členy České národní rady. Tak významní představitelé Pražského jara jako P. Kohout a J. Hanzelka nedostali potřebný počet hlasů.¹⁵ Vzápětí však předsednictvo zcela jednoznačně podpořilo „Stanovisko ÚV KSČ“ k ultimativnímu dopisu „varšavské pětky“, zveřejněnému 18. července.

12 K přijetí parlamentní delegace v Kremlu došlo v době tiskové kampaně pěti socialistických zemí proti Pražskému jaru a bezprostředně před zahájením cvičení vojsk Varšavského paktu na našem území. Bylo to kritické období, které pak vyústilo v ultimativním dopisu varšavské pětky ze 17. 7. 1968.

13 To zvyšovalo nároky na činnost parlamentního aparátu, který od jara 1967 pracoval v stísněných podmínkách tzv. „cukrpaláce“ na dnešním Senovážném náměstí. Akce s větší účastí poslanců se konaly v budově Nové radnice.

14 Schůzka se konala 4. května 1968. V čs. delegaci měl být kromě Dubčeka, Černíka a Biřáka ještě Kolder, ale Dubček jej úmyslně nahradil Smrkovským. Čs. vedení zde bylo vystaveno ostré kritice, zejm. za spontánní průběh májových oslav. – Podrobněji o tom *Lidové noviny* 20. 2. 1991, s. 9.

15 Srov. Z. Jičínský: *Vznik České národní rady v době Pražského jara 1968 a její působení do podzimu 1969*. Köln, Index 1984, s. 29. (Knižnice Listů sv. 3)

Touto, v pořadí 25. plenární schůzí, skončilo jarní zasedání Národního shromáždění. Jeho předsednictvo se sešlo naposledy před letní přestávkou 26. července. Vláda pod tlakem Moskvy a Varšavského paktu dala podnět k jednání o eventuálním použití mimořádných opatření vůči sdělovacím prostředkům a k zamezení vzniku nových organizací. Předsednictvo NS vládní návrh odmítlo s odůvodněním, že současná legislativa skýtá dostatečné možnosti zasáhnout proti jevům, které by překročily meze demokratizačního procesu.

Příští zasedání NS se plánovalo na počátek září. Nikdo z poslanců v tu chvíli netušil, že začne dříve a za podmínek v dějinách parlamentu zcela výjimečných.

Srpnové dny

21. 8. (středa)

V prohlášení předsednictva ÚV KSČ vysílaném krátce po půlnoci se pravilo: „... Ústavními činiteli je okamžitě svoláváno zasedání Národního shromáždění...“¹⁶ Na základě dosavadních znalostí lze pouze předpokládat, že s tímto záměrem byl seznámen i prezident republiky, který se do budovy ÚV KSČ dostavil. Podle ústavy totiž musel svolat podzimní zasedání, aby parlament mohl zahájit řádnou činnost. (Předsednictvo NS pracovalo bez přerušení.) Internace J. Smrkovského a ztráta spojení s členy předsednictva NS však zkomplikovala situaci jen krátkodobě.

Již po půl sedmé ráno svolali místopředsedové J. Zedník, A. Žiak a poslanec A. Poledňák schůzi předsednictva NS do budovy na Senovážném (tehdy Gorkého) náměstí v Praze, jejíž část po dobu rekonstrukce objektu na Vinohradské třídě dočasně sloužila parlamentu i jeho Kanceláři. Po osmé hodině vyzval I. místopředseda NS J. Valo – prostřednictvím rozhlasu – poslance, aby se dostavili k jednání pléna. V tu dobu již někteří poslanci i pracovníci parlamentního aparátu byli na místě; ji-

---

16 *Rok šedesátý osmý v usneseních a dokumentech ÚV KSČ*. Praha, Svoboda 1969, s. 297.

ným se to později podařilo jen díky dezorientaci okupačních jednotek, které nevěděly o několika dalších vstupech do budovy.

V 9,30 hod. se podařilo poslanci Poledňákovi navázat telefonické spojení s prezidentem republiky (ten se sám do té doby iniciativně o žádný kontakt s parlamentem nepokusil) a informovat jej o tom, že předsednictvo NS pracuje a v tomto okamžiku vykonává funkci piéna NS. Současně L. Svobodovi sdělil, že členové předsednictva považují za nutné poradit se s ním o zahájení plenárního zasedání NS. Prezident nevěděl o nepřítomnosti J. Smrkovského v NS. Možnost přijetí delegace předsednictva NS (v poledních či odpoledních hodinách) podmínil tím, vyhoví-li sovětské velení jeho žádosti o povolení k projížďce Prahou a k návštěvě předsednictva ÚV KSČ.¹⁷

Vzhledem k nebezpečí obsazení prostor NS proběhla schůze předsednictva v době od 10.07 do 10.20 v blízké budově Krátkého filmu. Zúčastnilo se jí 17 členů. Vládu zastupoval ministr zemědělství J. Borůvka. Přítomní přijali první oficiální dokument čs. parlamentu proti okupaci. Protest adresovali předsedům vlád a předsedům parlamentů pěti států Varšavské smlouvy.¹⁸ Na této schůzi byla rovněž zvolena delegace v čele se Z. Fierlingerem (členové J. Zedník, A. Žiak, A. Poledňák, D. Špálovský, za Kancelář NS V. Kaigl, a ač není v protokolu uveden, byl jejím členem i J. Borůvka) s posláním předat text prohlášení na velvyslanectví SSSR. Tento úkol se podařilo splnit jen částečně: delegaci přijal pro údajnou nepřítomnost velvyslance Červoněnka tajemník Prasolov. Část delegace, stále ještě v čele se Z. Fierlingerem, se pak při návratu pokusila o přímý kontakt se členy vlády. Po vstupu do budovy předsednictva vlády však byla internována a držena v izolaci až do podvečerních hodin spolu s členy vlády, kteří se po noční schůzi nestačili vzdálit.¹⁹ Před-

17 *C.d. Dokumenty o Národním shromáždění...*, dok. č. 2. Vlastní záznam je podepsán A. Poledňákem. – Projížďka Prahou L. Svobodovi povolena nebyla a prezident sám ani první, ani druhý den okupace žádnou iniciativu k navázání osobního kontaktu s členy předsednictva NS či delegacemi vyslanými plémem NS nevyvinul.

18 *C.d. Dokumenty o Národním shromáždění*, dok. č. 1.

19 To, že J. Borůvka měl možnost hovořit s O. Černíkem a byl svědkem jeho

sednictvo NS konstatovalo, že prezident je na Hradě izolován a předsednictvo ÚV KSČ ani vláda nejsou v dané chvíli akceschopné. Rozvinula se diskuse, zda předsednictvo NS může v krajním případě samo svolat zasedání pléna NS. V 10.45 hod. byla vydána zpráva o činnosti předsednictva NS, jež měla uklidnit obyvatelstvo a současně dát na vědomí, že parlament pracuje. Při této příležitosti se předsednictvo znovu obrátilo na polsance, aby se dostavili do Prahy na plenární zasedání.

V 11.43 hod. začalo v budově NS shromáždění poslanců (nikoli ještě plenární schůze). Chyběly spolehlivé zprávy o místě pobytu členů vlády a předsednictva ÚV KSČ (ministři J. Pavel a J. Borůvka se pohybovali v objektu NS). Některým poslancům sovětské jednotky znemožnily vstup do budovy.

V průběhu odpoledního pokračování schůze (ve 14.30 hod. bylo již přítomno 93 poslanců) se začaly výrazněji rýsovat základní postoje a požadavky členů parlamentu. Přijali prohlášení²⁰, které vyjádřilo souhlas s nočním stanoviskem předsednictva ÚV KSČ a s dopoledním protestem předsednictva NS proti nezákonné okupaci země a internaci státních a stranických představitelů. Krátce po zahájení odpoledního jednání tlumočil předsedající J. Valo (jako I. místopředseda řídil po celou dobu nepřítomnosti J. Smrkovského – tedy ve dnech 21.–26. 8. – takřka všechny schůze předsednictva i pléna NS) ústní souhlas prezidenta republiky se svoláním plenárního zasedání NS.²¹ Situace vyvolaná vstupem cizích vojsk vedla některé poslance k podnětu, aby parlament odeslal rezoluci Organizaci spojených národů. Od tohoto záměru se však upustilo z obavy, že by to mohlo vyvolat ještě represivnější postup sovětského vedení.

Protože se stále ještě nevracela delegace vedená Z. Fierlingerem, zvolilo shromáždění poslanců další skupinu v čele s místopředsedkyní M. Mikovou (členové J. Macek, F. Vodsloň, P. Ra-

---

deportace, mělo význam pro informovanost parlamentu i pro následující setkání části vlády s prezidentem. Srov. pozn. 48.

20 *C. d. Dokumenty o Národním shromáždění...*, dok. č. 5.

21 Dopis, kterým prezident L. Svoboda svolával zasedání NS, byl doručen do budovy NS v podvečerních hodinách.

poš, A. Pospíšil a V. Kučera), aby se pokusila navázat kontakt s předsedou NS J. Smrkovským, předsedou vlády O. Černíkem a navštívila prezidenta republiky.²² S všeobecným souhlasem přítomných se setkal návrh, že příští den se bude plenární schůze NS konat za každou cenu, a to i při nesplnění požadavku přítomnosti nadpoloviční většiny zvolených poslanců. Důvodem byla skutečnost, že řádně nefungovaly ani státní orgány (vláda, prezident), ani vedení KSČ a NF. Kritickou situaci prohluboval naprostý nedostatek informací o osudu internovaných ústavních činitelů a o dalších záměrech intervenčních sil. V té době se ještě v zápisech z jednání poslanců neobjevila ani zmínka o schůzce tzv. „třetinového ÚV KSČ“ v hotelu Praha. Jen F. Vodsoň jako první vyzval k identifikaci těch, kteří podle prohlášení TASS²³ požádali o vojenský zásah.

V podstatě lze říci, že na sklonku 21. srpna zůstala řada otázek bez odpovědi, ale jedno bylo jisté: kategorický odpor parlamentu proti okupaci.

22. 8. (čtvrtek)

V 9.06 hod. začala 26. plenární schůze Národního shromáždění v plném souladu se zákonem o jednacím řádu: přítomno bylo 162 poslanců. Jen kulisa byla poněkud zvláštní: v zasedací místnosti v I. patře, která je obrácena do náměstí, se tísnila na volně seřazených židlích nadpoloviční většina nejvyššího zastupitelského orgánu. Na některé poslance už židle nezbyly, a proto stáli podél zdi. Pod okny občas hřměly motory tanků. Ze střechy bývalé Plodinové burzy mířily na objekt parlamentu těžké kulometry.

Prvním bodem programu byl návrh dopisu NS členům zastupitelských orgánů pěti zemí Varšavské smlouvy.²⁴ V této fázi se

²² Tato delegace při svém pokusu o vstup do budovy ÚV KSČ byla přímo ohrožována zbraněmi hlídkujících jednotek. Rozdělila se na dvě části: první (vedená M. Míkovou) se nepodařilo proniknout na Pražský hrad a navštívit prezidenta L. Svobodu, druhá (vedená P. Rapošem) se sice dostala na velvyslanectví SSSR, ale ani ona neměla možnost jednat přímo s velvyslancem Červoněnkem.

²³ Srov. Sedm pražských dnů (21.–27. srpen 1968). Praha, Academia, 1990, s. 26–32.

pokusili ovlivnit jednání dva stoupenci předlednové éry. Nejprve vystoupil K. Mestek s protestem proti přítomnosti zástupců sdělovacích prostředků v jednací síni. Pak se V. Nový snažil zmanipulovat postoj poslanců zkresleným výkladem o průběhu a výsledcích jednání části členů ÚV KSČ, kteří se sešli 21. 8. odpoledne v hotelu Praha. Operoval dokonce informací, údajně získanou od Š. Sádovského, že A. Dubček už není internován a jedná s L. Svobodou na Hradě.²⁵ Záměr V. Nového a několika dalších poslanců byl zcela jasný: dosáhnout toho, aby parlament přijal okupaci jako realitu – s vyjádřením formálních, nic neříkajících protestů – a přistoupil na kontakty s velením okupačních armád „v zájmu odstranění vzájemného nedorozumění“.²⁶ Výsledek hlasování o dopisu (jen Mestek se zdržel) měl zásadní význam pro dění na půdě parlamentu, protože šlo o první srpnový dokument schvalovaný plénem.

Současně s textem dopisu bylo schváleno i složení delegací, jež byly pověřeny jeho předáním zastupitelským úřadům jednotlivých zemí: PLR – J. Proškovec, E. Monczka, J. Turečková; NDR – Z. Gudrich, J. Proškovec; MLR – F. Bodnár, Š. Kuroпка; BLR – F. Vodsloň, K. Jiránek, B. Fuková; SSSR – P. Rapoš, V. Kučera, J. Lacina. Posledně jmenovaná skupina se měla nejprve zastavit u prezidenta republiky a konzultovat s ním nejen text uvedeného dopisu, ale i znění protestního prohlášení²⁷ určeného vládám a parlamentům států Varšavské smlouvy, ježichž vojska porušila suverenitu ČSSR. Současně s vysláním těchto delegací (měly opustit budovu NS kolem 10. hod.) byli B. Laštovička a F. Kuba pověřeni přizvat na jednání NS ty poslance – členy ÚV KSČ, kteří se zdržovali v hotelu Praha.²⁸

24 *C.d. Dokumenty o Národním shromáždění*, dok. č. 6.

25 Tato dezinformace byla vzápětí vyvrácena telefonickým dotazem v Kanceláři prezidenta republiky.

26 Nekompromisní postoj parlamentu k podstatě vojenského zásahu a jeho nelegálnosti měl za následek, že přes přísliby velvyslance Červoněnka se nikdy neuskutečnilo setkání představitelů NS s velením okupačních armád.

27 *C.d. Dokumenty o Národním shromáždění*, dok. č. 7.

28 Podle sdělení B. Laštovičky se tam nacházeli jen čtyři.

Dalším bodem schůze byla informace I. místopředsedy J. Valo o obsahu telefonického rozhovoru s prezidentem Svobodou. Závažné bylo sdělení o deportaci ústavních činitelů: „Dubček, Krieger, Špaček, Smrkovský byli odvezeni orgány sovětské armády neznámo kam.“ Dále L. Svoboda oznámil, že na odpoledne má sjednanou schůzku s velvyslancem Červoněnkem a hlavním velitelem invazních vojsk. „Soudruh Svoboda mě požádal,“ tlumočil J. Valo vzkaz prezidenta členům parlamentu, „abych já požádal vás, že každý důležitější dokument, na kterém se usnese, abychom s ním potom konzultovali, aby byl koordinovaný postup jak jeho, tak i nás. Z ústavních orgánů nyní jen on a my ještě můžeme mluvit.“ J. Valo dále potvrdil, že s prezidentem funguje normální telefonický styk.

Z obavy o postoje obyvatelstva přijali pak poslanci prohlášení „Občané Československa“,²⁹ které obsahovalo jednak základní informace o dosavadní činnosti parlamentu, jednak výzvu k rozvaze a klidu.

Ihned po skončení dopolední části plenární schůze se sešly jednotlivé stranické skupiny poslanců i poslanci bez stranické příslušnosti. Průběh a výsledky schůzek nekomunistických poslanců byly jednoznačné: naprostá solidarita s postupem parlamentu a plná podpora internovaným státním a politickým představitelům. Místopředseda A. Žiak vyjádřil jménem poslanců – členů Slovenské strany obrody – požadavek, aby Národní shromáždění odmítlo jakékoliv pokusy o vytvoření nové vlády.

Dramatický průběh však měla schůze stranické skupiny komunistických poslanců, kterou řídila M. Miková.³⁰ V. Nový opět vystoupil s vlastní interpretací průběhu a závěrů schůzky tzv. třetinového ÚV KSČ přečtený den v hotelu Praha. Avšak vystou-

29 *C.d. Dokumenty o Národním shromáždění, dok. č. 8.*

30 Z jednání nebyl pořizován stenografický zápis. Nikdo z těch, kdo později (od podzimu 1969) vyvinuli maximální úsilí o odstranění dokumentů usvědčujících je z polopravd a lží, však netušil, že byl ze schůze pořizován zvukový záznam. A ten se podařilo zachránit. Nic tedy nebylo platné pozdějšímu předsedovi Klubu poslanců KSČ O. Volenskovi, že 9. 6. 1970 odstranil z archivu Federálního shromáždění závěrečné usnesení z tohoto jednání. I to se podařilo dochovat díky mikrofilmu.

pení poslance J. Macka a doplňující komentář M. Jiráskové a I. Skály zcela znemožnily V. Novému a jeho společníkům zneužít nedostatečnou informovanost některých poslanců-komunistů o situaci ve vedení KSČ. Závěrečné usnesení konstatovalo nekompetentnost členů ÚV KSČ shromážděných v hotelu Praha mluvit jménem celého orgánu. Většina poslanců vyslovila souhlas s prohlášením předsednictva ÚV KSČ a s dokumenty, které dosud Národní shromáždění schválilo. Usnesení rovněž vyjádřilo jednoznačnou podporu zahájenému XIV. sjezdu KSČ (jako delegát byl na něj vyslán V. Štáfek) a konstatovalo, že i vláda zahájila svou činnost. Bez nadsázky lze říci, že text tohoto usnesení je jedním z nejvýznamnějších dokumentů přijatých v situaci, kdy vedle fyzického ohrožení rychle narůstalo i nebezpečí morální devastace. Věci a jevy musely být nazvány pravými jmény. A v tom byl zdroj skutečné autority parlamentu mezi obyvatelstvem.

Krátce před přijetím tohoto usnesení opustili místnost poslanci V. Nový, M. Zavadil, V. Krutina, A. Krček, K. Mestek a B. Kozelka a ve zbývajících srpnových dnech se už k jednání nevrátili.³¹

Úvod podvečerního pokračování plenární schůze byl poznamenán informací o možnosti provokace při ohlášené manifestaci mládeže na Václavském náměstí. Reakce parlamentu byla velice pohotová. Vydal vlastní prohlášení k uklidnění radikálnějších nálad mezi mladými lidmi a současně upozornil na vzniklou situaci prezidenta. Záznam jeho výzvy pronesené do telefonu byl pořízen v parlamentě a urychleně dán k dispozici rozhlasu.

Po této předehře pokračoval vlastní pracovní program schůze. Mluvčí jednotlivých stranických skupin poslanců informovali o průběhu a závěrech jejich jednání. Po nich referovali o výsledcích návštěv na zastupitelských úřadech pěti zemí Varšavské smlouvy vedoucí zvolených delegací. Důležité a podrobné byly především informace P. Rapoše, jehož skupina navštívila zastu-

---

³¹ Další příslušník této názorové skupiny poslanec E. Mandáček zase náhle ochořel. S protestem proti okupaci vyslala stranická skupina komunistických poslanců na velvyslanectví SSSR vlastní delegaci vedenou J. Krosnářem.

pitelský úřad SSSR dvakrát (kolem 10. hod. a pak po 14. hod.). Při dopolední návštěvě si nakonec vynutila i jednání s velvyslancem Červoněnkem. Jeho příslib, že poslancům bude umožněn volný přístup do budovy parlamentu, byl však během odpoledne několikrát porušen. A už vůbec nebyl dodržen závazek, že představitelé NS budou mít možnost vyjádřit svá stanoviska velení okupačních vojsk.

Napětí a nervozitu mezi poslanci zvyšovalo i pronikání zpráv, že se jedná o ustavení nové vlády. Místopředseda Valo se snažil uklidnit shromážděné poslance vzkazem od prezidenta, že ho nikdo nedonutí, aby jmenoval jinou vládu než tu, která působila před vstupem vojsk. V diskusi zazněla rovněž zpráva (zřejmě od místopředsedkyně vlády B. Macháčové) o ultimátu velení okupačních vojsk: nebude-li do 18. hodiny ustavena vláda a vedení KSČ (bez dosavadních představitelů), vyhlásí stanné právo.

Napjatou situaci dokumentuje i skutečnost, že podle obsahového záznamu (ne tedy stenografického zápisu) proběhla od 18. hodiny schůze předsednictva NS. Na základě porovnání písemných dokumentů a jejich obsahu nelze prozatím jednoznačně stanovit, zda se konala paralelně s jednáním pléna, nebo zda plénum bylo přerušeno. Schůze předsednictva se podle dochovaného záznamu zabývala především obsahem rezoluce, kterou někteří členové předsednictva doporučovali zaslat Organizaci spojených národů. Tento akt měl současně podpořit připravované vystoupení ministra zahraničí J. Hájka v OSN. Místopředseda Valo a s ním někteří další poslanci se však přiklonili k argumentu prezidenta Svobody, že takový postup by československou situaci jen zhoršil. Podle slov J. Valo prohlásil L. Svoboda, že mu není o hrozbě stanného práva nic známo.

Plenární schůze NS se poprvé zúčastnili i zástupci ČNR (poslanci Veltruský a Lochner). V diskusi se upřesňovala stanoviska k případnému vyhlášení generální stávk. Avšak klíčovým bodem jednání zůstávala nutnost přímých kontaktů a koordinace činnosti s vládou. Jejím zástupcům nebyl údajně v odpoledních hodinách vstup do budovy umožněn.³² Podle sdělení J. Valo

³² V prostorách NS se sice pohybovali ministři Pavel (do budovy ministestva

přislíbila místopředsdkyně vlády B. Macháčová, že se delegovaní členové vlády do parlamentu dostaví 23. 8. v 9 hodin. O průběhu XIV. sjezdu KSČ byl naopak parlament informován průběžně a znal jeho stanoviska k základním otázkám současné politické situace.

Na podporu pozice prezidenta byl koncipován a plénum parlamentu schválen pozdravný dopis, s kterým byl L. Svoboda seznámen telefonicky kolem 19. hodiny. Ze zápisu není jasné, proč tříčlenná skupina poslanců, která mu jej měla předat, na Hrad neodjela.³³ Stejně tak nelze z dochovaných pramenů usoudit, co všechno přispívalo ke stupňující se nervozitě a pocitu zvýšeného ohrožení. Nic nesvědčí o tom, že by na půdě parlamentu bylo cokoli známo o obsahu různých jednání prezidenta Svobody a o jeho záměru odletět do Moskvy k přímým jednáním s představiteli SSSR. Ani vláda neposkytla parlamentu žádné informace.

V této atmosféře bylo jednomyslně přijato rozhodnutí, že bez ohledu na represivní opatření okupačních vojsk nikdo z poslanců neopustí budovu parlamentu dobrovolně. Pro poslance končil neobyčejně náročný den, který ještě výrazněji než den předcházející naznačil, jak složité bude pro vedení státu hledat společná východiska. Ve způsobu jejich hledání se už mezi parlamentem, vládou a prezidentem začaly rýsovat první rozdíly.

23. 8. (pátek)

Už třicet minut po půlnoci začala schůze předsednictva NS.³⁴ Podnětem k jejímu svolání byly zřejmě informace, že prezident

---

vnitru nebyl vpuštěn) a Borůvka, ale ti nezajišťovali oficiální pracovní kontakt s vládou. Tímto úkolem pověřila vláda J. Borůvku až 24. 8. Pozdější výtky vůči němu, že neplnil uspokojivě úkol spojky s vládou, nebyly zřejmě určeny správnému adresátovi.

³³ Vysvětlení by bylo v tom, že při hrozbě stanného práva nebylo radno se po městě pohybovat. Naskýtá se ovšem otázka, že kolem 19. hodiny už Svoboda zřejmě uvažoval o své cestě do Moskvy. A přesto nezareagoval na nabídku J. Valo, že mu bude dopis doručen příští den ráno. Že J. Valo o prezidentových záměrech nevěděl, svědčí reakce na dění v pátek ráno.

³⁴ O jejím průběhu byl pořízen pouze obsahový záznam, v němž není uveden důvod tak neobvyklé doby.

hodlá opustit republiku. Nejprve byl schválen text provolání adresovaného Slovenské národní radě³⁵. V záznamu o jednání se potom píše: „Dále předsednictvo NS po obšírné rozpravě a zvážení všech argumentů a okolností přijalo tento závěr: Předsednictvo NS doporučuje prezidentu republiky soudruhu Ludvíku Svobodovi, aby za žádných okolností neopustil území naší republiky vzhledem k tomu, že by takovýto čin rozrušil a znervóznil občany naší republiky. Předsednictvo NS vyslovilo souhlas, aby prezident republiky hledal všechny cesty k navázání spojení se spojenci k případnému jednání. Na závěr znovu zdůraznilo, že nedoporučuje, aby v této situaci prezident republiky opustil území ČSSR. Uloženo prvnímú místopředsedovi Národního shromáždění, aby o tomto závěru informoval prezidenta republiky soudruha Ludvíka Svobodu v časných ranních hodinách.“³⁶

V dalším průběhu jednání navrhl poslanec Poledňák vypracovat a zaslat dopis delegátům XIV. sjezdu KSČ.³⁷ Se souhlasem se setkal i podnět, aby předsednictvo NS vyjádřilo uznání pracovníkům rozhlasu, televize a všech sdělovacích prostředků.³⁸ Bylo rovněž doporučeno vyslovit poděkování i všem pracovníkům potravinářského průmyslu, zásobování, zdravotnictví, dopravy i energetiky a všem dalším, kteří zajišťovali v rámci možností normální život občanů republiky.

V době, kdy předsednictvo NS jednalo, propukla v bezprostřední blízkosti budovy NS intenzívní střelba.³⁹ Sovětský veli-

35 *C.d. Dokumenty o Národním shromáždění*, dok. č. 11.

36 Obsahově stejné je formulováno i usnesení předsednictva NS č. 819.

37 Dokument byl pak po projednání na ranní schůzi předsednictva NS a dopoledním plénem NS schválen jako „Dopis NS ústřednímu výboru KSČ, zvolenému na XIV. sjezdu KSČ dne 22. srpna 1968“. – *C.d. Dokumenty o Národním shromáždění*, dok. č. 12.

38 *Tamtéž*, dok. č. 13 – „Prohlášení NS dne 23. srpna 1968 o činnosti rozhlasových a televizních pracovníků a redaktorů tisku, pracovníků polygrafie a pomocných služeb, jež zabezpečují jejich činnost“.

39 Několik střel zasáhlo i budovu a voják hlídkující v prostoru vrátnice střel směřem ven.

tel budovy tvrdil,⁴⁰ že byla vyprovokována. Situace však vyvolávala dojem, že šlo o záměrné zastrašování poslanců.

Na závěr schůze (ve 2 hodiny v noci) prověřoval politický tajemník předsedy NS H. Maxa telefonicky u vedoucího Kanceláře prezidenta republiky L. Nováka informaci získanou ze sekretariátu vysočanského sjezdu, že se má uskutečnit cesta L. Svobody do Moskvy. Dostalo se mu negativní odpovědi.

Ranní jednání předsednictva parlamentu začalo krátce před půl devátou. V jeho úvodu sdělil předsedající J. Valo, že se pokusil telefonicky spojit s L. Svobodou. Bylo mu však oznámeno, že prezident je na zasedání vlády a sám pak zavolá. Z protokolu není možno zjistit, zda skutečně byl prezident iniciátorem rozhovoru, jehož zvukový záznam se podařilo dochovat.⁴¹ Sdělil členům předsednictva NS jako hotovou věc (tedy bez jakéhokoliv dotazování na názor) své rozhodnutí o cestě do Moskvy v čele delegace, jejíž složení považoval rovněž za rozhodnuté: G. Husák, M. Dzúr, V. Biřak, J. Piller, A. Indra, B. Kučera (za NF) a členové doprovodu L. Novák (KPR), Paris (MZV) a Janků (ÚPV). L. Svoboda dále citoval z vlastního prohlášení, že vyrozuměl předsednictvo NS o své cestě a rovněž informoval NS. Slíbil, že delegace se ještě týž den vrátí. „S tím, s čím jedeme, jsme v plném souladu s vámi. Vláda zasedala celou noc, soudruzi z ÚV zde byli dlouho.“

Kategorický a podrážděný tón Svoboda sdělení prvního místopředsedu NS poněkud zaskočil. Když pak členové předsednictva vyjadřovali nesouhlas s prezidentovým postupem, reagoval J. Valo slovy: „Já nebudu víc volat prezidenta. Je možné, že s tím nesouhlasíme. Jakmile to však řekneme, bude to znamenat, že Národní shromáždění je v rozporu s vládou a prezidentem republiky. Je třeba domyslet důsledky, které by měly dopad dolů – že jedni jsou za stanoviskem prezidenta a druzí za stano-

40 O incidentu a ostrém protestu, který mu tlumočili členové předsednictva NS, byl pořízen písemný záznam.

41 Na zvukovém záznamu je zachycen i pokus J. Valo o další přímý telefonický kontakt s prezidentem o několik desítek minut později.

viskem NS. Je třeba vzít toto na vědomí, sdělili jsme naše stanovisko, když se rozhodlo, můžeme to vzít jen na vědomí.“

Zdaleka ne všichni členové předsednictva byli ochotni smířit se s postupem prezidenta tak rychle. Napětí, které zavládlo v zasedací síni po telefonickém rozhovoru, je markantní při čtení zápisu i dnes. Odpor poslanců vzbudily dvě skutečnosti: první byl rozpor mezi tvrzením prezidenta, že vyrozuměl předsednictvo NS o své cestě a faktem, že nebýt iniciativy parlamentu, byl by informován o prezidentově rozhodnutí až z prohlášení, které dal L. Svoboda k dispozici sdělovacím prostředkům. Druhým důvodem negativní reakce předsednictva NS bylo složení prezidentova doprovodu. S představiteli parlamentu je nikdo nekonzultoval; mezi jeho členy nebyl nikdo z předsednictva NS, a účast Biřáka, Pillera a Indry popírala legalnost výsledků XIV. sjezdu KSČ. A. Poledňák komentoval vzniklou situaci slovy: „Svoboda se tímto krokem dostává do situace, která je pro něho velice nebezpečná.“

V další diskusi nepřestával J. Valo hájit stanovisko, že „co se stalo, my nezastavíme a není v naší moci to zastavit“. Znova a znova projevoval obavu, aby zprávy o odlišných stanoviscích předsednictva NS na straně jedné a prezidenta s vládou na straně druhé nepronikly na veřejnost. Přitom však vyjádření předsednictva NS přijaté na noční schůzi už měly sdělovací prostředky k dispozici. Z diskuse vyplynulo, že toto stanovisko se mělo sdělit prezidentovi a vládě ihned po schválení.⁴²

Rozjitřenou náladu příliš neuklidnilo ani sdělení místopředsedy vlády F. Hamouze (na telefonický dotaz A. Poledňáka), že odlet prezidenta Svobody byl konzultován s vládou a že cílem jednání má být legalizace stávající vlády v čele s O. Černíkem. Ve výchozí verzi usnesení k této otázce, jež mělo být předloženo ke schválení plénu, se říká: „Národní shromáždění projednalo zprávu místopředsedy NS Valo o informaci, kterou mu poskytl prezident republiky Svoboda před odletem do SSSR. Předsednictvo NS nedoporučilo, aby se prezident republiky Svoboda

42 V této souvislosti nabývá zvláštního významu již zmíněná odpověď L. Nováka na dotaz H. Maxy v závěru noční schůze předsednictva NS.

zúčastnil cesty do SSSR a poukázalo na nepříznivý ohlas tohoto kroku ve veřejném mínění. Jakákoliv čs. delegace, která má za nás jednat bez účasti s. Dubčeka, Černíka, Smrkovského, Kriegla a dalších legálních mluvčích, je pro nás nepřijatelná. Protože se prezident republiky a vláda neztotožňují s naším názorem, dohodli jsme vzít zatím jen prezidentovo pozdní sdělení se souhlasem⁴³ na vědomí. NS si vyhrazuje právo vyjádřit se meritorně k celé otázce po návratu prezidenta republiky.“

Následující diskuse se chvílemi měnila v polemiku J. Valo s A. Poledňákem i s některými dalšími poslanci. Předsednictvo NS se přitom neustále snažilo spojit s prezidentem a jasně mu tlumočit záporný postoj k odletu do Moskvy. V 9.37 hod. se konečně podařilo navázat spojení s velitelem prezidentovy ochrany. Protokolární přepis rozhovoru vypadá takto:⁴⁴

„Mpř. Valo (hovoří do telefonu): Předsednictvo Národního shromáždění zdůrazňuje, že trvá na svém stanovisku, aby prezident republiky neopouštěl hranice ČSSR, aby zůstal doma. V této vážné chvíli ho národ nutně potřebuje. V případě, že soudruh prezident odletí vzdor tomu, žádáme soudruha prezidenta: z usnesení předsednictva Národního shromáždění trvá předsednictvo na svém stanovisku.“

Hlas z telefonu: Prezident republiky vzkazuje, že si přeje, aby Národní shromáždění nepřijímalo usnesení k jeho odjezdu. Jeho odjezd je dohodnut s vládou, a až přijede, podá Národnímu shromáždění zprávu. Prosí o to.

Mpř. Valo: Můžete mu podat zprávu? (Hlas z telefonu: Už to není možné. Byli přerušeni.) Žádáme, abyste mu dali zprávu, že žádáme soudruha prezidenta, až bude v Moskvě, aby nepřijímal žádné závazky, které by byly v rozporu, tzn. Černík, Dubček, Kriegel návrat do funkcí. (Hlas z telefonu: Už odlétá letadlo.)“

Vzniklou atmosféru nejlépe dokresluje tato výměna názorů:

⁴³ Jak vyplývá z dalšího znění protokolu, správně mělo být s nesouhlasem (podtrženo mnou – F. C.); zřejmě šlo o chybný přepis stenografického záznamu.

⁴⁴ Písemná forma postrádá značnou část dramatickosti, kterou nám zprostředkovává dochovaný zvukový záznam.

„M. Miková: Ilegální ÚV strany jede a legální Národní shromáždění ne.

J. Valo: Nepřesvědčuj! Nevím, zda by legální NS – kdybych tam měl jet já, tak odmítnu.“

Po další vzrušené diskusi byl poněkud modifikován původní návrh na usnesení pléna k prezidentovu odletu. Po neúspěšných pokusech se konečně podařilo navázat telefonické spojení s místopředsedou vlády F. Hamouzem a dohodnout, že ministři Hůla, Sucharda a Valeš se dostaví do budovy parlamentu, aby informovali předsednictvo o jednání vlády s prezidentem před jeho odletem do Moskvy.

Ze zápisu o jednání předsednictva NS vyplývá, že došlo ještě ke dvěma neúspěšným pokusům tlumočit prezidentovi nesouhlas s jeho odletem: do Bratislavy při mezipřistání letadla (přistupoval G. Husák) a přímo do Moskvy.

Běh událostí zřejmě zaskočil a silně znervóznil místopředsedu J. Valo. Odmítal svolání plenární schůze NS, dokud se do budovy nedostaví členové vlády, ale neuspěl. Nakonec kolektivní rozhodnutí předsednictva komentoval: „... mám obavy, aby to nebyla anarchie.“

Plenární schůze začala krátce před jedenáctou hodinou. Bez připomínek byl schválen pozdravný dopis Národního shromáždění adresovaný ústřednímu výboru KSČ zvolenému na XIV. sjezdu. V dalším bodu programu se projednávalo stanovisko NS k odjezdu prezidenta republiky do Moskvy. J. Valo připomněl v úvodu původní formulaci stanoviska k této otázce i důvody, jež k jejímu přijetí vedly. K vlastnímu návrhu usnesení, který doznal od ranní schůze předsednictva dalších změn, se už v podstatě diskutovalo z hlediska vzniklé situace. Zejména B. Laštovička a Z. Fierlinger argumentovali, že by neměl být vyvolán dojem rozkolu s prezidentem. B. Laštovička se dokonce pokusil manipulovat s původními informacemi a tvrdil, že odjezd do Moskvy prezident Svoboda s vládou a ÚV NF konzultoval. Zajímavé sdělení poslance A. Pospíšila, tehdejšího předsedy Čs. strany lidové, zprostředkoval místopředseda J. Zedník. Jako člen ÚV NF byl přítomen jednání o nominaci B. Kučery za člena „delegace“ do Moskvy. Tuto skutečnost však A. Pospíšil, byť byl

členem předsednictva NS, parlamentu oznámil až po prezidentově odletu.⁴⁵

J. Valo neustále zdůrazňoval, že: „... naše informace musí být takového rázu, aby nezavdávala ani stín rozporu mezi NS a prezidentem a vládou, oficiální vládou, protože by to mohlo mít nedozírné následky na náladu v našich národech, v našem lidu... Nevíme, za jakých okolností došla vláda k jinému názoru... Je možné, že až nás vláda bude informovat, že i předsednictvo, případně i NS řekne: dobře, je to správné, že šel.“

Nakonec se diskuse zúžila na problém, zda je v dané situaci politicky správné ponechat v textu pasáž konstatující, že předsednictvo NS nedoporučilo, aby prezident republiky opustil zemi a současně vyjádřilo své výhrady ke složení delegace. Neprošel návrh, aby okleštěná verze byla určena jen pro veřejnost.⁴⁶

Posledním bodem dopoledního jednání pléna NS byl návrh prohlášení oceňujícího činnost sdělovacích prostředků. Navrhovaný text byl jednomyslně schválen.

Kolem 14. hod. se do budovy NS dostavila (nikoli úředním vchodem) delegace vlády, která tak navazovala první oficiální kontakt s parlamentem od počátku okupace. Jejimi členy byli ministři V. Valeš, S. Rázl a B. Sucharda. Dodatečně se k nim připojil J. Borůvka. Místopředseda J. Valo se snažil, aby jejich vystoupení v parlamentě proběhlo v nekontroverzní atmosféře, a proto nejprve zorganizoval jednání předsednictva. Zahájil je slovy: „Zajímá nás, jak jste jednali v otázce odletu s. prezidenta do Moskvy. Zajímá nás to zvláště proto, že jsme se věcí zabývali a že jsme měli trochu jiné stanovisko v té věci, než jak bylo vámi rozhodnuto a jak to bylo řešeno. To ale neznamená nějakou určitou zásadu. Byli jsme totiž názoru, že za dané situace by soudruh prezident neměl opouštět území ČSSR. To byla hlavní věc. Přitom ale jsme si byli vědomi toho, že je třeba hledat

---

45 Není bez zajímavosti, že A. Pospíšil se nemohl odpoledne 22. a dopoledne 23. 8. zúčastnit činnosti parlamentu pro pracovní zaneprázdnění na sekretariátu ÚV Čs. strany lidové. Až do své smrti (1973) zastával funkci poslance.

46 Zkrácený text „Stanovisko NS k odletu prezidenta do Moskvy“ uveřejnil následující den tisk. – Srov. c.d. *Sedm pražských dnů*, s. 138.

všechny cesty k navázání spojů pro případné jednání k řešení problémů.“

Ministr S. Rázl přednesl z pověření vlády souhrnnou zprávu za uplynulé tři dny. Okolnosti, které vedly k rozhodnutí L. Svobody odletět do Moskvy, vylíčil takto: „Pokud jde o konkrétní otázku, vláda se sešla na přání soudruha prezidenta včera večer... Soudruh prezident žádal, aby hodinu před jednáním vlády za ním přijel s. Štrougal, který se včera zúčastnil poprvé jednání... Vláda rozhodla, že ve stejnou dobu pojede na Hrad celá vláda a jednání předporady se zúčastní soudruzi Štrougal, Hamouz a Machačová. Toto jednání proběhlo, a než tam soudruzi přišli, bylo v proudu jednání, kterého se zúčastnily další osoby politického života. Naši představitelé zaujali jasné stanovisko k tomu, že tato vláda může obnovit svou činnost a může vést národ i hospodářství ke konsolidaci jen za podmíněk, že bude pracovat celá vláda za předsednictví s. Černíka a ostatních politických představitelů, jak je formulováno v předchozím prohlášení. Nějaké jednání o jiných funkcích při řízení státu nebylo a soudruh prezident s tímto stanoviskem přítomných členů vlády vyslovoval souhlas. Bylo také dohodnuto, že se s. prezident pokusí dosáhnout spojení s Moskvou a za tím účelem se sejde s velvyslancem Červoněnkem a pokusí se tyto zásadní otázky se sovětskými představiteli projednat a dosáhnout osobními rozhovory souhlasu s návratem internovaných. Po jednání s velvyslancem, kterého se z vlády zúčastnili s. Hamouz a s. Machačová, kde byla tato stanoviska nekompromisně formulována, se dostavil na zasedání vlády krátce s. prezident a oznámil, že po vyčerpání všech možností se rozhodl pro cestu do Moskvy. Požádal vládu, aby do jeho doprovodu jmenovala dva své členy. Vláda delegovala s. Husáka a s. Dzúra. Z NF byl delegován dr. Kučera. Jiné členy doprovodu vláda neprojednávala.“ J. Borůvka doplnil tento výklad sdělením, že na základě informace B. Machačové a F. Hamouze se prezident Svoboda rozhodl až po kategorických požadavcích velvyslance Červoněnka a v přesvědčení, že sovětské představitelé jsou o situaci v naší republice informováni zkrlesně. Vláda údajně (podle Borůvkových slov) schválila toto rozhodnutí s výhradou, že prezident nebude jednat „o ničem jiném, než o zásadních otázkách propuštění všech

internovaných soudruhů, odchodu okupačních armád“. Dále ministr Borůvka referoval: „Pokud jde o přítomnost těch tří – Indry, Biřaka a Pillera – my to považujeme jako nutný kompromis, jestli vůbec se jednat má. To nikdo neví, z čí strany byla vyžádána nebo doporučena tato přítomnost, a že s. Svoboda je bral s sebou asi jako nutné zlo, aby vůbec mohl se sovětskými představiteli osobně hovořit.“⁴⁷

Součástí Borůvkovy informace bylo sdělení, že prezident souhlasil s mezipřistáním letadla v Bratislavě, aby G. Husák mohl podle dohody nastoupit. B. Sucharda na dotaz A. Poledňáka dodal, že telefonicky jednal s G. Husákem místopředseda vlády F. Hamouz. První rozhovor se údajně podařil celý, druhý byl přerušen a pak již vláda spojení s Bratislavou nedostala. Proto také nebylo možno potvrdit, zda letadlo v Bratislavě skutečně přistálo a G. Husák do něj nastoupil. – Za zmínku stojí i fakt, že čistky v l. 1969–1970 „politicky přežili“ všichni tři v srpnu 1968 fungující místopředsedové Černíkovy vlády – L. Štrougal, B. Macháčová i F. Hamouz.

Podle sdělení S. Rázla byl prezident Svoboda první den okupace informován, že O. Černík odmítá stát v čele vlády. Avšak díky tomu, že ministr Borůvka se setkal s předsedou vlády při společné internaci, mohl tuto dezinformaci vyvrátit.⁴⁸

Další diskuse se týkala víceméně jednotlivých stránek okupace a jejího průběhu. Zajímavé poznatky o prvních hodinách 21. srpna přednesli v diskusi posl. R. Géryk⁴⁹ a zejména A. Poledňák.⁵⁰

---

47 O tom, že A. Indra tyto a další řádky protokolů z jednání předsednictva a pléna NS po svém nástupu do funkce předsedy FS v prosinci 1971 pozorně četl, svědčí podtrhávání, vykřičníky atd. – vše v provedení červeným fixem. Blíže nebylo vysvětleno delegování G. Husáka, který se práce vlády nezúčastnil; z půdy parlamentu se přes enormní úsilí B. Lomského nepodařilo v prvních dnech okupace navázat telefonický kontakt se slovenskými představiteli v Bratislavě. (Z jejich strany v tomto směru žádná iniciativa vůči parlamentu vyvinuta nebyla.)

48 V budově předsednictva vlády byly vedle Z. Fierlingera a J. Borůvky internovány spolu s O. Černíkem 21. 8. až do jeho deportace i další osoby, např. místopředsedové vlády L. Štrougal a F. Hamouz. Je zvláštní, že ti neinformovali ostatní členy vlády a prezidenta republiky o postojích O. Černíka a o jeho zatčení.

49 Informoval o telegramu V. Šalgoviče, který obdržely OS SNB ještě před dálkopisem ÚV KSČ a o rozkazu, rozeslaném na vojenská velitelství, že vojska cizích

Na schůzi předsednictva NS ihned navázalo po 15. hodině jednání pléna. Ministr Rázl předstoupil před shromážděné poslance se zprávou o činnosti vlády „od doby, kdy došlo k vojenskému obsazení ČSSR vojsky Varšavské smlouvy“. Citoval úvodní prohlášení vlády o nezákonnosti tohoto aktu a podal chronologický přehled o její činnosti v minulých dnech. „Vláda, předstupující před Národním shromážděním, považuje za svoji povinnost sdělit Národnímu shromážděním, že se cítí plně vázána svým programovým prohlášením z dubna 1968, a to ve všech jeho souvislostech,“ říká se v textu. V závěru zprávy, kterou podepsal místopředseda L. Štrougal, se vláda obrátila na NS se žádostí o vyjádření souhlasu s dosavadním postupem a vyslovením důvěry.

V diskusi se už nikdo nevrátil k ožehavé otázce odjezdu prezidenta, ani k tomu, proč nebyl konzultován parlament. Dá se říci, že k obapolné úlevě bylo přijato usnesení,⁵¹ jež současně obsahovalo vyslovení důvěry vládě ing. Černíka.

Pozornost se po rušných hodinách debat o základních otázkách výkonu státní moci zaměřila na zdánlivě všední problémy. Bylo třeba zajistit vnitřní bezpečnost v budově (panovala obava, že se zde pohybují příslušníci NKVD), po zkušenostech z minulé noci zamezit eventuálním provokacím a vytvořit poslancům alespoň zčásti snesitelné „polní“ podmínky pro další práci.

24. 8. (sobota)

Rozhodnutím prezidenta odletět do Moskvy a přechodem pravomocí výkonu státní moci v plném rozsahu na vládu jako by byla s parlamentu sňata odpovědnost za koncipování základních politických postojů. Parlament však kategoricky setrval na svých dosavadních požadavcích – odchodu okupačních vojsk a okamžitém propuštění státních a stranických představitelů. Dosáhnout splnění těchto požadavků bylo ale s každým dalším dnem okupace nepravděpodobnější. Stále hrozilo nebezpečí

---

armád překročila hranice se souhlasem čs. vlády.

50 A. Poledňák poskytl účastníkům schůze poměrně podrobné informace o postupu při obsazování ruzyňského letiště a o akcích příslušníků II. správy MV v Praze.

51 *C.d. Dokumenty o Národním shromáždění*, dok. č. 14.

konfliktů mezi obyvatelstvem a okupačními jednotkami, které mohly přerůst do nebezpečných rozměrů.

V parlamentu se začínal negativně projevovat vliv několika- denního pobytu na velmi omezeném prostoru bez adekvátního kontaktu s vnějším světem. U některých poslanců to vedlo k určité apatii, od níž nebylo daleko k rezignovanému přijetí faktu okupace.

Ranní zasedání předsednictva proto určilo několik forem činnosti, na nichž by se aktivně podílelo co nejvíce poslanců.

Především se kolem 9. hodiny odděleně sešly všechny výbory a projednaly problémy vzniklé v dosahu své působnosti. Přitom stanovily důležitou zásadu o souladu postupu orgánů NS s opatřeními příslušných výkonných orgánů. Tak došlo svým způsobem k zvláštní situaci: zatímco spolupráce předsednictva NS a vlády neprobíhala ani zdaleka na potřebné úrovni, koordinace činnosti mezi jednotlivými výbory NS a ministerstvy snížila negativní vliv okupace na únosnou míru, a to zejména na hospodářském úseku. Významnou stránkou činnosti Národního shromáždění a jeho orgánů přitom bylo, že se – díky výborné spolupráci se sdělovacími prostředky – mohly neustále obracet k obyvatelstvu.

Druhým prostředkem k aktivizaci poslanců bylo vysílání dvou- až tříčlenných delegací do krajů, velkých průmyslových závodů a zemědělských oblastí (např. na Žatecko k zajištění sklizně chmele, na Ostravsko a Kladensko, kde prudce klesla těžba uhlí a výroba koksu a hrozily živelné stávky, do velkých závodů Jihomoravského kraje, Motorletu Jinonice aj.). Určitou reakcí na tuto aktivitu byly pak i kontakty regionálních delegací s jejich poslanci.

Třetí formou činnosti, pozitivní nejen pro parlament, byla účast různých veřejných činitelů a představitelů na jeho jednání. Ještě téhož dne (24. 8.) obsáhle referovali na schůzi předsednictva o situaci v Praze primátor Černý a jeho náměstek Havlíček. Za ÚRO několikrát před parlament předstoupil R. Pacovský a referoval o situaci na závodech a v jednotlivých průmyslových odvětvích. Pro poslance byly velmi důležité informace o průběhu generální stávky v pátek 23. 8. a opatřeních stávkových výborů, jež měla zabránit vstupu okupačních jednotek do průmyslových

objektů. Do kategorie významných informací spadá i vystoupení zástupce generálního prokurátora JUDr. Macháta. Ve svém výkladu uvedl mj. i epizodu, která snad nejvýstižněji dokládala absurditu „internacionální pomoci“: Současně s okupací pracovišť ústředních orgánů se dostavila do pankrácké věznice sovětská jednotka, která podle slov svého velitele přišla osvobodit uvězněné signatáře známého „Dopisu 99“. Zástupci ústavně právního výboru se naopak iniciativně spojili s představiteli Nejvyššího soudu a ministerstva spravedlnosti a projednali s nimi všechny aktuální otázky přímo na jejich pracovištích.

Úsilí vnést řád do vlastního provozu v budově bylo další cestou, jak udržet poslance v aktivitě. I když by se při povrchním pohledu zdálo, že šlo o nepodstatné záležitosti, provozní podmínky v stísněných prostorách, kdy kanceláře sloužily současně jako ubytovny se všemi problémy hygienickými, zásobovacími i bezpečnostními, kladly značné nároky na organizační opatření i na prostou lidskou ochotu přizpůsobit se mimořádným podmínkám a vzdát se přirozené potřeby alespoň minima soukromí.

Z politického hlediska zůstávaly v centru pozornosti parlamentu dva úkoly:

a) získat v době co nejkratší spolehlivé informace z průběhu jednání v Moskvě (poslanci sice akceptovali skutečnost, že se prezident s delegací nevrátil ještě v den odletu, ale víceméně předpokládali, že se tak stane v sobotu či nejpozději v neděli);

b) navázat fungující kontakt s vládou a dosáhnout vzájemné a průběžné informovanosti v zájmu koordinace dalšího postupu.

Úspěšnost plnění těchto úkolů závisela na vládě. Dosavadní zkušenosti parlamentu nebyly nejlepší. Vláda proto pověřila ministra J. Borůvku funkcí svého stálého zástupce v Národním shromáždění. Měl informovat parlament o jednáních vlády a jejích usneseních. Tak na dopoledním jednání předsednictva NS tlumočil zprávu o odvolání V. Šalgoviče z funkce náměstka ministra vnitra a zrušení platnosti jeho rozkazů počínaje 20. srpnem. Informoval o tom, že ministr Hájek dorazil do OSN. Bez bližšího vysvětlení byla předána zpráva, že vláda považuje situaci vzhledem k jednání delegace v Moskvě za kulminující, a proto rozhodla, aby někteří její členové zůstávali nepřetržitě na svých místech. Ministr Valeš dodatečně sdělil první konkrétní

zprávu z jednání v Moskvě s požadavkem, aby jakékoliv informace byly přijímány jen prostřednictvím vlády („Ne přes někoho jiného, zejména ne ze Slovenska, kde se šíří zprávy jiného druhu.“).

Ze široké škály problémů, jimiž se zabývaly na svých schůzích jednotlivé výbory, byla politicky nesporně nejožehavější otázka požadavku na vyhlášení neutrality. Zabýval se jí jako první výbor zahraniční, který na základě konzultací a fundované expertízy odmítl požadavek jako nereálný a zavádějící. Bezprostředně po jednání zahraničního výboru ustavilo předsednictvo NS pracovní skupinu (místopředseda Žiak, poslanci Poledňák a Macek), jež měla koncipovat návrh stanoviska pro plenární schůzi.

Nastala ovšem zvláštní situace. Spíše naděje než reálný předpoklad, že se prezident s „delegací“ vrátí ještě v noci z Moskvy, vedla na návrh místopředsedy J. Valo k závěru, že by bylo předčasné přijímat stanovisko k neutralitě. Zřejmě stále působila prezidentova žádost vyslovená před odletem, aby Národní shromáždění žádné usnesení po dobu jeho nepřítomnosti nepřijímalo. Rozhodnutí předsednictva NS však nebylo v dané situaci nejšťastnější. Volání občanů po neutralitě bylo stále spontánnější a na druhé straně sdělovací prostředky „spojenců“ měly další záminku k argumentům o „věrolomnosti a zradě“.

Významné bylo toho dne setkání delegace NS (Poledňák, Bichler, Dohnal, Petrusová, Miková) s představiteli ÚV KSČ zvolenými na mimořádném sjezdu KSČ 22. 8. Jednání se konalo přímo na pracovišti sekretariátu ÚV KSČ v komplexu továrních budov ČKD ve Vysočanech. Zprávu předsednictvu NS o naprostém souladu v hodnocení současné situace i v názorech na další postup podali bezprostředně po návratu ve schůzi předsednictva NS A. Poledňák a další členové delegace.

Zatímco pracovní vztahy s ČNR byly ujasněny, nepodařilo se na začátku okupace nalézt kontakty se SNR. Teprve v průběhu druhého dne okupace, díky mimořádné iniciativě poslance B. Lomského, navázal J. Valo telefonické spojení s pověřenci Hagarou a Gajdošíkem. Vzájemné styky od tohoto dne už probíhaly normálně, a to nejen prostřednictvím spojové techniky, ale i osobně (vyslání poslankyně Turečkové do Bratislavy).

V průběhu dne členy předsednictva NS obšírně informoval náměstek ministra zahraničních věcí Pleskot o důsledcích oku-

pace pro čs. zahraniční politiku. Mimořádně zajímavá byla jeho sdělení o jednání s prezidentem republiky dne 21. srpna i o situaci na ministerstvu zahraničí.

Tuto informaci doplnil zevrubným výkladem o zahraničně politických událostech ve vztahu k okupaci Československa předseda zahraničního výboru J. Pelikán, a to na plenární schůzi, která se konala v pozdních večerních hodinách. Těžko odhadnout, kolik bylo těch, kteří stejně jako akademik Šorm očekávali výsledky moskevského jednání se skepsí a obavami.

25. 8. (neděle)

Pátý den okupace nebyl na půdě parlamentu dnem svátečním. Už jeho časný začátek naznačoval, že události spějí k neblahému rozuzlení.

V půl třetí v noci se sešlo předsednictvo NS. Zápis nebyl pořízen, avšak podle následné ranní schůze lze soudit, co bylo důvodem: L. Svoboda se proti předpokladu z Moskvy nevracel a naprosto nedostačující informace vyvolávaly stále vážnější obavy.

„Regulérní“ schůze předsednictva začala krátce po půl osmé. S místopředsedou vlády F. Hamouzem se nejprve vysvětlovala otázka dopisu do Moskvy, odeslaného údajně bez konzultace s vládou. Podle A. Poledňáka šlo o dopis, který byl teprve předběžně koncipován na noční schůzi předsednictva NS a dosud nebyl schválen ani parlamentním plénem.

V následující rozpravě F. Hamouz tlumočil vzkaz L. Svobody, že se neztotožňuje plně s postupem vlády. Důvodem byly zejména jeho námitky proti používání legálních masových komunikačních prostředků a proti „předbírání“ některých opatření. (Jako konkrétní příklad uvedl odvolání V. Šalgoviče z funkce.) I podle F. Hamouze byl požadavek L. Svobody, aby se jeho výzva ke klidu a trpělivosti rozšířila mezi obyvatelstvo, naprosto paradoxní. Jako nesouhlasná reakce na zmíněné prezidentovy požadavky bylo podle informace F. Hamouze odesláno do Moskvy prohlášení vlády o současné situaci v zemi.

O málo záviděníhodné situaci, v níž vláda i parlament byly, svědčí informace, kterou podal na schůzi předsednictva NS asi v 10,30 hod. poslanec Lomský. V telefonickém rozhovoru s ná-

čelníkem gen. štábu L. Svoboda a min. Dzúr oznámili, že „delegace“ přijede v nejkratší době. L. Svoboda žádal zachování klidu a pořádku. Poslanec Lomský rovněž informoval o tom, že sovětské velení vyvíjí nátlak k nasazení čs. armády k udržování pořádku.

Jinak ve výrazech zdrženlivý J. Valo se velice kategoricky zastal sdělovacích prostředků a připomněl, že právě díky jim mohl např. L. Svoboda zabránit provokační demonstraci na Václavském náměstí 22. 8. Odpověď vlády do Moskvy označil za „velmi skromnou“.

Dále seznámil A. Poledňák přítomné s návrhem dopisu, který měl být jménem NS, vlády a ÚV KSČ odeslán do Moskvy. V podstatě se uvažovalo o dvou alternativách, které měly zabránit zkresleným informacím čs. představitelů v SSSR. První předpokládala vyslání zvláštní konzultační skupiny do Moskvy a druhá návrat L. Svobody s doprovodem ke konzultacím do Prahy. Schůze skončila usnesením, že poslanci Rapoš a Poledňák se odeberou ihned na jednání vlády, kde předloží návrh dopisu k projednání.

Na dalším pokračování schůze předsednictva již mohl A. Poledňák informovat o tom, že vláda po nepatrných úpravách vyslovila se zněním dopisu souhlas. Dopis byl pak osobně doručen na sekretariát ÚV KSČ do Vysočan a podepsán V. Šilhánem. Krátce před polednem byl v plénu NS schválen a odeslán do Moskvy jednak jako fonogram, jednak ve formě šifrované zprávy prostřednictvím vysílače ministerstva zahraničních věcí.⁵² Je to jediný dokument, na němž jsou vedle sebe podpisy L. Štrougala a V. Šilhána.

Značnou nervozitu do řad poslanců vnesla zpráva, že do Moskvy odletěla další skupina členů „starého“ předsednictva ÚV KSČ: J. Lenárt, E. Rigo, O. Švestka, Z. Mlynář, F. Barbírek.

Tíživou atmosféru jednání zhoršily ještě informace primátora Černého, že minulá noc byla v Praze od začátku okupace vůbec nejtěžší a že nelze věřit žádnému prohlášení či ujištění velitel-

---

⁵² *Tamtéž*, dok. č. 15.

ství okupačních vojsk. Z jeho zprávy vyplynulo, že městským orgánům hrozí znemožnění legální činnosti.

Starosti působil poslancům i fakt, že do rozhlasového vysílání pronikly zkreslené informace o některých osobách (v parlamentu to byl případ J. Havlíčka)⁵³ a jejich postojích či chování, které pak vyvolávaly ve vypjaté situaci hysterii vůči nim samotným i rodinným příslušníkům. Že pak rozsah a důsledky těchto přehmatů zneužívali v diskusích někteří poslanci proti práci sdělovacích prostředků vůbec, není třeba zdůrazňovat.

Vzhledem k tomu, že předpoklad brzkého prezidentova návratu se nesplnil, jevílo se jako politicky naléhavé zaujmout jasné stanovisko k požadavkům neutrality. Této otázce byly věnovány obě části odpolední schůze předsednictva i večerní jednání pléna. Po výkladu prof. Hajdů, který se zúčastnil už jednání zahraničního výboru minulého dne na toto téma, nebylo pochyb o tom, že vyhlášení neutrality nemůže řešit z hlediska mezinárodního práva současnou situaci a navíc by ještě zhoršilo vztahy ke státům, které porušily svrchovanost naší republiky. V obsírné diskusi se hledal způsob, jak se s problémem vyrovnat. Dospělo se k závěru, že je třeba:

a) za pomoci odborníků zahájit v rozhlase vysvětlovací kampaň, aby občané pochopili nereálnost a ve svých důsledcích nebezpečnost požadavku;

b) v zájmu jednotného stanoviska vytvořit potřebnou úroveň styků mezi NS, vládou a předsednictvem ÚV KSČ;

c) koncipovat informaci prezidentu republiky do Moskvy o stanovisku uvedených orgánů (za NS se měli podílet na této práci J. Valo, M. Miková a L. Dohnal).

V dalším průběhu schůze rozhodlo předsednictvo sdělit L. Svobodovi své stanovisko k neutralitě do Moskvy telegraficky. Když

53 Poslanec J. Havlíček přišel do NS z n. p. Náradí Praha, kde pracoval jako montér. Byl znám svými konzervativními názory a postoji, a to byl důvod, proč se v okruhu jeho původního působiště objevilo jeho jméno na zdech s označením „zrádce“. Případ projednávalo 25. 8. v 10.03–10.48 hod. předsednictvo NS, které nezaujalo stanovisko k vlastní činnosti J. Havlíčka, ale přijalo obecný závěr o nutnosti ověřovat zveřejňované informace. – AFS ČSFR, fond APS, inv. č. 724.

se sešla schůze pléna NS po 18. hodině, byl již vládou (podle úředního záznamu v 17.55 hod.) odeslán do Moskvy telegram tohoto znění: „Vážený soudruhu prezidente, vzhledem k tomu, že při jednání s Vámi v Moskvě může být proti našim zájmům použito argumentace o požadavcích našeho lidu prohlásit republiku za neutrální stát, sdělujeme vám, že ani Národní shromáždění ani vláda a stranické orgány takový požadavek nevyjádřily, vyjádřit nehodlají a nesouhlasí s ním.“⁵⁴

Ještě jedna událost způsobila toho dne rozruch: příslušníci NKVD pronikli do budovy, kde údajně pátrali po ukryté vysílačce. Bylo proto nezbytné provést organizační a bezpečnostní opatření pro nerušený chod parlamentu.⁵⁵

26. 8. (pondělí)

Šestý den nepřetržité činnosti poslanců poznamenalo stupňující se napětí z celkové situace i nedostatku informací o výsledcích jednání v Moskvě. Projevily se i důsledky psychické únavy.

Pracovní program, byť náročný, se s časovým odstupem jeví jako výraz marného hledání východiska ze situace, kterou zřejmě považovala většina poslanců za bezvýchodnou. Náplň dopoledního jednání předsednictva NS byla až příliš rozmanitá. Jen dva body jednání odpovídaly dlouhodobější koncepci práce orgánů NS.

Prvním z nich bylo vystoupení zástupce ÚRO R. Pacovského o situaci na závodech a operativnějším kontaktu s odborovými organizacemi, jenž by vyloučil nebezpečí živelných akcí. Výsledkem diskuse k tomuto bodu bylo svolání NS, vlády a ÚRO k pracujícím, které pak plénum NS schválilo na svém večerním zasedání.⁵⁶

Druhým bodem bylo svolání Národního shromáždění k výročí Slovenského národního povstání. Předsednictvo rozhodlo,

---

54 Srov. „Prohlášení NS k názorům, vyjádřeným v rezolucích, které volají po neutralitě“. – *Tamtéž*, dok. č. 16.

55 V zájmu bezpečnosti poslanců byl přijat návrh, aby se příště plenární shromáždění konala v rozšířeném chodbovém prostoru druhého patra místo dosud využívané zasedací síně s okny do náměstí.

56 *C.d. Dokumenty o Národním shromáždění*, dok. č. 18.

aby je M. Miková přednesla v Čs. rozhlasu. Schválený text pak odvezl delegát NS do Bratislavy.⁵⁷

Odpolední, takřka půldruhodinová schůze předsednictva NS, jíž se zúčastnili zástupce náčelníka generálního štábu genpor. Rusov a genmjr. Bedřich, byla věnována výkladu a diskusi o vojensko-politických aspektech okupace Československa. (Schůze byla označena jako přísně tajná.) Na dotaz poslance Rapoše o spojení s prezidentem po dobu jeho pobytu v Moskvě odpověděl genpor. Rusov: „Každý druhý den zvonil gen. Dzúr i prezident. Dokladovali jsme všechny třecí plochy. Soudruzi plně schvalovali náš postup udržet bojeschopnost armády a vytvořit podmínky pro jednání.“ J. Valo se ptal: „Jaké máte spojení?“ Rusov: „Máme mezinárodní spojení. Volali jsme přímo z kanceláře s. prezidenta nebo z mé kanceláře.“ M. Miková: „Vidíte nějaké kompromisy?“ Bedřich: „Dojít k takovému kompromisu, který by náš stát nepřivedl do nepříznivé situace. Bylo nám sděleno, že rozhovory jsou na dobré cestě. Jedním z problémů je ponechání vojsk na našem území, čemuž se naše strana brání, a oni nemají dosti argumentů pro ponechání vojsk. Děláme všechno, abychom i tento požadavek jim vyrazili z rukou.“ Malecká: „A další kompromisy?“ Bedřich: „To je těžké zatím říci. Do telefonu nám to nechtěli otevřeně říci. Z hovoru se dá ale usoudit, o co se jedná: držet na větší uzdě propagandu, zastavit protisovětskou propagandu, dát do pořádku vnitřní bezpečnost státu, protože oni tvrdí, že hrozila kontrarevoluce a mají pro to argumenty, dát do pořádku armádu a ponechání vojsk.“

I tyto dílčí odpovědi naznačují, že hra o budoucnost našeho státu se chýlila ke konci a že dosavadní pokusy izolovat Národní shromáždění nebyly jen dílem náhody.

Po hodinové pauze se sešli členové předsednictva znovu k jednání. Jeho obsahem byla příprava večerní plenární schůze. J. Valo konstatoval, že předsednictvo NS obdrželo písemný protest R. Krieglové proti nezákonnému odvlčení jejího manžela, poslance F. Kriegla, a musel přiznat, že o jeho osudu, stejně jako o předsedovi parlamentu J. Smrkovském, nic konkrétního neví.

⁵⁷ *Tamtéž*, dok. č. 17.

Podrážděně reagovali mnozí poslanci na sdělení ministra J. Borůvky, že vláda nemá další informace o jednání v Moskvě vzhledem k tomu, že nefunguje spojení.⁵⁸

Spíše spekulativně se diskutovalo o jiných možnostech kontaktu, např. prostřednictvím velvyslanectví Rumunska či Jugoslávie. Z hlediska efektu měla stejný význam i kritika chování velvyslance Červoněnka vůči Národnímu shromáždění (nikdy nebyl telefonicky k dosažení), stejně jako nedostatečná informovanost československé „delegace“ v Moskvě. Diskuse skončila tím, že jménem předsednictva NS přednesou vládě stížnost poslanci Lacina a Géryk.

Večerní dvouhodinová schůze pléna potvrzovala svým průběhem, že se parlament vlivem především vnějších faktorů ocitl v určité krizi. Kromě bodů plánovaného programu (schválení připravených provolání a prohlášení, informace o jednání předsednictva, organizační otázky a přehled zpráv ze zahraničí) tvořily obsah jednání dílčí zprávy a opakované kritické výhrady k informovanosti Národního shromáždění vládou. A. Poledňák je formuloval takto: „Vláda má plné právo požadovat informace od členů delegace a především od prezidenta republiky. Je-li prezidentu republiky znemožňováno, aby jakýmkoli způsobem tyto informace podal, je povinností vlády, aby mu z naší strany zabezpečila všechno k tomu, aby tuto informaci mohl dát.“ Doporučil uložit předsednictvu NS, aby se celou záležitostí zabývalo. „Jsme si vědomi vážnosti situace,“ pokračoval, „ale nejsme malé děti. Nemělo by smysl vnášet paniku, ale jsme odpovědni za to, co se bude na ulici dít. Nemůžeme stále jen vydávat výzvy. Jak dlouho jimi můžeme krmit národ? Musíme cítit plnou odpovědnost za to, aby Národní shromáždění mohlo tyto otázky seriózně posoudit. Stojíme před faktem, že velvyslanecký rada sděluje, že se pracuje na komuniké.⁵⁹ To by mohlo mít velmi vážné důsledky. Musíme společně s vládou skutečně s veškerou

---

⁵⁸ Podle zápisu doslova řekl: „Spojení nefunguje. Když se dovoláme, někdo to vypne.“

⁵⁹ V jedné z informací podávaných v parlamentě se J. Borůvka odvolával na sdělení velvyslaneckého rady v Moskvě, že se pracuje na komuniké.

odpovědností posoudit další kroky a opatření. Nic totiž vážnějšího a důležitějšího v těchto okamžicích zde není.“

Tato kritická slova zřejmě nezůstala utajena místopředsedovi vlády L. Štrougalovi. A tak už v průběhu schůze předsednictva NS, které probíhalo v pozdních večerních hodinách, přečetl J. Valo tuto zprávu z vlády: „Dnes v pondělí 26. srpna 1968 ve 20,30 hod. se spojil místopředseda vlády s. Štrougal telefonicky s předsedou vlády ing. Černíkem. Ing. Černík informoval s. Štrougala, že jednání pokračují a že se nyní uzavírají nejzávažnější otázky. Naše delegace usiluje o urychlené skončení jednání a návrat domů. S. Černík potvrdil, že delegaci jsou známy informace, které jí vláda zasílá o situaci v zemi. Znovu potvrdil, že ústavní orgány a veřejnost budou informovány po návratu delegace do vlasti.“ Když v jednání předsednictva byla věnována značná pozornost činnosti ČNR, poslanci se hlavně zaměřili na nedostatky ve výměně informací mezi tzv. delegací v Moskvě, vládou a Národním shromážděním. Všem bylo jasné, že spojové technické prostředky má v rukou vláda. Proto se zvažovala možnost navázat kontakty s „delegací“ v Moskvě přímo. L. Štrougal však prohlásil, že spojení s J. Smrkovským není možné. J. Valo komentoval tuto informaci slovy: „Jsme opravdu překvapeni tím, že předem ví s. Štrougal, co je a co není možné. Kategoricky se dožadujeme, abychom mohli se svým předsedou hovořit.“

Na závěr schůze J. Valo ještě jednou vyjádřil nespokojenost s tím, že velvyslanectví SSSR nerespektuje Národní shromáždění ani v tom, že by odpovídalo na jeho podání: „Není to obvyklé v žádných mezinárodních stycích. Je slušné alespoň odpovědět. Od velvyslanectví SSSR je to nehoráznost. Tímto tónem bychom měli s velvyslancem hovořit.“

Nejvyššímu zastupitelskému sboru chyběly konkrétní informace o osudovém jednání v Moskvě. Poslanci byli vlastně odkázáni pouze na rozhlasové komentáře a prognózy zahraničních agentur, které nebyly nijak povzbudivé. Skeptické úvahy probdělé noci měly však teprve ráno dostat konkrétní podobu.

27. 8. (úterý)

Zamýšlená výměna názorů s vládou, stejně jako beseda s novináři se už nekonaly. V úvodu schůze předsednictva, která se

sešla krátce před půl devátou, sdělil J. Valo, že se vrátila „delegace“ z Moskvy, ale že nezná bližší podrobnosti. Nevůli poslanců vyvolala zpráva, že už kolem 20. hodiny minulého dne byla vláda vyzvána okupačními jednotkami k převzetí své budovy a tuto důležitou skutečnost Národnímu shromáždění neoznámila. Bylo také příznačné, že parlament získal informaci o ukončení rozhovorů v Moskvě prostřednictvím zahraničních agentur.⁶⁰

Následující diskuse zdůraznila zejména tyto skutečnosti: Vysílač Vltava již ve 4 hodiny ráno hovořil o tom, že je třeba respektovat moskevské ujednání, zatímco československé legální vysílačky ještě v 6.45 citovaly pouhé dohady cizích agentur. Ani tři hodiny po příletu „delegace“ v čele s prezidentem nebyla naše veřejnost informována. Až do 8.45 hod. vláda oficiálně nezpravila o návratu delegace ani parlament, ani nový ÚV KSČ. V diskusi o nedobrych vztazích mezi vládou a parlamentem vyjádřil J. Valo mínění, že „někteří členové vlády stále ještě podceňují a nechtějí přiznat Národnímu shromáždění tu roli, kterou Národní shromáždění v národě má“. Ještě před ukončením schůze sdělil připomínky k postupu vlády telefonicky F. Hamouzovi. Pak už byla jen jmenována delegace, která jela pro předsedu J. Smrkovského na Hrad. Tvořili ji místopředsedové A. Žiak, M. Miková a J. Zedník.

Krátce po 10. hod. přijel v jejich doprovodu před budovu NS pohublý a unavený J. Smrkovský. Vívaly jej zástupy lidí šťastných z prostého faktu, že se vrátil živý. Uvnitř budovy před shromážděnými poslanci, jak zaznamenal stenograf, řekl se slzami v očích J. Valo: „Myslím, že můžeme směle prohlásit, že jsme se chovali čestně, tak jak nám to přikázal náš národ.“ J. Smrkovský v úvodu svého vystoupení, ve kterém pak podal obecný výklad moskevských jednání, prohlásil: „Myslím, že těch několik dnů, které máme za sebou, bude v historii našeho parlamentu zapsáno dobrým písmem za to, jak se tento náš parlament zachoval.“

---

⁶⁰ Místopředseda Valo o tom informoval J. Smrkovského v prvním telefonickém rozhovoru po návratu čs. představitelů z Moskvy.

J. Smrkovský se pak odebral zpět k rokováním na Hrad a na předsednictvu parlamentu zůstala tíha rozhodování, jak postupovat dál. Bylo třeba jednat rychle, protože na ulicích Prahy se už začínala projevovat nespokojenost s obsahem publikovaného komuniké o závěrech moskevských jednání. Přitom však ani poslanci sami neznali obsah protokolu, který českoslovenští představitelé v Moskvě podepsali. Proto stále sílily pochybnosti o tom, že by měl parlament přerušit své jednání, aby se poslanci mohli rozjet do svých volebních obvodů. Diskutovalo se o nutnosti vyčkat stanoviska prezidenta nebo vlády, o potřebě nejprve se sjednotit a potom závěry prosazovat, ale také o požadavku, aby prezident ve smyslu čl. 40 ústavy (povinnost podávání zprávy o ohrožení a stavu republiky) předstoupil před Národní shromáždění. Jednání skončilo bez závěrů.

Během dvouhodinové přestávky se situace uvnitř budovy i na ulicích stávala napjatější. Na dotaz J. Valo v úvodu dalšího jednání předsednictva (začalo v 11.50 hod.), kdy je možno počítat s tím, že by vláda či prezident předstoupili před plénum parlamentu se zprávou o výsledcích moskevského jednání, sdělil ministr Borůvka, že vláda má potíže s řešením řady praktických problémů a o této záležitosti dosud nejednala. V obsáhlé a místy neurovnané diskusi nakonec proti sobě stály dva názory. První doporučoval, aby plenární schůze byla přerušena a znovu svolána předsednictvem v okamžiku, kdy vláda bude připravena předstoupit před parlament s vyčerpávající informací. V onu chvíli se hovořilo o lhůtě 3–5 dnů. Druhý názor nedoporučoval schůzi přerušit, protože většina poslanců se odmítla vrátit mezi své voliče, aniž by jim mohla cokoli říci o jednáních v Moskvě. Návrh, který byl nakonec přijat, převzal J. Valo od F. Hamouze. Ten doporučoval (a jistě ne sám za sebe), aby plenární schůzi parlamentu podal požadovanou podrobnější informaci J. Smrkovský a Národní shromáždění by se po přerušení schůze sešlo později k projednání konečného návrhu vlády. J. Valo doporučoval tento postup členům předsednictva s tím, že by J. Smrkovský příštího dne v 10 hodin referát v plénu přednesl. Vzhledem k Smrkovského zaneprázdnění mimo parlament však nebylo zdaleka jisté, že se tento program uskuteční.

Závěr jednání předsednictva zastihlo oznámení, že se před budovou shromáždil velký dav, protestující proti komuniké o jednání v Moskvě. Po schválení textu prohlášení předsednictva byl pověřen A. Poledňák, aby ho z balkónu budovy shromážděným občanům přečetl. Demonstrace skončila bez incidentů.⁶¹

Také na podvečerní schůzi pléna došlo k rušné diskusi, která se ovšem zdaleka nesoustřeďovala jenom na otázku, zda v jednání pokračovat, či je přerušit. Nakonec zvítězil názor, že plénum bude jednat i příští den a jeho obsahem bude podrobná informace J. Smrkovského o moskevském jednání. Toto rozhodnutí bylo vlastně odpovědí na lapidární výzvu M. Mikové: „Nechoďme domů, aniž bychom něco věděli“.

28. 8. (středa)

Už při zahájení ranní schůze předsednictva prohlásil poněkud sebekriticky předsedající J. Valo: „Zahajuji bez programu zasedání předsednictva NS. Budeme se trochu vařit ve vlastní šťávě.“ Přítomným poslancům sdělil, že J. Smrkovský přislíbil dostavit se kolem 10. hodiny. J. Macek doporučil připravit návrh prohlášení. A. Bichler vyslovil obavy, že po rozhlasových projevech L. Svobody a A. Dubčeka z minulého dne řada poslanců podlehla depresi, a proto bude zapotřebí hledat nějaká východiska. Opět se v diskusi vedle konstruktivních myšlenek a osobních vyznání objevovaly i prázdné proklamace, z nichž už byla cítit kalkulace pro budoucnost (B. Laštovička). V závěru jednání předsednictva se dostavil J. Smrkovský. Nebyl v příjemné situaci, když musel podávat první konkrétní vysvětlení k závazkům přijatým v Moskvě: k odvolání J. Pelikána z funkce ředitele televize a Z. Hejzlara, ředitele rozhlasu. Stejně nelehké bylo přesvědčit členy předsednictva, že termín „okupace“, ve všech

---

61 Prohlášení NS mělo osm bodů, z nichž nejzávažnější byl nepochybně bod č. 1: „Národní shromáždění považuje nadále obsazení ČSSR vojsky pěti států Varšavského paktu za protiprávní.“ V dalších bodech vzdalo dík československým představitelům „za jejich úsilí při moskevských jednáních“, prohlásilo, že NS „neochvějně setrvá na zásadách Akčního programu KSČ“ a vyzvalo „všechen lid, aby udržel pevnou jednotu a zabránil provokacím“. – C. d. *Sedm pražských dnů*, s. 308.

dosud parlamentem schvalovaných dokumentech používaný, má být v závěrečném prohlášení⁶² nahrazen vágnějším pojmem „obsazení“. Iniciativa k této změně vyšla podle J. Smrkovského od předsedy vlády O. Černíka.

Průběh plenární schůze, jež trvala bezmála dvě hodiny, nebyl v celém rozsahu stenografován. Týkalo se to té části, v níž J. Smrkovský mluvil o okolnostech deportace a internace našich představitelů. V základní části svého referátu seznámil poslance s opatřeními, která bude muset československá strana plnit v souladu se závazky vyplývajícími z moskevského protokolu. Na seznámení s plným textem protokolu však museli poslanci ještě plných 14 dní čekat. Ale už v těchto chvílích měli o čem přemýšlet, když slyšeli, že bude nutno přijmout zákon o plných mocích vládě, aby mohla okamžitě reagovat na jakoukoliv krizovou situaci. Informací, že „ve vládním prohlášení bude plně vyčerpáno a obsaženo to, co jsme dojednali resp. podepsali“, dal J. Smrkovský najevo, že o tom, jak bude „moskevská anabáze“ uzavřena, bylo už rozhodnuto. Na slib prezidenta republiky, že po návratu předstoupí před parlament, se přitom pozapomnělo.

Parlament po srpnu 1968

Pro období od posledních srpnových dnů 1968 do října 1969, kdy byli odstraněni první představitelé obrozujícího se parlamentu a odvolány srpnové dokumenty, lze použít poněkud zjednodušené přirovnání o odchodu ze scény.

První fáze, snad ještě s určitými nadějemi, trvala do října 1968, do ratifikace smlouvy o podmínkách pobytu sovětských vojsk na československém území. V údobí od 28. 8. do 13. 9. se zejména předsednictvo NS snažilo neopouštět dosavadní stanoviska tak rychle, jako to učinila vláda.

Na své schůzi 30. 8. přijalo usnesení o podpisu čestných prohlášení v souvislosti se vstupem vojsk, uložilo dále poslancům, kteří se nezúčastnili srpnových jednání, zdůvodnit písemně

62 *C. d. Dokumenty o Národním shromáždění, dok. č. 20.*

svou nepřítomnost a vyjádřilo se k návrhu voličů z Havířova na odvolání D. Koldra z funkce poslance.

Na dalším jednání 5. 9. členové předsednictva NS ostře protestovali proti lživým útokům na ministra J. Hájka v Izvěstijích a ohradili se formou dementí proti tvrzení sdělovacích prostředků některých východoevropských zemí, že zahraniční výbor NS podpořil v srpnových dnech požadavky na vyhlášení neutrality Československa.

Po takřka čtrnácti dnech od ukončení první části 26. plenární schůze se poslanci sešli opět v plném počtu⁶³, aby v prostorách Nové radnice vyslechli z úst tajemníka ÚV KSČ Z. Mlynáře první autentický výklad tzv. moskevského protokolu. Pod vlivem tohoto dokumentu i způsobu vystoupení Z. Mlynáře si mnozí ještě výrazněji uvědomili, že všechno směřuje k pasívní roli parlamentu jako před lednem 1968.

Stojí snad za zmínku, že následujícího dne, věren své letoře, vyjádřil J. Smrkovský zcela spontánně v rozhovoru s náměstkem ministra zahraničí V. V. Kuzněcovem své nekonformní názory nejen na současnou situaci u nás, ale i na některé politické činitele. Publikování rozhovoru v západoněmeckém časopise „Spiegel“ se pak stalo odrazovým můstkem pro zahájení kampaně proti němu jako prvnímu ze čtveřice symbolizující ještě na plakátech s heslem „Jsme s vámi, buďte s námi“ obrodný proces.

13. září proběhla druhá polovina 26. plenární schůze NS. Přirozeně již ve zcela jiné atmosféře. Ti, kdo ještě očekávali, že vláda či prezident (v souladu se sliby před odletem do Moskvy) předstoupí před parlament a budou žádat o schválení svého postupu při jednáních v Moskvě, se hluboce mýlili. Předseda vlády O. Černík vystoupil s prohlášením (druhým od dubna 1968), v němž mj. požadoval zvláštní opatření k upevnění veřejného klidu a pořádku a znovuzavedení cenzury. Přítomný prezident Svoboda setrval v přesvědčení, které si stačil v průběhu minulých dnů vsugerovat, že totiž byl jediným fungujícím ústavním činitelem v kritických srpnových dnech a měl tudíž mandát

---

63 Jednalo se o společnou schůzi poslanců jednotlivých politických klubů a bez stranické příslušnosti.

postupovat tak, jak postupoval.⁶⁴ Prohlášení vlády a způsob jeho projednávání už jasně signalizovaly vyřazení parlamentu a jednoznačný přesun aktivity na stranu výkonné moci.

V souvislosti s postupně předkládanými změnami ve vládě („salámovou“ taktikou) měla svůj význam obsáhlá diskuse na schůzi předsednictva NS 3. 10., vyvolaná především odvoláním ministra zahraničních věcí J. Hájka z funkce. Podle výkladu akademika Knappa neumožňovala ústava prezidentovi republiky, aby dával závazné příkazy jednotlivým ministrům. Navíc poslanec P. Rapoš konstatoval, že obsah vystoupení ministra Hájka v OSN v srpnových dnech byl věcně v naprostém souladu s tehdejšími stanovisky a dokumenty čs. parlamentu a vlády. Nově vzniklou situaci charakterizovalo i usnesení, že po politických konzultacích se předsednictvo vzdává záměru zaslat parlamentům pěti zemí Varšavské smlouvy dopis s výzvou, aby se všichni zainteresovaní partneři se stejnou dávkou upřímnosti a poctivých úmyslů podíleli na plnění závazků vyplývajících z tzv. moskevského protokolu.⁶⁵

První fáze posrpnové činnosti Národního shromáždění spěla ke svému závěru. 12. 10. seznámil předseda vlády O. Černík členy klubu poslanců KSČ s obsahem připravované smlouvy o podmínkách dočasného pobytu sovětských vojsk na československém území. 16. 10. tuto smlouvu Kosygin a Černík podepsali. Nyní šlo o to, aby ji parlament ratifikoval. Proto hned následující den proběhlo jednání klubu komunistických poslanců, na němž dal J. Smrkovský průchod svým obavám z následků případného negativního postoje parlamentu. Ani jednání společné schůze výborů ústavně právního, zahraničního a branně bezpečnostního v dopoledních hodinách 18. 10. neproběhlo v obvyklé pracovní atmosféře. Poprvé od srpna se jasně polarizovaly síly: na jedné straně statečné vystoupení těch, kteří se nemínili vzdát svého přesvědčení o nezákonnosti okupace (zejména G. Sekaninová-Čakrtová a B. Fuková), na druhé straně otevřený útok

64 Budovu NS sice několik dnů po návratu z Moskvy navštívil, ale jen velmi krátce si prohlédl samotný objekt.

65 Příprava dopisu byla schválena předsednictvem NS začátkem září.

proti polednové politice a činnosti parlamentu (V. David, J. Jägermann, A. Karlovská, L. Kleňhová-Besserová).

Na schůzi předsednictva v odpoledních hodinách se ještě projevila snaha některých poslanců (bez nejmenší naděje na úspěch) předložit zasedání pléna takovou formulaci usnesení k předkládané smlouvě, která by vyjádřila okolnosti, za nichž je smlouva schvalována. Tento neúspěšný návrh zněl: „Národní shromáždění dává souhlas k ratifikaci smlouvy jako v té době jediné možnosti, aby bylo dosaženo odchodu vojsk států Varšavské smlouvy z území Československa. Tímto aktem však parlament nemění své stanovisko k událostem dříve učiněné.“

V 16 hodin začala za přítomnosti prezidenta republiky (opět v zasedací síni Nové radnice, svou strohostí pro podobné účely jako stvořené) plenární schůze NS. Jediným bodem programu bylo projednání vládou předkládaného návrhu Smlouvy o podmínkách dočasného pobytu sovětských vojsk na území Československa. Zdůvodnění předsedy vlády O. Černíka, zpravodajská zpráva poslance Jana Němce, agresivní vystoupení V. Davida, statečnost G. Sekaninové-Čakrtové a H. Sachsové a průběh hlasování zůstanou trvale v paměti všech, kteří se jednání zúčastnili. Přes zdůrazňování „neúprosné reality“, upozorňování na pravděpodobnost „nedozírných následků“ a požadavek stranické disciplíny se mezi přítomnými poslanci našlo 14 statečných (z toho 4 hlasovali proti – G. Sekaninová-Čakrtová, B. Fuková, F. Kriegel a F. Vodsloň), kteří odmítli dát souhlas ke schválení předložené smlouvy.

Dá se říci, že tentýž parlament, který v srpnových dnech vyjadřoval smýšlení většiny obyvatel, se v tuto chvíli znovu vracel do pozic z období před obrodným procesem. Projevilo se to nejen v poklesu prestiže členů parlamentu, ale i autority samotného prezidenta L. Svobody: snad poprvé se z početného davu, který se shromáždil na náměstí před budovou Nové radnice, ozývaly při odchodu na jeho adresu hanlivé výkřiky.

Tíha moskevské kapitulace jako by poznamenala i průběh slavnostního schvalování zákona o čs. federaci, které proběhlo v rámci oslav 50. výročí vzniku republiky.

„Normalizace“ se prosazovala stále tvrději. Zpočátku na půdě klubu komunistických poslanců, později i v některých výborech

a na plenárních schůzích se začaly objevovat útoky proti J. Smrkovskému a činnosti NS pod jeho vedením. Stále více se rozcházel postoj parlamentu a vlády v taktice postupu. Když se např. předsednictvo NS ohradilo proti nevybíravým útokům vysílače „Vltava“ a „Zpráv“ na poslance F. Kriegla, zaujal místopředseda vlády P. Colotka alibistické stanovisko. (Tentýž P. Colotka se po Husákově kampani za odstranění J. Smrkovského z vrcholné státní funkce stal prvním předsedou Federálního shromáždění; rozhodly o tom ustavující schůze Sněmovny lidu a Sněmovny národů Federálního shromáždění ČSSR 29.–30. 1. 1969.⁶⁶)

Jarní a letní měsíce v roce 1969 probíhaly v parlamentě už ve znamení nástupu nebo ofenzívy těch poslanců, kteří po dubnovém a květnovém plénu ÚV KSČ dostali naprosto volné pole působnosti a možnost odreagovat se ze subjektivního pocitu újmy a křivd v době Pražského jara a srpnových dnů. Na tom nemohlo nic změnit ani přeřazení A. Dubčeka do funkce předsedy Federálního shromáždění, k němuž došlo 28. dubna v rámci postupného odstraňování osobností Pražského jara. Nevýdaným přímým i zákulisním nátlakem si G. Husák za pomoci předsedy vlády O. Černíka, státního tajemníka ministerstva vnitra Majera a vybraných členů předsednictva FS (J. Smrkovský nebyl přítomen, dodatečně byl získán písemný souhlas některých poslanců ze slovenské části Sněmovny národů) vynutil souhlas předsednictva FS k vládou předloženému návrhu zákonného opatření pro udržení klidu a pořádku.⁶⁷ Návrh byl schválen a podepsán až v samém závěru dvoudenního, několikrát přerušovaného jednání předsednictva FS 22. 8. po 19. hodině.

Otvírala se cesta k rychlé „normalizaci“ nejvyššího zákonodárného sboru. Na základě usnesení zářijového pléna ÚV KSČ byli s okamžitou platností z funkcí v parlamentě odvoláni A. Dubček, J. Smrkovský a M. Miková. Dosavadní předseda Sněmovny

---

⁶⁶ Předsedou Sněmovny národů byl zvolen D. Hanes, předsedou Sněmovny lidu J. Smrkovský. Z 271 přítomných poslanců bývalého NS, které vytvořilo Sněmovnu lidu, jich 85 hlasovalo proti němu.

⁶⁷ Viz č. 99/969 Sb.

lidu D. Hanes se tak mohl bez obtíží stát vykonavatelem dalších opatření: zbavení V. Prchlíka poslanecké imunity (aby mohl být vydán k trestnímu stíhání), vytvoření legislativních podmínek k nucenému odchodu „provinilých poslanců“, odvolání dokumentů přijatých Národním shromážděním v srpnu 1968 a nakonec přijetí usnesení (na návrh poslance J. Plojgara) o poděkování Sovětskému svazu za „bratrskou pomoc“ v srpnu 1968.

Parlament postupně ztrácel pozici aktivního subjektu a znovu odcházel na dlouhou řadu let z politické scény.⁶⁸ Poslanci, kteří měli řešit složité problémy systémové krize, byli zvoleni z nomenklaturních kádrů za zcela jiné politické konstelace v roce 1964. Mnozí z nich svůj stín v srpnu 1968 překročili. Významně ovlivnili jednání předsednictva a pléna NS a navzdory své minulosti dali prohlášením parlamentu protiokupační dikci, odpovídající náladám a smýšlení většiny československého obyvatelstva. Je nepochybné, že tyto postoje pomohly v srpnových dnech zmařit politický scénář intervence, a v tom také spočívá jejich historický význam.

Dějiny parlamentu v posrpnovém období zároveň ukazují, jak snadné bylo v Československu z konce šedesátých let provést normalizaci shora a vrátit mocensko-politickému aparátu jeho původní funkci.

---

68 Kromě 14 poslanců, kteří odmítli hlasovat pro smlouvu o pobytu sovětských vojsk v Československu, muselo později odejít dalších 44 členů býv. Národního shromáždění, a to na základě zákona č. 117/9 Sb. z 15. 10. 1969 o prodloužení volebního období, umožňujícího podle par. 3, odst. 1, písm. b odvolat poslance, který „narušuje politiku NF“.

Jan Pauer

SOVĚTSKÁ VOJENSKÁ INTERVENCE A RESTAURACE BYROKRATICKO- CENTRALISTICKÉHO SYSTÉMU V ČESKOSLOVENSKU 1968–1971¹

Sovětská vojenská invaze v srpnu 1968 zakončila do té doby nejdalekosáhlejší pokus o smírnou transformaci byrokraticko-centralistického systému ve Východní Evropě, který byl v mnohém paradigmatický pro počáteční vývoj sovětské perestrojky, v níž také dominovaly reformně komunistické koncepty, byť v jiných podmínkách a podobě. Specifikou dvojakého procesu transformace systému v ČSSR v roce 1968 bylo spojení plánované reformy mocenských struktur se spontánním sociálním hnutím, které vykazovalo i autonomní politické prvky. Započatá transformace systému směřovala k otevřenému vývoji, jehož ustálenou podobu nelze zpětně anticipovat. Vojenská intervence tento vývoj před dvaceti lety přerušila a následná politická restaurace ho uzavřela.

Jak intervence, tak restaurace, v oficiálním žargonu zvaná „normalizace“, byly tehdejším sovětským vedením považovány za politický úspěch. Ve srovnání s Maďarskem v roce 1956

---

1 Tento referát byl napsán v polovině března 1988 a přednesen na mezinárodní konferenci o „Pražském jaru 1968“ v italské Cortoně v dubnu téhož roku. Byl otištěn ve sborníku *La primavera di Praga*, ed. F. M. Cataluccio, F. Gori, Milano 1990. Až na nepatrné změny v úvodu byl text ponechán v původní verzi, za účelem zvýšení průkaznosti přednesených tezí byl však text na žádost vydavatele doplněn poznámkami. Předložená stať se opírá o rozsáhlou historickou práci autora o sovětské intervenci a posrpnové restauraci v Československu 1968/9.

a s Polskem 1981 si vynutila konzervativní stabilizace ČSSR menší sociální a politické oběti: oproti Maďarsku došlo k daleko menším ztrátám lidských životů (72 mrtvých)² a ve srovnání s oběma nenásledovala hospodářská krize ani politické či sociální otřesy takových rozměrů. Dokonce i mezinárodní důsledky sovětské intervence, která byla největší vojenskou akcí v Evropě po II. světové válce, byly mizivé. Tato relativně „smírná“ restaurace je o to překvapivější, vezme-li se v úvahu, že 98 % obyvatel a většina členů KSČ odmítla politické cíle sovětské intervence. Přesto během jednoho roku došlo k opětné metamorfóze systému a k prosazení sovětských politických cílů v ČSSR. K pochopení tohoto procesu je nutné osvětlit povahu konfliktu mezi oběma zeměmi a znázornit hloubku změn dosažených v průběhu reformního procesu.

Sovětské vedení se stavělo vůči reformnímu procesu od samého počátku nedůvěřivě a od okamžiku, kdy reformní diskuse překročily rámec uzavřených kabinetů, nepřátelsky. Vznik politické veřejnosti, výměna kádrů ve špičkách moci, včetně politicky tradičně brizantních oblastí, jako jsou armáda a ministerstvo vnitra, charakter plánovaných reforem a v neposlední řadě očividné snahy Dubčekova vedení o prosazení větší samostatnosti, vedly sovětské vedení postupně k přesvědčení, že vývoj v Československu spěje ke stejným společenským konfliktům jako v roce 1956 v Maďarsku.

Na rozdíl od Dubčekova nevěřilo tehdejší Brežněvovo vedení v možnost smírné reformy a demokratizace byrokraticko-centralistického systému. Každý nekontrolovaný pohyb veřejnosti, každá zásadní změna fungování daného systému jím byla pova-

---

2 Tento údaj se opírá o jedinou oficiální informaci z r. 1968, kterou uvedl Z. Mlynář v televizním projevu v září 1968. Hovořil o 70 občanech, kteří přišli o život. *Rudé právo*, 15.9.1968. V. V. Kusnř cituje ve svém díle *From Dubček to Charter 77. Czechoslovakia 1968–8*. Edinburgh 1978, s. 11 zprávu vlády o počtu obětí mezi 20.8.–3.9.1968. Podle ní bylo 72 občanů zabito, 267 těžce a 422 lehce zraněno. Novější zveřejněné údaje Hlavní správy VB z r. 1968 udávají celkový počet 94 mrtvých. *Studentské listy*, 1990, č. 13, s. 8, viz příspěvek J. Pecky v tomto sborníku, poznámka 26.

žována za faktor postupného rozkladu základních vazeb reálně socialistického systému.³

Dubčekovo vedení reagovalo na sovětskou kritiku rozporně. Na jedné straně připustilo sovětské vměšování i do takových otázek, jako bylo obsazení funkce prezidenta republiky⁴ (a současně vrchního velitele čs. armády), a na druhé straně nehodlalo ustoupit od základních postulátů nové politiky. Zároveň však demonstrativně odmítalo bránit suverenitu vlastního státu.⁵ To sovětské vedení dobře vědělo. V průběhu politického konfliktu r. 1968 bylo vedení KSSS opět konfrontováno se základní slabinou svých zahraničně politických instrumentů. Ač byl vojenský zásah i z hlediska SSSR *ultima ratio*, muselo vzít záhy na vědomí, že to byl současně jediný účinný prostředek prosazování vlastní politické vůle na území Československa. Z tohoto hlediska se stala srpnová vojenská akce, zvaná „Du-

- 3 Jak je již dlouho známo z Biřakových projevů, byl vývoj v Československu ze strany sovětské i ze strany ostatních účastníků schůzky v Drážďanech v březnu 1968, tzn. na samém počátku reformního procesu, před změnami ve vedení komunistické strany, jmenováním nové vlády, přijetím Akčního programu a vznikem nezávislých politických seskupení charakterizován jako „kontrarevoluce“. Viz nezveřejněné připravené komuniké z drážďanské konference. Biřak, V.: *Pravda zůstala pravdou*. Praha 1974, s. 287. Ze svědectví bývalého předsedy vlády O. Černíka vyplývá, že v kuloárních rozhovorech učinil v Drážďanech Brežněv svou první nabídku „vojenské pomoci“ Československu. *Rozhlas*, 1990, č. 11., s. 11.
- 4 Srov. Dubčekův projev na plénu ÚV KSČ v září 1969. *Svědectví*, 1970, č. 38, s. 273.
- 5 Vedení KSČ z vlastní iniciativy nabídlo Moskvě konání vojenských manévřů na území Československa (viz protokol rozhovoru Dubčeka, Černíka, Císaře a Hájka s delegací francouzské komunistické strany vedené W. Rochetem v polovině července 1968. Kadlec, V.: *Dubček – 1968*. Kolín nad Rýnem 1986, s. 164.). V květnové rezoluci ÚV KSČ a v řadě dalších prohlášení vedoucích politiků byly ostantativně dementovány zprávy o hrozcím vojenském zásahu sovětské armády a označeny za výmysly a provokace buržoazní propagandy. Tím byly tabuizovány jakékoliv diskuse k tomuto tématu. *Rok šedesátý osmý v usneseníh a dokumentech ÚV KSČ*. Praha 1969, s. 198. Odvolání generála Prehlika po oficiálním protestu SSSR, korespondující se snahami části naší generality pod vedením generála Džúra o jeho odvolání z funkce, bylo jen logickým důsledkem politiky nezavdávání podnětů k intervenci a veřejného „zařikávání“ nebezpečí vojenské agrese.

naj“, pro sovětské vedení nutnou. Dnes víme, že s vojenskou přípravou intervence bylo započato koncem května 1968,⁶ a že konečné rozhodnutí padlo krátce před vlastní akcí. Bylo přímým důsledkem nesplněných politických aspirací sovětského vedení po jednáních v Čierné nad Tisou a v Bratislavě. Ztráta důvěry v Dubčekovo vedení znamenala v očích Kremlu ztrátu přímé kontroly nad Československem, a tím ohrožení vlastních strategických pozic v centru Evropy. Ač nelze rozebírat poslední bilaterální jednání mezi československým a sovětským vedením podrobně, lze říci, že Čierná byla posledním pokusem ze strany SSSR o politické řešení konfliktu. Jednání nebyla tedy ani „kouřovou clonou“ již rozhodnuté intervence, ani nalezení „modu vivendi“ či politického kompromisu, nýbrž byla jednáním druhu „kdo s koho“ s protichůdnými interpretacemi výsledků rozhovorů.

Z československé strany bylo toto jednání, které rozhodovalo o osudu země, vedeno v mnoha směrech lehkovážně. Vedení KSČ se nechalo izolovat na vlastním území. Telefony byly kontrolovány sovětskou tajnou službou,⁷ takže Dubčekova skupina byla odříznuta od vlastního aparátu, a tím od možnosti rychle reagovat na případné zostření situace. Vzhledem k tomu, že vojenská mobilizace kolem hranic ČSSR v průběhu jednání vrcholila, bylo sovětské vedení v případě politického výbuchu schopno okamžitě vojensky reagovat.⁸ Krom toho přistoupilo Dubčekovo vedení na princip individuálního projevování názorů. Zatímco politbyro KSSS vystupovalo monolitně, provádělo

---

6 Podle svědectví Zd. Mlynáře to prohlásil Brežněv během srpnových jednání v Kremlu. Je možné, že přípravy začaly i dříve. *Mráz přichází z Kremlu*. Köln, Index, s. 208

7 Viz svědectví překladatelky J. Neumannové (*Listy*, 1983, č. 5, s. 3–7). Také dobové svědectví redaktorů *Smeny* z 31.7.1968 potvrdilo masivní přítomnost sovětské tajné služby. Bifak potvrdil ve svých memoárech na příkladu Smrkovského, který se snažil pomoci diletantské „tajné řeči“ informovat telefonicky Prahu o stavu jednání, že sovětská tajná služba kontrolovala a odposlouchávala telefony. *Signál*, 8.1.1990, č. 1–2.

8 Generál Rusov potvrdil na schůzi předsednictva Národního shromáždění v srpnu r. 1968, že během jednání v Čierné došlo v NDR k mobilizaci 650 000 vojáků. *Listy*, 1978, č. 5, s. 56.

Dubčekovo předsednictvo před očima kremelského vedení otevřené hlasování. Hlavně však československá strana v tomto jednání neusilovala o dosažení jakýchkoliv písemných závazných prohlášení či dokumentů bilaterálního konsensu. Obecná deklarace v Bratislavě byla jen zdánlivým kompromisem, ideologickým pamfletem, eklektickou směsí formálního potvrzení suverenity ČSSR a možnou, byť nedostačující, ideologickou platformou sovětské invaze.

Vojenská invaze byla ze strany SSSR dovršením jeho eskalační politiky vůči ČSSR. Dohady o rozporech v politbyru KSSS⁹ nejsou ani pravděpodobné, ani nutné pro objasnění jak invaze samé, tak jejího časového rozvrhu.

Provedení intervence vykazuje stereotypní rysy. Politická režie se orientovala na Maďarsko roku 1956. Ačkoliv šlo v obou případech o tzv. „spojenecký konflikt“, nepočítalo sovětské vedení v případě Československa s většími bojovými akcemi. Šlo mu o rychlé uskutečnění politiky *fait accompli* pomocí masivního nasazení půlmiliónové armády a vytvoření „revoluční vlády“, která by intervenci legitimovala. Svou logikou by tento konstituční akt vedl k rozkolu KSČ. „Dělnicko-rolnická“ vláda měla být zaštitěna prezidentem republiky generálem L. Svobodou, na jehož politickou loajalitu vůči SSSR se tehdejší moskevské vedení právem mohlo spolehnout. Pod dojmem celonárodního antikolaboračního odporu však generál Svoboda odmítl využít svých ústavních pravomocí k vytvoření jakési přechodné vlády „národní záchrany“, která by se stala nástrojem sovětské politiky. Místo toho usiloval o jednání za přítomnosti zatčeného reformního jádra vedení KSČ. Původní sovětský plán tedy ztroskotat na civilním odboji.

9 Tuto tezi zastává i Z. Mlynář (*Mráz*, s. 215 a n.). Po dlouhá léta byla jakousi neoficiální verzí poražených reformních komunistů. Nelze přehlédnout, že teze o mocenském boji v sovětském politbyru a náhlém vítězství „jestřábů“, kteří odmítli modus vivendi z Čierné a Bratislavy, pro jejíž verifikaci dodnes neexistuje ani jeden důkaz, měla exkulpační ráz. Ne slepota Dubčekova vedení vůči ohrožení země, ale konspirace v Kremle vedla k tomu, že intervence „spadla z nebe“.

K tomuto odboji jen dvě krátké poznámky. Byl institucionální i spontánní, celonárodní a aktivně antikolaborační. Během tohoto týdenního odboje splynuly zájmy obyvatelstva a KSČ, která se až na malé skupinky kolaborujících či pasívně vyčkávajících funkcionářů stala důležitou organizovanou součástí antikolaborační fronty. Na rozdíl od Maďarska 1956 se tedy KSČ ani nerozpadla, ani nerozštěpila.

Původní sovětský plán tedy přechodně ztroskotal ve dvou směrech. SSSR si nedokázal vytvořit okupační aparát k dosažení svých politických cílů a mezinárodně legitimovat provedenou agresi. Poprvé od prvního „pozvání“ Rudé armády k „bratrské pomoci“ v Mongolsku 1921 se SSSR nepodařilo formálně – a to dodnes – legitimovat vojenskou invazi. Podařilo se mu později pouze zlegalizovat pobyt svých vojsk na území ČSSR. V mezinárodním kontextu znamenala intervence potvrzení a upevnění rozděleného politického statu quo v Evropě a jednostrannou změnu vojenského poměru sil na demarkační linii. Vedlo to k protestu NATO a k pozdějšímu „dozbrojení“ na Západě.

Ze slepé uličky, do níž se sovětská politika vmanévrovala, ji vyvedl generál Svoboda svým odletem do Moskvy, byť jeho úmysly byly omezenějšího rázu. Bez souhlasu orgánů XIV. sjezdu KSČ přistoupil v Moskvě na sovětské podmínky nerovného jednání a již před vlastními jednáními akceptoval některé zásadní ústupky, jako bylo stažení československé otázky z Rady bezpečnosti OSN a anulování XIV. sjezdu KSČ.¹⁰

O jednáních v Kremlu vlastně ani nemůže být řeč. Byla tam shromážděna politicky heterogenní skupina asi 20 československých vedoucích politiků, včetně zatčené a unesené reformní části vedení. Nevjednávali s oficiálním sovětským orgánem, nýbrž jim byla několika zástupci politbyra KSSS předkládána k podpisu různá ultimáta, jejichž konečnou podobu tvoří tzv. moskevský protokol z 26.8.1968. Tento protokol, jehož utajení si sovětské vedení vynutilo, byl stvrzenou formou politického diktátu. Radikálně omezoval vnitřní i vnější suverenitu ČSSR.

---

10 Viz *Exkurs o úloze Ludvíka Svobody v srpnových událostech 1968* v tomto sborníku.

V řadě konkrétních bodů si sovětské vedení zajistilo kontrolu nad všemi mocensky relevantními oblastmi československé politiky. Šlo tak daleko, že Dubčekovo vedení ztratilo i suverenitu v oblasti personální politiky v nejvyšších orgánech státu a vládnoucí strany. Kromě toho byl protokolem stvrzen princip politického vydírání. Podepsání protokolu československým vedením, s výjimkou F. Kriegla, znamenalo politickou kapitulaci vůdců reformního hnutí. Tzv. sovětské ústupky byly pouze verbální, což u tajného protokolu nehraje rozhodující roli. Navíc byly všechny body, v nichž československé vedení spatřovalo jakýsi kompromis, vázány na budoucí dvoustranná jednání. Hlavním znakem protokolu byla nutnost jeho další interpretace, a ta bývá zpravidla závislá na poměru sil. Zatímco Dubčekovo vedení interpretovalo protokol utilitaristicky v tom smyslu, že považovalo absenci některých politických výrazů a hodnocení ze strany SSSR (např. „kontrarevoluce“) za politický úspěch, interpretovalo ho sovětské vedení pragmaticko-mocensky jako rámcovou kontrolní smlouvu. Sovětské vedení nadále sledovalo svůj původní politický cíl obnovy kontroly nad ČSSR pouze rozšířenou personální koncepcí. Reformní jádro KSČ bylo podpisem moskevského protokolu zlomeno a už se politicky nevzpamatovalo.

Logika každé restaurace vyžaduje ve své první, většinou rozhodující fázi, zlomení nebo narušení organizované fronty odporu a poté buď násilné frontální, nebo postupné prosazování politických cílů restaurace. Návrat Dubčekova vedení do funkcí zásadně změnil formu a povahu konfliktu. Již zde nestály proti sobě dvě síly, více méně sjednocená společnost na jedné straně a na druhé cizí vojensko-politická moc, snažící se, jako v Maďarsku 1956, demokratickou veřejnost mocensky rozdrtit a atomizovat. Tento původní konflikt se nyní transformoval na otázku loajality československé veřejnosti, státních a stranických institucí k Dubčkovu vedení. Jádro tohoto vedení, čtyřlístek Dubček, Svoboda, Černík a Smrkovský, se stalo během okupace symbolem civilního antikolaboračního odporu. Ačkoliv se fakticky stalo nástrojem i objektem sovětské restaurační politiky, podařilo se Dubčkovu vedení, díky vlastním politickým iluzím – u jednotlivých členů vedení spíše *wishful thinking* – udržet si tuto symbolickou aureolu a postupně demobilizovat celonárodní

antikolaborační odpor. Celonárodní loajalitu získalo slibem pokračování v polednové politice a odchodu okupačních vojsk. S představou zpomalené a umírněné cesty další reformní politiky („reformy bez extrémů“) a podněcováním iluzí o slučitelnosti podstaty reformního procesu se sovětskými zájmy („upřímný kompromis s SSSR“) se Dubčekovu vedení podařilo zevšeobecnit logiku „menšího zla“, tj. provádění restriktivních opatření vlastními prostředky. Vydatnou podporou přitom bylo působení partikulárních společenských zájmů. Tak jako se Dubčekovo vedení utěšovalo, že nikoli sověšší zmocněnci, nýbrž oni dosedli opět do vládních křesel, a zástupci XIV. sjezdu považovali i přes ztrátu národní suverenity zachování existence vlastní strany za úspěch, kompenzovalo i armádní vedení čerstvou zkušenost vlastní nemohoucnosti faktem, že československá armáda nebyla odzbrojena. Na národní úrovni (v případě Slovenska) i na úrovních institucionálních, svazových či skupinových se setkáváme s fenoménem zúžení politického uvažování a perspektiv.

Hledáme-li politické koncepce spořádaného ústupu reformní politiky po návratu z Moskvy, najdeme nanejvýš obrisy či zlomky možných koncepcí, které se však neuskutečnily. Neprosadila se ani koncepce maximálního využití všech politických iniciativ, moskevským protokolem nezakázaných *expressis verbis* (např. návrh J. Šabaty na svolání českého sjezdu KS jako možného a v rámci federalizace nutného stabilizačního opatření¹¹), ani koncepce ofenzivní stabilizace reformního středu ve straně i za cenu konfliktů s veřejností (úvahy Z. Mlynáře o čistkách proti radikálním i proti konzervativně stalinistickým silám v KSČ¹²).

11 Svě úvahy o šancích posrpnové politiky vysvětlil J. Šabata ve stati O osmašedesátém v šestaosmdesátém. In: *O odpovědnosti v politice a za politiku*. Praha 1986, vyd. Charta 77, s. 94–109.

12 Ve svých memoárech Z. Mlynář tento kurs jen naznačuje. (*Mráz*, s. 318.) Řečeno v kostce, doufal, že by moskevské vedení dalo před novým frontálním konfliktem přednost pádu promoskevských kolaborantů, kdyby současně byly rychle obnoveny základní vazby byrokraticko-centralistického režimu. Tento kurs měl být prováděn centristy typu Černíka, Štrougala a Husáka (leč bez Biřaka, Indry, Kapka, Jakeše aj.) a měl umožnit odchod reformistů do druhé řady. I když je nutno z řady důvodů pochybovat o proveditelnosti jakéhosi „spořádaného ústupu“, inspirovaného představou „restaurace s lidskou tvář“

Dubčekovo vedení, okleštěné o řadu důsledných zastánců reform, se od svého návratu z Moskvy nalézalo přes denně opakované proklamace o jednotě vedení strany, státu a společnosti, ve stavu faktického rozkladu. Praktikovaná „realistická“ politika stavěla v principu na stejných premisách jako před srpnem. Snažila se zachovat si loajalitu národa a přitom uspokojit sovětské požadavky. Reprodukovala tím politiku, která v srpnu ztroskotala, i krize, které k němu vedly. Praktická reálpolitika se stávala stále víc bezprincipiálním ústupem sovětským požadavkům a obnovou tajné diplomacie kabinetní politiky a tiché restaurace byrokraticko-mocenských aparátů. Již v listopadu 1968, tj. tři měsíce po invazi, došlo k ofenzivě konzervativních sil v ÚV KSČ, a v mocenském centru k přesunu k politice, která postupně izolovala i Dubčeka. Bez tlaku veřejnosti a stranické báze by pod sovětským náparem došlo k poměrně rychlému politickému zvratu.

Reálpolitika sice navenek nadále uskutečňovala některé reformní prvky (rehabilitaci, ale již se zákazem K-231, federalizaci, ale – přes existenci ČNR – bez adekvátních českých zastupitelských a stranických orgánů), pod povrchem však byly systematicky obnovovány základní vazby byrokraticko-centralistického systému. Praktická neschopnost reálpolitiky rozšířit politický prostor vzhledem k SSSR vedla k tomu, že ho rozšiřovala vůči vlastní veřejnosti. Vytvořila labilní a přechodnou rovnováhu mocenských sil, přičemž každý otřes a každá krize vedly k mocenskému posunu ve smyslu sovětských intencí. Lze říci, že sovětská restaurační koncepce manifestace síly (*power projection*) a hrozba další eskalace byla v podstatě úspěšná, a to i mezinárodně.¹³ Pod jejím tlakem se v KSČ přeskupily síly natolik,

---

kádárovského typu (moskevský protokol, správnost hodnocení centristických politiků, hranice manipulovatelnosti každého restauračního procesu, orientace na výsledky Kádárovy politiky, ale abstrahování od krvavé a represivní cesty, která společenskému kompromisu v Maďarsku léta předcházela), šlo alespoň o pokus formulovat nějakou ucelenější strategii politiky autorestaurace po srpnu, k níž se Dubčekovo vedení moskevským podpisem zavázalo.

13 Oficiální stažení československého protestu z Rady bezpečnosti v důsledku podpisu moskevského protokolu uzavřelo okupaci Československa jako mezi-

že již za Dubčeka prováděla autorestauraci. Důležitým momentem tohoto procesu byla nenarušenost základních struktur byrokraticko-centralistického systému. Ta tvořila základ nadále působící strukturální afinity politických zájmů vládnoucích elit na obou stranách státního konfliktu. Během celého reformního procesu až do intervence bylo z přibližně 250 000 nomenklaturních míst vyměněno asi jen 100 vyšších funkcionářů.¹⁴ Také srpen nepřivodil žádný personální ořes. V důsledku invaze bylo vyměněno jen asi 20 vyšších funkcionářů. O to závažnější je skutečnost, že všechny vývojové fáze byly prováděny prakticky stejnými orgány. Tentýž ÚV KSČ, který svrhl Novotného, jednohlasně schválil Akční program KSČ, poté přijal moskevský protokol, s malými výjimkami hlasoval pro sesazení Dubčeka a jeho nahrazení Husákem, a konečně odhlasoval naprostou negaci reformního programu a vyloučení jeho zastánců z vlastních řad. Totéž platí o parlamentu. Počet vyloučených členů ÚV KSČ a z politických důvodů odvolaných poslanců parlamentu byl sice významný, ale až do počátku čistek v poměru ke zbylé většině relativně malý. Velká část členů vedoucích orgánů se vždy přizpůsobila dané fázi vývoje. Také předsednictvo ÚV KSČ se v období 1968–1971 (druhý XIV. sjezd KSČ) změnilo celkem osmkrát.¹⁵ ÚV KSČ a stranická špička disponovaly personální rezervou pro skoro všechny politické varianty vývoje. V každém okamžiku celého průběhu transformace a první fáze restaurace v něm byly všechny tyto síly zastoupeny. Tato strukturální a personální kontinuita objasňuje z velké části onen proces

---

národní problém, jímž by se musely zabývat vlády západních států. Na rozdíl od rozbouřené světové veřejnosti došlo v rámci „nukleární diplomacie“ k rychlému vyrovnání se většiny západních vlád se sovětskou agresí. Na Valném shromáždění OSN 2. října 1968 došlo sice k verbálním šarvátkám mezi západními a sovětskými politiky, ale zůstaly bez jakýchkoliv politických konsekvencí.

14 Jde o odhad, učiněný na základě oficiálně zveřejněných změn ve vyšších nomenklaturních místech. Tento údaj neobsahuje např. změny členů krajských výborů KSČ v červnu 1968, tj. cca 700 nových funkcionářů KSČ. *Život strany*, 1968, č. 12, s. 12.

15 Viz příloha č. 1.

„měkkých“ skluzů a přechodů, které byly pro československou restauraci typické.

V uvedené souvislosti je nutné se zmínit o významu „slovenské otázky“. V průběhu Pražského jara a léta se vytratila ze středu zájmu. V Čechách dominovaly jiné problémy a jaksi se zapomnělo, že slovenská otázka sehrála centrální roli při pádu Novotného. Během jara a léta 1968 došlo k určitému vývojovému rozchodu, který se odrážel i v silicím disentu mezi vlivnými skupinami české a slovenské inteligence, a to nejen literárně kulturní, nýbrž i na úrovni expertů – právníků, ekonomů aj. Odlišnost národních přístupů, vývojového stupně, interpretace minulosti i zdrojů a náplně Ledna 1968 vedla k pozvolnému odcizení, diferenciaci, ba částečnému rozpadu antinovotnovské koalice. Na Slovensku se inteligence rozpoltila na dvě skupiny – reformně demokratickou, seskupenou kolem redakce *Kultúrneho života*, a národně komunistickou, reprezentovanou týdeníkem *Nové slovo*. Druhá byla mocensky daleko vlivnější. Po invazi se nejednalo – jak se často tvrdí – o jakousi rusko-slovenskou politickou směnu mezi Husákem a Brežněvem (federalizace za normalizaci), ale o reálnou diferencii obou národních pojetí obrody a smyslu Ledna, kterou Sověti mohli využít. I po podepsání moskevského protokolu existovalo reálné ohrožení projektu federalizace. Sověti byli otevřeně skeptičtí a proti federalizaci strany vyslovili politické veto. Mimo to ve vládních komisích pokračoval spor o podobě plánované federace, který trval téměř do samého vyhlášení federálního zákona 28. 10. 1968. Strach slovenské národně komunistické reprezentace, že v případě rostoucího napětí a náhlého zostření situace bude pohřbena – z jejich tehdejší historické perspektivy neopakovatelná – dějinná příležitost pro dosažení národní svébytnosti, byl reálný a v mnohém opodstatněný.

Pro slovenskou národně komunistickou elitu, která v srpnu 1968 na sjezdu KSS bezkonkurenčně stabilizovala své mocenské postavení, znamenala federace konkrétní formu demokratizace. Zde se odrážela nedemokratická komponenta slovenského národního komunismu. Federace znamenala zvýšení národní participace na centrální moci a samosprávu, včetně ekonomiky. Současně rehabilitaci novějších národních dějin, a tím posílení

slovenského národního vědomí. Slovenský národ chápal rok 1968 většinou jako dovršení národního procesu a jako vstup Slováků na evropské jeviště národů. V podmínkách reálpolitiky byla Husáková politika zajišťování federace za cenu ústupků od demokracie podpořena širokými vrstvami na Slovensku. „Realistický“ ústup jako způsob záchrany národní emancipace zde podporovala i skutečnost, že se Husákovi podařilo legalizovat sjezd KSS a prosadit výměnu starých kádrů. KSS měla zcela nové vedení a ÚV KSS 80 % nových členů. Byl to významný pacifikační faktor vůči slovenské veřejnosti. Češi obdobnou politickou kompenzací nedisponovali. V této fázi restaurace provádělo slovenské vedení věrohodnější variantu reálpolitiky a stalo se pro konzervativně centristické vrstvy českých komunistů modelem úspěšné pacifikace společnosti. Vliv slovenské politiky se po srpnu neustále zvyšoval a lze říci, že slovenská třetina snad poprvé v dějinách společného státu politicky vyvážila českou dvoutřetinu. Sovětská restaurační politika tuto národní diferencii pochopila a obratně využila.

Všechny dosud uvedené argumenty ještě uspokojivě neobjasní skutečnost, že se proti postupující restauraci nezformoval dostatečně silný společenský odpor, který by byl perspektivně schopen vynutit na restauračním režimu významné sociálně politické kompromisy, jako tomu bylo v Polsku po roce 1981, a z delšího časového pohledu i v Maďarsku po skončení vln represí.

Politická veřejnost, tento nejdůležitější výdobytek demokratického procesu, prodělala v důsledku intervence rozporuplný proces vnitřních přeměn. Na jedné straně zesílil proces její sociální diferenciacie, zvláště aktivizací dělnictva, na druhé straně se zúžila její autonomie, a to dvojím způsobem. Zákaz všech nekomunistických a později i autonomních zájmových organizací zvýraznil slabost veřejných politických struktur nedostatečně institucionalizovaných a legalizovaných.¹⁶ Podobně působilo znovuzavedení cenzury. Avšak již před intervencí se orientace

---

¹⁶ Nejenže v krátkém období nemohly dostatečně vykrystalizovat nové nosné pilíře politického pluralismu, ale ani připravované zákony, např. shromažďovací a spolčovací, nebyly uskutečněny. Padla jen cenzura, a ta byla po intervenci

veřejnosti významně deformovala. Pod tlakem ohrožené národní suverenity se vytvořil mýtus o celonárodní jednotě. Heslo „Jsme s vámi, buďte s námi“, které vyšlo od českých intelektuálů, symbolizovalo tužby po autentické politické reprezentaci, která za všech okolností bude hájit suverenitu země. Tyto projekce však neodpovídaly realitě, naopak, pomáhaly ji zamlžovat a vytvářely různé mýty. Jak jinak si lze vysvětlit skutečnost, že Dubčekovo vedení dosáhlo vrcholu své popularity až po podepsání moskevského protokolu.¹⁷ Ještě absurdnější byl kult prezidenta Svobody, který prováděl politiku rychlého a aktivního sblížení se sovětským vedením a přesto byl stylizován do role národního hrdiny. Zde je nutné se zmínit o mýtotvorné funkci většiny českých a slovenských intelektuálů, kteří nadále dominovali nezávislému veřejnému mínění. Ačkoliv odmítali pokusy vedení KSČ o ovládnutí politického pole, podíleli se na jeho zužování. Přijali ve své většině logiku menšího zla, vyloučili politický radikalismus ze spektra „zodpovědných“ politických koncepcí a rezignovali na kritiku základních pilířů praktikované reálpolitiky. I přes často radikální a osobně odvážnou kritiku jejích dílčích aspektů odmítla naprostá většina československých intelektuálů přijmout své politické angažmá v roli soupeře o moc. Tím se dostala do polohy veřejného karatele, poukazujícího na rostoucí diskrepanci mezi praktickou politikou a Akčním programem, jehož důsledným obhájcem se stala v okamžiku, kdy od něho stranické vedení ustupovalo. Nelze samozřejmě říct, že tato „omezená osvěta“, kterou českoslovenští intelektuálové povětšinou po intervenci praktikovali, byla důsledkem jejich nedostatečných morálních nebo intelektuálních predispozicí. Spočívala v historické omezenosti samého reformně komunistického přístupu. Před ztroskotáním reformně komunistického projektu nebyla většina intelektuálů ani schopna, ani ochotna tuto omezenost skutečně překonat.

Tato základní orientace se projevila i v praktických protestech. Ani studentská stávka, ani radikalizace odborů či zaklá-

---

opět obnovena. Občanská veřejnost se nacházela v právním vakuu.

¹⁷ Viz příloha č. 2.

dání podnikových rad pracujících, ani Koordinační výbor tvůrčích svazů a různé smlouvy o spolupráci dělníků, studentů a intelektuálů nebyly schopny vytvořit dostatečně silná a autonomní spojení, která by byla s to čelit postupující restauraci. Kulminačním bodem první fáze restaurace byla krize kolem J. Smrkovského.¹⁸ Obsahovala všechny krizové momenty – rozpad Dubčekova vedení, sovětský nátlak a vydírání, odlišnosti mezi Čechy a Slováky, neschopnost zastánců reformem v mocenských strukturách využít jediný politický potenciál, kterým vládli, tj. tlak veřejnosti, a konečně i neschopnost loajální politické veřejnosti čelit postupující restauraci. Byla-li krize okolo J. Smrkovského klíčovým okamžikem, v němž se upevnil mechanismus restaurace, stala se krize v důsledku upálení Jana Palacha již symbolickým pohřbem reformního procesu.¹⁹ Tzv. hokejová kri-

¹⁸ J. Smrkovský se stal již v Drážďanech v březnu 1968 terčem útoků politiků pokrytecké aliance pěti států Varšavské smlouvy. Po srpnu byl sovětským vedením ostentativně ignorován. G. Husák, který po srpnu 1968 budoval svoji politickou kariéru již ve spojení s kremelským vedením, využil na sklonku r. 1968 uskutečnění federace, aby zbavil Smrkovského vlivné funkce předsedy Národního shromáždění a nahradil ho P. Colotkou. Tento manévř mu jak známo vyšel i přes hrozbu nejsilnějšího odborového svazu českých kovodělníků politickou stávkou, neboť Smrkovský podlehl zákulisnímu tlaku a přispěl tak k demoralizaci hnutí za jeho podporu. V rozhodujících momentech to byl opět prezident Svoboda, který vyvíjel silný nátlak na Smrkovského demisi. (Smrkovský, J.: Významné svědectví. *Tamtéž*, s. 25.)

¹⁹ Praha zažila jeden z největších spontánních masových smutečních průvodů v novodobých dějinách. Se svícemi v rukou se sunuly Prahou mlčící zástupy občanů. Převládal smutek a ořes nad smrtí mladého studenta. Jeho politická výzva však zůstala prakticky bez odezvy. Právě zasedající ÚV KSČ reagoval převážně „neschopností truchlit“ (A. Mitscherlich). Cynik Husák se dokonce chopil čerstvé zprávy, aby řekl nejen co si myslí, ale co je. Prohlásil: „My se sami trochu, a to celá strana, poléváme benzínem a zapalujeme a myslíme si, jací jsme pašáci...“ (*Protokol zasedání ÚV KSČ 16.–17.1.1969*, s. 90). Není divu, že netečnost většiny ÚV KSČ otrásla některými členy ÚV, předně jednou z mála žen v tomto mužském společenství. Lékařka H. Rašková byla natolik zděšena úrovní diskuse, že prohlásila: „Ten mladý student jako by tušil, jak to tady vypadá (hluk v sále)...“ (*Tamtéž*, s. 108.), a připomněla ÚV KSČ povinnost promluvit k mladé generaci. Z. Mlýnář vzpomíná, že „po těchto slovech byla hrubými výkřiky z pléna přehlušena, stalinisté a sovětsští agenti z řad ÚV KSČ na ni doslova štěkali.“ (*Mráz*, s. 321.)

ze koncem března 1969 s následným pádem Dubčeka již dostávala obrisy frašky.²⁰

G. Husák, který převzal v dubnu 1969 vedení strany, nastoupil nejprve v póze legitimního dědice Dubčeka, jako jeho pokračovatel ve změněných podmínkách. Chtěl se, podle vlastních slov, odlišovat jen v metodách, ne v obsahu politiky.²¹ Jeho malý akční program z května 1969 znamenal razantní upevnění státního a mocenského aparátu a opětného prosazení stranického vlivu do všech společenských organizací. Zákazem řady politiky nepohodlných časopisů a přeměnou Národní fronty v převodovou páku uvedl do chodu staré mechanismy ovládnutí společnosti. Konsolidace moci dospěla tak daleko, že při prvním výročí okupace se restaurace mohla proti společnosti prosazovat domácími prostředky. Pomocí zákonů, podepsaných ještě Dubčekem, byly vytvořeny předpoklady pro kriminalizaci všech nezávislých forem politického a sociálního protestu. Spontánní výbuch nespokojenosti v srpnu 1969 vedl sice k nejmohutnějšímu demonstracím od intervence, ale ani tento protest nenalezl politické pokračování. Naopak, byl využit Husákovým režimem k naprotě negaci reformních cílů a k zahájení široké perzekuce všech odpůrců jeho politiky. Neexistence organizovaného politického

²⁰ Nejen zcela nepolitický podnět krize, vyvolané v Praze v březnu 1969 vítězstvím našich hokejistů nad mužstvem SSSR, ale i následný pád Dubčeka a rozpačitá reakce obyvatelstva vykazovaly značnou konfúzi. Dubček v dubnové krizi po opětném tlaku a výhrůžkách z Moskvy rezignoval, hlavně však proto, že už ho nikdo z vlivných mužů v předsednictvu strany jednoznačně nepodpořil, ba naopak. Část reformně komunistických intelektuálů v ÚV, jejichž mluvčím byl historik M. Hübl, uvěřila, že „energický politik“ Husák lépe zvládne situaci, a podpořila ho. Veřejnost skoro neprotestovala, část pražských studentů se marně snažila o masovou stávkou a opoziční časopis *Reportér* stačil ještě krátce před svým zákazem vyslovit podporu novému prvnímu tajemníku ÚV KSČ G. Husákovi a vyzdvihnout jeho nesmířitelný boj proti Novotného dogmatismu. (*Reportér*, 1969, č. 18, s. 1.)

²¹ Husák prohlásil po své volbě do funkce prvního tajemníka ÚV KSČ v televizi 17.4.1969: „Obrat, který je nevyhnutelný..., bude jen v metodách provádění této politiky... Nevzdáváme se ničeho z velkých myšlenek, které se v minulém roce dostaly do našeho veřejného života... Proto touto cestou prosím vás o klid..., o podporu tohoto kursu.“ *Projevy a stati*. Praha 1970, s. 7, 9.

odporu umožnila restauračnímu režimu izolování lokálních, sociálních a skupinových středisek skutečného či domnělého odporu a naprostou atomizaci rezistenčního potenciálu společnosti. V lednu 1970 došlo k další rozhodné změně ve vedení strany a k návratu radikálních dogmatických sil do centra moci.²² Ony pak určují podobu a intenzitu inkvizičních čistek, kterými byl zlomen pasivní odpor společnosti. Radikalizace čistek, kterým padla za oběť asi třetina strany, tj. skoro 500 000 členů,²³ návrat vysloveně stalinských skupin do mocenských pozic, hysterická restalinizace stranické ideologie, konfliktní, antireformní kurs Husákova vedení a široká perzekuce politických protivníků se stávají signaturou „normalizační politiky“, která byla stvrzena na „sjezdu vítězství“, tj. druhém XIV. sjezdu KSČ v r. 1971.²⁴ Na rozdíl od Maďarska a ještě ve větší míře od Polska 1981 se Husákův režim mohl opřít o poměrně konsolidované hospodářství. I přes některé výkyvy a inflační tlaky nebyl narušen růst základních ukazatelů národního hospodářství a nenastal tak žádný dramatický zlom. Ačkoliv Husákův režim opět prodloužil pracovní dobu, zakázal dělnické rady a okleštil práva odborů, opíral se právě v rozhodujících letech 1969–70 o sociální výdobytky z r. 1968, jejichž hlavním výrazem byl vzestup reálných

22 Viz příloha č. 1.

23 Viz následující tabulka z mé studie (pseud. Jan Skála) „Porážka Pražského jara. Od srpnové intervence r. 1968 k restauraci byrokratického mocenského systému“. Březen 1982, Studie č. 27 vědeckého projektu Z. Mlynáře *Zkušenosti Pražského jara 1968*, s. 66. Výpočty byly provedeny na základě zveřejněných i utajených údajů o počtu členů KSČ.

stav členů	1968	1971	Počet vyloučených	% vyloučených
KSČ	1 678 983	1 194 191	484 792	28,87
česká KS	1 370 285	939 515	430 770	31,43
KSS	308 678	254 676	54 022	17,49

24 XIV. sjezd KSČ se konal po ukončení čistek a rozsáhlé politické perzekuci v celé zemi. Brežněv delegáty pochválil a prohlásil o sjezdu: „Lze jej právem označit za sjezd vítězství nad nepřáteli socialismu v ČSSR, za sjezd triumfu socialismu.“ *XIV. sjezd Komunistické strany Československa. Praha 25. května – 29. května 1971*, s. 164.

mezd.²⁵ Normalizovanému režimu se podařilo lepším zásobováním zajistit růst osobní spotřeby právě v těchto letech. Zde je počátek obrazu oné sice relativně syté, avšak politické svéprávnosti zbavené společnosti, který byl tak typický pro celou Husákovu éru.

Provedená restaurace měla dalekosáhlé důsledky. V rámci sovětského bloku si ČSSR prodělala svou zásadní zkušenost se Sovětským svazem a přiblížila se tak maďarským a polským zkušenostem. Znamenala konec středoevropského revizionismu ve smyslu mobilizace mas pro návrat k původním cílům komunistické politiky. V československých podmínkách znamenala restaurace i konec specificky českého prokomunistického establishmentu, který byl v poválečné střední Evropě jedinečným jevem. KSČ sice obnovila svou moc, ale ztratila, historicky viděno, kulturní hegemonii mezi širokými vrstvami a zcela u inteligence. V národnostní otázce zamezila restaurace vyřešení česko-slovenského národního problému a ještě ho prohloubila. Z hlediska ekonomického a sociálního vývoje znamenala umělou stagnaci, která neodpovídala ani potřebám, ani vývojovým možnostem československé společnosti a která ani přes hospodářský růst není srovnatelná s dynamikou 50. a 60. let.²⁶ A konečně, eliminace tvůrčích elementů z řad KSČ změnila i charakter vládnoucí elity. Stala se „rezavou brzdou“ (Troickij) ve východním bloku a pouhým správcem statu quo uvnitř země.

²⁵ V roce 1968 stouply průměrné reálné mzdy o 5,4 % a osobní spotřeba obyvatelstva stoupla o 9 %. Černík, O.: *Rudé právo*, 12.11.1968.

²⁶ Silný rozmach růstu kvantitativních faktorů hospodářského růstu, mobilizace pracovních sil a s ní spojená masová integrace žen do výrobní sféry, urychlená industrializace Slovenska, vitalita marxisticko-leninské ideologie, působivost zčásti ještě intaktních utopií o „zářných zítřcích“ a manicheistických představ o stavu světa, podpořené u širokých vrstev obyvatelstva v 50. letech studenou válkou, kontrastovaly s utlumenou sociální, ekonomickou a politickou dynamikou brežněvovsko-husákovské éry stagnace, která se mj. odrazila v defenzivním ideologickém pojmu „reálně existujícího socialismu“. Ideologie revolucionářů se změnila v dogma funkcionářů. (Bender, P.: *Das Ende des Ideologischen Zeitalters*. Berlin 1981, s. 16 a n.)

Příloha č. 1

Změny ve složení PÚV KSČ 1968–1971

<i>Do ledna 1968</i>	<i>Duben 1968</i>	<i>Srpen 1968</i> <i>XIV. sjezd KSČ</i>	<i>31.8.1968</i>
První tajemník:			
A. Novotný	A. Dubček	A. Dubček	A. Dubček
Předsednictvo:			
O. Černík	F. Barbínek	A. Dubček	V. Biřak
J. Dolanský	V. Biřak	J. Smrkovský	D. Černík
A. Dubček	O. Černík	O. Černík	E. Erban
J. Hendrych	A. Dubček	J. Špaček	L. Hrdinová
M. Chudík	D. Kolder	F. Kriegel	J. Hetteš
D. Kolder	F. Kriegel	B. Šimon	G. Husák
B. Laštovička	J. Piller	Č. Císař	V. Kabrna
J. Lenárt	E. Rigo	O. Šik	Z. Mlynář
A. Novotný	J. Smrkovský	V. Šilhán	K. Neubert
O. Šimůnek	J. Špaček	V. Slavík	J. Piller
	O. Švestka	L. Hrdinová	J. Pinkava
		V. Matějček	Š. Sádovský
		B. Kabrna	V. Slavík
		Z. Hejzlar	J. Smrkovský
		J. Litera	L. Svoboda
		E. Goldstücker	V. Šimeček
		B. Vojáček	B. Šimon
		M. Hübl	J. Špaček
		M. Moc	A. Ťažký
		V. Šimeček	Z. Zrak
		G. Husák	
		J. Zrak	
		A. Ťažký	
		Š. Sádovský	
		P. Colotka	
		J. Turček	
		V. Pavlenda	
		A. Zámek	

<i>Do ledna 1968</i>	<i>Duben 1968</i>	<i>Srpen 1968</i>	<i>31.8.1968</i>
Kandidáti			
A. Kapek	A. Kapek		F. Barbírek
M. Pastýřfk	J. Lenárt		J. Lenárt
M. Sabolčfk	M. Vaculík		K. Poláček
Š. Sádovský			
M. Vaculík			
Tajemníci			
A. Novotný	A. Dubček	Š. Sádovský	A. Dubček
J. Hendrych	Č. Císař	A. Dubček	Z. Mlynář
D. Kolder	A. Indra	Č. Císař	A. Indra
V. Koucký	D. Kolder	Z. Mlynář	V. Biřak
L. Štrougal	J. Lenárt	V. Slavík	J. Lenárt
Š. Sádovský	Z. Mlynář		J. Špaček
	Š. Sádovský		J. Hetteš
	V. Slavík		J. Kempný
	O. Voleník		F. Penc

<i>Listopad 1968</i>	<i>Duben 1969</i>	<i>Září 1969</i>
První tajemník		
A. Dubček	G. Husák	G. Husák
Předsednictvo		
V. Biřak	V. Biřak	V. Biřak
O. Černík	P. Colotka	P. Colotka
E. Erban	O. Černík	O. Černík
L. Hrdinová	A. Dubček	E. Erban
J. Hetteš	E. Erban	G. Husák
G. Husák	G. Husák	J. Piller
V. Kabrna	J. Piller	Š. Sádovský
K. Neubert	Š. Sádovský	L. Svoboda
J. Piller	L. Svoboda	L. Štrougal
J. Pinkava	L. Štrougal	K. Poláček
Š. Sádovský	K. Poláček	
V. Slavík		
J. Smrkovský		
L. Svoboda		
V. Šimeček		
B. Šimon		
J. Špaček		
A. Ťažký		
Z. Zrak		
L. Štrougal		

*Listopad 1968**Duben 1969**Září 1969***Výkonný výbor**

O. Černík
 A. Dubček
 E. Erban
 G. Husák
 Š. Sádovský
 L. Svoboda
 L. Štrougal

Kandidáti

F. Barbírek
 J. Lenárt
 K. Poláček

Tajemníci

A. Dubček	G. Husák	G. Husák
L. Štrougal	L. Štrougal	L. Štrougal
J. Špaček	J. Špaček (do 30.5.69)	
J. Lenárt	J. Lenárt	J. Lenárt
A. Indra	A. Indra	A. Indra
V. Biřak	V. Biřak	V. Biřak
J. Hetteš	J. Hetteš	J. Hetteš
J. Kempný	J. Kempný	J. Kempný
F. Penc	F. Penc	F. Penc (do 11.12.69)

*Leden 1970**Květen 1971***První tajemník**

G. Husák

G. Husák

Předsednictvo

V. Biřak	V. Biřak
P. Colotka	P. Colotka
E. Erban	K. Hoffmann
D. Hanes	G. Husák
V. Hůla	A. Indra
G. Husák	A. Kapek
A. Indra	J. Kempný
A. Kapek	J. Korčák
J. Korčák	J. Lenárt
J. Lenárt	L. Svoboda
L. Svoboda	L. Štrougal
L. Štrougal	

*Leden 1970**Květen 1971***Kandidáti**

D. Hanes
V. Hůla
A. Indra

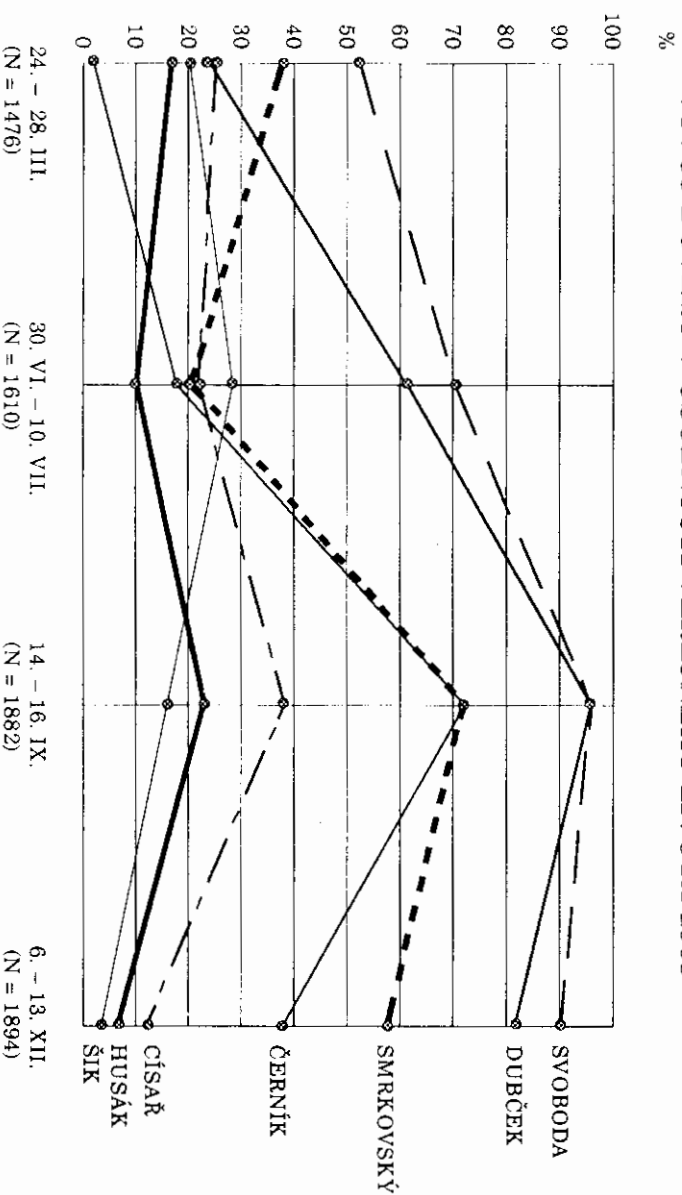
M. Hruškovič
V. Hůla

Tajemníci

V. Biřak
G. Husák
J. Fojtík
M. Hruškovič
A. Indra
J. Kempný
O. Švestka

V. Biřak
G. Husák
J. Fojtík
M. Hruškovič
A. Indra
J. Kempný
O. Švestka

VÝVOJ DŮVĚRY V OSOBNOSTI VEŘEJNÉHO ŽIVOTA 1968

EXKURS O ÚLOZE LUDVÍKA SVOBODY V SRPNOVÝCH UDÁLOSTECH 1968

Vzhledem k převažující nekritičnosti nebo přílišné shovívavosti většiny dosavadních prací a vzpomínek na téma generál Svoboda a srpen r. 1968, budiž mi dovolen malý exkurs k osobě tehdejšího prezidenta. Jeho aureola politické „tvrze“ proti snahám o ustanovení kolaborační vlády a zachránce života zatčených a unesených reformních vůdců po 21. srpnu je zcela neadekvátní jeho skutečné roli v osudových dnech r. 1968.

K odmítnutí kolaborační vlády v kontextu skoro stoprocentního celonárodního antikolaboračního odporu a po odsouzení intervence všemi státními, stranickými a společenskými orgány a organizacemi nebylo třeba zvláštní odvahy či politické prozíravosti. Naopak bylo by jistě větším osobním „hrdinstvím“ postavit se v den konání Vysočanského sjezdu do čela zcela demoralizované, naprosto izolované a v očích národa i tehdejších prostých členů KSČ zcela diskreditované hrstky politiků Biřakovy družiny, než ji odmítnout. Bylo to nejen jeho povinností, ale i etickým minimem pro zachování vlastní autority před národem.

Jelikož se generál Svoboda dostal jako hlava státu do role adresáta sovětských požadavků, byl více méně nucen rozložit politickou odpovědnost na vícero ramen. Avšak ramena, která byla schopná něco unést, se nacházela v sovětském zajetí. Vedle prostých, lidsky čestných motivů nelze tento opominout. Jeho samolibý výrok na zasedání pléna ÚV KSČ 31.8.1968 „Já jsem děda, když byla nejhorší situace, tak mně to myslelo“ (viz následující text) lze interpretovat v uvedeném smyslu. Faktem zůstává, že Svoboda kremelské vedení v první fázi politických jednání zklamal. Sovětští vůdci měli totiž řadu důvodů spoléhat se na jeho loajalitu. Dosud byla řeč jen o známém Svobodově

odmítnutí ustanovení kolaborační vlády 22. srpna.¹ Věnujme se však méně známým či dosud přehlédnutým faktům. Aby nedošlo ke zbytečným nedorozuměním, budiž konstatováno, že prezident Svoboda před srpnem v zásadě souhlasil s reformním kursem Dubčeka a že neměl naivní představu ani o sovětském režimu, ani o humanismu jeho vůdců. Obojí poznal na vlastní kůži. Přesto se se Sovětským svazem i s jeho politickým a vojenským establishmentem cítil osudově spjat, což se odrazilo v jeho životní a politické filozofii.

Během jednání v Čierné nad Tisou, kde se umírněně postavil za reformní proces, formuloval své zahraničně politické krédo v tom smyslu, že Sovětský svaz může žít bez Československa, ale Československo bez Sovětského svazu ne. Takové doznání znělo v uších kremelských vládců jistě lahodně, byť byli názoru, že Sovětský svaz bez Československa žít nemůže.

Jak se zachoval generál Svoboda v noci z 20. na 21. srpna? Jak víme ze svědectví předsedy prezidentské kanceláře L. Nováka a Svobodovy dcery Z. Klusákové, byl generál Svoboda informován osobně sovětským velvyslancem Červoněnkem.² I když nelze vzít Biřakovo tvrzení, že Svoboda přišel na zasedání předsednictva strany kolem půlnoci s úsměvem a tvrzením „Tak už sú tu“,³ za bernou minci, nutno konstatovat, že se generál Svoboda na zasedání PÚV KSČ v této osudové chvíli choval politicky indiferentně. Závažnější než jeho politická zdrženlivost v nejvyšším stranickém orgánu, jehož členem ostatně nebyl, je otázka, do jaké míry splnil svou ústavní funkci vrchního velitele československé armády. Jediným zveřejněným autorizovaným vyjádřením o tom, jak se má zachovat československá armáda, je jeho rozkaz ze dne 22. srpna 1968, v němž je mj. řečeno: „Vojstva ČSLA v souladu s vydanými rozkazy a nařízenými splnila stanovené úkoly. Velitelský sbor pochopil vážnost situace a svým klidem, rozvahou a pevností velení zabezpečil, aby nedošlo k incidentům, které by vedly ke krveprolití. Velení

---

1 Viz např. svědectví Z. Mlynáře: *Mráz přichází z Kremli*, s. 252.

2 *Lidové noviny*, 21.3.1990; *Rozhlas*, 1990, č. 13, s. 12; *Práce*, 28.4.1990.

3 Biřak, V.: Milníky mého života. *Lidové noviny*, květen 1988, č. 5, příloha, s. 1

ČSLA je soustavně se mnou ve styku a všechna zásadní opatření jsou vydávána s mým souhlasem...“⁴ Utajení prvních rozkazů před veřejností mělo svůj smysl. Byly podepsány tehdejším ministrem obrany Dzúrem a z jejich obsahu vyplývá, že velitelé ČSLA „sovětským vojskům, která prošla na naše území, poskytnou maximální všestrannou pomoc“.⁵ O tom, že naše armáda poskytovala Rudé armádě pohonné hmoty, již informoval generál Rusov v průběhu intervence.⁶ Také Brežněv si pochválil, že „československá armáda neopouští místa svého pobytu a dokonce pomáhá některým našim jednotkám v hospodářských záležitostech“.⁷ Z prohlášení ministra národní obrany na plénu ÚV KSČ v září 1969 je známo, jak tento kolaborační rozkaz vznikl: „Pro nás byl vstup spojeneckých vojsk na naše území také překvapením. Byl jsem požádán 20.8. asi ve 22 hodin soudruhem Černíkem z předsednictva ústředního výboru, jestli nevím, co se děje na našich hranicích. Věděl jsem, co se děje na západních hranicích, za které odpovídám. Nevěděl jsem, co na ostatních. Hledal jsem možnosti, jak se to dozvědět u orgánů ministerstva vnitra. Nakonec jsem se obrátil na sovětské představitele, kteří mi vysvětlili, jaká je situace. Tam jsem přijal rozhodnutí, že udělám všechno pro to, aby nedošlo u nás k prolévání krve. Proto můj rozkaz, který potvrdila jednomyslně po velmi krátkém jednání 20.8. před půlnocí celá vojenská rada, říkal, že musíme udělat všechno pro to, aby nebylo použito zbraní a aby naše armáda pomáhala spojeneckým armádám. Kromě toho jsem nařídil zatarasit státní hranice na západě, aby nebyly přístupné ze strany NSR a Rakouska... I pod vlivem emocí, pod vlivem vášní nacionalismu nedošlo z československých zbraní – a nemám takové zprávy – ani k jednomu výstřelu. Myslím, že

4 *Sedm pražských dnů*, s. 128.

5 Přesné znění prvních dvou rozkazů M. Dzúra cituje v dosud nezveřejněné studii vládní komise pro výzkum událostí let 1967–1970 A. Benčík: *Od kritiky obrodného procesu Pražského jara 1968 k jeho násilnému potlačení*, s. 31.

6 Viz uvedený protokol rozhovoru v předsednictvu NS, *Listy*, 1978, č.5, s. 54.

7 Protokol setkání stranických a vládních delegací Bulharska, NDR, Polska, Maďarska a SSSR v Moskvě 24.–26.8.1968, *Lidové noviny*, 8.2.1991.

československá armáda svou povinnost splnila, že jednala v zájmu lidu a stála na pozicích přátelství s našimi spojenci a zvláště se Sovětskou armádou.⁸ Podle tehdy platné ústavy to byl prezident Svoboda, který v souladu s parlamentem, vedením strany a státu rozhodoval o nasazení či nenasazení armády. Z řady osobních svědectví víme, že hlasování o stanovisku předsednictva ÚV KSČ k intervenci nebylo před půlnocí provedeno, protože se Dubček, Smrkovský a Černík přeli v předsednictvu strany s kolaboranty o textu prohlášení PUV KSČ k intervenci. I když je více než pravděpodobné, že tehdejší ministr obrany Dzúr, který byl podle několika svědectví⁹ o intervenci předem informován, jednal pod tlakem nesmlouvavého postupu sovětských vojenských agentů a přítomných generálů bezprostředně po vstupu okupačních vojsk bez předešlé konzultace se Svobodou, vyjádřil se prezident Svoboda již v průběhu noci z 20. na 21. srpna o úloze ČSLA takovou formou, že plně zaštitil kolaborační rozkazy Dzúra. To iritovalo politicky loajální části armády. Generál Frýbert prohlásil na zasedání ÚV KSČ v srpnu 1968: „Plnili jsme a budeme i nadále plnit rozkazy prezidenta republiky i ministra národní obrany soudruha Dzúra. Půjdeme i nadále s lidem, jako jsme šli v uplynulých těžkých hodinách a dnech. Prezident republiky před nás postavil požadavek – nedopustíte, aby z pušky vojáka vyšel jediný výstřel proti vojákům armád Varšavské smlouvy na našem území. A my k tomu dodáváme – nedopustíme, aby z pušky našeho vojáka vyšel také jeden jediný výstřel proti našemu lidu.“¹⁰ Tato okřídlená formule „nedopustíte ...“ se stala navenek jakousi kongeniální politickou doktrínou Dzúrový výzvy ČSLA k aktivní kolaboraci s okupačními vojsky. I v případě, že Svoboda neznal již v noci z 20. na 21. srpna přesné znění Dzúrových rozkazů, legitimoval je dodatečně politicky před armádou a veřejností plně v citovaném rozkazu z 22. srpna. Nelze se proto divit, že ministr národní obrany Dzúr, který

---

8 *Protokol ÚV KSČ*, 25.–26.9.1969, s. 145.

9 Viz např. svědectví spolupracovníka KGB S. Děmidova, *Der Spiegel*, 20.7.1970, s. 86–93.

10 *Protokol ÚV KSČ*, 31.8.1968, opis, s.36 a n.

podle svědectví L. Nováka druhý den intervence navštívil v doprovodu sovětského velitele okupačních vojsk gen. Pavlovského prezidenta Svobodu, mu sdělil, že uvedl *jeho* rozkaz do praxe. O této návštěvě si generál Pavlovský po více než dvaceti letech zavzpomínal: „Řekl jsem: ‚Soudruhu prezidente, vy víte, že do Československa vstoupila vojska členských států Varšavské smlouvy. Přišel jsem podat vám hlášení. A protože vy i já jsme armádní generálové, oba jsme vojáci, jistě chápete, že nás k tomu donutila situace.‘ Odpověděl: ‚Chápu...‘“¹¹

Československá armáda nebyla v srpnu jen pasívním tělesem, ale i politickým organismem, jehož významné složky se staly součástí aktivního civilního odboje proti okupaci, zvláště na úseku komunikace, který byl jeho páteří. Právě tyto složky byly Džúrovými rozkazy, které Svoboda podepřel svou politickou autoritou, postaveny do ilegality. V těchto osudových chvílích se vytvářela platforma pro budoucí perzekuce a politické čistky v armádě. I v případě, že základní rozhodnutí v armádě padla více méně za Svobodovými zády, převzal za ně od samého počátku plnou politickou zodpovědnost, včetně výzvy k aktivní kolaboraci. Nelze vyloučit, že v tak klíčové situaci, jejíž vývoj nebylo možné ani předvídat, ani předem usměrňovat, mohla mít tato výzva krvavé důsledky. Svoboda byl také jediným vedoucím politikem, kterého osobně již v noc intervence informoval L. Brežněv telefonicky o probíhajícím obsazování Československa. Z úst prezidenta republiky nepadlo veřejně nikdy ani jedno slovo protestu a odsouzení vojenské agrese. Jeho první veřejný projev neobsahuje ani slůvko protestu, druhý projev sice obsahuje obecně známou a v té době již nepopíratelnou zprávu o tom, že k intervenci došlo bez vědomí orgánů ČSSR a že on stojí za polednovým kursem, ale na rozdíl od stanoviska předsednictva strany, Národního shromáždění, vlády a jiných společenských organizací opět ani slovo odsouzení a kvalifikování celé akce jako aktu agrese.¹² Naopak ze stanoviska předsednictva NS z 22.8. se

¹¹ *Týdeník aktualit*, 1989, č. 49, s. 6.

¹² *Srov. Sedm pražských dnů*, s. 32 a n., 63 a n.

dozvíme, „že prezident republiky nedoporučuje poslat rezoluci OSN“.¹³

Také k prvním pokusům o konstituování kolaborační vlády, s nimiž ho 21.8. seznámili Kolder, Biřak a Lenárt, kteří na Hrad přijeli sovětským pancéřovým vozem, se Svoboda nestavěl rezolutně odmítavě. Diskutoval s nimi o možné sestavě nové vlády a vyjádřil se jen v tom smyslu, že by bylo dobré mít v ní Černíka a toho „sedláka“ Borůvku. Tento způsob argumentace by mohl svádět k domněnce, že třiasedmdesátiletý generál byl již senilní, a k srovnávání s konáním Hindenburga v r. 1933. Ale podle svědectví vedoucího prezidentské kanceláře Nováka zatajil Svoboda zbytku legální vlády, s níž se vzápětí po této schůzce sešel, že jednal o jiné vládě a sdělil jejím zástupcům (Kadlec, Rázl, Machačová-Dostálová aj.), že Černík chce rezignovat z funkce předsedy vlády. Ve zprávě o setkání zástupců vlády s prezidentem oslabil Svoboda formulace, které vyjadřovaly jeho výsostnou podporu legálně jmenované vládě. Svobodovo tvrzení o Černíkově úmyslu podat demisi bylo odmítnuto ministrem Kadlecem, který Svobodu vyzval, aby nejprve zjistil, zda zpráva o Černíkových záměrech odpovídá skutečnosti. Dále ho žádal, aby případnou demisi přijal až po osobním rozhovoru s Černíkem.¹⁴ Jen na přímý nátlak zbytku legální vlády Svoboda slíbil, že bez jejího vědomí nic zásadního nepodnikne.

Zde se ukazuje, že si generál Svoboda nejprve otevíral vrátka různými směry a naznačoval, že je principiálně ochoten spolupracovat s novým, značně změněným vedením komunistické strany a státu. To potvrdil i Z. Mlynář svým svědectvím o výroku generála Svobody před jeho odletem do Moskvy, že Dubček podá demisi a umožní tak odchod vojsk.¹⁵ Že byl generál Svoboda ochoten Dubčeka v zájmu vyřešení „tragického nedorozumění“ – jak od samého počátku okupace země sémanticky ulamoval hrot sovětské agrese –, nechat padnout, zakusil Dubček v Kremle. Když se při prvním setkání po zatčení a únosu do SSSR

---

13 *Tamtéž*, s. 126.

14 Srov. také Kadlec, V.: *Nekamenujte ekonomy*. Samizdat, s. 120.

15 Mlynář, Z.: *Mráz*, s. 276.

rozběhl, aby objal jím tak váženého prezidenta, reagoval Svoboda chladnou distancí, kterou Dubček podle vlastních slov tehdy nechápal.¹⁶

Faktem zůstává, že si Svoboda druhého dne okupace uvědomil, do jaké role ho sovětská režie chtěla dotlačit a odmítl uznat nerozhodnou a zastrašenou hrstku kolaborantů příšlých ze sovětského velvyslanectví jako novou legální vládu. Správně podotkl, že by ho v opačném případě musel národ vyhnat z Hradu jako psa.¹⁷ Svoboda prostě nechtěl hrát roli největší autority kolaborační vlády a hlavně pochopil, budiž mu to ke cti, že by takový krok mohl vést přesně k tomu, čeho se obával – ke krveprolití. Zajímavé však je, jak svůj postoj vůči sovětskému velvyslanci Červoněnkovi zdůvodnil. Podle svědectví L. Nováka řekl: „Lidé by nás poplivali a vás také jako spoluvinička.“ (sic!)¹⁸ Jeho zřejmá snaha o exkulpaci sovětské agrese do polohy „tragického nedorozumění“, jeho fantazie o květinách, jimiž českoslovenští občané budou zasypávat odcházející rudoarmějce – vize, kterou si i Brežněv jen „dost těžko“ uměl představit,¹⁹ nebo jeho domněnka, že soudruh Brežněv není správně o situaci u nás informován (sic!)²⁰ či tvrzení, že situace se vyřeší v zájmu obou stran atd., jsou nejen cennými doklady psychiky generála Svobody, ale i jasnými signály sovětskému vedení o jeho vůli ke kooperaci a dorozumění. V této situaci zvolil zdánlivě „nepolitický“, paternalistický postoj, který vzniklé problémy a dilematická rozhodnutí redukoval na zabránění krveprolití, propuštění zatčených politiků a bezpodmínečnou nutnost dohody s kremelským vedením. V situaci, v níž má jen jedna strana prst na spoušti, vede tato „nepolitická politika“ svou logikou bezpodmínečné nutnosti dohody s agresorem přímočaře k akceptování sovětských podmínek a k politické kapitulaci. Ponechme přitom stranou primitivnost politického uvažování, ztotožňující ve všech

16 *Občanský deník* 17.8.1990, s. 3.

17 Mlynář, Z.: *Mráz*, s. 252.

18 *Lidové noviny*, 21.3.1990, s. 8.

19 Viz cit. protokol schůzky z 24.–26.8.1968 v Moskvě. *Tamtéž*.

20 Novák, L.: *Rozhlas*, 1990, č. 14, s. 12.

prezidentových veřejných úvahách jakoukoliv možnost politického a civilního odboje proti vnější agresi – jehož možnosti v srpnu 1968 zdaleka nebyly vyčerpány – s „hazardérstvím“, vedoucím ke krveprolití.

Tento Svobodův nepolitický habitus, tj. jeho „schopnost stát nad věcmi, aniž by stál ve věci samotné“ (Hegel), byl počátkem mýtu osobní slávy prezidenta a jeho domnělého heroismu v srpnových dnech. Jeho iniciativa odletět do Moskvy, pohovořit se soudruhem Brežněvem a vrátit se téhož dne se zatčenými členy československého vedení, odpovídala tomuto paternalistickému duchu a vyjevila současně sebezpřecenění vlastních možností v celém konfliktu.

Souhlas Moskvy se Svobodovou návštěvou byl pochopitelný. Krach politické režie intervence a snah o její mezinárodní legitimitu i praktická neschopnost agresora v okupované zemi politicky jednat stavěly kremelské vůdce před alternativu buď dlouhotrvajícího přímého okupačního režimu bez jakékoliv legitimacy s implikacemi masových perzekucí, internačních táborů a silného civilního občanského odboje – alternativu, které se kremelské vedení politicky obávalo – nebo před alternativu politických ústupků a skutečných kompromisů. Čas každopádně nepracoval v těchto dnech pro Moskvu. Svobodova iniciativa sňala ze sovětského vedení tíhu politicky reagovat na selhání původní režie okupace a byrokratického puče v Československu. Nebylo náhodou, že kremelští vůdci opakovaně chválili Svobodovu cestu do Moskvy. Dokonce mu chtěli v říjnu 1968 za jeho loajální chování v průběhu intervence propůjčit titul maršála Sovětského svazu.²¹ Zatímco všechny legální orgány a organizace v ČSSR požadovaly okamžité propuštění unesených politiků a obracely se na mezinárodní veřejnost, organizace a vlády o podporu a internacionalizaci požadavku odchodu okupačních jednotek, odletěl prezident republiky bez jakéhokoliv konkrétního politického mandátu na cestu do Canossy s tvrzením, že jede vyzvednout své soudruhy. Před odletem ignoroval jak žádosti předsednictva ÚV KSČ, zvoleného na Vysočanském

---

21 Šimon, B.: *Tvorba*, 1990, č. 9, s. 13.

sjezdu a předsednictva Národního shromáždění o předchozí konfrontaci, tak varování některých poradců.²² Nejen již zmíněné Svobodovy náznaky před odletem o nutnosti budoucích politických změn, ale i skutečnost, že z vlastní vůle žádal kremelské vedení, aby jeho návštěva měla oficiální ráz, signalizovaly, že půjde při jednáních o víc než o rychlý návrat unesených politiků. Oficiální cesta hlavy státu okupované země do metropole okupační moci v době agrese nemohla nepřipomenout Háčovu cestu do Berlína v r. 1939. Sám generál Svoboda tuto mûru před odletem několikrát zaháněl; vzhledem k jeho robustnímu svědomí s úspěchem. *I tak drobný detail, že prezident okupovaného státu svolí k oficiální návštěvě, aniž by mohl odletět (a kdykoliv se vrátit?) vlastním letadlem a nebyl jen luxusněji než jeho zatčení druzi odtransportován, a skutečnost, že akceptoval ponižující maškarádu vzájemného objímání se na letišti a veřejného vystavování před očima Moskvanů a celé světové veřejnosti, dokumentovaly nejen pokleslost etikety vazalského komunistického režimu, ale obnažily dramatickým způsobem Svobodův ústavní a mezinárodně právní nihilismus. Ukázaly, jak vzdálený je tento druh paternalismu, legitimujícího se pochybným „mužným činem“ generála, od skutečného státnického uvažování, opírajícího se o ústavní patriotismus a demokratickou legitimitu politického mandátu.*

Gesto pokoření samo o sobě není odsouzeníhodné, pokud poslouží dobré věci. Tak se jevílo – alespoň navenek – v případě prezidenta Svobody. Očividné sebepokoření a neúspěch jeho deklarovaných snah o propuštění zajatých politiků bez předchozí politické kapitulace bylo přehlušeno neviditelným a dodnes neprokazatelným, leč o to hlasitějším gestem domnělé vzpoury generála v Kremlu. Pověst o údajné, možná i autentické hrozbě generála Svobody sebevraždou v Kremlu, nebudou-li propuštěni Dubček a jeho zatčení soudruzi, se stala v povědomí veřejnosti centrální estetickou informací jeho moskevské cesty. Představa, že starý prezident chtěl „položít život za svobodu národa“, okřídliila fantazii diváků, aktérů i samotného generála, který později

22 Novák, L.: *Tamtéž*; Pěchota: *Západ*, 1983, č. 4, s. 5.

sám kolportoval různé varianty svého srpnového „hrdinství“. Jak známo z empirických průzkumů, je prostá šed faktu proti síle estetické informace bezmocná. Přesto se vyplatí se u faktů pozastavit. Existuje několik vzájemně si odporujících verzí o Svobodově hrozbě, že se zastřelí. Chronologicky vzato první varianta traduje, že generál Svoboda hrozil sebevraždou jednomu sovětskému plukovníkovi, pokud ho nepřijme Brežněv k rozhovoru. Sám prý tuto verzi vykládal lékaři J. Smrčkovi, který ho v srpnu 1968 doprovázel do Moskvy.²³ Druhá varianta hovoří o tom, že Svoboda při svém odmítnutí kolaborační vlády Červoněnkovi mj. řekl, že by opačná politika vedla ke krveprolití, kterého už ve svém životě zažil dost, a že by si raději „vzal pistoli“.²⁴ Třetí verze této hrozby se měla odehrát v Kremle, krátce po polibcích na letišti, když prezident Svoboda požadoval propuštění zatčených politiků. Podle svědectví bývalého poradce prezidenta Svobody M. Parise podtrhl Svoboda svůj požadavek tím, že si položil pravici na náprsní kapsu a prohlásil, že se jinak zachová jako „čestný voják“.²⁵ Jak víme z několika osobních líčení, došlo na začátku návštěvy skutečně k určitému napětí poté, co Svoboda přednesl Brežněvovi pouze svůj úmysl dosáhnout propuštění zatčených. Muselo to Brežněva rozmrzet, neboť od Svobody očekával více. Přesto sotva najdeme stopy velkého dramatu. Čtvrtou verzi traduje Vasil Biřak. Byť jeho proslulá „láska k pravdě“ nutí k opatrnosti a skepsi, nelze zcela ignorovat ani jeho vzpomínku. Z ní vyplývá, že prezident Svoboda pohrozil kulkou všem paličatým a odmítavajícím členům skupiny politiků-zajatců v Kremle, kteří svou váhavostí podepsat moskevský protokol ohrožovali šanci dohody s Kremlem. Generál jim vyčetl hazard s osudem národa a vyzval je k ukončení neplodné debaty a k podpisu. V obecném smyslu opět pronesl slova o válce, krvi a o tom, že nemá strach o život a klidně si může vpálit „kulku do hlavy“.²⁶ A konečně poslední verzi ve

23 *Rozhlas*, 1990, č. 7, s. 12.

24 Klusáková, Z.: *Tamtéž*, s. 5; obdobně Novák, L.: *Tamtéž*.

25 *Fakta a úvahy*. Strojopis, s. 38.

26 Milníky. *Signál*, 16.–22.1.1990, s. 13.

věci heroické smrti rozprostřel generál Svoboda krátce po návratu z Moskvy na zasedání pléna ÚV KSČ 31. srpna 1968, kdy hovořil o jakémisi mysteriózním telefonátu neznámé ženy, která se mu svěřila s hysterickou touhou a pocitem, že by bylo krásné, kdyby v Moskvě zahynul. On jí poděkoval za její vysokou mravní sílu a zdůraznil, že přes všechny city musí nastoupit cestu rozum²⁷. Pro úplnost lze ještě dodat, že Brežněv, který některé politické představy generála Svobody po jeho příletu do Moskvy považoval za „naivní“, se ve své zprávě o dosavadním průběhu jednání z 24.8.1968²⁸ ani slůvkem nezmiňuje o nějakém dramatu či konfliktu se Svobodou v tomto směru.

Netřeba pochybovat o tom, že akt zastřelení se z důvodu záchrany vlastní – jakkoliv subjektivně definované – cti patřil do citového kosmu vojáka z povolání, vychovaného v duchu tradičních mužných ideálů. Jak ukázal osud V. Šalgoviče, je tato sekundární ctnost nezávislá na ctnostech skutečných. Je možné i pravděpodobné, že se generál Svoboda v průběhu dramatických událostí tímto afektem zabýval, že ho tato představa silně vzrušovala, aniž by sehrála nějakou konkrétní roli. Prekérní je na celé věci okolnost, že nepolitický habitus generála implikoval za daných okolností všechny uvedené varianty, včetně Biřakovy alternativy, a že v jádru nepolitické – ať již vybájené nebo reálné – Svobodovo gesto neúměrně zvýšilo jeho politickou autoritu.

Vraťme se k jednáním v Kremlu. Prezident Svoboda je uvedl do chodu a doma legitimoval jako jednání o propuštění zatčených politiků. Díky jeho aktivitě se z nich v Kremlu stala jednání o budoucím osudu země. Svou autoritou zaštitil nerovná jednání mezi zajatci, jejich žaláři a domácími kolaboranty bez jakéhokoliv politického mandátu, a tím i princip politického vydírání. Protokolární legalita jeho návštěvy a přítomnosti v Kremlu zamlžila před domácí i mezinárodní veřejností pseudopolitický statut zajatých politiků v Kremlu a možnost jejich opětné metamorfózy do stavu vězňů. Možnost denní komunikace s Československem využil prezident hlavně k tomu, aby

²⁷ *Protokol ÚV KSČ 31.8.1968*, opis, s. 68.

²⁸ *Tamtéž*.

uklidnil domácí veřejnost a zamezil pokračování československého protestu v Radě bezpečnosti. V této záležitosti jednal Svoboda pod tlakem sovětského vedení také na vlastní pěst. Snažil se telegraficky dostihnout J. Hájka s úmyslem zabránit jeho protestu. Vyšel tak sovětskému vedení vstříc ještě před vlastním jednáním a konečnou formou moskevského protokolu, který požadavek stažení čs. protestu v Radě bezpečnosti kodifikoval v bodě 11. Oproti rozšířenému názoru, že se stejně jednalo víceméně o symbolický akt, protože západní svět nebyl s to Československu pomoci, budíž připomenuto, že v případě Maďarska bylo uznání Kádárovy vlády v OSN počátkem 60. let podmíněno amnestií všech politických vězňů. Ačkoliv byl Svobodovi doručen dopis předsednictva Národního shromáždění, vysočanského PÚV KSČ a zástupců vlády, v němž ho vyzývají k přerušení jednání a k návratu do Československa, kde se mohl opřít o jednoznačný legitimní politický mandát, prezident tuto výzvu ignoroval. Dokonce i sovětská strana byla ochotna v zájmu uklidnění obyvatelstva v Československu umožnit Svobodovi odlet do Prahy. Navrhli mu, aby se vrátil k závěrečnému aktu jednání a k podpisu společného dokumentu. Svoboda odmítl odlet z obavy o osud Dubčeka a ostatních zatčených reformních politiků.

Z řady svědectví o jednáních v Moskvě vyplývá, že prezident se jich přímo neúčastnil, a pokud tak učinil, tak vždy ve smyslu sovětských politických intencí. Ponechme stranou Biřakovo tvrzení o Svobodově paralelním jednání s Podgorným o novém vedení bez Dubčeka.²⁹ Faktem je, že Svoboda unesené členy vedení KSČ zcela nedostatečně informoval o tom, že se v Praze po jejich zatčení vedla jednání o sestavení dělnicko-rolnické vlády. Také o celonárodním odboji a Vysočanském sjezdu se uloupení reformisté dozvěděli až z úst Z. Mlynáře. Ze svědectví věrohodných svědků víme, že se Svoboda rozkřičel na F. Kriegla poté, kdy jako jediný odmítl v Kremlu převzít v postavení rukojmího odpovědnost za situaci, v níž mu byla odepřena možnost skutečné politické zodpovědnosti. Stejným způsobem tlačil celé dubčekovské vedení ke spěchu a k podpisu politického diktátu.³⁰ Dále

29 Milníky. *Tamtéž*, s. 13.

víme, že v jednom klíčovém okamžiku, když se Dubček před plánovaným podpisem politického diktátu vzepjal k politickému odporu, Svoboda zabránil svými zprostředkovatelskými snahami dalšímu kolu politického sporu. Přispěl tak značným dílem k podpisu „moskevského protokolu“.³¹ Jeho podíl na propuštění F. Kriegla se většinou také přeceňuje. Ve skupině československých politiků shromážděných v Kremlu nebyl nikdo – včetně kolaborantů – kdo by si přál, byť z různých důvodů, aby F. Kriegel zůstal jako jediný zajatec v Moskvě.

Prezidentova politická vystoupení po návratu z Moskvy jsou velice příznačná. Jeho s napětím očekávaný rozhlasový projev po návratu byl i přes znatelný patos prezidenta natolik bezobsažný a neadekvátní skutečnému politickému dosahu moskevského protokolu, že vyvolal vlnu nedůvěry a vedl i ke spontánním protestním demonstracím. Teprve projevy psychicky zdeptaného Dubčeka a sebezpytujícího Smrkovského utišily bouřící se emoce.

Na zasedání ÚV KSČ 31. srpna, které přijalo moskevský protokol, věnoval generál Svoboda hodnou část dvou svých vystoupení apologii svého politického jednání po okupaci země. Na nesmělé pokusy o obhajobu XIV. sjezdu Svoboda odvětil:

„Já vás všechny lituji, vás mladé lidi. Já jsem děda, a když byla nejhorší situace, tak mně to myslelo. (Potlesk.) A jestliže myslíte, že je důležité mluvit o tom, kdy bude XIV. sjezd, a hodinu, anebo nevím jak dlouho, o tom hovořit a dělat rozbory, tak jste na velikém omylu. Tady máme jinou, těžkou situaci, k té máte hovořit. A proto jste se dneska sešli, abyste se sjednotili a mohli nastoupit práci.“³²

V jeho projevu čteme i následující věty o moskevských jednáních:

„Nastoupili jsme smírnou cestu. Všechny otázky vyřešit smírnou cestou, přátelsky. A to byla jediná možná cesta za dnešní

30 Mlynář, Z.: *Mráz*, s. 276.

31 Mlynář, Z.: *Mráz*, s. 307 a n.; Smrkovský, J.: *Významné svědectví. Listy*, 1975, č. 2, s. 21.

32 *Protokol ÚV KSČ 31.8.1968*, opis, s. 67.

situace, které jsme, díky všem sovětským soudruhům, dosáhli. A nepovažujeme to za žádnou kolaboraci, ne, ale za přátelský dohovor k vyřešení této těžké a zlé situace. My všichni, kdo jsme tam byli a toto jsme dojednali, můžeme se klidně podívat do tváře našeho lidu...

Opakuji ještě jednou – do Moskvy nás nikdo nevolal, to jsme žádali my a žádali jsme jít touto cestou. A když jsme jednání dokončili, protokol podepsali, soudruh Brežněv se velmi krásně vyslovil o této dohodě a říkal – vidíme a jsme si vědomi toho, že je to jediná správná cesta, po které společně půjdeme... Nic jiného jsem mu nemohl odpovědět, že čím dříve budou odcházet Sovětská armáda a sovětské divize a armády od nás, tím více budou zaházeny květinami našeho lidu.³³

„Jazyk,“ napsal ve své esejí Naše nynější krize filozof Karel Kosík,³⁴ „říká vždy více, než říkají ti, kdo používají slov; ve slovech lidí je vyjádřeno nejen co vědí (a říkají), ale také co jsou...“

Přesto sklízel generál Svoboda na tomto zasedání ÚV KSČ politické ovace. Zástupci všech politických frakcí mu blahořečili. Kolaboranti za to, že je zachránil od převzetí přímé osobní politické zodpovědnosti za okupaci země, novotnovci, staro- i neostalinisté ho vítali jako chlebodárece, protože jim prodloužil pohodlnou obživu v měkkých křeslech ústředního výboru, a dubčekovci mu děkovali za záchranu života, politických funkcí a za domnělé zabránění „krveprolití“. Na tomto vskutku historicky významném plénu ÚV KSČ nezaznělo ani slůvko kritiky či pochyb o Svobodových politických aktivitách. Naopak, byl zvolen čestným členem předsednictva ÚV KSČ. O nezadržitelný vzestup prezidenta na politické nebe se zasloužil sám Dubček, když se Svobodovi na zasedání ÚV KSČ poklonil:

„Dovolte, abych zde před vámi, a tím i před celou komunistickou stranou, před československým lidem vzdal hold prezidentu Československé socialistické republiky soudruhu Svobodovi. (Potlesk.) ... všichni jsme si vědomi, soudruhu prezidente, že

---

33 *Tamtéž*, s. 68 a n.

34 *Literární listy*, 18.4.1968, s. 3.

nebýt tebe, tvého čestného a zásadního postupu v rozhodujících chvílích, mohly se věci vyvíjet ještě tragičtěji. Proto se i já ... osobně skláním před tvým postupem a z celého srdce ti za sebe i za ostatní soudruhy děkuji. Náš lid i naše strana oceňuje tvoji statečnost a bude ti za tvůj postup v těchto chvílích vděčna.“³⁵

Prezidentský kult a mýtus Svobodova hrdinství byl celebrován na všech společenských úrovních a kultivován tiskem. Novinář J. Ruml popisuje ve svých vzpomínkách první tiskovou konferenci na Hradě po návratu z Moskvy dne 28. 8. 1968. Krátce po vstupu do sálu pokáral generál Svoboda shromážděné novináře, rázně odmítl nařčení z kapitulantství a poukázal na normativní sílu přítomných vojsk. Ruml píše:

„Pustil se do nás jak přísný zupák, který plísnil nováčky... Slyšel rozhlasové vysílání a četl nelegální noviny. Úplně se zhrzil, co si dovoluujeme. – Tahle nekázeň musí přestat! Okamžitě!! A vy jste za to zodpovědní.“

Sedíme strnule a skoro nedýcháme, jak nás tón jeho řeči zprávil. Takové poděkování jsme nečekali... Je ironií, že jeho jméno se stalo synonymem našeho úsilí...“³⁶

Škoda, že se veřejnost o tomto výstupu nedozvěděla ani slovo. V tomto ohledu posrpnový tisk, stále ještě velkou měrou nezávislý, naprosto selhal. Holdoval primitivnímu prezidentskému kultu, v Čechách tak rozšířenému, a zamlčoval jeho skutečné, veřejně vyslovované názory. Ty byly v autentické formě rozšiřovány jen pomocí stalinistických samizdatů jodasovců a jiných „zdravých sil“ KSČ. V jednom z nich se dozvíme, na rozdíl od svobodného tisku oficiálního, který píše jen o „milovaném prezidentu“,³⁷ co si prezident Svoboda skutečně myslel. V polovině září (11. 9. 1968) během své návštěvy v Plzni prohlásil na aktivu funkcionářů KSČ oborového podniku Škoda:

„Nechtěl jsem o tom mluvit, ale když jste si o to řekli, tak vám to povím. To, že jsou vojska Varšavské smlouvy zde, není příjemné ani pro ně, ani pro nás. Ale oni nás nepřišli okupovat

35 *Protokol ÚV KSČ* 31.8.1968, opis, s. 95.

36 *Díra v hlavě*. Samizdat, Skřidla 1983 – Praha 1984, s. 96.

37 *Lidová demokracie*, 12.9.1968, s. 1.

a omezovat, ale přišli proto, aby to u nás nedopadlo jako v r. 56 v Maďarsku... A že nám spojenci nedůvěřovali, to se nemůžeme divit. Oni měli důvod. Kdo chtěl nadávat na stranu, naše spojence, hlavně na SSSR, mohl jít do rozhlasu, televize, do kterékoliv redakce a mohl nadávat a špinit vše, co chtěl a jak chtěl. Různé skupiny, jako KAN, K-231 a další, měly přístup do televize, rozhlasu a zde špinit měly volno všude. Proto také spojenci, tj. naše bratrské strany a státy nám pořád říkali, co se to u nás děje, zda je ještě KSČ schopna řídit stát. Naše odpovědi stále zněly, že věc sledujeme, že děláme opatření, ale stále žádná opatření se nedělala. Ba spíše naopak. Naši přátelé sledovali události u nás s nedůvěrou... Také jsme vinni i my na této celé situaci... Nejdříve se na nás hledělo, že nejsme schopni udělat u nás pořádek a potom všem se nám přestalo věřit. Soudruzi z Varšavské smlouvy rozhodli zajistit bezpečnost socialistického tábora vojenským zákrokem. Co bylo dál, každý víte. Byli jsme v Sovětském svazu, a to na moji žádost, kde jsme podepsali smlouvu, která nám plně zaručuje naši suverenitu. (sic!) Já věřím, že vše dobře dopadne..." Poté se obrátil na přítomné žurnalisty a řekl: „A vy už dejte pokoj, mějte rozum, když dostane člověk do rukou noviny, tak tomu nechce věřit, že si normální člověk může něco takového vymyslet.“³⁸

V dobovém nezávislém tisku se nic podobného nedočteme. Zato množství zpráv o oslavování prezidenta po celé republice. Nelze neocitovat alespoň jeden příklad dobového zbožňování prezidenta Svobody z téže doby, jako právě citovaný projev v Plzni:

„Zdi Pražského hradu, které už toho přece jen hodně viděly a slyšely, zažily v posledních třech dnech něco dosud nevidaného, fantastického, historicky nezapomenutelného. Po čtvrtěční návštěvě čs. olympioniků přijal včera... prezident republiky LUDVÍK SVOBODA... delegaci československých zpěváků a herců...“

Za všechny umělce promluvil Darek Vostřel, který panu prezidentovi poděkoval za přijetí. Řekl: „Jsem rád, že mohu vést

---

³⁸ *Opis magnetofonové pásky. Samizdat, 2 s.*

delegaci mladých umělců, protože to, aby hlava státu přijala lehčí múzu, nemá obdoby... Pane prezidente, máte krásné jméno. A také vy jste nám přinesl svobodu v roce 1945 na bajonetech svých vojáků. My všichni vám chceme odpovědně pomáhat, abyste nám ji uchránil.'

Pak se ujal slova prezident L. Svoboda: 'Těší mě, že vás všechny mohu poznat osobně a pohovořit si s vámi.' V dalších slovech hovořil pan prezident o vlivu našich umělců na mládež... Na závěr vyslovil přesvědčení, že všichni naši umělci budou vždy a všude vystupovat jako občané naší socialistické země...

Zpěvačka Marta Kubišová a Helena Vondráčková předaly L. Svobodovi kytice rudých růží... Naprosto nenucená zábava se potom rozproudila mezi všemi účastníky. Největší hlouček obklopoval pana prezidenta, který mluvil o tom, jak důležitá je hudba pro život. Prostými slovy vyprávěl, jak vojáci pochodovali za války za zvuků harmonik. 'Hráli do kroku tak, aby všichni došli tam, kde byl jejich cíl.' ... Iva Janžurová se zeptala pana prezidenta, kterou písničku má nejraději. L. Svoboda: 'Víte, že žádnou?' M. Galuška: 'V našem národě je, pane prezidente, velice oceňována vaše spontánní účast na všech kulturních akcích. Ještě bychom vás rádi viděli na kopané.' L. Svoboda: 'Ale víte, že nefandím nikomu?'... Zábava v hloučku pokračovala...

Redaktorka R. Machová se účastníků zeptala, jaký mají pocit z přijetí prezidentem. Naďa Urbánková: 'V životě jsem nic podobného nezažila. Kdybych teď měla něco zazpívat... tak bych ze sebe nevydala ani hlásek...' Pavlína Filipovská: 'Do slabosti se mísí tréma a slzy. V životě jsem také neviděla živého prezidenta, ještě ke všemu takhle zblízka.' Darek Vostřel: 'Před tím projevem jsem měl trému. Jak ji v životě nemám...' Waldemar Matuška: '... Jak řekl pan prezident, že on trému nemá nikdy, tak ani já ji nemám. Je to jediný člověk, kterému opravdu fandím a držím všechny palce.' Eva Pilarová: 'Poprvé mám možnost vidět hlavu státu zblízka. Trému mám a slzy na krajíčku.' Iva Janžurová: 'Mám velice příjemný pocit a sympatický ostych. Na slzy také dojde...'

V jedenáct hodin se prezident republiky Ludvík Svoboda s umělci rozloučil, poděkoval jim za milé setkání a přál jim

hodně zdraví. Zároveň jim uložil, aby své umění rozdávali celému národu, který je má rád.³⁹

Hitparáda populární hudby se zasnoubila s hitparádou popularity politiků a zplodila estetický kýč pseudopolitiky. Nanebevstoupení generála Svobody bylo nezadržitelné. Stál v zenitu životní slávy a v žebříčku popularity se vyšplhal na první místo.⁴⁰

Někdy koncem 70. let se ocitla v západním tisku malá zprávička o tom, že ztroskotala sovětská loď *Ludvík Svoboda*; uvízla v písčném pobřeží u Dánska. Symbolika služby pod sovětskou vlajkou a jejího konce je ve vztahu k životnímu osudu generála Svobody vskutku pronikavá. V srpnu 1968 vyšel prezident Svoboda Kremlu vstříc a zastavil se až tam, kde ho sovětské vedení chtělo mít už 21. srpna. Trvalo mu to déle, ale politické aspirace Kremlu vcelku splnil. Nejprve nechal padnout Smrkovského, potom Dubčeka a nakonec zaštilil zbytky své autority čistky, represí, lež, kulturní, hospodářský a politický úpadek v důsledku neostaliniistické restaurace 70. let. Zahájil neostalinský XIV. sjezd v květnu 1971, poděkoval za intervenci a opakoval na závěr svého projevu heslo všech československých stalinistů a své vlastní politické životní krédo: „Se Sovětským svazem na věčné časy.“⁴¹ Po vykonané mouřenínské službě ho vládnoucí mafie poslala do penze. V jistém smyslu se opakoval jeho osud po r. 1948. Někdejší antifašista a dukelský hrdina skončil jako kolaborant okupační moci a zařadil se do galerie oněch „zkažených starců“, jak německý básník W. Biermann nazval dlouhou řadu východoevropských komunistických politiků, kteří po desetiletí, někdy až za biologickou hranici svých tělesných možností, ovládali osudy těchto zemí.

Pamětníci popisují, že Svoboda chodil vždy vzpřímeně. Ale vzpřímená chůze generála ověšeného řády měla málo společného se vzpřímenou chůzí demokratického politika.

---

39 *Lidová demokracie*, 22.9.1968.

40 Viz příloha č. 2.

41 *XIV. sjezd Komunistické strany Československa. Praha 25. května–29. května 1971*, s. 11 a n.

II. DOKUMENTY

ODBORY A HESLO GENERÁLNÍ STÁVKY V REZOLUCÍCH Z PŘELOMU LET 1968/1969

Jedním z nejvýznamnějších rysů Pražského jara byla nepochybně občanská aktivita. Rezonovala se stanovisky kulturní obce a do srpna 1968 i s reformním proudem KSČ. S určitým zpožděním vstoupilo na politické kolbiště Revoluční odborové hnutí. Po srpnu však jeho role vzrůstala úměrně tomu, jak vedení KSČ, svazované podpisem moskevského protokolu, ustupovalo z dosažených pozic. Občanská společnost si nadále uchovávala chápaný vztah a sympatie k představitelům leda¹, ale postupně se zbavovala iluzí o možnostech KSČ udržet v zemi demokratický kurs.

Na přelomu let 1968–1969 bylo Revoluční odborové hnutí vlastně jedinou z velkých společenských organizací, která spočívala na demokratických základech. Její funkcionáři nebyli jmenováni ani kooptováni, ale řádně zvoleni v tajném hlasování. Právě proto mohly odbory vystupovat jako legitimní mluvčí pracujících a v jistém smyslu i celé demokraticky orientované veřejnosti. Nebylo také náhodou, že heslo generální stávky vzešlo v kritické situaci – v souvislosti s kampaní kolem kandidatury Josefa Smrkovského na funkci předsedy Federálního shromáždění – z jednání odborových svazů.

1 Podle výzkumu veřejného mínění z 28.8.1968 byla stupnice důvěry Pražanů k těmto politikům následující: 1. Alexandr Dubček (90 %), 2. Ludvík Svoboda (81 %), 3. Oldřich Černík (41 %), 4. Josef Smrkovský (33 %), 5. Čestmír Císař (22 %), 6. Ota Šik (10 %). Přitom na otázku, zda souhlasí s projevem Alexandra Dubčeka po návratu z Moskvy, odpověděli dotazovaní Pražané takto: 1. Rozhodně ano: 24 %. 2. Za současných podmínek ano: 71 %. 3. Ne: 5 %. Časová podmínčnost souhlasu naznačuje už první ústup z předchozí bezvýhradnosti. – Výsledky mimořádného výzkumu „Veřejné mínění Pražanů“, provedeného dne 28.8.1968. *Ústav pro výzkum veřejného mínění, Praha 1968, (rozmnženo), s. 2.*

Prameny, z nichž lze celkem spolehlivě rekonstruovat průběh celého sporu, tvoří především rezoluce, osobní dopisy a denní tisk. Z hlediska dobové frekvence a věcné vypovídací hodnoty mají nepochybně klíčové postavení *rezoluce*. Neznamenají pro tuto dobu diplomatické novum (pojem rezoluce označoval už různá panovnická rozhodnutí a sněmovní usnesení), ale nová je šíře jejich uplatnění. Závažnost rezolucí jako historických a sociologických pramenů spočívá v tom, že shrnují zásadní usnesení, rozhodnutí, požadavky a podněty vzešlé z jednání, schůzí a shromáždění větších skupin lidí.

V roce 1968 prošly tyto písemnosti několika obsahovými změnami.² V prvních osmi měsících se vyjadřovaly zejména k bezpráví minulosti, nápravě křivd, k ekonomické reformě, přípravě voleb, federativního uspořádání a nejpočetněji k srpnové okupaci. V posrpnovém období se pak jejich tematické spektrum poněkud zužuje. V podstatě lze říci, že až do poloviny prosince mají rezoluce jeden společný znak: staví se za všechny čtyři představitele Pražského jara.³ Akcent na osobu Josefa Smrkovského je pro toto období ještě statisticky nevýznamný. Více se objevuje v osobních dopisech, reagujících na výpady okupantské stanice Vltava a na některé jiné pokusy o jeho skandalizaci.

Zřetelný významový posun zaznamenaly tyto písemnosti po vystoupení Gustáva Husáka na aktivu Lidových milicí 13. listopadu 1968. V zemi, kde bylo celá desetiletí zvykem „číst mezi řádky“ a hledat skrytý smysl každého vybočení z etikety vládnoucích elit, neušlo pozornosti, že slovenský politik tu jmenovitě uvedl jen tři ústavní činitele, bez Josefa Smrkovského. To byl první signál, který vyvolal obavy o jednotu vedoucí „čtyřky“. Tyto obavy se ještě prohloubily neúčastí Josefa Smrkovského na jednání v Kyjevě 7.–8. prosince 1968. Zbystřená pozornost veřejnosti zaregistrovala i další symptomy: sovětská představi-

2 Srov. *Archiv FS ČSFR*, R 111–185, k 7 a R 186–225, k 8. Pokud neuvádím jinak, oprám se i dále o tento archivní materiál a nezištná sdělení dr. F. Cigánka.

3 V některých se objevovala i další jména, jako Č. Císař, B. Šimon, V. Kadlec, M. Galuška.

telé zaslali do Prahy pozdravné telegramy k 25. výročí československo-sovětské smlouvy, ale mezi adresáty chyběl předseda Národního shromáždění. Také sovětský velvyslanec ho „opomněl“ přivítat na oslavě k tomuto výročí. Řada rezolucí na to okamžitě reagovala. Poprvé se také v těchto písemnostech objevila i tendence k radikálnímu způsobu obrany.⁴

Dne 11. prosince zasedal na Pražském hradě výkonný výbor KSČ. Alexander Dubček tu hovořil o naléhavosti řešení kádrových otázek budoucího Federálního shromáždění, ale výkonný výbor nedospěl k žádnému závěru. Usnesl se přenést tuto otázku na pořad plenárního zasedání ústředního výboru a své jednání prohlásil za přísně důvěrné. Avšak ani plénum ÚV KSČ, které se sešlo 12.–13. prosince, tuto otázku neřešilo. Nelze s naprostou jistotou říci, do jaké míry souvisely tyto odklady s taktickým postupem celého vedení, ale jisto je, že se jimi hladina politického napětí nečekaně zvýšila.⁵

Zatímco zasedal ústřední orgán KSČ, docházely redakcím odborového tisku rezoluce ze závodů, které vyjadřovaly rozhodnutí „všemožně“ hájit představitele polednové politiky.⁶ 13. prosince se v Praze sešel ÚV Svazu protifašistických bojovníků, který se hned v úvodu zasedání usnesl vyslat na ÚV KSČ delegaci s požadavkem, aby byl do čela Federálního shromáždění postaven Josef Smrkovský. Ten také před novináři prohlásil: „Nepomýšlím na odchod z funkce ze zdravotních nebo jiných důvodů. Myslím si, že nemám právo opustit frontu, kterou jsem pomáhal formovat na začátku letošního roku. Naše doba, to je boj, do kterého se zařadily milióny lidí, a já bych je měl zradit?“⁷

O pět dní později zazněla na I. sjezdu Českého odborového svazu pracovníků kovoprůmyslu výzva delegátů Královopol-

4 První zmínka o generální stávce se v této souvislosti objevila v dopise odborářů z pražského závodu Náhradí. – Vančura, J.: *Naděje a zklamání. Pražské jaro 1968*. Praha 1990, s. 122.

5 Srov. článek Spory o „federála“ objasněné. *Pravda*, 10.1.1969.

6 *Práce*, 13.12.1968, s. 5.

7 *Večerní Praha*, 13.12.1968. Jedná se vlastně o prohlášení z 10. prosince. Srov. *Práce*, 11.12.1968, s. 1; Vančura, J.: *c.d.*, s. 122.

ských strojírů k neústupnosti od zásad demokratického vývoje a na obranu Josefa Smrkovského.⁸ Od tohoto data přicházely ústředním orgánům rezoluce téměř výhradně k jeho kandidatuře na předsedu FS. V průběhu následujícího týdne došlo Národnímu shromáždění na 250 takových podání. Po 20. prosinci, kdy odborový svaz kováků přijal na svém sjezdu usnesení o generální stávce na podporu tohoto požadavku, připojily se k tomuto stanovisku i rezoluce jiných odborových svazů a organizací.⁹

Do tohoto napětí zasáhl 22. prosince Gustáv Husák vystoupením na plénu ÚV KSS, tři dny nato projevem v Československé televizi a 29. prosince v SNR. Stal se tak hlavním nástrojem sovětského tlaku a zároveň vnesl do celé kampaně nacionální prvek. Tak to také kvalifikovala celá řada českých i slovenských rezolucí. Jen mezi vánočními svátky jich Národní shromáždění přijalo více než 100. Lidé vycítili, že tu zdaleka nejde jen o osobu či národní zájem, ale že se tu hraje o celou příští tvářnost československé politiky. Nejpočetnější odborové svazy vyhlásily stávkovou pohotovost. 27. prosince se mimořádně sešel ústřední výbor odborového svazu kováků, aby zhodnotil vzniklou situaci a prohlásil, že v případě nezbytnosti nebude váhat s vyhlášením stávky.¹⁰ Téhož dne přijeli narychlo do Prahy tajemník ÚV KSSS K. F. Katušev a náměstek ministra zahraničních věcí SSSR V. V. Kuzněcov. Příznak generální stávky ohrožoval zájmy Moskvy i vedení KSČ. Byla to první akce směřující vlastně proti němu. Hned po Novém roce se obrátil představitel kováků otevřeným dopisem na Gustáva Husáka a ještě 4. ledna docházely Národnímu shromáždění rezoluce s ujištěním, že dělnictvo je připraveno dostat svému slovu. Předsednictvo ÚV KSČ se ocitlo v izolaci. Svědčí o tom i jeho nevýrazné prohlášení z 3. ledna. Volání po důvěře a klidu už na stále uklidňovanou veřejnost nepůsobilo. Musel přijít silnější argument, a ten obstaral nakonec sám Josef Smrkovský. 5. ledna 1969 vystoupil v rozhlase

8 *Práce*, 19.12.1968, s. 1, 3.

9 *Práce*, 21.12.1968, s. 1.

10 *Práce*, 27.12.1968, s. 1, 3. Viz dok. č. 8.

a televizi a požádal o stažení hesla generální stávky na jeho podporu.¹¹

Přibyla tak další peripetie do dějin odborového hnutí. Prostor pro otevřené vystoupení se zúžil natolik, že se k podobné akci už nevzchopilo. Také Josef Smrkovský si uvědomoval tíhu nastalé situace.¹² Ústupky a kompromisy zachraňoval hodnoty, s nimiž spojoval celý svůj život: socialismus a „historické“ postavení komunistické strany. Byla to pro něho jediná alternativa. Stín, který nemohl překročit. Nepřekročilo jej ani Revoluční odborové hnutí. Pokusilo se ještě na VII. všeodborovém sjezdu a i v některých dílčích iniciativách později o legální opozici,¹³ ale i tyto kroky nakonec selhaly. Měly však význam pro uchování kontinuity a vědomí hodnot probuzených Pražským jarem.

Tyto dramatické události ve zkratce zachycuje výběr následujících dokumentů. Jsou přetištěny podle vžitých edičních pravidel a zásahy do textu se týkají pouze zřejmých písařských chyb, interpunkce a správného psaní velkých písmen. Formální náležitosti, které mají význam pro vnější a vnitřní kritiku, jsou zhruba následující:

Rezoluce větších odborových organizací jsou zpravidla psány na papíru s předtištěnou hlavičkou a ověřeny razítky jedné či více dílenských organizací, závodního výboru KSČ a vedení podniku. Všechny rezoluce dochované v archivu FS ČSFR jsou psány strojem na typizovaném formátu A4. U některých je připojena poznámka, že kopie byla postoupena i jiným ústředním orgánům nebo sdělovacím prostředkům. Zdá se však, že tento postup byl praktikován i v případech, kdy poznámka o tom chybi.¹⁴

Vnitřní skladba rezolucí má v podstatě tři části. Zpravidla začíná úvodní formulí: „My, pracující..., shromáždění dne ...“

11 *Práce*, 6.1.1969, s. 1, 3. Viz dok. č. 17.

12 Svědčí o tom mimo jiné i to, jakou péči věnoval přípravě projevu, kterým se pokusil zhodnotit celou kampaň. Viz dok. č. 17, pozn. 5.

13 Podrobněji o tom viz Tesař, J.: Otseč „privodnyje remni“. *Kontinent. Literaturnyj, obščestvenno-političeskij i religioznyj žurnal*, 1990, č. 62, s. 195-10.

14 Až na některé výjimky však odborový tisk došlé rezoluce jen souhrnně komentoval nebo otiskoval v kráceném znění. Viz dok. č. 1.

Někdy tato formule chybí a text začíná přímo: „Velice nás zne-
pokojuje... Pracující... rozhořčeně odmítají...“ apod. Obsah vlast-
ního sdělení tvoří požadavky větší informovanosti, garancí proti
návratu kabinetní politiky, nesouhlas s Gustávem Husákem,
případně s názory Vasila Biľaka. Následují závěrečné formula-
ce typu: „Stojíme plně za... Nesmíme dopustit... Připojujeme se
ke stanovisku kováků“ apod. Hlavní požadavek – kandidatura
Josefa Smrkovského – bývá sankcionován stávkou.¹⁵ Závěr je
pak obyčejně stručný, nezřídka vyjádřen heslem: Jsme s vámi,
buďte s námi. Jen ojediněle, jako např. v rezoluci ZV ROH Jisk-
ra Tábor, je mezi vlastní požadavky a závěrečné heslo vsunuta
ještě zdůvodňující formulace: „Protože nemáme možnost působit
na politický vývoj normálními občanskými prostředky, přede-
vším volbami do všech státních orgánů, musíme se uchýlit k za-
slání této rezoluce.“¹⁶

V merituu věci se rezoluce shodují i s dopisy a telegramy adre-
sovanými přímo Josefu Smrkovskému. Jejich rozlišení spočívá
jen ve formálních znacích běžné korespondence. V obou přípa-
dech jsou však důležité rukopisné zásahy, které vznikly u pří-
jemce. V pravém horním rohu bývá připsáno číslo původního
chronologického řazení (archivní zpracování je abecední podle
okresů), u některých požadavků jsou na okraji číselné symboly,
zřejmě odkazy na jiné rezoluce podobného obsahu. Příjemce
však později (patrně pro velký příliv písemností) od tohoto způ-
sobu registrace upustil. Důsledněji se objevuje podtrhávání ba-
revným fixem nebo propisovací tužkou. Svědčí o obsahové orien-
taci příjemce a také o tom, že se tato podání pečlivě zkoumala,
tj. že mohla skutečně působit na politická rozhodnutí.

Význam těchto pramenů spočívá ovšem i v jejich početnosti
a stavu dochování. Z dokumentace Archivu FS ČSFR vyplývá,
že v průběhu celé kampaně až do 13. ledna 1969 došlo Národní-
mu shromáždění 950 rezolucí a přes 400 osobních dopisů k obsa-

¹⁵ *Archiv FS ČSFR*, R 154, 171-73, 176, k. 7; R 197 a 213, k. 8. Srov. také *Práce*,
19., 21., 27., 28. a 30.12.1968. Poslední rezoluci, v níž se horníci solidarizují se
stanoviskem kováků, připomněla *Práce* ještě 4.1.1969.

¹⁶ *Archiv FS ČSFR*, R 213, k. 8. Viz dok. č. 10.

zení funkce předsedy FS. Ze Slovenska přišlo před prosincovým vystoupením Gustáva Husáka 15, po jeho vánočním projevu 25 rezolucí a na 200 osobních dopisů s výslovnou podporou Josefa Smrkovského. Z celkového počtu došlých rezolucí byla jen jedna (ONV Znojmo) negativní. Z územního hlediska je v této dokumentaci zastoupeno 73 ze 108 okresů (67,5%) z obou republik. Nejvíce rezolucí pochází z Prahy, Žďáru nad Sázavou, Bratislavy, Žiliny, Olomouce, Liberce a Plzně.

Tato čísla mají sama o sobě vypovídací hodnotu a v kontextu s uváděnými dokumenty pomáhají odkrýt přístupy k úplnější interpretaci faktů o kolektivním vědomí na přelomu let 1968–1969.

Jindřich Pecka

1

1968, 12. prosince, Praha – Rezoluce, kterou ZVROH ČKD Tatra Smíchov reagoval na neoficiální zprávy o chystaném odvolání Josefa Smrkovského z funkce předsedy NS a na projevy kabinetní politiky.

[...] ^a

Jsme nespokojeni s pronikáním nežádoucí kabinetní politiky, jejímž posledním příkladem jsou informace o výsledcích jednání našich vládních a stranických představitelů v SSSR¹, neboť zpráva, že jejich jednání „probíhalo v přátelském ovzduší“, nám nic neříká. Protestujeme proti všem činnostem ohrožujícím další osud polednového vývoje naší politiky a sdělujeme, že jsme připraveni tento kurs i jeho představitele všemožně hájit...^b Očekáváme proto jasnou a jednoznačnou odpověď k uvedeným zneklidňujícím zprávám.

[...] ^c

Práce, 13.12.1968, s. 5

^a Úvodní komentář redakce o docházejících rezolucích vyjadřujících obavy o osud polednové politiky, zejména Josefa Smrkovského. O rezoluci odborové organizace závodu Tatra Smíchov se tu doslova píše: „Závodní výbor ROH závodu Tatra Smíchov tlumočil ÚV KSČ pobouření zaměstnanců nad

zprávami, které vyvolaly neklid a politickou nejistotu. Podle neoficiálních zpráv se týkají údajně připravovaného odstoupení soudruha Josefa Smrkovského z funkce předsedy Národního shromáždění.“

- 1 Týká se to schůzky vedoucích představitelů KSČ a KSSS v Kyjevě ve dnech 7.–8.12.1968. Československou delegaci tvořili: L. Svoboda, A. Dubček, O. Černík, G. Husák a L. Štrougal. Chyběl J. Smrkovský. Tlak Moskvy na jeho odstranění byl víc než zřejmý (srov. Mlynář, Z.: *Mráz přichází z Kremle*. Praha 1990, s. 271; *Osem mesiacov Pražskej jari*. Bratislava 1990, s. 215 a n.) a čs. veřejnost to pochopila. Zpráva o „srdečném ovzduší“ kyjevského jednání se stala terčem lidového vtipu a posměchu, ale podnítila i další rezoluce ze závodů. – (*Archiv FS ČSFR*, R 173, 176 k 7 aj.) Dne 10.12. veřejně vystoupil J. Smrkovský, aby uvedl na pravou míru zvěsti kolující o jeho zdravotním stavu po srpnové internaci a ujistil novináře, že neodchází z politického života (*Práce*, 11.12.1968; *Večerní Praha*, 13.12.1968).
- b Krácení vyznačené redakcí.
- c Podpis: ZV ROH ČKD oborový podnik, závod Tatra Smíchov.

2

1968, 18. prosince, Praha. – Stanovisko k situaci kolem kandidatury Josefa Smrkovského na funkci předsedy FS, které předložila sjezdu Čs. odborového svazu pracovníků kovoprůmyslu delegace Královopolských strojřen v Brně.

Obracíme se znepokojení na vedoucí představitele strany, vlády a poslance NS s výzvou, aby nedopustili další oklešťování svobod a práv, které byly po Lednu přislíbeny a které vyjadřují přání pracujících. Zvláště poslední informace o možném odvolání soudruha Smrkovského z funkce předsedy NS vyvolaly nelibost a rozhořčení, neboť taková skutečnost by byla v rozporu s přáním většiny. Máme za to, že odstoupení předních činitelů strany a vlády je vyvoláno nátlakem extrémních sil, které nemíní počítat s hlasem a přáním našeho lidu.¹

Práce, 19.12.1968, s. 1, 3.

---

1 O tom, koho delegáti odborového svazu kovářů považovali za „extrémní síly“, svědčí jejich otevřený dopis V. Biřákoví z 20.12.1968 (viz dok. č. 4) a G. Husákoví (dok. č. 12), kde přímo uvádějí, proč chápou jeho požadavek jako extrémní.

3

1968, 18. prosince, Bratislava. – *Zváz pracujúcej mládeže hlavného mesta Slovenska predsedníctvu Národného shromáždění. Dopis vyjadřující důvěru Josefu Smrkovskému.*

Vážení súdruhovia.

Mestská rada Zväzu pracujúcej mládeže¹ hlavného mesta Slovenska považuje za správne informovať Vás o stanovisku ustavujúcej konferencie Zväzu pracujúcej mládeže mesta Bratislavy k súčasnej politickej situácii.

Opätovne zdôrazňujeme svoju dôveru predsedovi Národného zhromaždenia s. Josefovi Smrkovskému a žiadame Vás, aby ste ako členovia jedného z najvyšších ústavných orgánov republiky naďalej rešpektovali politickú a morálnu autoritu, ktorú s. Smrkovský požíva na svojom poste predsedu najvyššieho orgánu štátnej moci ČSSR.

So súdružským pozdravom

[...] ^aMestská rada Zväzu pracujúcej
mládeže Bratislavy

Archiv FS ČSFR, R 156, k. 7.

1 ZPM SSR byl mládežnickou organizací, která vznikla v r. 1968 po rozpadu ČSM. Orientoval se na mládež průmyslových závodů, ústavů, úřadů, dopravy a služeb. V únoru 1969 se stal členem Združení dětských a mládežnických organizací Slovenska a svou činnost ukončil vznikem SZM na ustavující konferenci 24.–25. dubna 1970. – *Mládí světa*. Praha, MF, 1983, s. 238.

a Razítko a podpis.

4

1968, 20. prosince, Praha. – *Otevřený dopis Vasile Biřakovi, v kterém delegáti I. sjezdu Českého odborového svazu pracovníků kovoprůmyslu reagují na jeho rozhovor pro Daily World.*

Pane Vasile Biřaku,

chápeme, že jste své názory uveřejnil v americkém listě *Daily World*¹, protože u nás – kromě proslulých shromáždění v Čechii

a Lucerně² nebo novin Zprávy či vysílačky Vltava³ – není platforma, na níž byste se své osobní názory odvážil přednést. Podivujeme se Vaší odvaze, s jakou ostouzíte československý lid a jeho dělnickou třídu před americkými soudruhy a formou, s jakou rozšiřujete zcela nesprávné informace.

Odmítáme Vaše tvrzení, že náš lid se dává ve svých akcích za lidskou tvář socialismu svěst vlivy zahraničí, že jsme podvedeni imperialisty nebo dokonce jejich nástrojem. Jsme jednotni ve vůli uskutečnit socialismus s lidskou tvář a proto nesouhlasíme s Vašimi provokacemi na stránkách cizího tisku.

Jako zástupci miliónové obce českých kováků prohlašujeme, že náš sjezd byl ve znamení výrazné solidarity s požadavky Dubčeka a Akčního programu KSČ a s deseti požadavky vysokoškolských studentů,⁴ s listopadovým prohlášením spisovatelů a novinářů a kulturní fronty.⁵ Měli jsme radost, že jsme na svém sjezdu mohli uvítat delegaci studentů, spisovatelů a novinářů a ujistili jsme je svou solidaritou, neboť víme, že naše názory jsou i jejich a jejich názory bereme za své.⁶

S Vámi můžeme souhlasit pouze v jednom – že dělnická třída není jednotná. Není jednotná s Vámi, neboť Vás již během letošního jara přestala považovat za mluvčího a natož za svého představitele.

Práce, 20.12.1968, s. 3.

1 *Daily World*, 17.12.1968.

2 Byla to shromáždění zejména starých členů KSČ a těch, kteří přijali výklad srpnové okupace jako akt „bratrské pomoci“. Zvláště bouřlivě vyjádřili tento postoj na aktivu konaném 9.10.1968 v Osvětovém domě Čechie v Praze 8 - Libni. Podle dochovaného zápisu Boženy Jodasové se tu sešlo 575 členů KSČ, kteří dlouhotrvajícím potleskem přivítali delegaci sovětského velení vedenou pplk. Goralenkem a pplk. Kozarovem. Předsednictvo tvořili: J. Jodas, A. Černý, L. Morávek, J. Lang, A. Kapek, E. Famíra, K. Mestek, A. Pospíšilová, K. Innemann. – *ÚSD, Sb. 1968 – 1969. Zápis z besedy 9.10.1968.*

3 Už 28.11.1968 vyslovili poslanci kulturního výboru NS požadavek na zákaz těchto okupačních sdělovacích prostředků. Také generální prokurátor vydal upozornění, že „obsahem tiskoviny Zprávy je páchan trestný čin“. V průběhu prosince se v této záležitosti mimořádně angažovaly jednotlivé odborové svazy. K dramatickému vyhocení pak došlo v lednu 1969. - *Srov. Práce, 29.11.1968; Ruml, J.: Kalendárium. Praha 1990, s. 82.*

4. Byly to následující požadavky šířené jako „Studentské desatero“:
1. Základem naší politiky je a bude Akční program KSČ, přijatý na dubnovém zasedání ÚV KSČ.
  2. Nedojde ke kabinetní politice, zejména se obnoví proud informací v obou směrech mezi občanstvem a vedením.
  3. Zavedení cenzury v hromadných sdělovacích prostředcích je dočasné a nebude trvat déle než půl roku.
  4. Nesmí být dotčena svoboda shromažďovací a společovací.
  5. Bude zaručena svoboda vědeckého bádání, literárního a kulturního projevu.
  6. Osobní a právní jistota občana bude zaručena.
  7. Ti, kteří ztratili důvěru a nikdy dostatečně neobjasnili svá stanoviska, nebudou setrvávat ve významných funkcích.
  8. Bude se pokračovat v ustavování podnikových rad pracujících jako orgánů podnikové samosprávy.
  9. Bude zaručena svoboda výjezdů do zahraničí.
  10. V oblasti zahraniční politiky nesmí dojít k naší participaci na akcích, jež jsou v rozporu s cítěním československého lidu, Chartou OSN a Všeobecnou deklarací lidských práv. – *ÚSD, Sb. 1968-1969. SVS, dopis dělníkům a rolníkům, 18.11.1968, příl. 2.*
5. Srov. prohlášení pražských novinářů na aktivu 18.11.1968 v Lucerně, kde se mj. říká: „Jsme vděční naší veřejnosti, dělníkům, rolníkům, kulturním pracovníkům, mládeži, všem lidem dobré vůle za důvěru. Zejména kolektivům závodů, pracovníkům polygrafie a spojů děkujeme za solidaritu... Stavíme se rovněž za stanovisko našich vysokoškoláků... Spolu s veškerým lidem najdeme opravdu čestné východisko z těžké situace republiky. To je naše odhodlání, od něhož neustoupíme. Jsme si vědomi toho, že dnes velmi záleží... na naší mravní pevnosti, abychom za všech okolností vyjadřovali své hluboké přesvědčení a nikdy se nestali hlasateli myšlenek, jimž nevěříme.“ – *Práce, 19.11.1968, s. 3.*
Podobně vyzněla i rezoluce vědců, umělců a novinářů k současné situaci, přijatá na shromáždění ve Slovanském domě v Praze 26.11.1968: „... pocítujeme dnes naléhavěji než dříve potřebu účastnit se obtížného a bolestného hledání východisek ze současné situace. Po dělnících a studentech vystupujeme společně i my jako vrstva, která má zvlášť v naší společnosti specifické poslání a vliv. Tohoto vlivu použijeme k trvalému obnovování mravních hodnot ve společenském vědomí, jež je zárukou uchování humanitního charakteru našeho socialistického života.“ – *Listy, 1968, č. 5, s. 3.*
6. Projevilo se to zejména v Dohodě o spolupráci Českého odborového svazu pracujících v kovoprůmyslu a Svazu vysokoškolského studentstva Čech a Moravy ze dne 19.12.1968. V tomto dokumentu se mj. říká: „Český odborový svaz pracujících v kovoprůmyslu vyjadřuje svou podporu nedávné studentské stávce za realizaci deseti bodů SVS a žádá vytvoření takových podmínek pro práci ve vládě, které by umožňovaly profesorům Kadlecovi zůstat členem vlády. SVS Čech a Moravy vyjadřuje svou podporu úsilí pracujících kovoprůmyslu o odstranění aparátníků a byrokratů z vedoucích orgánů ROH a o vytvoření organizace zastupující skutečné zájmy dělníků.“

SVS Čech a Moravy se připojuje k rezoluci Českého svazu pracujících kovoprůmyslu na podporu s. Josefa Smrkovského.“ - *ÚSD, Sb. 1968-1969. SVS, Bulletin, č. 1, s. 7 a n.*

5

1968, 20. prosince, Praha. – Pracovníci n.p. Polygrafia Národnímu shromáždění. Stanovisko k názorům Vasila Biřaka zveřejněným v deníku KS USA Daily World a ke kampani kolem Josefa Smrkovského.

[...] ^a

Pracující n.p. Polygrafia, Praha 2, Svobodova 1 s rozhořčením odsuzují názory tajemníka ÚV KSČ Vasila Biřaka uveřejněné v interview s deníkem KS USA Daily World a přetištěném našimi denními listy dne 19.12.1968 a žádají okamžité odvolání ze všech stranických funkcí.¹

Stanovisko s. Biřaka hrubě uráží dělnickou třídu a snižuje její historické poslání v naší socialistické vlasti. Byla to právě dělnická třída, která v roce 1948 rozpoznala, kde je její místo a jaké státní zřízení si zvolí. Tato dělnická třída těžce nesla a nejvíce také doplácela na léta tak zvaných „deformací“ a velkých omylů vedoucích státních a stranických pracovníků. Byla to opět dělnická třída, která s nadšením přivítala výsledky prosincového a lednového zasedání ÚV v letošním roce a ihned pochopila jeho velký obrodný význam. Důkazem toho je i současné jednání českého sjezdu odborového svazu pracovníků kovoprůmyslu, kde se soudruzi jednoznačně postavili za důsledné pokračování v pozitivních rysech polednového vývoje tak, aby pracující měli možnost plného vlivu na další utváření socialismu v ČSSR a na jeho osud.

Odmítáme také jakékoliv pokusy o rozdělení jednoty dělnické třídy a pokrokové inteligence. Ano, stojíme pevně za stranou, ale oproštěnou od všech, kteří více nebo méně skrytě vracejí vývoj do minulých let a přispívají tak k rozkolu ve straně i v naší společnosti.

Nesouhlasíme ani s hodnocením, které pronesl s. Biřak na adresu novinářů, [sdělovacích prostředků a intelektuální fronty

včetně postoje studentů, za jejichž požadavky jsme se plně postavili^b a nadále je podporujeme. Jsme přesvědčeni, že sdělovací prostředky přispěly v letošním roce značnou měrou k aktivizaci národa v duchu polednové politiky strany, i když jednotlivci, jako např. Kamil Winter nebo Sláva Volný, zklamali.²

Připojujeme se ke stanovisku sjezdu kováků, aby v případě, že bude Josef Smrkovský nebo někdo jiný z předních politických osobností, které mají důvěru národa, odvolán z funkce, vystoupíme i my nejkrajnějšími prostředky na jejich obranu.³

[...]c Dělnický výbor[...]d

na obranu občanských svobod

Dosud podepsalo 520 pracovníků – akce dále pokračuje.

Archiv FS ČSFR, R 197, k. 8

- a Předtištěná hlavička s názvem a adresou podniku. Vlevo adresát, vpravo datum.
- 1 Srov. dok. č. 4, pozn. 1. Novinář Jiří Ruml komentoval celý případ slovy: „V tiskovém orgánu komunistické strany USA Daily World Biřak velice neomaleně napadl naši dělnickou třídu, označil ji jako neuvědomělou a rozmělněnou, aby nějak vysvětlil, že v srpnu nevíkala 'třídní bratry'. Později Biřak obvinil ČTK, že její zpravodaj hrubě zkreslil text rozhovoru. Ovšem dodatečně bylo dokázáno, že šlo o doslovný překlad toho, co americký komunistický list z rozhovoru s Biřakem otiskl. A tak se asi bude muset uvažovat o výměně lidí v ČTK, když nelze vyměnit celou dělnickou třídu.“ - *Kalendárium*. Praha 1990, s. 84.
- b Tato část souvětí je podtržena příjemcem.
- 2 Je to hodnocení dvou redaktorů, kteří odešli pracovat do exilu, vyslovené z perspektivy zúženého horizontu doby. Podobný nádech měl ostatně i otevřený dopis M. Hübla O. Šikovi (16.12.1968). Pokus o nové hodnocení osobnosti Slávy Volného viz *Studentské listy*, 1990, č. 19, s. 3.
- 3 Pro dokumenty z konce roku 1968 a ledna 1969 je vůbec příznačný jakýsi ostych před slovem stávka nebo dokonce generální stávka. V tuto chvíli se totiž stará dělnická zbraň obrací proti vedení KSČ, tedy i proti osobnostem spojovaným s nadějami Pražského jara a srpnovým odporem proti okupaci. Snad proto se mnohé rezoluce uchylují k formulacím o radikálních prostředcích, o solidarizaci s usnesením odborového svazu kováků apod. Jak si povšiml už Jiří Vančura (c. d., s. 125), i Josef Smrkovský jako by se bál vyslovit termín generální stávka a pokud nebylo vyhnouti, mluvil jen o stávce.
- c Razítko ZV ROH a podpis.
- d Razítko ZO KSČ a podpis.

1968, 20. prosince, Jihlava. – ZV ROH Dopravního podniku v Jihlavě Národnímu shromáždění. Rezoluce ke kampani kolem Josefa Smrkovského.

Vážení soudruzi.

My, pracující Dopravního podniku města Jihlavy, se plně ztotožňujeme s prohlášením ZV ROH Královopolské strojírny v Brně a plně solidarizujeme s [10 požadavky vysokoškoláků]^{a 1}, protože plně vyjadřují též naše zájmy a tužby.

Se znepokojením konstatujeme podstatné [zhoršení politické situace]^b a snahy o [návrat ke kabinetní politice].^c Projevilo se to především v naprosté neinformovanosti o nedávné schůzce v Kyjevě, kde lakonickým sdělením, že jednání proběhla v přátelském a srdečném ovzduší, atd., jen těžko může vnést klid k jakékoliv práci. Velmi nás znepokojuje též skutečnost, když se mluví o případných [personálních změnách]^d, stále častěji se objevuje jméno předsedy NS s. [Josefa Smrkovského]^e, člověka, který celý svůj život zasvětil boji za národní samostatnost obou našich národů. S politováním též konstatujeme, že člověk na svém místě, ministr školství prof. dr. Kadlec, odmítá kandidovat v nové vládě z důvodů nedostatku informací o důležitých politických problémech.

Na druhé straně [názory Vasila Biřaka nás nemohou nechat netečnými].^{f 2} Taková jeho prohlášení, jako „že kteří s tím nebudou souhlasit (rozumíme oklešťování občanských práv a svobod), ať ze strany vystoupí, žádné neštěstí“ a dále „některé členy bude nutno podepřít vzhledem k jejich chabému marxistickému vzdělání“ – dělají dojem na celý náš pracovní kolektiv, že jsme stavěni do role prostáček, které je třeba vést a za případné vlastní názory, které nejsou v souladu se zjevenou pravdou takovýchto funkcionářů, je třeba náležitě potrestat. To jsou praktiky doby ne tak vzdálené, ke které, jak všichni věříme, se nebudeme již nikdy vracet. Souhlasíme, aby členové odcházeli, ovšem ti, kteří nechtějí dělat polednovou politiku, a zůstávali ti, kdo v duchu ledna pokračovat chtějí a mohou, protože mají plnou důvěru prostých členů strany a obou našich národů.

Věříme, že jako naši zákonní představitelé uděláte vše, aby se dále rozvíjely myšlenky a ideály čs. léta, protože jedině tak je možno zachovat jednotu našeho lidu a posilovat autoritu všech našich představitelů a orgánů.

Archiv FS ČSFR, R 173, k. 7

- a Podtrženo příjemcem.
 1 Srov. dok. č. 4, pozn. 4.
 b Podtrženo příjemcem.
 c Podtrženo příjemcem.
 d Podtrženo příjemcem.
 e Podtrženo příjemcem.
 f Podtrženo příjemcem.
 2 Srov. dok. č. 4, pozn. 1, dok.č. 5, pozn. 1.

7

1968, 22. prosince, Bratislava. – Telegram celoakademického výboru ROH Slovenské akademie věd vyjadřující plnou důvěru a podporu Josefu Smrkovskému.

Celoakademický výbor ROH jménem 3000 pracovníků Slovenské akademie věd vyslovuje plnou podporu Vaší kandidatuře na předsedu federálního parlamentu. Vaše osobnost je nám zárukou, že tento orgán bude skutečným strážcem ústavnosti v naší vlasti. Uděláme všechno, abychom Vás podpořili ve Vaší zodpovědné práci pro lid Československé socialistické republiky.

Práce 23.12.1968, s. 3

8

1968, 27. prosince, Praha. – Rezoluce ÚV Českého odborového svazu pracovníků kovoprůmyslu k situaci kolem volby předsedy FS, vyzývající k připravenosti prosadit kandidaturu Josefa Smrkovského stávkou.

Ústřední výbor Českého odborového svazu pracovníků kovoprůmyslu projednal na mimořádném zasedání 27. prosince 1968 politickou situaci, která se postupně vytvořila kolem přípravo-

vané volby předsedy Federálního shromáždění ČSSR. Tato situace se zejména vyhroutil po uveřejnění usnesení ÚV KSS, po projevu prvního tajemníka ÚV KSS dr. Gustáva Husáka a předsedy vlády Oldřicha Černíka.¹

Pracující kovoprůmyslových závodů a podniků vyjadřují nesushlas se zamýšleným obsazením funkce předsedy Federálního shromáždění kýmkoli jiným než soudruhem Josefem Smrkovským. Kováci jako voliči navrhuji soudruha Smrkovského jako svého kandidáta na funkci předsedy Federálního shromáždění a doporučují jeho opětné zvolení.

Na mimořádné schůzi se ÚV sešel proto, že se pracující mnoha závodů a podniků dotazovali, zda již nyní není čas vyhlásit stávkou ve smyslu usnesení ustavujícího sjezdu našeho svazu.² Ústřední výbor se po zvážení situace obrací ke všem základním organizacím svazu s doporučením, aby požadavek kandidatury soudruha Smrkovského byly připraveny prosadit i stávkou jako krajním prostředkem, nebude-li dosaženo řešení jinou cestou. ÚV se cítí plně vázán zmíněným sjezdovým usnesením a prohlašuje, že v případě nezbytnosti nebude váhat s jejím vyhlášením.

Ústřední výbor odborového svazu se zároveň obrací otevřeným dopisem přímo na všechny poslance dosavadního Národního shromáždění a vyzývá je jménem pracujících českých kovoprůmyslových závodů a podniků, aby bez ohledu na národnost dali svůj hlas soudruhovi Josefu Smrkovskému. V soudruhu Smrkovském spatřují pracující obou našich národů jednoho z tvůrců a čelných představitelů polednového vývoje, důsledného odpůrce kabinetní politiky, funkcionáře, který nám skýtá záruku dodržování ústavnosti a suverenity našeho státu. Z těchto důvodů – nikoli z národnostních hledisek – nemůžeme souhlasit s odvoláním soudruha Smrkovského z funkce nejvyššího zákonodárského orgánu.^a

Ústřední výbor odborového svazu současně vyzývá všechny politické a státní činitele a celou Národní frontu ČSSR, aby dbali mínění našeho lidu a až do uskutečnění řádných demokratických voleb zákonodárských orgánů, nejpozději do konce roku 1969, nebyly činěny žádné zásadní změny vedoucích představitelů státních a zákonodárských orgánů, kteří mají důvěru lidu.

Současná situace je bezesporu natolik vážná, že již nelze nadále hazardovat s důvěrou pracujících, kteří jsou odhodláni věnovat všechny své síly a schopnosti hospodářskému upevnění a rozvoji ČSSR, ale nehodlají se již nikdy vzdát své účasti na dalším utváření polednové politiky v duchu dubnového Akčního programu KSČ.

ÚV odborového svazu jménem všech pracujících kovoprůmyslových závodů a podniků zároveň žádá příslušné orgány Národní fronty o poskytnutí přijatelných záruk, že nedojde k odstranění soudruha Josefa Smrkovského z čelné funkce v zákonodárném orgánu ČSSR.

ÚV odborového svazu je přesvědčen, že toto stanovisko odpovídá mínění nejen pracujících v kovoprůmyslu, ale i většiny ostatních občanů ČSSR.³ Věříme, že nás v tomto směru podpoří solidárním postojem i slovenští kováři a hutníci.⁴ Jsme rozhodnuti pevně hájit nedotknutelnost všech čelných představitelů polednové politiky, zejména těch, kteří jsou pro všechny lid zárukou, že z nastoupené polednové politiky nesejdeme.

Práce 28.12.1968, s. 1, 3.

- 1 Na zasedání ÚV KSS (22.12.1968) řekl G. Husák doslova: „Soudruh Svoboda jako prezident republiky má plnou podporu jak KSS, tak i slovenského lidu. O předsedovi federální vlády se rozhodlo na posledním zasedání ÚV KSČ. Předsednictvo ÚV KSS za daných okolností považuje za spravedlivé, aby v čele Federálního shromáždění ČSSR byl představitel slovenského národa.“ (*Práce*, 23.12.1968, s. 3.) To vyvolalo napětí, které se pokusil uklidnit O. Černík. Ve svém středovečerním projevu nasadil familiární tón: „On ten Smrkovský není ještě tak starý, aby musel odejít na odpočinek... on může ještě mnoho pro stranu a republiku udělat...“ - Ruml, J.: c.d., s. 85-86.
- 2 Už od 12.12.1968 docházela do redakcí prohlášení různých odborových organizací vyjadřující odhodlání „všemožně hájit“ polednové politiky (viz dok. č. 1). Předseda přípravného výboru odborového svazu kovářů Oldřich Balám také ve svém projevu na ustavujícím sjezdu dne 17.12. zdůraznil přesvědčení, že „jednou ze základních podmínek posrpnové normalizace života v našem státě je, aby v čele politických, státních a odborových organizací byli lidé, kteří mají vysokou důvěru“. Následující den vyslali účastníci sjezdového jednání delegaci k J. Smrkovskému, který vyhověl jejich pozvání a odpoledne přišel do Sjezdového paláce. Ještě před jeho příchodem se sjezd ztotožnil s rezolucí Královopolských strojřen Brno proti jeho odvolání z funkce. (Viz dok. č. 2). To se pak projevilo i ve sjezdovém usnesení z 20.12.1968. Podle zpravodajství odborového tisku se ustavující sjezd ko-

váků mj. usnesl, že „v případě odvolání soudruha Smrkovského nebo jiných špičkových státníků a stranických funkcionářů, kteří mají důvěru pracujících, vyhlásí generální stávku“. - *Práce*, 21.12.1968, s. 1.

- a Celý odstavec je vytištěn tučně.
- 3 Srov. zpravodajství deníku *Práce*: Delegace u J. Smrkovského (22.12.1968, s. 1), Zemědělci hlasují pro Smrkovského (22.12., s. 1), Podpora J. Smrkovskému (23.12., s. 3), Náš lid důvěřuje J. Smrkovskému. Už nikdy kabinetní politika (28.12., s. 1, 3), Kdo do funkce předsedy FS (29.12., s. 1, 5), Vůli lidu nelze přehlížet (30.12., s. 1), Politik, jenž má důvěru, Hlasy pro J. Smrkovského (2.1.1969, s. 1, 2), Horníci podporují stanovisko kováků (4.1.1969, s. 3) aj.
- 4 Učinily tak např. Východoslovenské železárny v Košicích, Městská rada svazu pracujících mládeže v Bratislavě (viz dok. č. 3), Svaz slovenských filmových a televizních umělců, Svaz slovenských divadelních umělců, Slovenské národní divadlo, vydavatelství Tatran, OV ČSM Trenčín, celoakademický výbor ROH SAV v Bratislavě (viz dok. č. 7) aj.

9

1968, 27. prosince, Beroun. – *ZV ROH Průmstav Beroun Národnímu shromáždění. Rezoluce ke kampani kolem Josefa Smrkovského.*

[...]ª

Velice nás znepokojuje vývin politické situace v poslední době. Nemůžeme souhlasit s tímto stavem, neboť nám nedává záruku pokračovat v polednové politice a nedává nám ani dostatek klidu pokračovat v naší práci.

Nedostatek informací, cenzura tisku a odstraňování vedoucích politiků, vzrůstající aktivita zkompromitovaných lidí, jak nám ukázal např. článek s. Biřaka v zahraničním tisku,¹ to jsou události, které nemohou naši pracující přehlédnout.

V poslední době se mluví o výměně s. Smrkovského, což nepřímo potvrdil ve svém televizním projevu i dr. Husák.² Argumentoval tím, že Češi mají na nejvyšších místech své lidi a že by příslušelo, aby Federativní národní shromáždění mělo za předsedu příslušníka slovenského státu. V současné době není jisté rozhodující národnost jednotlivých představitelů našeho státu, ale důvěra, kterou si získali svým postojem v dobách, kdy bylo našim národům nejhůře, jak v lednu, tak i v srpnových

událostech t.r. A to dokázali jak s. Svoboda, Dubček, Černík, tak i s. Smrkovský. Naši pracující si cení poctivé práce s. Smrkovského pro jeho rozhodný odpor ke kabinetní politice.

Stojíme pevně za s. Smrkovským a věříme, že opět zaujme svoje místo v čele Federativního národního shromáždění.

Nesmíme za žádnou cenu dopustit, aby někdo cizí diktoval, kdo má řídit naši novou federativní socialistickou republiku.

Na vědomí:[...]b

Deník Práce Praha

Čsl. televize Praha

Ústřední rada odborů Praha

P.S. Tato rezoluce byla odsouhlasena na výrobní poradě jednohlasně všemi zaměstnanci střediska dopravního oddělení n.p. Průmstav Beroun.

Archiv FS ČSFR, R 154, k. 7.

a Záhloví s adresou a datem.

1 Srov. dok. č. 4, pozn. 1.

2 Na tento Husákův projev z 25.12.1968 reagovalo velmi mnoho rezolucí a dopisů. ZV ROH ONV Bruntál zaujal 29.12. stanovisko k celé jeho aktivitě v tomto směru: „K názorům JUDr. Husáka, které prezentoval ve svých projevech po návratu z Moskvy v srpnu, dále k zástupcům Lidových milic a v neposlední řadě ve vánočním projevu, podotýkáme jen tolik, že se s nimi neztotožňujeme a plně se stavíme za otevřený dopis formulovaný tomuto politikovi spisovatelem Pavlem Kohoutem.“ (AFS ČSFR, R 157, k 7). Pavel Kohout přímo vyzval dr. Husáka: „Nespojujte s tímto bezprávím své jméno.“ (Práce, 27.12.1968.) První tajemník KSS však spojil své jméno i s jiným bezprávím. Podle všech symptomů už během moskevských jednání. Vlně nesouhlasu se svým postupem čelil zcela v duchu předlednové praxe. Jifí Vančura o tom píše: „Zatímco česká televize referuje o náladě a stanoviscích v závodech, má slovenská televize naříděno odpojovat se od celostátního zpravodajství, kdykoliv padne zmínka o ohlasech Husákova projevu a o sporech kolem jmenování kandidáta na funkci předsedy Federálního shromáždění...“ (c.d., s. 124).

b Dvě razítka: ZV ROH Průmstav Beroun a Dílenský výbor.

10

1968, 29. prosince, Tábor. – ZVROH a výbor ZO KSČ n.p. Jiskra Tábor Národnímu shromáždění. Rezoluce na podporu kandidatury Josefa Smrkovského.

Závodní výbor ROH a výbor ZO KSČ národního podniku Jiskra v Táboře tlumočí názor zdrcující většiny pracovníků podniku a požaduje, aby při ustavení federálních orgánů ČSSR byl s. Josef S m r k o v s k ý postaven do čela Federálního shromáždění. Toto místo odpovídá jeho dosavadní funkci předsedy Národního shromáždění. Snahu obsadit je jinou zatím nejmenovanou osobou musíme považovat za politickou likvidaci soudruha Smrkovského a je nám zcela jasné, proč k tomu má dojít: s. Smrkovský stál v čele obrodného hnutí od ledna 1968 a ani po srpnu neztratil tvář.¹ Za to má plnou důvěru našich pracujících a nedůvěru těch, kteří by chtěli návrat k předlednovým poměrům.

Velice nás zarmucuje, že případ s. Smrkovského se zdůvodňuje národnostními hledisky. Považujeme to za hrubé zneužití národního citění a znepokojuje nás, že je to již druhé uplatnění této zavrženíhodné metody. Prvně se osvědčila, když bylo třeba likvidovat XIV. sjezd KSČ.² Nápadně nám připomíná staré heslo všech imperialistů: Rozděl a panuj!

Nevěříme, že podnět k tomu mohl vyjít ze slovenského národa a jsme přesvědčeni, že s. Husák pouze vybral nejméně vhodný argument pro zdůvodnění požadavků, které jsou nám vnucovány zvenčí bez ohledu na vůli a zájmy našich národů a bez ohledu na slavnostní ubezpečování o nevměšování do našich vnitřních záležitostí.³

Po likvidaci řady méně významných polednových činitelů, kteří měli naši důvěru, má nyní dojít na jednoho ze čtyř nejvýše postavených lidí a můžeme čekat, že to tím nebude skončeno. Nechceme jednoho dne zjistit, že máme v čele lidi, kteří by ve skutečně demokratickém státě museli již dávno zmizet z politické scény.

Protože nemáme možnost působit na politický vývoj normálními občanskými prostředky, především volbami do všech státních orgánů, musíme se uchýlit k zaslání této rezoluce.⁴ Jsme jedné mysli s delegáty sjezdu našeho odborového svazu kováků

a s převážnou většinou ostatních odborářů a jsme [rozhodnutí sáhnout po bezvýsledném vyčerpání mírnějších prostředků ke generální stávce.]^a Věříme však, že naši i zahraniční činitelé vezmou přece jen v úvahu vůli lidu, na kterou se neustále odvolávají.⁵

Ať žije nikým nezkalený bratrský svazek Čechů a Slováků.

Jsme s Vámi, buďte s námi, soudruzi Svobodo, Dubčeku, Černíku a Smrkovský!

[...]^b

Archiv FS ČSFR, R 213, k 8.

- 1 V živé paměti byl zejména rozhlasový projev J. Smrkovského po návratu z Moskvy (29.8.1968), který patřil k nejotevřenějším z projevů našich představitelů. – *Práce*, 30.8.1968. Srov. také *Sedm pražských dnů*. 2. vyd. Praha 1990, s. 313–318; *Sígl, M.: Na vlně 490 metrů*. Praha 1990, s. 104 a n. aj.
- 2 Naznačily to už první vzkazy G. Husáka z Moskvy směřující k odkladu mimořádného sjezdu KSS (26.–29.8.1968). Po svém návratu vedl delegaci na ÚV KSČ, kde oznámil, že nepřijímá funkci v orgánu zvoleném na XIV. sjezdu. Spolu s ním tak učinila i skupina slovenských delegátů. To byl rozhodný krok k anulaci mimořádného sjezdu KSČ, který přišel ze slovenského vedení. G. Husák se chopil příležitosti a jako první iniciativně zahájil plnění moskevského protokolu. Na zasedání předsednictva ÚV KSS 11. září tento svůj postup označil přímo za základ konsolidace.
- 3 Tato formulace tábořských odborářů svědčí o tom, že i mimo centrum dění měli lidé správnou představu o důvodech a motivaci politických obrátů, i když znění moskevského protokolu zůstávalo přísně utajeno.
- 4 Volby se měly původně konat 19. května 1968. Pro všeobecnou nespokojenost s kandidáty vybranými ještě před Lednem rozhodlo předsednictvo NS o jejich odkladu. Normalizační vedení je však vypsaló až na 26. a 27. listopadu 1971, kdy mělo všechny mocenské prostředky plně v rukou.
- a Podtrženo příjemcem.
- 5 Zahraničními činiteli se tu rozumí především Sovětský svaz, který vlastně vyvolal celou kampaň svým tlakem na odstranění J. Smrkovského z politického života. Zasaňoval i do vlastního průběhu událostí, když 27. prosince vyslal do Prahy K. F. Katuševa a V. V. Kuzněcova.
- b Razítka ZV ROH a ZO KSČ. Podpisy předsedů.

1969, poč. ledna, Praha. – ÚV Federace lokomotivních čet Národnímu shromáždění. Stanovisko ke kandidatuře J. Smrkovského na funkci předsedy FS.

[...]ª

Vážení soudruzi,

jsme hluboce znepokojeni vývojem situace kolem osoby s. Josefa Smrkovského, který podle všech dosud dostupných náznaků, zvláště po projevu s. Husáka dne 25.12.1968, již nemá být v budoucnu kandidován jako předseda Federálního shromáždění.¹ V naší Federaci lokomotivních čet sdružujeme strojvedoucí, pomocníky strojvedoucích a mechaniky z celé ČSSR, tedy české a slovenské národnosti.²

Jednoznačně obě národnosti naší FLČ oceňují práci soudruha Smrkovského pro oba naše národy. Je v současné době jedním z nejstatečnějších a nejoblíbenějších politiků u obou našich národů. Je nelogické v současné době jeho odvolání zdůvodňovat národnostním zastoupením ve vedoucích funkcích našeho Národního shromáždění.

Trváme na tom, aby s. Smrkovský i v budoucnu vykonával funkci předsedy Federálního shromáždění. Připojujeme se tímto k rezoluci kováků českých zemí a jejich ustavujícího sjezdu, že v případě odvolání s. Smrkovského vstoupí všech 900 000 odborářů tohoto svazu do stávký.³ Členové naší organizace se k tomuto prohlášení připojují.

Ústřední výbor Federace lokomotivních čet

Zpravodaj Federace lokomotivních čet, leden 1969, s. 1

a 6 řádků redakčního úvodu

- 1 Taktický požadavek, aby v čele FS byl Slovák, vznesl dr. Husák už na zasedání ÚV KSS 22.12.1968. Opakoval jej ve známém televizním projevu 25. a ve vystoupení na půdě SNR 29. prosince.
- 2 Federace lokomotivních čet (FLČ) obnovila svou činnost, která byla násilně přerušena v roce 1947, na ustavující konferenci v dubnu 1968. Přihlásila se k polednovému kursu a směřovala k vytvoření nezávislé odborové organizace. – Podrobněji o tom viz Chyský, J.: Projedou lokomotivní čtyři? *Listy*, 1969, č. 2, s. 5; Steiner, P.: O jedné jednotné federaci, *tamtéž*, s. 6; Federace lokomotivních čet neschválena, *Práce*, 3.12.1968; *Zpravodaj FLČ*, leden

1969, s. 4. „Poučení...“ a na něm založené „historické“ práce 70. a 80. let označovaly pokus FLČ o činnost mimo rámec ROH za tendence, „jejichž řízení bylo v rukou vyložené kontrarevolučních živlů“. – *Poučení z krizového vývoje...*, s. 26; *Přehled dějin československého odborového hnutí*. Praha 1984, s. 520.

- 3 Některé prameny uvádějí 950 000 členů tohoto svazu. K jeho výzvě se připojil mj. i odborový svaz železničářů, který sdružoval na 180 000 členů. – *Práce*, 30.12.1968.

12

1969, 2. ledna, Praha. – Otevřený dopis předsedy Čs. odborového svazu pracovníků kovoprůmyslu ing. Vlastimila Tomana dr. Gustávu Husákovi k jeho názorům vysloveným v souvislosti s připravovanou volbou předsedy FS.

Vážený soudruhu!

Hluboce se nás dotklo Vaše prohlášení na zasedání Slovenské národní rady, kde jste 900 tisíc kováků, kteří pevně stojí za polednovou politikou, vyjádřenou Akčním programem Komunistické strany Československa, označil za extremistické pravice síly, a to jenom proto, že se stavíme za kandidaturu s. Josefa Smrkovského na funkci předsedy Federálního shromáždění ČSSR.

Nikdo v českých zemích neupírá právo slovenským soudruhům na vedoucí místa v ČSSR. Necht' se tak ale stane v demokratických volbách. Jistě je Vám známo, že situace, do které se naše národy ne svou vinou dostaly, je nenormální. V této situaci je podle našeho názoru výměna kteréhokoliv z vedoucích politiků a státníků, s jejichž jménem je spojena polednová politika, hazardováním s osudem republiky. Jejich jména se stala symboly, ke kterým se upírají tužby a naděje obou národů. Jejich pád by měl pro naše národy tragické následky.

Z těchto důvodů považujeme naopak za extrémní Váš požadavek, který v této zjištěné situaci je bezohlednou ranou do týla obou národů. Nechápeme, jak Vy, který se považujete za komunistu, můžete předřazovat právě nyní, kdy je ve hře osud obou národů, otázky úzce nacionální před zájmy dělnické třídy a zájmy socialismu, zájmy celé republiky. Můžeme Vás ujistit, že

kdyby po Lednu vedoucí místo ve státě zaujali výhradně Slováci a obstáli v této těžké zkoušce jako soudruzi Dubček, Svoboda, Smrkovský, Černík, bránili bychom je se stejným úsilím. S důvěrou dělnické třídy a ostatních pracujících nemá nikdo právo hazardovat.

Nechápeme, kdo Vám dal právo označovat nás za extremistické a pravicové síly. Měl byste pochopit, že za takovéto obviňování, které vyvolává prudký odpor u všech českých lidí, nesete plnou odpovědnost. Snad chápete, že nemůžete vnutit Váš subjektivní názor všemu lidu.

Uvítali bychom Vaši účast na našem nejbližším zasedání ústředního výboru odborového svazu, kde Vám dáme možnost Vaše názory vysvětlit.

Ing. Vlastimil Toman
předseda Českého odborového svazu
pracovníků kovoprůmyslu

Práce 3.1.1969, s. 3.

13

1969, 2. ledna, Praha. – ZV ROH ČKD Polovodiče Národnímu shromáždění. Rezoluce na obranu Josefa Smrkovského.

[...]a

Vážení soudruzi,
pracující závodu ČKD Polovodiče na své dnešní celozávodní novoroční schůzi projednali mimo jiné i usnesení, které bylo přijato na prvním českém sjezdu Svazu zaměstnanců v kovoprůmyslu.

Na schůzi bylo zdůrazněno, že všichni pracující našeho závodu se plně staví za usnesení našeho sjezdu, které považují pro sebe za plně závazné ve všech směrech.

Za zvlášť zásadní považují pracující našeho závodu požadavek, aby dosavadní předseda Národního shromáždění s. Josef Smrkovský se stal předsedou Federálního shromáždění ČSSR.

Pracující vycházejí při tomto svém stanovisku především z toho, že s. Josef Smrkovský svou dosavadní prací i postojem získal

důvěru drtivé většiny příslušníků obou našich národů jako představitel progresivních tendencí polednového vývoje.

V této souvislosti nepokládají pracující našeho závodu za objektivní požadavek tlumočený s. dr. Husákem ve vánočním projevu, protože zvláště z hlediska důvěry v budoucí vývoj celé naší republiky nepovažují národnost předsedy s. Smrkovského za rozhodující.

Celé období od ledna zaujímají pracující našeho závodu ve svých rezolucích zcela zásadní stanoviska k progresivnímu vývoji, který KSČ lednem zahájila, a dokázali, že nejsou žádnou pravičáckou skupinou, jak se pokouší zjednodušit s. dr. Husák.

Zvláště se cítí dotčeni proto, že své stanovisko v otázce předsedy Federálního shromáždění pokládají za plně demokratické, a to tím více, že jsou přesvědčeni, že stejný názor sdílí i kováci slovenských závodů.¹

Pracující našeho závodu jsou přesvědčeni, že toto stanovisko bude respektováno, a že nebude nutno přistoupit ke krajnímu řešení, vyplývajícímu z usnesení prvního českého sjezdu zaměstnanců v kovoprůmyslu o vyhlášení generální stávky.²

[...]b

Obdrží:

s. Josef Smrkovský, předseda NS ČSSR, redakce Práce, redakce Kováku, ÚV KSČ, ÚV svazu zam. v kovoprůmyslu, Čsl. televize, Čsl. rozhlas

Archiv FS ČSFR, R 197, k. 8.

a Předtištěná hlavička s emblémem ROH, adresát a vpravo datum.

1 Srov. dok. č. 9, pozn. 4.

2 Když 3. ledna 1969 vyjadřovali obdobné stanovisko zaměstnanci generálního ředitelství ČKD, formulovali je s jakýmsi ostychem před slovem stávka. Svou rezoluci končili taktó: „Žádáme Vás, soudruzi poslanci, abyste v případě, že přijde tato otázka, která je velmi aktuální..., na pořad jednání Národního shromáždění, vzali naše stanovisko, které je totožné s jedním ze závěrů odborového sjezdu kováků, v úvahu.“ – *Archiv FS ČSFR, R 197, k. 8.*

b Za pracující ČKD Polovodiče: razítko ZV ROH a podpis předsedy.

14

1969, 3. ledna, Bratislava. – *Fyzikálny ústav SAV predsedovi Národného shromáždění. Dopis vyjadřující důvěru a podporu jeho kandidatury.*

Vážený pán predseda,

dovoľte nám, pracovníkom Fyzikálneho ústavu SAV v Bratislave, zaželať Vám do nového roku, ktorý začíname v znamení nového štátoprávneho usporiadania, veľa úspechov vo Vašej zodpovednej práci.

Vaša práca v minulom období ako aj Váš úprimný vzťah k nám Slovákom v nás vzbudzuje nádeje, že vo funkcii predsedu Federálneho zhromaždenia budete jednou zo záruk toho, že ľudské princípy pojanuárového vývoja nebudú v budúcnosti deformované. Ubezpečujeme Vás preto o našej plnej dôvere a podpore.^a

Za pracovníky FÚ SAV
predseda ZV ROH

[...] ^b

Archiv FS ČSFR, R 156, k 7.

---

a Celý tento odstavec príjemce silne červeně podtrhl.

b Razítko ZV ROH. Vlevo dole datum: 3.1.1969.

15

1969, 3. ledna, Karviná. – *ZO KSČ, ZV ROH a vedení Okresní správy silnic v Karviné předsednictvu Národného shromáždění. Rezoluce vyjadřující odhodlání vstoupit do stávk, bude-li odvolán kterýkoliv ze čtyř vedoucích politiků. Originál, A4.*

[...] ^a

Rezoluce

ze společného zasedání ZO KSČ, ZV ROH a vedení Okresní správy silnic v Karviné.

K současné vnitropolitické situaci prohlašujeme:

1. Požadujeme zlepšení informací o situaci v politickém životě. S obavami hledíme do budoucích dnů v důsledku údajných kadrových změn ve vedoucích funkcích.

2. Plně podporujeme soudruhy: s. prezidenta Ludvíka Svobodu, s. Dubčeka, s. ing. Černíka a s. Smrkovského, kteří mají plnou naši důvěru a jsou neúnavnými uskutečňovateli polednové politiky podle přání celého národa.

Současně vyslovujeme nesouhlas s požadavkem s. Husáka, aby ve funkci předsedy Národního shromáždění byl Slovák. Jeho stanovisko vychází z nenormálních hledisek, které v minulosti napáchalo tolik zla a způsobilo nejednou konfliktní situaci.

3. Všichni pracující našeho podniku požadují, aby dosavadní čelní představitelé setrvali ve svých funkcích. Dojde-li z jakýchkoliv důvodů k odvolání některého ze soudruhů, plně se postavíme za rezoluci delegátů 1. sjezdu Českého odborového svazu pracovníků dopravy a silničního hospodářství, rezoluci kováků, vysokoškolských studentů a budeme všemi prostředky bojovat za oprávněné požadavky pracujících, včetně stávků.

Prosíme, abyste při této příležitosti tlumočili vedoucím státním a stranickým činitelům ta nejlepší přání do roku 1969.

[...]b

Archiv FS ČSFR, R 176 k. 7.

a Adresát: PNS Praha.

b Datum a razítka s podpisy v pořadí: ZO KSČ, vedení OSS, ZV ROH.

16

1969, 3. ledna, Praha. – Prohlášení předsednictva ÚV KSČ k situaci vzniklé sporem o obsazení funkce předsedy Federálního shromáždění.

Prohlášení předsednictva ÚV KSČ k současné politické situaci.^{1 a}

Předsednictvo ÚV KSČ projednalo na svém zasedání [...]b 3. ledna 1969 současnou politickou situaci. Obrací se ke všem občanům, ke komunistům, k^o členům Revolučního odborového hnutí

a společenským organizacím^d Národní fronty s tímto prohlášením:

Politika, kterou začala uskutečňovat Komunistická strana Československa od zasedání svého ústředního výboru v lednu minulého roku, získala aktivní podporu rozhodné většiny lidu.^e Vedení strany i odpovědní činitelé našeho státu jsou odhodláni i nadále v ní pokračovat a překonávat přitom jak nedostatky v její realizaci, tak protisocialistické tendence, které jsou cizí jejím cílům.^f

Toto odhodlání znovu potvrdil ÚV KSČ v usneseních přijatých na plenárních zasedáních v listopadu a prosinci minulého roku.^g Rozvoj všech hodnot, které byly v polednovém období hybnou silou skutečného socialistického pokroku, závisí nyní především^h na důsledném plnění listopadové rezoluce. Politické vedení společnosti chce takto vyjádřit podmínky pro činnorodou práci ve všech oblastech společenského života, pro řešení úkolů, kteréⁱ pro svou naléhavost nesnesou již odkladu. Chceme dát každému^j jistotu, že to, co jsme si v minulých měsících předsevzali, dokážeme praktickými činy postupně uvádět do života.^k

Uskutečňovat tyto programové cíle můžeme jen tehdy, když promyšleným postupem ve vnitřních i vnějších vztazích vytvoříme tolik potřebné ovzduší klidu a tvůrčí práce. Společnost nemůže trvale žít a pracovat zmítána v rozporech a napětích^l na pokraji politické krize, v níž i malicherné příčiny mohou vyznít v tragický konflikt.

Proto žádný odpovědný občan nemůže mlčky přihlížet k tomu, že takováto nebezpečná situace v poslední době vzniká. V posledních týdnech se rozvinuly široké akce, které vyvolávají^m nedůvěru vůči stranickému a státnímu vedení a vyhrocují problémy, jež by ve svých důsledcích mohly ohrozit základní zájmy našich národů a našeho státu. Jsou kladeny různé ultimativní požadavky,ⁿ které vyvolávají trvalý neklid ve veřejnosti, jítří city a vzbuzují emoce, jež mohou být snadno zneužity proti skutečným zájmům našeho lidu.

Tyto činy ženou naši společnost do konfliktů, jejichž důsledky si iniciátoři ani nedovedou představit, pokud si je ovšem sami nepřejí. Považujeme proto za nutné upozornit občany na vážnost situace a na důsledky, k nimž by mohly vést jakékoliv neuváže-

né kroky, které – byť by se i vydávaly za podporu polednové politiky – mohou její provádění ve skutečnosti jen ohrozit nebo znemožnit.

Je politováníhodné, že v dnešní situaci, která vyžaduje uvědomělost, kázeň a rozvahu, rozvinula se kampaň kolem obsazení funkce předsedy Federálního shromáždění, kampaň, která nebere zřetel ani^o na citlivost národnostních vztahů, ani na nutná pravidla demokratického života. Tato kampaň přerůstá své deklarované cíle a otevírá prostor pro působení extrémních sil, které by mohly manipulovat i dobře míněnými snahami poctivých lidí. Za zvlášť zneklidňující považujeme, že se rozněcují spory mezi našimi národy; že se na základě zkreslených informací vedou útoky proti jednotlivým politickým představitelům; že se dokonce vyslovují hrozby stávkou, ačkoliv tento prostředek je zcela neodůvodněný.[...]P

Naše společnost prokázala, že je schopna vyřešit cestou jednání a dohody mnohem složitější problémy. Tak tomu bude jistě i v tomto případě, když bude rozhodovat rozum, pocit odpovědnosti a vůle po dohodě a nikoliv neuvážené nebo uměle rozjitřované vášně.

Předsednictvo ÚV KSČ rozhodně odmítá neopodstatněné domněnky a tvrzení, které vnucují veřejnosti názor, jako by návrh slovenských orgánů na obsazení funkce předsedy budoucího Federálního shromáždění byl výrazem politické nedůvěry některým vedoucím funkcionářům, jako by nešlo o kolektivní názor stranických a státních orgánů na Slovensku, ale o osobní postoj soudruha Gustáva Husáka, jehož osoba je různými způsoby znovu vystavována křivým nařčením. Pokud jde o osobu soudruha J. Smrkovského, předsednictvo ÚV KSČ prohlašuje,^q že se nezakládají na pravdě dohady o snaze odstranit soudruha Smrkovského^r ze stranických a státních funkcí a vyloučit jej z politického života, jak to již bylo zdůrazněno na zasedání ústředního výboru v prosinci minulého roku.

Každý občan má nezadatelné právo podílet se demokratickými cestami na tvorbě politiky. Právo však znamená i odpovědnost. Je lehké rozpoutat hnutí, ale je těžší nést jeho důsledky. Žádáme proto všechny instituce, orgány a společenské organizace, aby si svou odpovědnost uvědomily a podle ní jednaly.

Připomínáme tuto odpovědnost zejména hromadným sdělovacím prostředkům – tisku, rozhlasu a televizi. Ony ovlivňují a formují veřejné mínění a veřejnost od nich právem očekává vysokou míru politické vyspělosti.

Považujeme za nezbytné prohlásit, že v poslední době se objevují ve sdělovacích prostředcích vystoupení, která jsou s tímto posláním v rozporu. Místo⁸ podpory závěrům listopadového a prosincového pléna ÚV rozvíjejí se v tisku, v rozhlase i v televizi kampaně, které narušují jednotný postup strany a společnosti. Tak dochází k opakování situace, jíž⁴ jsme byli svědky po dubnovém a květnovém plenárním⁴ zasedání ústředního výboru strany^v v loňském roce [...].^x

Listopadová rezoluce je diskreditována nejrůznějšími cestami. Staví se do umělého protikladu s Akčním programem; některé neuvážené invektivy komplikují vztahy s našimi spojenci. Nedosáhneme-li brzy rozhodné nápravy, může to vážně vyhrotil politickou krizi v naší zemi.^y

Co dnes naše země potřebuje, je klid, činnost a tvůrčí práce, praktické činy. Vedení strany a státu je rozhodnuto k tomu vytvořit [podmínky. Očekává přitom plnou podporu veřejnosti pro úsilí, které umožní pokračovat v nastoupené cestě, jež povede k dalšímu upevňování jednoty naší republiky, k dalšímu rozvoji socialismu v naší vlasti.]^z

Práce 6.1.1969, s. 1, 2.

1 S výjimkou stručného hodnocení J. Vančury (*c.d.*, s. 125) nezaujala dosud literatura k tomuto prohlášení stanovisko. Je to dokument, který vyjadřuje stav anémie politického aparátu. Jeho rovnováha byla narušena. Staré přestalo platit a nové se ještě neustavilo. Starý aparátnický styl se obnovuje, podřizuje se vítězi, ale nemůže dost dobře pominout hnutí. Proskripce ještě nenastaly, ale očekávají se. Nepodařilo se dosud zjistit, kdo z PÚV text koncipoval, ale jisto je, že anemická situace mu vtiskla i po formální stránce logickou labilitu. Z útržkovitých poznámek pořázených na zasedání PÚV KSČ je také zřejmé, že ani stoupenci reformního proudu nezaujmali k situaci a k prohlášení jednotný postoj. Např. V. Slavík konstatoval, že „jde o určité odstranění s. Smrkovského“ a že „Stanovisko více zjišťí situaci“. Měl výhrady ke „Stanovisku“ a navrhol „okamžitě svolat plénum ÚV“. O. Černík mluvil o nezadatelném právu slovenského národa a o tom, že J. Smrkovský nebyl pozván do Kyjeva jen „shodou okolností“. Situace ve sdělovacích prostředcích je podle něho „jako před srpnem“. Doslova pak řekl: „V pondělí [nás čeká] stávka na podporu Smrkovského. Kdo [si] to vezme

na odpovědnost? Někdo si to přeje, aby došlo... ke krizi. Já v takovém vedení nechci sedět. Buď všichni jako jeden – nebo dělat dvojí politiku.“ E. Erban vyslovil požadavek, aby se upustilo od formulace „muži ledna“ a řekl, že si hluboce váží J. Smrkovského, ale „kdyby pokračoval vývoj posledních dnů, musel bych se od něho distancovat“. G. Husák přirovnával situaci k srpnové krizi a L. Svoboda podle heslovitého záznamu doslova prohlásil: „Srpen sjednotil nás – nezapomeňte, jak jsme se sešli na Hradě a jak jsme byli jednotni... a postavili požadavek: do Moskvy... ale jak to vypadá teď – nejsme jednotni ve straně. Kdo se o to zasloužil, že rozkládá stranu i republiku, že mezi čes. sloven. národem nedorozumění? Západ – dobře organizovanou prací zneužívá s. Smrkovského...“ – AÚV KSČ 02/1, sv. 87, Poznámky pro zápis o jednání PÚV KSČ z 3.1.1969, s. 7-61.

- a V archivu ÚV KSČ se zachoval strojopis schváleného znění s několika rukopisnými korekturami. Jestliže přetiskují Prohlášení zveřejněné v denním tisku, činím tak proto, že mělo širokou publicitu, a tím i možnost ovlivnit běh událostí. Odlišné formulace originálu, které dávají naopak nahlédnout do zákulí celého jednání, uvádím v textových poznámkách.
- b dne.
- c Vypuštěno.
- d společenských organizací.
- e Politika, kterou zahájila a začala postupně uskutečňovat Komunistická strana Československa od zasedání ústředního výboru v lednu minulého roku, si získala aktivní podporu rozhodně většiny našeho lidu.
- f ... jsou odhodláni i nadále ji uskutečňovat a překonávat přitom jak nedostatky v její realizaci, tak jejím cílům cizí protisocialistické tendence.
- g Tato věta je připojena ještě k předchozímu odstavci a zní: ... ÚV KSČ ve své rezoluci přijaté na plenárním zasedání v listopadu minulého roku.
- h V původním návrhu „jedině“. Dodatečně však škrtnuto a přepsáno perem na „především“.
- i Dále věta zní: již nesnesou odkladu.
- j Chceme dát všemu lidu...
- k v život.
- l napětí
- m Mezi slova „které“ a „vyvolávají“ bylo původně vsunuto: „záměrně či neuvážněně...“, ale při korektuře škrtnuto.
- n Za slovem požadavky původně vsunuto „a jiné a podobné akce“, ale při korektuře rovněž škrtnuto.
- o Dále věta pokračovala: na vážnost doby, ani na citlivost...
- p a odporuje zásadám demokratického života.
- q chce předsednictvo ÚV KSČ prohlásit...

- r Dále věta pokračuje: z dosavadních funkcí, vyloučit jej z politického života a z aktivní účasti na plnění závěrů listopadového a prosincového pléna ÚV.
- s ... v rozporu, takže místo podpory závěrů listopadového a prosincového pléna ÚV rozvíjejí kampaně, které narušují jednotný postup strany a znovu vyvolávají neklid.
- t jež
- u Vypuštěno.
- v Vypuštěno.
- x Znovu existuje reálné nebezpečí, že politika prosazovaná ústředním výborem strany bude zkreslená a může se ocitnout ve slepé uličce.
- y Tento odstavec v archivním originálu není.
- z ... podmínky, přijmout nezbytná opatření. Očekává, že přitom najde podporu převážné části veřejnosti pro ty své kroky, které nám umožní pokračovat v nastoupené cestě.
- Předsednictvo ÚV KSČ připomíná všem komunistům, že podle listopadové rezoluce je nepřijatelné organizovat v rozporu se stanovami strany nátlakové skupiny a akce. Bojovat proti tomu je úkolem komunistů na všech úsecích.
- Obrácíme se na všechny občany, komunisty i nekomunisty, s naléhavou výzvou, aby postupovali rozvážně a odpovědně a nepřipustili nic, co by mohlo mít těžké důsledky pro náš další vývoj.
- Jsmo přesvědčeni, že všichni budeme usilovat o vytvoření takových podmínek k práci a rozhodování, aby náš jednotný postup přispěl k dalšímu upevnění jednoty naší republiky, k dalšímu rozvoji socialismu v naší vlasti.
3. ledna 1969 Předsednictvo ÚV KSČ

17

1969, 5. ledna, Praha. – Text rozhlasového a televizního projevu, kterým se Josef Smrkovský obrátil na dělnictvo, aby nevstupovalo do stávků na podporu jeho kandidatury do funkce předsedy FS.

[...]ª

Předstupuji před vás shodou okolností právě v den prvního výročí od skončení nezapomenutelného lednového zasedání ÚV strany v roce 1968. Pro naši zemi to byla událost z rodu těch, o kterých náš velký básník Jan Neruda psal: „Čas oponou trhnul a změněn svět.“ Uplynul rok – jeden z nejbouřlivějších a nejpřevratnějších, jaké jsme zažili. Leden vstoupil do dějin. Pro všechny z nás, pro všechny lid stal se životodárnou hodnotou, zdrojem nadějí, ale i sporů, obav a napětí.

Je to přirozené. Žádné velké společenské hnutí se neobejde bez rozporů, bez kroků vpřed i vzad, bez výstřelků a bez napětí. Platí to pochopitelně i pro nás: v posledních týdnech – jak vidno i z prohlášení předsednictva strany, které jsme v sobotu přijali a které znáte – to platí dvojnásobně.¹

Víte stejně dobře jako já, o čem je řeč. Protože se v tomto sporu zcela bez vůle a přičinění dostala do popředí i má osoba, respektive funkce předsedy Federálního shromáždění, nechtěl jsem se v této věci nijak angažovat. Mám-li se dnes vyslovit a říci, co si myslím a o čem uvažuji – musím hovořit do jisté míry osobně; prosím proto za prominutí.

Asi stejně jako soudruzi Svoboda, Dubček či Černík, prostě jako všichni ti vedoucí představitelé, s nimiž je nerozlučně spjato uskutečnění naší politiky, dostal jsem v těchto týdnech sta rezolucí a dopisů a také blahopřání k Novému roku, navštívila mne řada delegací s projevy sympatií, důvěry a podpory. Vidím v nich nejen ocenění mé práce, ale projev důvěry v každého, kdo plní polednovou politiku. Ocenění činnosti Národního shromáždění, jemuž mám čest předsedat, a především důkaz podpory vedoucí síle společnosti, naší straně a její politice. Osobně si těchto projevů vážím a z celého srdce za ně touto cestou děkuji.

Z vašich upřímných projevů vidím, co vás těší a co trápí. Chtěl bych – jak jsem zvyklý – mluvit také tak, protože jsem se už dost poučil, že otevřená řeč je nejlepší i v nejchoulostivějších otázkách, má-li se upevňovat důvěra mezi lidem a vedoucími činiteli a orgány.

Včerejší naše prohlášení naznačuje, že jedním ze zdrojů současného politického napětí jsou mimo jiné četné nejasnosti, které vnášejí do veřejnosti neklid. Chci proto začít s některými fakty, které byste měli znát.

Především vzhledem k otázkám, které jsou kladeny zejména v české veřejnosti, byly výkonný výbor i předsednictvo strany na své včerejší schůzi zodpovědnými soudruhy opětně, tak jako již v prosinci, ujištěny, že nikde nebyly přijaty žádné závazky, které by se týkaly i mých stranických a státních funkcí. Soudruzi, kteří k vám budou mluvit po mně, se o tom ještě zmíní.²

Za druhé: na téže schůzi slovenští členové předsednictva důrazně potvrdili, že jejich požadavek, aby jedna ze špičkových

státních funkcí byla obsazena představitelem slovenského národa, nemá žádnou jinou než národní motivaci a že také není – jak se konstatuje i v prohlášení předsednictva – projevem nedůvěry vůči některému z vedoucích politiků. A rovněž tak, že to je pouze návrh pro další politická jednání. Toto ujištění považuji za základ k posouzení a vyjasnění situace.³

Vyplývá z nich i mé stanovisko. Vycházím z téhož hlediska, které jsem před rokem zdůraznil na lednovém zasedání ÚV strany a jehož jsem se důsledně přidržel v celé své stranické i parlamentní činnosti: je především povinností i většího, silnějšího národa českého a jeho politiky, aby v tomto státě byla respektována všechna práva bratrského slovenského národa včetně jejich personálního vyjádření. Myslím, že přijetím federálního zřízení, které Slovensko vytyčilo jako nejvhodnější formu soužití s národem českým, tuto povinnost se ctí plníme. V praktickém uplatňování těchto zásad nemohu ani já být nedůsledný.

Považoval bych za nešťastné, kdyby právě vstup do federace byl poznamenán spory a konfliktem. Víme dobře, jak důležité jsou ve všech věcech právě jejich počátky, které namnoze předurčují celý další vývoj. Skutečně dobré vztahy mezi Čechy a Slováky nejsou pouze jedním ze základů naší politiky, z jehož narušení by těžili jen ti, kteří by se chtěli vrátit před Leden. Tyto vztahy jsou základem celého státu. Z dějin víme, že jejich porušení ohrožovalo vždy samu jeho existenci. Proto nikdo z nás, vy ani já jako politik, jemuž jste svěřili spoluodpovědnost za osud státu, nesmíme dopustit, aby česko-slovenský vztah, který se díky Lednu, Akčnímu programu strany a federalizaci stal lepším než kdykoli před tím, byl narušen.

Snažme se proto najít státu, socialismu, polednové politice prospěšné řešení. To znamená vzájemně chápat své problémy: v Čechách a na Moravě chápat, že Slovensko v historii nemělo s českou politikou vždy nejlepší zkušenost; na Slovensku zase chápat nevyřešené a znervózňující obtíže teprve se formující národní politiky české. Budeme-li z obou stran takto k věci přistupovat, jistě potřebné řešení nalezneme. Podařilo se nám to od loňska nejednou – nejen v národnostních vztazích a těžších, komplikovanějších situacích, musí se nám to podařit i teď. Ne

konflikt, ale společné, konsolidující řešení je kategorickým zájmem dneška.

Pevně věřím, že na ústředním výboru strany, který se má vbrzku sejít, v parlamentě i obou národních radách nalezneme řešení, jež přinese prospěch společnému našemu státu a rozvoji socialistického řádu. Toto řešení musíme ukázněně vyčkat a respektovat je.

Pro mne osobně je to otázka bez diskuse. Mluvím-li o demokracii, zákonnosti a právu, je i pro mne rozhodnutí kompetentních orgánů závazné.

Co tvoří praktickou náplň prospěchu naší země, je, myslím, také jasné a v prohlášení předsednictva je to znovu a důrazně podtrženo. Je to – stručně řečeno – polednová politika.

Její kladná podstata, obsah a schůdná cesta, jež nás v dnešních podmínkách k jejímu naplnění může dovést, byla formulována v listopadové a prosincové rezoluci ústředního výboru strany. Od toho nemůžeme ustoupit – nikam a na žádnou stranu. O principech jsme mluvili mnohokrát.

Jde o to, že se politické dění u nás uskutečňuje za vedoucí úlohy Komunistické strany Československa, vnitřně demokratické, která se opírá o obecně uznávanou svoji autoritu, plynoucí z jejího programu a činnosti jejích členů, která pevně zabezpečuje socialistickou moc a zejména se opírá o těsný svazek s lidem, o jeho důvěru. Jde dále o to, že všechny sociální skupiny a třídy v naší společnosti uznávají za rozhodující a vůdčí sílu dělnickou třídu, která především nese na svých bedrech odpovědnost za rozvoj socialistického řádu v naší společnosti, která není jen a nesmí být jen silou pracovní, ale stejně tak i silou politickou. Jde dále o to, že na rozhodování všech věcí společných se musí účastnit všechen lid, sdružený v Národní frontě, lid, který svou aktivitou zajišťuje, aby se život země a společnosti utvářel podle jeho představ a přání, v souvislosti s jeho vůlí, jeho právy, ale i povinnostmi a zákony. Dále pak jde o to, aby Československo bylo skutečným domovem a vlastí všech národů a národností, která svá rovná, nezadatelná práva naplňují prostřednictvím federativních orgánů státu. Neoddělitelnou podmínkou zdaru toho všeho je prosperující hospodářství, kde jsme započali s prováděním nutné reformy a potřebných

strukturálních změn, bez kterých bychom se vpřed nepohnuli. Konečně jde o to, že jasným principem, zásadou státní politiky je proletářský internacionalismus, snaha žít v míru, přátelské spolupráci a vzájemném porozumění se všemi mírumilovnými státy, což platí především o našich spojencích, zemích socialistických, v první řadě pak o těsném vztahu k Sovětskému svazu, bez něhož – pochopte to prosím všichni, zleva doprava a zprava doleva – naše socialistická republika v tomto rozděleném světě prostě žít nemůže.

To je – snad se nemýlím – ona pozitivní podstata polednové politiky odpovídající tužbám lidu, pro mne osobně je to více než politika, je to také mé životní krédo – nic jiného nechci a nemohu dělat.

Neoddělitelnou součástí této politiky je ovšem i zdánlivě prostá, ale ve skutečnosti nejtěžší otázka: Jak? Obecně na to lze odpovědět snadno: Řekli jsme už mnohokrát, že všechny problémy chceme řešit zásadně, klidně a slušně, kulturně a demokraticky, to je – socialisticky. Jsme přesvědčeni, že to při úrovni, uvědomění a vyspělosti našich lidí, zejména při vyspělosti naší dělnické třídy, tímto způsobem jde a půjde.

Každý uzná, že demokratickým metodám a vztahům se nejlépe daří v dobách stability, klidu, prosperity, rozmachu. Naproti tomu doby společenského napětí, kolizí, konfliktů či hospodářských obtíží vytvářejí jakési havarijní situace, které vyvolávají tendence sahat k nouzovým prostředkům, síle, moci – a toho se musíme ve společném zájmu vyvarovat.

Cestu, jak překonat období nejistot a napětí a jak postupně dosahovat stability, klidu a rozmachu, ukazuje rezoluce listopadového zasedání ÚV KSČ. To je východisko, které nejen chceme, ale od něhož již kráčíme vpřed. Na prosincovém plénu jsme přijali řadu konkrétních opatření pro rozvoj naší ekonomiky, obdobně chceme nacházet pozitivní řešení i v oblastech dalších.

Proto vás naléhavě prosím, abyste takovémuto pozitivnímu řešení napomáhali, abyste nečinili nic, co by je ohrozilo. Mám tím na mysli zejména heslo stávky, které se v některých rezolucích objevilo.⁴

Vím dobře, co je to stávka, že je to stará zbraň dělnické třídy, a vím také, že to vždy byl až poslední prostředek. Je u nás taková krajní situace, aby se takto řešily problémy? Berme v úvahu, co to dnes znamená pro náš stát, jeho vnitřní stabilitu i mezinárodní postavení. Jak může reagovat naše vedení, co může dělat, jak může v takovém napětí pracovat.

Včerejší prohlášení předsednictva strany varuje před činy, které by mohly mít následky, jež nikdo nemůže předpovídat.⁵ Já vás o to prosím, naléhavě prosím, aby každý v této chvíli velice pečlivě uvážil každý krok: zodpovědnost občanů, kolektivů a organizací, dělníků, rolníků, inteligence, studentů a naší mládeže vůbec, není o nic menší než odpovědnost vedoucích činitelů, orgánů a institucí – tato spoluodpovědnost je také jedním z požadavků a výsledků polednové politiky. Vážme proto pečlivě každý krok.

Jistě mě dobře chápete, že to, co tady říkám, není volání proti občanské a politické aktivitě, bez které je jakékoliv pokračování polednové politiky stejně nepředstavitelné. Je to jen výzva k úvaze o důsledcích, vhodnosti a míře věcí a činů.⁶

Velmi vás prosím, abyste o mých slovech vážně uvažovali – jsou míněna poctivě a upřímně. Úspěch naší politiky potřebuje dnes opravdu státnickou rozvahu a rozhled, které jste už nejednou tak skvěle prokázali.

Každý z nás si v těchto dnech mnohokrát přál šťastný, klidný a spokojený rok. Také já vám – i sobě – to ze srdce přeji. Začně-li klidně a důstojně, máme větší naději, že šťastný bude i nadále.

Práce 6.1.1969, s. 1, 3.

a Stručné redakční oznámení o proneseném projevu.

- 1 Viz dok. č. 16. PÚV KSČ si ovšem uvědomovalo, že jeho prohlášení samo situaci neuklidní. Přímou to vyjádřil J. Špaček, který při jednání 3. ledna řekl: „Nebude dost účinné toto prohlášení, když Smrkovský nevloží svou autoritu na váhu a neřekne: lidé, neblbněte.“ – *AÚV KSČ*, 02/1, cit. zápis, s. 32.
- 2 Dalším ohlášeným projevům už sdělovací prostředky nevěnovaly pozornost.
- 3 O. Černík v diskusi o Prohlášení PÚV KSČ z 3.1.1969 k této otázce řekl: „Vedení slovenské strany přijalo rozhodnutí 20. 12. – proč to Češi nekvitovali – to se Slováci mají na to dívat(?). ÚV KSČ přijal stanovisko 22.12. My

jsme říkali, že se to musí zastavit. Musíme přijmout stanovisko.“ – *AÚV KSČ*, 02/1, cit. zápis, s. 13.

- 4 Viz dok. č. 5, pozn. 3; dok. č. 8, pozn. 2; dok. č. 10, 11, 13, 15.
- 5 „Dalekosáhlé“ či „nedozrnlé následky“ – to byla základní a v klíčových situacích snad jediná argumentace pro podpis moskevského protokolu a pro vše, co z toho vyplývalo. Frekvence těchto slov byla ovšem tak veliká, že pozbývala významu. Prohlášení PÚV KSČ z 3. ledna (viz dok. č. 16) jich užívá jen s nepatrnou obměnou. Mluví o konfliktech [stávce], „jejichž důsledky si iniciátoři ani nedovedou představit“. Ve vedení KSČ měly tyto představy různá pozadí. Jinak si je vykládali představitelé vyložené kolaborace, jinak reformní vůdci. I Alexander Dubček se domníval, že může dosáhnout dohody s Moskvou a pokračovat alespoň v okleštěné reformě, dokáže-li, že má situaci v rukou. (Viz Mlynář, Z.: *c.d.*, s. 269.) Proto byli i on i Josef Smrkovský proti stávce a jakékoliv konfrontaci.
- 6 Sám o těchto věcech spolu se svými poradci uvažoval. Jak? O tom svědčí koncept jeho projevu k zhodnocení politické kampaně kolem kandidatury na funkci předsedy FS. Říká se tu: „...akutní postup v dnešní těžké ‚realitě‘ velmi úzce souvisí s historickou otázkou opětného etablování revolučního socialismu jako vůdčí ideje mas a komunistů jako jejich vůdčí síly. Na tuto souvislost musíme dnes stále myslet, neboť existuje nebezpečí ztráty moci v důsledku dopuštění se omylu za minulé éry. Je snad momentálně překonáno (mocenské důsledky srpna), ale existovalo a v určité situaci se může opět objevit; – ale je i opačné nebezpečí – že totiž můžeme mocensky ‚vyhrát‘ akutní situaci, ale prohrát jako komunisté v této zemi historicky, kdybychom pouze ‚zůstali‘ u moci, nemajíce přitom vnitřní souhlas a důvěru společnosti a byli odkázáni pouze na udržování své pozice zvnějšku.“ – *Archiv FS ČSFR*, nezařazený materiál z ledna 1969, dosud bez signatury.

STUDENTSKÉ HNUTÍ PROTI ÚSTUPKŮM A PORAŽENECTVÍ

Jedním z významných impulsů pohybu československé společnosti z přelomu let 1967–1968 byla vedle konfliktu ve vedení KSČ a spisovatelského sjezdu i strahovská demonstrace vysokoškolských studentů.¹ Když se nedočkali nápravy v dodávce elektrického proudu do svých kolejí, vyšli do ulic s heslem „Chceme světlo!“ Politická moc, která v téže chvíli prožívala vnitřní otřes, pochopila toto heslo jako volání po svobodě, tedy jako útok na své postavení, a zasáhla s nebyvalou tvrdostí. Pokusy o oficiální interpretaci těchto událostí neměly dlouhého trvání. Počátkem roku 1968 se staly předmětem veřejné diskuse a kritiky předlednového systému.² Studentská akce tak stála u zrodu Pražského jara 1968.

Konflikt se zpočátku odehrával ještě na půdě ČSM. Od března 1968 se však i tady výrazně projevil snahy o emancipaci, které vyústily v autonomní organizaci vysokoškoláků – *Svaz vysokoškolského studentstva Čech a Moravy*. V tomto smyslu předstihla studentská aktivita decentralizační proces v ostatních oblastech společenského života.

Ani vlastní studentská organizace se však nekonstituovala ve všech vysokoškolských centrech současně. Klíčové postavení měly fakultní výbory v Praze a v Brně. V některých případech, jako např. v listopadové stávce, prokázaly určitý předstih také

1 Takto, jako jeden ze tří zdrojů společenského pohybu, poprvé charakterizoval studentské hnutí P. Pithart (pseud. J. Sládeček). Viz *Svědectví*, XIV, 1978, č. 56, s. 608 a n.

2 Srov. čl. Logika nepravdy. *Univerzita Karlova*, 9.12.1967; H. Klítmová – J. Kavan: Jak to bylo s těmi vysokoškoláky. *Literární listy*, 1968, č. 2, s. 6–7; Lepší nemluvit. *Sešity pro mladou literaturu*, 1968, č. 17, s. 56 aj.

v Olomouci a později sehrály důležitou roli i studentské parlamenty v Českých Budějovicích. Zástupci všech fakult se zúčastnili 22.–23. března 1968 aktivu ČSM v Brně, kde schválili program na vytvoření samostatné studentské organizace a zároveň vyslovili požadavek na její federalizaci.³

Ještě 25. května se konal ustavující sjezd nové organizace, která přijala název *Svaz vysokoškolského studentstva Čech a Moravy*. Vzápětí se uskutečnily volby zástupců do akademických rad a vysokoškolského parlamentu, ale svébytné studentské organizace se v pravém slova smyslu konstituovaly až s počátkem nového školního roku pod dojmem srpnové invaze.⁴

Nebylo to bez obtíží. Řada dosud aktivních studentů se vzdala činnosti, mnozí emigrovali. Živelný odpor k okupaci však přivedl do studentských organizací i ty, kteří až dosud stáli stranou a jejichž organizační schopnosti se projevily právě pod tlakem mezní situace. V krátké době se tak zformovalo hnutí, jehož význam spočíval v jeho územním rozložení (mělo svá centra ve všech krajích republiky) a v neposlední řadě i v jeho početnosti. Ve školním roce 1968–1969 byl tento stav následující:⁵

Místo	Vysoká škola	Počet posl.
P r a h a	Univerzita Karlova	11 188
	Univerzita 17. listopadu	201
	ČVUT	9 858

3 Zúčastnil jsem se tohoto aktivu, stejně jako všech hlavních akcí Svazu vysokoškolského studentstva. Pokud neuvádím jinak, opráím se o své záznamy z té doby a svou diplomní práci *Prameny k dějinám vysokoškolského hnutí v jižních Čechách*, Pedagogická fakulta Č. Budějovice 1969.

4 Velké studentské akce z března a května 1968 (manifestace na podporu demokratizačního procesu, studentské majáles) měly převážně ještě spontánní charakter. ČSM už fakticky neexistoval a nová organizace se ještě plně neprojevila. Rychle se však zformovala na zásadě protiokupačního postoje. Tiskový orgán *Student* také jako jeden z prvních vyjádřil 27. srpna ostrý protest proti moskevskému protokolu. Tento radikálně nekapitulantský postoj prolínal pak celou další činností SVS a vyvrcholil listopadovou stávkou.

5 *ÚSD ČSAV, SVS Č. Bu.*, cyklostylovaný Přehled počtu studentů na vysokých školách, s. 1–3.

	VŠ chemicko-technologická	1 863
	VŠE	3 565
	VŠZ	2 747
	AMU	457
	AVU	143
	Vysoká škola um. průmyslová	238
	Husova fakulta	53
	Komenského ev. bohoslov. fakulta	67
Brno	U J. E. Purkyně	5 002
	VUT	7 246
	VŠZ	3 380
	JAMU	159
Liberec	VŠ strojní a textilní	488
Ústí n. L.	pedagogická fakulta	924
Plzeň	UK – lékař. fakulta	924
	pedagog. fakulta	763
	VŠ strojní a elektrotechnická	1 191
Č. Budějovice	VŠZ	1 014
	pedagog. fakulta	767
Hradec Králové	UK – lékař. fakulta	854
	pedagog. fakulta	798
Pardubice	VŠ chemicko-technologická	917
Ostrava	VŠ báňská	1 953
	pedagog. fakulta	1 159
Olomouc	Palackého univerzita	4 200

V čele SVS stálo předsednictvo (předseda, místopředseda a 13 členů) se sídlem v Praze 1, náměstí Maxima Gorkého 24. Vrcholným orgánem byl kongres jako shromáždění zvolených zá-

stupců všech fakultních jednotek. V době mezi dvěma kongresy (období dvou let) byl nejvyšším zastupitelským sborem svazu parlament, který se skládal ze zástupců fakult (každá fakulta měla jednoho delegáta). Autonomním orgánem SVS byla dále městská centra, sdružující fakultní a školní jednotky, v jejichž čele stála akademická rada. Kontrolní a revizní funkci vykonávala dozorčí rada a vzniklé spory měl řešit smírčí soud volený kongresem. V listopadu 1968 se v jednotlivých vysokoškolských městech ustavily také akční a stávkové výbory a zvláštní výbory pro spolupráci s dělnictvem – tzv. koordinační centra.⁶

První akcí, kterou se Svaz vysokoškolského studentstva prezentoval na veřejnosti, bylo položení věnců na hrob prezidenta Beneše v Sezimově Ústí 27. října 1968. V některých vysokoškolských centrech připravoval SVS na 28. říjen studentský průvod a slavnostní shromáždění. Průvod ani jinou veřejnou manifestaci národní výbory nepovolily. Když ale potom věnovaly mimořádnou péči výzdobě k oslavám 7. listopadu, pobouřilo to studentskou obec natolik, že se poprvé od strahovských událostí dostala do konfliktu s policií.⁷ Bylo jen otázkou času, kdy tyto spontánní akce jednotlivých studentských parlamentů přerostou v jednotné koordinované vystoupení.

K tomu došlo u příležitosti Mezinárodního dne studentstva 17. listopadu 1968. Shodou okolností se ve stejné době (14.–17.11.) odbývala ještě jedna závažná událost – listopadové plénum ÚV KSČ. I když se Dubčekovu vedení podařilo získat Brežněvův souhlas s návrhem kompromisní rezoluce,⁸ která byť s výhradami, ale přece jen akceptovala obrodný proces, pro veřejnost znamenala ústup od polednové politiky. Tento konflikt s „vědomím předsrpnových cílů“⁹ se nejhluběji projevil v řadách vysokoškolského studentstva.

6 *Tamtéž*, Stanovy SVS. Srov. *Studentské listy*, 1969 č. 1, s. 7.

7 *ÚSD ČSAV, SVS Č. Bu.*, konvolut spisů a tiskové ohlasy událostí 7.11.1968.

8 *Osem mesiacov Pražskej jari. 21. august 1968*. Bratislava, vyd. Osveta, 1990, s. 212.

9 Lederer, J.: *Jan Palach. Zpráva o životě, činu a smrti českého studenta*. Praha, Novinář 1990, s. 62.

Už před zasedáním pléna a v jeho průběhu přišly na ÚV KSČ tisíce rezolucí ze závodů, zemědělských družstev, vědeckých pracovišť, uměleckých kolektivů a škol. Tyto rezoluce vyjadřovaly naději na udržení demokratizačního kursu, a zejména stanoviska vysokoškolského studentstva se vyznačovala rozhodnými výzvami k jeho obraně. Tato očekávání a požadavky veřejnosti listopadové plénum nesplnilo. Bezprostřední odezvou byla studentska stávka.

O této eventualitě se v SVS debatovalo několik dní. Olomoučtí také vstoupili do stávky už 15.11. Impuls k celostátní akci však dali pražští studenti na shromáždění k 17. listopadu. Rozhodli se, že po tři dny zůstanou na fakultách a symbolickou stávkou zdůrazní své požadavky zformulované do „studentského desatera“.¹⁰ V zásadě šlo o hutné vyjádření zásad Akčního programu KSČ, reakci na srpnovou invazi a její politické důsledky. To samo o sobě překračovalo úzce stavovský horizont studentského hnutí; navíc jako nový prvek se tu objevila vazba na dělnictvo.¹¹

Na výzvu pražského vysokoškolského centra vstoupili do stávky studenti v Brně a ve všech dalších vysokoškolských městech. Ne všude ovšem zastihla tato výzva studentské parlamenty připravené. Např. prohlášení SVS v Č. Budějovicích ze 17.11. uvádělo jako první důvod ke stávce solidaritu s ostatními vysokoškoláky Čech a Moravy, aniž by obsahovalo vlastní programové zdůvodnění.¹² Podobně „zaskočení“ událostmi byli i jinde, avšak během stávky hnutí neobyčejně rychle zrábalo. Studenti si uvědomili slabost samostatné akce a začali hledat spojení s ostatními sociálními a politickými silami. Už v průběhu stávky navazovali v jednotlivých krajích kontakty se závodními organizacemi ROH, které pak trvaly i po skončení stávky. Výsledkem těchto snah bylo např. podepsání „Dohody o akční jednotě a vzájemné informovanosti“ mezi SVS PEF, VSZ v Č. Budějovicích a zástupci průmyslových závodů, dohoda SVS s Čs. odboro-

10 Srov. dok. č. 3, pozn. 3.

11 Studentské hnutí tehdy projevilo porozumění pro rady pracujících a dělnické odbory se stejným pochopením uzavíraly dohody o solidaritě se studenty.

12 Dok. č. 3.

vým svazem pracovníků kovoprůmyslu, s Federací lokomotivních čet aj.¹³ Na těchto základech pak vznikala tzv. koordinační centra – společné orgány studentů a dělníků.

Příznačné bylo, že požadavky stávkujících studentů nesměly být publikovány, ale přesto s nimi byla veřejnost dokonale seznámena. Stávka proběhla za „zavřenými dveřmi“ fakult, ale za otevřených sympatií všech vrstev národa. „Na rozdíl od stále vágnějších slibů stranického vedení, které stále důrazněji zdvihalo varovný prst,“ napsal Jiří Vančura, „odpovídala myšlenka stávky všeobecnému občanskému mínění.“¹⁴

Uvnitř studentského hnutí však po 21. listopadu vzrůstala skepse. Účastníci stávky si uvědomovali, že svým vystoupením v podstatě ničeho nedosáhli. Z pocitu bezmoci se na jedné straně rodila hořkost poraženectví a na druhé straně vzepjatý radikalismus. Nejlépe to vyjadřuje konfliktní situace na filozofické fakultě UK v Praze. Tam působila radikální skupina Kosmopolitas, jejíž členové prosazovali stávku bez časového omezení a společné vystoupení s dělníky za rozhodný zvrat ve vývoji. Skupina se dostala do rozporu s vedením SVS a vyvodila z toho závěr, že za těchto okolností není velká kolektivní akce možná, a tak nezbyvá než aktivita malých skupin a jednotlivců.¹⁵

To se projevilo nečekaně brzy, když v lednu následujícího roku vzplanuly oběti Jana Palacha a Jana Zajíce. Nevelké skupiny studentů v Brně, Č. Budějovicích a v Praze zahájily hladovku na protest proti politice, která „začala zabíjet“.¹⁶ Sebeobětování dvou studentů bylo zoufalým pokusem, který oslovil celý národ a svým způsobem i politické vedení, jež tak pocítilo svou propastnou izolovanost. Politická moc odvozená z vůle Moskvy směřovala jinam než vůle národa. Stranické a státní vedení volilo první ze dvou cest z obavy, aby se krize ještě více neprohloubila, ale nakonec se samo stalo její obětí.

13 ÚSD, Sb. 1968–1969, SVS Č. Bu.

14 Vančura, J.: *Naděje a zklamání. Pražské jaro 1968*. Praha 1990, s. 119.

15 Lederer, J.: *c.d.*, s. 63.

16 Dok. č. 8.

Krise postihla i vysokoškolské hnutí. Vyvrcholila v dubnu 1969. Studenti, pobouřeni výsledky dubnového pléna ÚV KSČ, vyhlásili protestní stávkou. Sáhli k tomuto kroku v domněni, že bude impulsem k akci většího dosahu. Nestalo se tak. Mnozí ze studentů sami rezignovali na účast ve stávce a odezvy ze závodů (po zkušenostech s neúspěchem generální stávky na podporu J. Smrkovského) nedávaly naději na podporu. Akční výbor vysokoškoláků byl už pod tlakem vedení fakult, která stávkou odmítla a nařídila od pondělí 21.4.1969 pokračovat ve výuce. Organizátoři podleli nátlaku a stávkou 20. dubna večer ukončili. V Č. Budějovicích přijali „Teze o politické situaci“, v jejichž závěru čteme:¹⁷

„Špatný odhad situace zavedl nás tam, kde jsme, totiž do izolace, která je velmi nebezpečná. Antiintelligenční propaganda šířená houževnatě po dvacet let má totiž hluboké kořeny a může být snadno obnovena. Znamená to tedy přiznat chybu, stávkou odvolat, volit formu denního tlaku zdola. Přijmout daná pravidla hry, pronikat do struktury zdola a snažit se v mezích možností obhajovat a prosazovat akademické svobody. Snažit se udržet si pozice vytvořené na školách a ve společnosti. Nezbyvá než držet pozice a čekat na nový Leden.“

Tento poslední pokus o studentskou stávkou už byl výrazně konspirativní. Pokyny převáželi kurýři a zprávy se šířily ústně nebo byly šifrovány tak, že určité věty znamenaly pokyn k určitým akcím. Proto je také stávka tak málo zastoupena v písemných pramenech. Probíhala pod soustředěným tlakem normalizované moci, infiltrace StB a nejrůznějších difamací, podle nichž byla údajně řízena „západními centrály“.¹⁸

Za této situace už nebylo možné vstoupit do otevřeného konfliktu. Tak bylo poznamenáno i první výročí okupace. Přesuny vojsk, pochody milicí, opatření ve sdělovacích prostředcích, to

17 ÚSD, Sb. 1968–1969, SVS Č. Bu., Teze o politické situaci 20.4.1969 večer.

18 V Č. Budějovicích se např. šířila zpráva, že do areálu kolejí dojíždí bílý mercedes, z něhož studenti dostávají pokyny k násilnostem. Zajímavé je, že podobný argument používala policejní moc při zdůvodňování ozbrojeného zásahu 21. srpna 1969 v Praze.

vše vypovídalo o pravém stavu věcí. Tehdy se studenti a dělníci pokusili obdobně jako 28. října 1939 o tichou a hrdou manifestaci vnitřně nepokořených. Demonstrace moci byla nad očekávání tvrdá. Moc ovládla pozice a nic už jí nestálo v cestě. Většinu společnosti zmrazil strach, který roztál až v listopadových dnech 1989.

Pavel Kadrmas

1

1968, listopad, Praha. – Text, kterým SVS vyhlásil Dohodu o solidaritě studentů, profesorů a zaměstnanců vysokých škol. Strojopis A4.

SVS¹ vyhlašuje
dohodu o solidaritě²

Záruky osobní bezpečnosti a právní jistoty československých občanů netkví dnes pouze v pevném postoji vlády a všech vedoucích orgánů státu, ale i v pevném a jednotném postoji všech skupin obyvatelstva, v jejich rozhodnosti, vzájemné solidaritě, o něž se postoj vlády také především opírá. Vedení snahou posílit mezi všemi studenty, profesory a zaměstnanci vysokých škol a tím i mezi všemi občany státu pocit bezpečí a právní jistoty, učinili a vyhlašují podepsaní studenti, profesori a zaměstnanci vysokých škol toto rozhodnutí:

„Kdyby se jediný student, profesor nebo zaměstnanec vysoké školy v Čechách nebo na Slovensku stal obětí perzekuce, pronásledování nebo trestního stíhání pro své názory, pro svůj původ, pro svou veřejnou nebo vědeckou práci, považovali by to všichni podepsaní za útok proti celé československé vysokoškolské obci a svůj nesouhlas by kolektivně projeвили způsobem, který by účinně posloužil boji o opětné zjednání práva.“^a

Disponující různými možnostmi, jak svůj nesouhlas vyjádřit – od protestních meetingů přes různé akce, až po TOTÁLNÍ VYSOKOŠKOLSKOU STÁVKU – rozhodli se podepsaní, že bude-li to nutné, využijí těchto svých možností, a v případě nespravedlivého pronásledování kohokoli z podepsaných, budou proti tomu tím způsobem, na němž se z jejich pověření shodnou, jako

na v dané situaci nejvhodnějším a neúčinnějším, představitelů jednotlivých fakult a vysokých škol. [Dohodnutý akt pak podepsaní uskuteční bez ohledu na všechna eventuální poškození, která jim z toho vyplynou.]^b

Záruky normálních podmínek pro svou práci a osobní bezpečnost neshledávají podepsaní jen ve své takto konkrétně vyjádřené solidaritě, nýbrž v solidaritě celonárodní a především ve své jednotě s dělníky. Všichni podepsaní věří, že se nestane nic, co by je k takové kolektivní akci donutilo, domnívají se však, že je přesto užitečné uzavřít a vyhlásit tuto vzájemnou dohodu, protože v ní spatřují jednu z cest, jak dnes v sobě navzájem posilovat pocity jistoty, tak potřebné pro klidnou práci, ke studiu, a jak čelit případným obavám kohokoli ze svého kruhu, že vstane-li proti přesile nespravedlivých, bude sám opuštěný a bezmocný.

Síla našeho lidu tkví dnes víc než kdykoli dosud v jeho jednotě, a jednotni jsou lidé natolik, nakolik jsou odhodláni bezpráví páchané na jednom přijímat jako bezpráví páchané na všech.

Podepsaní studenti, profesori a zaměstnanci vysokých škol považují za prospěšné toto své odhodlání si navzájem stvrdit svými podpisy.

[...]^c

ÚSD, Sb. 1968–1969, SVS Č.Bu.

- 1 SVS je zkratka Svazu vysokoškolského studentstva Čech a Moravy. Podle preambule stanov přijatých na ustavujícím kongresu v Olomouci 26.5.1968 je „dobrovolnou organizací fakultních jednotek“. Tyto stanovy schválilo ministerstvo vnitra rozhodnutím č. NV-III/3-1976/68 ze dne 21.9.1968.
- 2 Podle poznámky na rubu jedné verze dochované v archivu SVS v Č. Budějovicích projednalo českobudějovické předsednictvo SVS tento dokument 15.11.1968. Znamená to, že text vznikl nejpozději den před tím, ne-li dříve. Dosavadní znění přetiskly *Studentské listy*, 1969, č. 1, s. 7 (25.2.).
- a *Studentské listy*, 1969, č. 1, s. 7 graficky zvýrazňují tuto pasáž sazbou velkými písmeny.
- b Tato věta je v českobudějovické verzi podtržena. *Studentské listy* ji nezvýrazňují.
- c V přetisku ze *Studentských listů* je na tomto místě připojena datace: listopad 1968.

2

1968, listopad, Praha. – *Provolání ke stávce vypracované na fakultě sociálních věd a publicistiky Univerzity Karlovy. Cyklostyl A4. [...]a*

Provolání ke všem profesorům, studentům
a zaměstnancům vysokých škol

Studenti všech vysokých škol jsou rozhodnuti vstoupit do stávky, kterou považují za jeden z krajních projevů protestu, za těchto okolností:

1. Stávku může odhlasovat jedině plénum akčního výboru pražských studentů. Tím nevylučujeme možnost celofakultní stávky za specifické fakultní zájmy, jakými jsou např.: svoboda tisku, svoboda shromažďovací, ochrana akademických funkcí-nářů atd.

Stávku považujeme za účelné vyhlásit tehdy, jestliže politická situace bude adekvátní některé z těchto potenciálních alternativ.^b

a) Jestliže současné politické vedení zůstane v čele státu pouze formálně a bude donuceno vývojem situace k dalším politickým i společenským ústupkům. V tomto případě vyhlášíme dlouhodobou okupační stávku fakulty. Tuto formu stávky vyhlášíme i v případě, že by se dělníci pro stávku nerozhodli, s výhradou, že tak učiníme až po předběžné konzultaci se stávkovými výbory ostatních fakult a akademickými funkcionáři.

b) Jestliže by se dělníci rozhodli pro stávku, hájící tím své specifické zájmy a celonárodní zájmy politické, mohou počítat s tím, že studenti všech fakult jejich stávku podpoří.

c) Jsme rozhodnuti jít do stávky také za těchto okolností, jestliže druhý signatář Moskevské smlouvy jakýmkoliv způsobem poruší dojednaná ustanovení.¹ I pro tento případ platí statut okupační stávky, která je jediným legálním projevem nesouhlasu, při kterém nemůže dojít k střetnutí s ozbrojenou mocí.

d) Do stávky vstoupíme i v tom případě, bude-li hrubě omezena osobní svoboda kteréhokoliv akademického funkcionáře nebo studenta. Tím se připojujeme k rezoluci „O solidaritě“, kterou vydal koordináční výbor tvůrčích svazů.²

Jestliže plénum akčního výboru pražských studentů rozhodne o vyhlášení stávky, pak připadají v úvahu tyto její alternativy:

1) Stávka generální – dělníci a studenti.

2) Stávka okupační.

ad 2) Celofakultní okupační stávka

Bude vyhlášena a řízena akčním výborem pražských studentů a potrvá až do odvolání tímto orgánem. Za výjimečného stavu, plynoucího ze stávky, přijímáme tato opatření:

a) Studenti budou kontrolovat fakulty 24 hodin v průběhu celé stávky.

b) Služby u vchodu musí být organizovány.

c) Ustavené fakultní spojky budou zajišťovat potraviny, lehátko a další věci, nutné k dlouhodobému pobytu na fakultě. (Vyzýváme všechny studenty, kteří mají možnost cokoliv v tomto smyslu zajistit, aby se hlásili u akčních výborů na fakultách.)

d) Na dlouhodobý pobyt na fakultách v případě vyhlášení stávky se všichni připraví již v neděli 17.11.1968.

Je nutné, aby každý nosil stále při sobě občanský průkaz a index.

e) Bude-li kdokoliv svědkem zatčení studentů fakulty či svědkem jiného incidentu, je povinen ohlásit to o k a m ž i t ě na informačním středisku na fakultě sociálních věd a publicistiky v č. 105.

Prohlašujeme, že jsme odhodláni v případě napadení fakult bránit se všemi dosažitelnými prostředky.

Rezoluci vypracovala fakulta sociálních věd
a publicistiky UK

ÚSD, Sb. 1968–1969, SVS Č.Bu.

a K textu Provolání je připojena krátká průvodka 21x13 cm s textem: „Leták. Akční výbor vysokoškolských studentů vyslechl provolání fakulty sociálních věd a publicistiky k otázce okupační stávky a po jednomyslném schválení jej doporučil k přijetí na fakultách. Toto provolání je otištěno na přiloženém papíru.“ Vpravo dole je razítko SVS a při horním okraji poznámka tužkou: „dne 15.11. projednalo tento dokument předsednictvo SVS v Č. Budějovicích“.

b V exempláři z archivu SVS v Č. Budějovicích je tento odstavec podtržen červenou vlnovkou. Také písmena a, b, c, d, označující čtyři následující alternativy jsou v této verzi červeně zakroužkována, přičemž označení pís-

mene a je nápadnější. Není ovšem jasné, zda je to písarská nahodilost nebo významový akcent.

- 1 V té době ovšem veřejnost neznala „dojednaná ustanovení“ moskevského protokolu. Ta byla přísně utajena, takže bylo možné usuzovat na jejich obsah jen z povšechného komuniké. Z něho měly nejen pro studentské hnutí, ale pro celou čs. společnost zásadní význam dvě formulace: 1. „Sovětská strana vyjádřila své porozumění a podporu pozici a vedení KSČ i Československé socialistické republiky, které je rozhodnuto vycházet z usnesení přijatých na lednovém a květnovém plenárním zasedání ÚV KSČ...“ 2. „Bylo dosaženo dohody o podmínkách odchodu... vojsk z území ČSSR v závislosti od normalizace situace v ČSSR.“ (c.d. *Sedm pražských dní*, s. 298 n.) Jedině k nim se také, i přes jejich vágnost, vztahoval koncept tohoto odstavce studentského Provolání.
- 2 Aktiv spisovatelů konaný 31.10.1968 v Praze přijal kromě Prohlášení (viz dok. č. 21) také Dohodu o solidaritě. Tento dokument, který v dalších dnech projednaly jednotlivé tvůrčí svazy, se stal základem společného postupu kulturní a občanské fronty, aby nikdo nemohl být stíhán pro své přesvědčení a názory. – *Listy*, 1968, č. 2, s. 2 (14.11.). Cit pro solidaritu byl v té době značně vyvinutý. Do redakcí Listů a Reportéra docházelo množství dopisů ze závodů, které nabízelý pomoc i to, že se existenčně postarají o novináře, kterým by režim znemožnil výkon povolání. – *Listy*, 1968, č. 3, s. 2 (21.11.).

3

1968, 17. listopadu, České Budějovice. – *Leták vysokoškolských studentů „Do stávký“*. Cyklostyl A4.

Vysokoškoláci Vysoké školy zemědělské a Pedagogické fakulty v Čes. Budějovicích vstupují od pondělí 18. listopadu 1968¹

DO STÁVKY!

PROČ?

Tímto vyjadřují svou solidaritu s obdobným postupem SVS a všech fakult v Čechách a na Moravě.²

Zároveň chtějí demonstrovat, že vysokoškolské studentstvo je aktivní společenskou silou, která citlivě reaguje na všechny politické problémy dneška.

Závěrečná rezoluce listopadového plenárního zasedání ÚV KSČ řeší pouze část palčivých problémů dnešní doby.

Přesto plně stojíme za všemi kladnými stránkami této rezoluce a důsledně žádáme její plnění i těmi, kteří na plénu ÚV

vystoupili s odlišnými názory a dosud zastávají významné mocenské pozice.

Řada životně důležitých zájmů nás i všeho lidu však zůstává i nadále neřešena.

Proto ž á d á m e , !!! !!! !!! !!!

aby stranické a státní orgány tyto otevřené problémy včas a nekompromisně řešily.

Jedná se zejména o tyto požadavky:³

1. Za základ naší budoucí politiky pokládat další rozvíjení Akčního programu strany, přijatého na dubnovém plénu ÚV KSČ.

2. Nedopustit návrat ke kabinetní politice; umožnit všem pracujícím aktivní účast již při tvorbě politiky a poskytovat jim dostatečné množství informací.

3. Zaručit nedotknutelnost základních lidských práv, zejména svobody slova, tisku a ostatních sdělovacích prostředků, jakož i svobodu vědeckého bádání a umělecké tvorby.

4. Zaručit osobní a právní jistotu občanů, svobodu shromažďovací a spolčovací na základě zákonných úprav.

5. Nadále neodkládat svolání XIV. sjezdu strany a sjezdu České komunistické strany, přípravu voleb do všech zastupitelských orgánů státu. K tomu vytvořit takové podmínky, aby si lid mohl svobodně zvolit ty představitele, kteří mají jeho důvěru. Věříme, že bude-li se strana o důvěru lidu ve své denní práci neustále ucházet, jistě ji neztratí.

6. Pro urychlené zavedení nové hospodářské soustavy vytvořit podmínky tím, že ve vedoucích hospodářských funkcích budou takoví pracovníci, kteří mají pro tuto práci odpovídající schopnosti.

7. Žádáme, aby vláda ČSSR ve svých jednáních dosáhla stanovení závazného termínu o úplném odchodu cizích vojsk z našeho území.

8. V zahraniční politice uznáváme nutnost naší sounáležitosti k socialistickému táboru, žádáme však, aby zde byly nastoleny zásady plné rovnoprávnosti, suverenity a možnosti řešení specifických problémů jednotlivých zemí na základě jejich odlišných podmínek.

J A K ?

Těchto cílů chceme dosáhnout naší aktivní účastí ve veřejném životě. Chceme spolupracovat se všemi složkami Národní fronty a se všemi vrstvami naší společnosti, zejména pak s dělnickou třídou, kterou považujeme za páteř naší společnosti.

K prosazení těchto požadavků chceme použít všech legálních prostředků.

Od našich vytyčených požadavků se zavazujeme neustoupit a pro šťastnější život naší generace je permanentně prosazovat a svou prací uskutečňovat.

Akademická rada
pedagogické fakulty Vysoké školy zemědělské
České Budějovice

ÚSD, Sb. 1968–1969, SVS Č. Bu.

- 1 Jako první vstoupili do stávký olomoučtí vysokoškoláci, kteří tak učinili už 15.11.1968.
- 2 Srov. dok. č. 2. – Akademická rada obou českobudějovických fakult, které podepsaly tento leták, vycházela stejně jako ostatní vysokoškolská centra z Prohlášení pražských fakult: „Poprvé po dvaceti letech vystupujeme my, vysokoškolští studenti, ve společné politické akci jako společenská síla, se kterou je třeba počítat a která je součástí dnešní politické reality. Tato akce má prokázat naše odhodlání a schopnost účastnit se politického života. Vysokoškolští studenti reprezentovaní AVPS a SVS se rozhodli vstoupit dne 18.11.1968 do okupační stávký...“ Pozdější přetisk v časopise *Studentské listy*, 1969, č. 1, s. 7 přinesl pod názvem „Studentské desatero“ jen programové body a úvodní komentář nahradil formulací, že „důvodem k vyhlášení stávký byla zhoršující se situace v politice a narůstání počtu jevů, které ohrožovaly výsledky polednové politiký“.
- 3 Pražský dokument citovaný v pozn. č. 1 měl nepochybně inspirativní význam pro jednotlivá vysokoškolská centra; nikde však nebyl uplatněn mechanicky. Projevilo se to i v odlišné formulaci základních požadavků. Českobudějovický leták např. nedodržuje pražské „desatero“ a má jen 8 bodů, z nichž se nápadně s celostátní předlohou shodují jen první čtyři. Celé znění „Studentského desatera“ viz oddíl „Odbory a heslo generální stávký...“, dok. č. 4, pozn. 4.

4

1968, 18. listopadu. Praha. – *Otevřený dopis dělníkům a rolníkům, v němž stávkující studenti vysvětlují smysl a cíl své akce. Cyklostyl A4.*

Vážení soudruzi dělníci a rolníci,
v důsledku kusé a velmi omezené informace našich sdělovacích prostředků kolují mezi naší veřejností různé výklady motivů a smyslu stávky pražských vysokoškolských studentů. Proto se my, stávkující studenti, na Vás obracíme otevřeným dopisem, ve kterém Vám chceme vysvětlit průběh i pravou příčinu naší stávky.

Stávka byla vyhlášena pod vlivem situace, která se vytvořila v našem politickém životě v současné době. Stávka má čistě lokální charakter a probíhá přímo v prostorách našich vysokých škol. Nemá charakter destruktivní a nenaruší kvalitu našeho dalšího studia. Se stávkou jsou solidární i naši učitelé. Udržíme pořádek na fakultách vlastními silami; v žádném případě nebude poškozeno zařízení ani prostory fakult ani nebude narušen veřejný pořádek. Prokazujeme uvědomělou a organizovanou kázeň i v této mimořádné akci, jakou je naše stávka.

Co nás vedlo k rozhodnutí vyhlásit stávku? Tak jako drtivá většina našich pracujících jsme hluboce znepokojeni tím, že tak zvaná současná realita svazuje stále více náš svobodný socialistický a demokratický život, který jsme nastoupili po lednu a který byl jasně vyjádřen Akčním programem KSČ. Naučili jsme se posuzovat politiku nikoliv podle slov, usnesení, prohlášení, slibů atd., ale podle činů a činnosti našich představitelů, vládních či stranických orgánů, bratrských stran či vlád spřátelených zemí. Nepovažujeme proto ještě za vítězství pravdy, demokratického a humanního socialismu ani za vítězství progresivních, charakterních a čestných komunistů, když se jim například podaří prosadit do závěrečné rezoluce zasedání pléna ÚV KSČ některé formulace, které vzbuzují naděje, že demokratický polednový vývoj bude přece jenom pokračovat, že není návratu k předlednovým poměrům atd.¹, když na druhé straně v konkrétních činech není respektována například spontánní touha a přání našeho lidu, aby vedoucí funkce nezastávali lidé, kteří ztratili

důvěru lidu, ať již z důvodů politické či odborné, charakterové nebo biologické neschopnosti. My všichni víme velice dobře, kdo jsou ti neschopní funkcionáři nahoře i dole. Nechceme nikomu ubližovat, křivdit, chceme jenom připomenout, že rozhodující nejsou subjektivní záměry či postoje jednotlivců, ale objektivní dopad jejich činů či činností. Z tohoto hlediska posuzujeme kvalitu práce předních funkcionářů i orgánů.

Akční program je vynikající dokument, který jsme přijali s uspokojením. Moskevské protokoly i dokument o dočasném pobytu cizích vojsk na našem území jsme přijali jako „tvrdou realitu“ pro početně malý národ v centru Evropy v současném mocensky rozděleném světě. Ale nechceme v žádném případě přistoupit na to, že je nám slovy přisuzována suverenita a samostatnost, a ve skutečnosti je na nás vytvářen soustavný tlak zvenčí – například v tom, kdo má zastávat tu či onu vedoucí funkci a nebo kdo ji vykonávat nemá, zda XIV. sjezd KSČ má či nemá být nyní, nebo později, zda může být sjezd českých komunistů či nikoli, zda má ten či onen časopis vycházet nebo se má zakázat, zda se ve sdělovacích prostředcích může hovořit otevřeně či nemá.

Nechceme se v žádném případě smířit s tím, že se slovy přiznává například nutnost otevřené politiky vůči lidu, a ve skutečnosti jsou informace o činnosti a problémech vedoucích představitelů a orgánů stále menší a menší, že se dokonce nejvyšší představitelé naší strany a státu, kteří mají upřímnou a plnou podporu našeho lidu, bojí hovořit otevřeně o svých problémech a starostech před svým lidem. Je otázka, před kým se bojí hovořit. Před svým lidem, který je bezvýhradně podporuje, nebo se bojí někoho jiného? Máme vážné obavy, že tento jejich strach je může odtrhnout od lidu, že jim přestaneme jednou rozumět a že tak mohou jednou přestat vykonávat politiku pro nás a začnou, aniž si to budou uvědomovat, vykonávat politiku někoho jiného. Chceme svobodně žít, klidně pracovat, mít jistotu své budoucnosti a chceme ji mít ve svých rukou. Chceme, aby nás vedli lidé, o jejichž schopnostech jsme přesvědčeni. Existují pro to regulérní, demokratické a lidské prostředky, jak dosáhnout toho, aby ve vedení našeho státu a strany stáli lidé odborně a politicky schopní, vzdělaní, charakterově čestní, lidští. Těchto prostředků

se nesmíme vzdát. Máme rádi svou zem, vážíme si všech pracovitých poctivých lidí na závodech, vesnicích a na školách a bojíme se, abychom se my všichni nestali oběťmi uznávání „tvrdé reality“.

Forma našeho protestu, stávka, má upozornit na to, že jsme schopni důstojně a v tradicích našeho pracujícího lidu vyjádřit své obavy o další osud naší země, že odmítáme prosazovat své postoje a názory nadávkami, hysterickými výpady, vyhrožováním, násilnými činy nebo zaklínadly „věrnosti ideám marxismu-leninismu, proletářského internacionalismu, věrnosti Sovětskému svazu a mezinárodnímu dělnickému hnutí, věrnosti lidu, naší straně“ atd. tak, jak to dělají někteří lidé, kterým říkáme jodasovci.² Tito lidé silných slov, kteří se domnívají, že za nimi stojí síla zbraní a vnějšího tlaku, nesmějí ovlivňovat činy našich představitelů a našich orgánů. Apelujeme proto na představitele naší strany a našeho státu:

„Nepřesvědčujte nás o tom, že například sdělovací prostředky dávaly prostor pro antisocialistické síly, když všichni víme, jaká je pravda. Nezdůvodňujte skutečné činy, které jsou v rozporu s nastoupenou polednovou cestou, argumentací, která je Vám vnucována. Náš pracující lid je statečný, moudrý a vytrvalý. Neupadá do paniky, nevzdává se, touží po míru a přátelství se všemi národy, má humánní cíle, touží po spravedlnosti, demokratickém socialismu, socialismu s lidskou tvář, nenávidí násilí a nespravedlnost, ponižování, utlačování, miluje pravdu a otevřenou hru. Zůstaňte věrným odrazem těchto hodnot našeho lidu, jste jeho součástí. Až nebudete jednou moci pracovat ve svých funkcích, otevřete demokratickou cestou, před zraky celého národa, možnost svým nástupcům, které si lid vybere podle rozumu a citu. Zabraňte tomu, aby se kabinetní politikou dostávali do čela naší strany a státu lidé, kteří budou sloužit cizí moci, kteří budou otroky své ctižádosti a svého nerozumu, své touhy po moci a svých hrubě zkreslených představ o socialismu.“³

Vážení přátelé na závodech, na vesnicích,

toto je pravý smysl naší stávky, který jsme vyjádřili při jejím zahájení a v konkrétních deseti bodech. Toto je pravý smysl stávky nás mladých, kteří bojujeme za svou budoucnost. Máme život před sebou, chceme žít, nechceme se ponižovat. Chceme

svým studiem nyní a svou pozdější prací na závodech a ve výzkumných ústavech vytvářet nové hodnoty, které našemu lidu dopomohou k šťastnému, materiálně i duševně bohatému životu v míru. Tak chápeme socialismus.

Prosíme Vás, informujte všechny pracující svého podniku o tomto našem postoji.

V Praze dne 18. listopadu 1968.

Shromáždění stávkujících studentů fakulty strojní ČVUT,
shromáždění stávkujících studentů fakulty elektrotechnické ČVUT,

plénium celopražského akčního výboru vysokoškoláků.

Se smyslem a obsahem vyslovili souhlas učitelé a zaměstnanci fakulty strojní ČVUT v Praze na celofakultní schůzi ROH, konané téhož dne.

[...]ª

ÚSD, Sb. 1968–1969, SVS Č. Bu.

-
- 1 Je to narážka na listopadové plénium ÚV KSČ (14.–17.11.1968), které sice ještě vzbuzovalo naděje na zachování principů „Pražského jara“, ale způsob, jakým se distancovalo od „negativních prvků polednové politiky“, dával tušit, že takové naděje jsou iluzorní. Téměř shodnou formulaci s tímto otevřeným dopisem nacházíme i v Prohlášení AV českobudějovických fakult z 21.11. (viz dok. č. 5), kde se o výsledcích listopadového pléna říká, že „jakoby vzbuzují naději, že demokratický polednový vývoj bude přece jenom pokračovat...“
  - 2 Toto označení prosovětské skupiny, převážně starých členů KSČ, je odvozeno od jejího mluvčího Josefa Jodase (1903–1970), který v meziválečném období působil v proletářské tělovýchově, později v nižších stranických funkcích a v ČSTV. V roce 1968 rozhodně vystupoval proti demokratizačnímu duchu „Pražského jara“ a v posrpnovém období se pod heslem „proletářského internacionalismu“ ztotožnil s vojenským vpádem vojsk Varšavské smlouvy.
  - 3 Tato pasáž byla podle sdělení pamětníků míněna jako určitý návod k vytváření obdobných rezolucí v řadách dělnictva. Její formulace byla však příliš intelektuální, a proto se v dělnickém prostředí neujala.
  - a K tomuto textu jsou připojeny ještě dvě přílohy: první je datována 19. listopadu a obsahuje seznam fakult pražských vysokých škol, které se k podpisu připojují. Druhou přílohu tvoří „Stanovisko SVS, na jehož podporu se konají studentské stávky“. Je to doslovné znění „Studentského desatera“. Srov. dok. č. 3, pozn. 3.

5

1968, 21. listopadu, České Budějovice. – Prohlášení akčního výboru vysokoškolských studentů k ukončení stávk. Kopie strojopisu A4.

PROHLÁŠENÍ

Akční výbor obou budějovických fakult VŠZ a PF v souladu s rozhodnutím pražského akčního výboru přerušuje stávku vysokoškolského studentstva, a to dne 21.11.1968 ve 12. hod.

Po čtyřech dnech trvání stávk, kdy všechna vysokoškolská centra v Čechách a na Moravě byla navzájem spjata vědomím vzájemné jednoty a solidarity, se opět vracíme zpět ke své každodenní práci. To však neznamená, že nebudeme i nadále pokračovat v permanentním prosazování svých požadavků, které se během naší akce staly požadavky celonárodními. Jsme proto odhodláni stávku kdykoli zahájit, pokud bude realizace našich požadavků ohrožena.¹

Vysokoškolští studenti použili stávk v současné vnitropolitické situaci, tedy v době, kdy tzv. současná realita svazuje stále více náš svobodný, demokratický život. Po lednu jsme se naučili chápat politickou činnost jako uskutečňování činů a ne jako hru s krásnými slovy. Žádáme konkrétní činy!

Nemohou nás uspokojit výsledky listopadového pléna, které jakoby vzbuzují naději, že demokratický polednový vývoj bude přece jenom pokračovat.² Současně však není respektováno právní všeho lidu – odvolání funkcionářů, kteří z titulu politické, osobní nebo charakterové neschopnosti ztratili naši důvěru. V této době však otevřenost vedoucích představitelů a činitelů je stále menší a vzniká dojem, že se bojí mluvit o svých starostech a problémech před lidem. Naskytá se otázka: Před kým se bojí hovořit, před svým lidem, nebo se bojí něčeho jiného?

Chceme svobodně žít, pracovat, a proto nás musí vést ti, kterým bezvýhradně důvěrujeme.

Výsledky naší stávk nelze zatím všeobecně zhodnotit po všech stránkách, neboť ještě není znám ohlas celé veřejnosti. Je možno však jednoznačně prohlásit, že 65 000 studentů³ se dokáže spojit ve velmi účinnou sílu. Poučili jsme se také, jakým

způsobem stávku vést, organizovat, a tato skutečnost je velmi důležitá pro naši další činnost.

Vyjadřujeme také svou hlubokou vděčnost všem vysokoškolákům, pedagogickému sboru, pracovním kolektivům a institucím, kteří přijali naše požadavky za své a dokumentovali tím, že pochopili současnou vnitropolitickou situaci a postavili se na stranu pravdy.

V průběhu akce přijali studenti spontánně přihlášení k solidaritě.⁴ Toto prohlášení jsou rozhodnutí plnit za každých okolností.

Ať žije solidarita vysokoškoláků v naší republice!

Akční výbor PEF VŠZ a PF v Českých Budějovicích

ÚSD, Sb. 1968–1969, SVS Č. Bu.

-
- 1 Podobný stav pohotovosti vyhlásila všechna vysokoškolská centra. Stávkový výbor VŠZ v Č. Budějovicích přijal např. 21.11. v 7,45 hod. ráno telegram z Brna: „Stávka všech brněnských fakult se přerušuje ve čtvrtek 21.11.68 ve 12,15 hod. s možností jejího znovuoobnovení v případě neuspokojivých výsledků jednání studentských zástupců s vládou. Přijato všemi fakultami parlamentu brněnského studentského centra.“ – *ÚSD, Sb. 1968–1969, SVS Č. Bu.*
  - 2 Srov. dok. č. 4, pozn. 1.
  - 3 Přesný počet vysokoškolských studentů v Čechách a na Moravě činil tehdy 63 278. – *ÚSD, Sb. 1968–1969, SVS Č. Bu.*, cyklostylovaný Přehled počtů studentů ve škol. roce 1968/69, sestavený „podle statistických materiálů min. školství“, s. 1–3.
  - 4 Srov. dok. č. 1.

6

1968, 19. prosince, Praha. – Dohoda o spolupráci Českého odborového svazu pracujících v kovoprůmyslu a Svazu vysokoškolského studentstva Čech a Moravy. Cyklostyl A4.

Dohoda o spolupráci
Českého odborového svazu pracujících v kovoprůmyslu
a Svazu vysokoškolského studentstva Čech a Moravy¹

Obě strany považují za základ dalšího postupu ČSSR k socialismu společenské dění zahájené plénem ÚV KSČ v lednu 1968 a přerušené intervencí pěti armád Varšavské smlouvy do Československa v srpnu 1968.

Obě strany vysoce oceňují základní úspěchy lidu ČSSR v polednovém vývoji, za které pokládají zejména:

1. Otevřenou účast veřejnosti v čele s dělnickou třídou na tvorbě politiky státu a KSČ.

2. Otevřený dialog veřejnosti s vedením státu a KSČ realizovaný prostřednictvím masových komunikačních prostředků.

3. Obnovení společenské úlohy KSČ projevené zvláště Akčním programem z dubna 1968, odpovědí předsednictva ÚV KSČ na dopis pěti komunistických stran z Varšavy v červenci 1968 a čtrnáctým mimořádným sjezdem KSČ v srpnu 1968.

4. Odpor lidu ČSSR proti intervencí cizích² armád ve dnech 21.–28. srpna 1968.

Český odborový svaz pracujících v kovoprůmyslu vyjadřuje svou podporu nedávné studentské stávce za realizaci deseti bodů SVS³ a žádá vytvoření takových podmínek pro práci ve vládě, které by umožňovaly profesorovi Kadlecovi zůstat členem vlády. SVS Čech a Moravy vyjadřuje svou podporu úsilí pracujících kovoprůmyslu o odstranění aparátníků a byrokratů z vedoucích orgánů ROH a o vytvoření organizace, zastupující skutečné zájmy dělníků. SVS Čech a Moravy se připojuje k rezoluci Českého svazu^a pracujících kovoprůmyslu na podporu s. Josefa Smrkovského.⁴

Obě strany odmítají dnešní politiku neustálého ustupování vnějším tlakům a záměrného přerušování toku informací mezi vedením státu a vedením KSČ a veřejnosti.

Obě strany protestují proti kumulaci funkcí, moci a informací v rukou úzké skupiny vedoucích představitelů.

Obě strany nesouhlasí s tím, aby politiku v českých zemích řídilo nedemokraticky vybrané byro KSČ pro práci v českých zemích a žádají okamžité svolání sjezdu KS.^b

Obě strany odmítají napadání kulturní fronty a vysoce oceňují její politickou angažovanost.

Obě strany varují před omezováním svobodné činnosti masových komunikačních prostředků.

Obě strany jsou rozhořčeny neustálým odkládáním řešení koncepce ekonomického vývoje a odkládáním veřejné diskuse a schválení zákona o socialistickém podniku.

Obě strany žádají, aby bylo umožněno teamu^c dělnických zástupců podniků a čs. ekonomů vypracovat alternativní ekonomický program.

Obě strany trvají na požadavku okamžitého obnovení suverenity republiky a stažení cizích vojsk.

Obě strany žádají uspořádání nových voleb do všech zastupitelských orgánů v co nejkratší době.

Obě strany budou prosazovat, aby zásady obsažené ve Všeobecné deklaraci lidských práv OSN byly obsaženy v nové ústavě ČSSR.

Vzhledem k těmto společným názorům, vzhledem k potřebě vytvoření co nejširší lidové fronty⁵ sledující politiku vedení státu a vedení KSČ hodljají obě strany:⁶

1. Pravidelně si vyměňovat delegace a informace o své činnosti, o svých postojích a názorech na aktuální společenské problémy.

2. Vyměňovat si pravidelně získané politické informace.

3. Informovat se předběžně o připravovaných akcích.

4. Zabezpečit, aby vedoucí orgány českého odb[orového] svazu a SVS poskytovaly veškeré informace vzešlé ze vzájemného styku svým základním organizacím.

5. Poskytovat si vzájemnou podporu ve využívání možností obou smluvních stran.⁷

6. Neustále rozšiřovat přímý styk pracujících kovoprůmyslu se studenty vysokých škol.

7. Využít všech svých možností k neustálému upevňování a posilování neformálního svazku dělníků a inteligence.

8. Vysvětlovat vzájemná stanoviska na odpovídajících orgánech a jednáních.

9. Velmi pečlivě a uvážlivě hodnotit vývoj politické situace a projednávat jej odpovídajícími orgány. Důraznými akcemi trvat na realizaci svých požadavků.⁸

Dohodu schválilo 1200 delegátů prvního sjezdu Českého odborového svazu pracujících kovoprůmyslu, reprezentujících přes 900 000 pracujících.⁹

V Praze 19. prosince 1968

ÚSD, Sb. 1968–1969, SVS Č. Bu.

Bulletin č. 1, s. 7–9.

- 1 Tato dohoda dosáhla i přes mlčení oficiálního tisku značné publicity v nej-různějších bulletiních, dopisech či prohlášeních a ovlivnila i vznik dalších dohod toho druhu. Viz např. „Dohoda mezi Svazem vysokoškolského studentstva Čech a Moravy a Federací lokomotivních čet“ uzavřená 7.1.1969 (*Zpravodaj FLČ*, leden 1969, s. 3), „Dohoda o spolupráci odborového svazu pracujících školství a osvěty ČSR a Svazu vysokoškolského studentstva Čech a Moravy“ z 20.1.1969 (*Studentské listy*, 1969, č. 1, s. 7), „Komuniké ze společného zasedání předsednictva Zväzu slovenských vysokoškolákov a Svazu vysokoškolského studentstva Čech a Moravy“ (*tamtéž*) aj. Začátkem roku 1969 ustavilo předsednictvo SVS zvláštní sekci pro styk s dělníky (*cit. fond SVS Č. Bu.*, dopis PSVS z 21.1.1969). Dne 7.1.1969 se touto dohodou zabývalo PÚV KSČ, které přijalo usnesení a „Návrh postupu ve věci Dohody...“ (*AÚV KSČ*, 1/4, příl. IV b). V březnu vyjádřilo byro pro stranickou práci v čs. zemích znepokojení nad množstvím dohod a koordinačních výborů. S postupem normalizace nabýval jejich obranný charakter na významu. V usnesení společné schůze pražských závodů a studentů z 16.4.1969 se v bodě 3 doslova uvádí: „V případě perzekuce kteréhokoliv z představitelů dělníků a studentského hnutí, pokrokových politiků, novinářů, kulturních pracovníků a vědců vystoupí dělnictvo a studentstvo jednotně na jejich obranu.“ (*ÚSD, Sb. 1968–1969, SVS Č. Bu.*) Ve vysokoškolských městech vznikaly v té době „dohody o akční jednotě a vzájemné informovanosti“, které položily základ k vytváření „koordinačních center“. V cit. fondu SVS Č. Bu. se zachoval dokument nadepsaný „Rozvedení dohody“, který podává statistickou charakteristiku tohoto orgánu: „Koordinační centrum je orgánem složeným ze zástupců závodů a institucí, které svým podpisem vyjádřily souhlas s dohodou o akční jednotě a vzájemné informovanosti, vyhlášené AR SVS PEF a VŠZ, a projevíly tak ochotu navzájem spolupracovat při řešení principiálních otázek našeho vnitropolitického života... Smyslem činnosti tohoto orgánu je zintenzivnění vzájemných kontaktů různých sociálních skupin naší společnosti, výměna názorů na řešení

aktuálních problémů, zaujmání společných stanovisek a koordinace společného postupu. Cílem činnosti... je pomáhat při budování demokratického socialismu v naší republice. V souladu s tímto konečným cílem bude koordinací centrum při prosazování společných požadavků používat pouze demokratických prostředků. Členy koordináčního centra jsou delegováni zástupci ROH jednotlivých závodů a institucí, u studentů... zástupci akademických rad... Členství v koordináčním centru vzniká souhlasem závodu nebo instituce se smyslem a cílem dohody o akční jednotě a vzájemné informovanosti vyjádřeným podpisem této dohody.“

- 2 Na sjezdu se zvlášť hlasovalo o formulaci „okupačních“ nebo „cizích“ vojsk. Většinou hlasů byla přijata druhá varianta. – *AÚV KSČ*, 1/4, příl. IVa, s. 3.
- 3 Srov. dok. č. 3, pozn. 3.
- a V textu Dohody uloženém v *AÚV KSČ* (1/4 PÚV, příl. IVa) je zaměněno za „sjezdu“.
- 4 Srov. zde oddíl dokumentů Odbory a heslo generální stávky..., dok.č. 8, pozn. 2.
- b *Tamtéž* – místo zkratky: „České komunistické strany“.
- c *Tamtéž*: „týmu“.
- 5 V cit. dokumentu „Návrh postupu ve věci Dohody...“ charakterizuje PÚV KSČ formulaci o nejšířší lidové frontě jako požadavek, který „svědčí o nedůvěře v dosavadní politický systém, jehož základem je Národní fronta, a o nedůvěře k vedoucí složce Národní fronty a společnosti – KSČ“. – *AÚV KSČ*, 1/4, příl. IVb, s. 2.
- 6 Následující body vzájemné komunikace se v zásadě, i když v různé redakci, objevují ve všech významnějších dohodách té doby. Viz např. Dohodu o spolupráci Odborového svazu pracovníků školství a vědy ČSR a SVS (*Studentské listy*, 1969, č. 1, s. 7) aj.
- 7 V cit. „Návrhu postupu ve věci Dohody...“ připouští PÚV KSČ, že s většinou bodů lze koneckonců souhlasit, ale ke dvěma zvlášť vyslovuje výhrady. Jsou to body č. 5 a 9, o nichž se tu říká: „...je možno se domnívat, že jde o pokus řešení politických problémů a sdružování se k politickým akcím mimo Národní frontu. Plyne to i z celého ducha dohody a některých jejích požadavků.“ – *AÚV KSČ*, 1/4, příl. IVb, s. 1–2.
- 8 Viz pozn. 7.
- 9 Při hlasování nebyl nikdo proti, 17 delegátů se zdrželo hlasování. – *AÚV KSČ*, 1/4, příl. IVa, s. 3.

7

1969, 16. ledna, Praha. – Prohlášení vědecké rady filozofické fakulty Univerzity Karlovy k sebeupálení Jana Palacha. Kopie strojopisu A4.

P r o h l á š e n í

vědecké rady filosofické fakulty University Karlovy v Praze¹

Jsme hluboce otřeseni zoufalým činem našeho kolegy Jana Palacha. Jeho zoufalství i jeho statečnost burcuje nejen nás, ale všechny čestné lidi této země. V jeho mezním činu se odráží celá tragédie naší doby. Víme, že zoufalství není program. Ale proč dospívá občan Československa k činu, který v Evropě nemá obdoby? Protože i my všichni, celé Československo, jsme v situaci, která nemá obdoby. Začali jsme dílo, založené na důvěře v člověka, na vzájemné náklonnosti jako na zásadě nejen mravní, ale i jako na principu společenského, socialistického soužití. Dnes jsme všichni plni nejhlubších obav, že právě toto je ohroženo. Znovu a znovu jsme žádáni o důvěru, trpělivost, o věcnou práci. Jak ale máme důvěřovat, být trpěliví, klidně pracovat, když nemáme vliv na to, kdo a jak nám vládne? Nemáme nový ústřední výbor strany, pro jehož zvolení jsme dávno určili delegáty. Nemáme v českých zemích jediný orgán moci, který by vzešel z naší svobodné vůle. Milióny českých lidí jsou napadány jako pracivé nátlakové skupiny a nemohou se bránit.²

Stále existuje a je pohotově velká lidská pospolitost našich národů. Ale tato pospolitost se rozpadne, bude-li stále jen odkázána na vyčkávání a odsuzování k nečinnosti. Pak bude každý sám a spojovat nás bude jen zoufalství. Obracíme se k politikům této země s výzvou, aby si uvědomili, na jaké křižovatce stojí nejen oni, ale všechen lid. Čin našeho kolegy je prvním, strašným výkřikem varování před hrozící záhubou celého našeho díla.

Proto se obracíme i na Vás, členy ÚV KSČ, nikoliv jako na orgán, ale jako na jednotlivce, na každého z vás osobně. Apeluje na vaše svědomí, lidské, občanské, národní, komunistické. Uvědomte si a prokažte to prakticky činy, že bez tohoto lidu vládnout nemůžete.

I my cítíme svou odpovědnost za to, aby nedocházelo k dalším zoufalým činům. Proto budeme stát v poznané pravdě a spolu se studentským hnutím nepřestaneme kriticky posuzovat necitlivost, malost a kompromisnictví v naší dnešní politice.

Svoboda a život jsou neoddělitelné.^a

Vědecká rada Filosofické fakulty UK^b

ÚSD, Sb. 1968–1969, SVS Č.Bu.

- 1 Tento dokument se stal základem veřejného vystoupení zástupců vedení fakult, akademických rad studentů, odborů a organizací KSČ všech vysokých škol. V jejich prohlášeních (převážně z 18. ledna 1969) adresovaných ministru školství V. Bezděčkově se také v různých obměnách opakují formulace: „Stavíme se plně za prohlášení vědecké rady filozofické fakulty Univerzity Karlovy.“ (ÚSD, cit. dokumentace, SVS. Srov. také *Bulletin AR VŠZ a PEF*, 1969, č. 2, s. 3 n.) Na některých VŠ, jako např. na VŠP ÚV KSČ, se vyučující i posluchači podepisovali přímo pod tento text.
- 2 Formulace této věty patrně naráží na projev G. Husáka, který se na zasedání ÚV KSČ (14.–17.11.1968) vyjádřil, že existuje ilegální sítí pravicových skupin organizujících nátlak na vládu a KSČ.
  - a Verze zachovaná v korespondenci AR SVS v Č. Budějovicích zdůrazňuje poslední slovo proložením.
  - b Všechna dosud zachovaná znění tohoto textu jsou takto souhrnně signována. Podle sdělení bývalých pracovníků katedry sociologie VŠP ÚV KSČ byl pod textem, k němuž se tehdy přihlásili, podepsán prof. Kladaiva.

8

1969, 18. ledna, Č. Budějovice. – Leták „Proč hladovíme“ o studentské hladovce na podporu požadavků Jana Palacha a proti politickému vývoji v zemi. Cyklostyl A4.

PROČ HLADOVÍME?¹

Svým činem chceme uctít památku Jana Palacha a zároveň apelovat na svědomí mocných tohoto světa, aby upustili od politiky, která začíná zabíjet², a přihlíželi k oprávněným požadavkům lidu.

Svou hladovkou podporujeme i šest požadavků SVS v Českých Budějovicích, které zní:

1. Jedinou přijatelnou alternativou dalšího vývoje naší společnosti je demokratický socialismus, konkretizovaný Akčním

programem KSČ, jako společenský systém, zaručující našemu lidu tohoto státu odpovídající podíl na tvorbě politiky a maximum demokratických svobod.

2. Vedení státu bude svěřeno těm představitelům, kteří dokázali věrnost ideálům demokratického socialismu, a ti, kteří nemají důvěru lidu a přesto i nadále setrvávají ve svých funkcích, představují trvalý zdroj napětí a vyvolávají nedůvěru veřejnosti.¹

3. Vzhledem k postavení KSČ jako vedoucí složky našeho politického systému je nutné, aby byl co nejdříve svolán sjezd KS českých zemí a odstraněna nezdravá názorová diferenciacie v jejích řadách. Existují-li závažné názorové rozpory ve straně, nelze se divit tomu, že existují i v celé naší společnosti a představují vážnou překážku konsolidace politických poměrů.

4. Těžké období, kterým naše republika v minulém roce prošla, znamenalo prověrku každého z nás – jednotlivců i volených orgánů všech stupňů, z nichž ne všichni a ne všechny obstály se ctí. Aby byla obnovena důvěra lidu ve své volené zástupce a orgány, je třeba urychlené provedení demokratických voleb.³

5. K zajištění prosperity našeho národního hospodářství a k zvýšení životní úrovně lidu je nutné provést důslednou ekonomickou reformu.

6. Od odpovědných státních činitelů očekáváme, že v souladu s vůlí naprosté většiny národa provedou patřičné kroky k obnově plné suverenity, nezávislosti a svrchovanosti naší republiky v rámci soc. tábora.⁴

Děkujeme všem, kteří nám jakýmkoliv způsobem prokázali svou podporu a pomoc.

Hladovějící studenti

ÚSD. Sb. 1968–1969, SVS Č.Bu.

1 Dne 18. ledna zahájili hladovku také dva studenti (technik a medik) v Praze. V Brně zasedala 19.1.1969 studentská konference a vznesla požadavek na prezidenta republiky, aby svolal FS, které by vypsalo volby a přijalo tiskový zákon v předsrpnové podobě. Osm studentů vyhlásilo hladovku až do svolání FS. (Srov. cit. *Bulletin* 1969, č. 2, s. 12.) Po Palachově činu vyhlásilo hladovku také 19 studentů z Bratislavy. Ve svém prohlášení uvedli: „Tento čin vyznačil nade vším absolutní hranici, absolutní hodnotu, pod jejíž vahou se rozpadá každá realita – hle, tady jsem já, celá má osobnost,

- moje ruce, moje plíce, moje oči, moje hořící tělo, já, živý člověk, křičím NE nelidské realitě, která upaluje pravdu, a volám, že je třeba začít od lidského.“ – *Listy*, 1969, č. 4, s. 2.
- 2 Tato formulace je shodná s hesly obou pražských studentů, kteří na rampě Národního muzea vyvěsili nápisy: „Hladovka do 21.1. Protest proti politice, která začala zabíjet. My vydržíme do úterý 21. ledna, vydržíte to vy s čistým svědomím?“
- a Originál má v tomto odstavci dvojnásobnou výšinuť z vazby, které porušuje jeho smysl. Zde upraveno.
- 3 Poslední volby do NS a NV se konaly 14.6.1964. V roce 1968 byly vypsaný na 19. května, ale pro všeobecnou nespokojenost s kandidáty vybranými ještě před „lednem“ rozhodlo předsednictvo NS dne 11.4.1968 o jejich odložení. V důsledku napjaté politické situace, vojenského vpádu a vnuceného pojetí normalizace se volby do zastupitelských sborů uskutečnily až 26.–27. listopadu 1971.
- 4 Dne 21.1. po pietní manifestaci před filozofickou fakultou se odebrala pětičlenná delegace zástupců SVS k jednání s představiteli vlády. Mezitím zasedalo předsednictvo SVS. Delegace se vrátila po půlnoci. Cit. *Bulletin*, č. 4, s. 6 o. tom píše: „Kolega Holeček podal zprávu o průběhu jednání s vládou, které byly tlumočeny požadavky Jana Palacha. Jednání s vládou nevedlo k pozitivním výsledkům a SVS další jednání odmítá, protože nemůže nic vyřešit. Očekává se, že SVS požádá vládu, aby veřejně prohlásila, že není v její moci řešit naše požadavky.“

9

1969, 25. února, Praha. – Dopis, kterým se předsednictvo SVS obrací na studentskou veřejnost v souvislosti s tragickou smrtí Jana Zajíce.

[...]ª

Kolegové,

předsednictvo SVS Čech a Moravy se obrací v krátké době již podruhé na studentskou veřejnost naší republiky v souvislosti s událostí, která se dotýká každého z nás.

Tragickým způsobem zemřel dne 25.2.1969 kolega Jan Zajíc, student střední průmyslové školy železniční v Šumperku. Zanechal nám všem apel, ve kterém burcuje naše svědomí a vysvětluje motivy svého činu.

Neštěstím našeho národa se stala skutečnost, že současné období života společnosti je provázáno oběťmi mladých, čistých lidí.

Mladá generace za poslední rok zestárla o celá léta. Nemá před sebou jeden stereotyp, ale má možnost konfrontovat současnost s perspektivou, která se jí otevřela po lednu 1968.

Oběť Jana Zajíce se stala obžalobou nejen nás, kteří jsme opět rezignovali, ale i těch, kteří se snažili čin Jana Palacha cynicky pošpinit.¹

Chápeme čin Jana Zajíce jako rozhodnutí jednotlivce, který neznal pro sebe jinou, lepší alternativu. Alternativu, kterou by byla společnost odstraňující motivy, jež dovedly Jana Zajíce dne 25.2.69 do Prahy, společnost, která nedává mladým příčinu k násilnému odchodu ze světa.

Obracíme se ke všem, kteří by chtěli kolegy Jana Palacha a Jana Zajíce následovat:

Postavte se po bok těch, kteří chtějí, aby se taková společnost stala skutkem, ne svou smrtí, ale svými životy pomáhejte realizaci této myšlenky.

Předsednictvo SVS

ÚSD, Sb. 1968–1969, SVS Č.Bu.

a Záhloví, adresa a emblém SVS

1 Je to narážka na jednání nejvyšších orgánů KSČ z 20.1.1969, kde zaznělo mimo jiné i tvrzení, že tento tragický čin byl vyvolán „rozvratnou nacionalistickou hysterií pravicových sil“. Toto hodnocení později plně převzala i normalizační historiografie. Srov. *Československé dějiny v datech*, Praha 1986, s. 541. Zdánlivě mírnější, nikoli však méně cynické bylo stanovisko vlády, v němž se píše: „Vláda přijímá tento čin o to tíživěji, že tragédie Jana Palacha se stala ve dnech, kdy se začalo dařit postupně uklidňovat rozbouranou hladinu našeho politického života a kdy se úsilí strany a lidu koncentruje k překonání obtížné politické, sociální a ekonomické situace.“ (*Cit. Sb. 1968–1969, SVS Č.Bu.*, Vláda ČSSR k tragickému činu Jana Palacha.) Dva pražští studenti tehdy na otázku, proč drží hladovku, odpověděli: „Proti dnešnímu prohlášení vlády, ze kterého neplyne dostatečná záruka, že zabrání dalšímu upalování... Na vládním prohlášení nás zaujala věta, že čin Jana Palacha přišel v době, kdy se situace začala uklidňovat. My bychom to uvedli na pravou míru – tragický čin Jana Palacha přišel v době, kdy situace začala být uklidňována“ (podtrženo v originále). – *Cit. Bulletin*, č. 2, s. 13.

1969, 19. dubna, Č. Budějovice. – Prohlášení studentů provozně-ekonomické fakulty VŠZ a pedagogické fakulty v Č. Budějovicích, vstupujících do stávkových na protest proti závěrům dubnového pléna ÚV KSČ. Cyklostyl A4.

My, studenti PEF VŠZ a PF v Českých Budějovicích jsme se na společném shromáždění dne 19. dubna 1969 v 10.37 hod. rozhodli vstoupit do symbolické, protestní, zatím časově neomezené stávky.¹

Své rozhodnutí zdůvodňujeme tím, že jednání dubnového pléna ÚV KSČ a závěry z něho vyplývající jsou neslučitelné s naším pojetím polednové politiky.

1. Odstoupení Alexandra Dubčeka považujeme za krok, k němuž byl donucen vnějšími mocenskými silami. Vycházíme z přesvědčení, že politik, který se společně s ostatními členy „lednové čtyřky“ zavázal vyvést náš lid ze srpnové krize, by nikdy svoje místo dobrovolně neopustil. Není rozhodující, že soudruh Alexander Dubček zůstal nadále členem předsednictva ÚV KSČ, důležité je to, že odchodem z funkce prvního tajemníka ÚV KSČ ztrácí nadále možnost rozhodujícím způsobem ovlivňovat politiku strany v polednovém duchu, politiku strany, která má rozhodující vliv ve státě, a tedy i na život každého z nás. A. Dubček se stal pro nás symbolem, který ztělesňoval ve své osobě vše, čeho se podařilo v období mezi lednem a srpnem 1968 dosáhnout. Proto jeho odstranění z vedoucí funkce považujeme za útok namířený vůči všem pokrokovým silám v naší společnosti.²

2. V přesunutí Alexandra Dubčeka do jiné funkce [vidíme] jen taktickou manipulaci, která má vést k uchlácholení a oklamání veřejného mínění.

3. Jestliže na jedné straně uznáváme vedoucí úlohu KSČ v našem politickém systému, nelze nepřiznat všemu lidu právo spolurozhodovat o tom, kým a jak má být veden. Proto protestujeme proti odvolání dalších, výrazně pokrokových politiků z předsednictva ÚV KSČ. To se týká především soudruha Josefa Smrkovského, dalšího člena „velké čtyřky“.

4. Jestliže vidíme snahu vyloučit tyto čelné politiky z možnosti spolurozhodovat v předsednictvu ÚV KSČ, potom musíme dojít k závěru, že se otvírá cesta k tomu, aby se zmíněný orgán stal nástrojem, jenž nebude ovládán přáním naprosté většiny obyvatel naší země, nýbrž nekontrolovatelným mocenským tlakem z vnějšku i samozvanými, politicky agresivními, přitom však početně nevýznamnými složkami konzervativních sil zevnitř.

5. V novém předsednictvu ÚV KSČ již také není soudruh Václav Šimeček, reprezentant našeho kraje, který byl pro nás člověkem, jehož názory jsme dobře znali a který měl naši plnou důvěru.³ Protestujeme i proti jeho odsunutí z důležité funkce, stejně jako podobnému osudu dalších členů bývalého předsednictva, kteří se stavěli výrazně na stranu pokroku a polednových myšlenek.

6. Jsme přesvědčeni o tom, že celá politická krize, uprostřed níž stojíme, byla uměle vykonstruována v tom smyslu, aby se moci v naší zemi opět ujaly ty síly, které nemají nic společného s duchem ledna 1968, i když leckdy svou příslušnost k němu slovně proklamují.

7. Jsme si vědomi toho, že nejsnazší cestou, jak likvidovat jakoukoliv kritiku zdola, je zbavit veřejnost možnosti vyjadřovat své názory a přesvědčení. Proto protestujeme proti všem represivním opatřením v tisku, rozhlasu a televizi, zejména vůči orgánu Svazu československých spisovatelů, časopisu *Listy*, jakož i dalším časopisům, jako jsou *Politika*, *Reportér*, *Zítřek* a jiné.

8. V souvislosti s tím se obáváme možného omezování akademických svobod a občanských práv vůbec; v tomto případě se zachováme ve smyslu dohody o solidaritě, přijaté během listopadové stávkou.

9. Závěrem zdůrazňujeme, že si vyhrazujeme právo seznámit s tímto stanoviskem veřejnost⁴ a zároveň vyslovujeme bezvýhradnou podporu a solidaritu všem akcím, jejichž cílem bude zachování smyslu polednové politiky, konkretizované Akčním programem KSČ.

Odmítáme hrubý diktát, samozvanou moc a bezpráví.

ÚSD, Sb. 1968–1969, SVS Č. Bu.,

Stávkové prohlášení z 19.4.1969

- 1 *Jihočeská pravda*, tiskový orgán Jč. KV KSČ (24.4.1969, s. 1), mylně klade zahájení stávků o den dříve.
- 2 Tento bod Stávkového prohlášení komentovala *Jihočeská pravda* takto: „Obdiv k osobnosti Alexandra Dubčeka je na místě, můžeme však ztotožnit celý polednový vývoj jenom s osobnostmi, symboly a jmény? Cožpak loňské politické jaro nepřineslo oprávněný požadavek na skutečně realistickou politiku, zbařenou jak mocenské zvůle, tak i emocionálního chápání věcí? Bylo by velice laciné zařkávat se pouze jmény a slovy a přehlížet praktické problémy. Pravdivých závěrů se můžeme totiž dobrat jedině s čistou hlavou bez svázanosti s jakýmikoliv mýty a iluzemi. V opačném případě bychom se ocitli tam, odkud jsme loňského ledna vyšli.“ – J. Bauer: Studentské iluze, *Jihočeská pravda*, 24.4.1969, s. 1.
- 3 Václav Šimeček, zaměstnanec strojírenského závodu ve Velešíně, byl zvolen do ÚV KSČ na mimořádném XIV. sjezdu v Praze - Vysočanech. Účastnil se také všech důležitých mítinků v areálu vysokoškolských kolejí v Č. Budějovicích.
- 4 Regionální tisk poskytl prostor pro odmítavé stanovisko ke stávce (srov. *Jihočeská pravda* 22.4. a 24.4.1969), ale studentské prohlášení nezveřejnil. Šířilo se jen prostřednictvím tohoto cyklostylovaného letáku.

11

1969, srpen. – Společné prohlášení dělníků a studentů a směrnice, jak vyjádřit občanský postoj u příležitosti prvného výročí srpnové okupace. Kopie strojopisu A4.

Drazí spoluobčané!

Blíží se smutné výročí potupné okupace naší drahé vlasti tzv. přáteli. Quislingovci¹ v čele s Husákem, Indrou, Biřákem, Kolderem a dalšími, jim podobnými zrádci, se snaží český a slovenský národ obalamutit a okupaci provedenou 21. srpna legalizovat jako plně oprávněný a nutný zásah našich „P Ř Á T E L“. Proto bylo nutné odstranit z vedení státu a veřejného života takové osobnosti, které za cenu osobní bezpečnosti a ztráty existence doposud bránily těmto špinavostem. Tito novodobí hrdinové našeho národa v čele s dr. Krieglem, Pachmanem, Zátopkem, Pavlem a mnoha dalšími se hrdě a nebojácně postavili do prvních řad odporu proti zvůli zaprodanců Štrougalovy a Auerspergerovy kliky a statečně brání svatou pravdu o skutečných záměrech nezvaných hostů. Naše národy nikdy nezapomenou

obětí našich drahých synů Jana Palacha a Jana Zajíce. Jejich sebeobětování nesmí být zmařeno. My, dělníci a studenti, jsme se plně rozhodli, že se nedáme odradit žádnými perzekucemi a zůstaneme i nadále v pevném bratrském spojení, abychom mohli vzájemně informovat naši veřejnost o pravém stavu věcí. Drazí přátelé, husákovci se zmocnili vedení našeho státu, aby jej přivedli tam, kam náš národ český a slovenský chtěli dostat marně 21. srpna okupanti. Jsou však stále sami. 14 000 000 našich občanů je opustilo a v srdcích má pro ně jen opovržení. Dějiny světa již bezpečně prokázaly, že zrada na národech nachází vždy bumerang. Jsme si jisti, že není daleko doba, kdy tito zrádci se dočkají zasloužené odplaty právě od těch, kterým nyní tak vroucně slouží. Do té doby nesmíme však zůstat nečinní, nesmíme ztrácet naději. Musíme celému světu dokázat, tak jak jsme to dokázali i v oněch srpnových dnech, že nás žádné perzekuce ani násilí nezlomí. Musíme i nadále zůstat jednotni ve své nezávislosti k okupantům a zrádcům našeho národa. V den smutného výročí okupace 21. srpna 1969 musíme světu znovu připomenout hanebný čin, který na nás spáchal Sovětský svaz. Není v naší moci bránit se se zbraní v ruce. Braňme se proto nenávistí a bezmezným pohrdáním moskevskými mocipány a Husákovými přísluhovači. Nejsme pro vyhlašování generálních stávek. Zrádcovská klika využila by toho k dalším zákrokům a omezením naší svobody.² Lze i jinak upozornit svět, že i nadále bojujeme za socialismus a lidskou tvář. Rozhodli jsme se k vydání pokynů, jejichž dodržení dostatečně prokáže celému světu, že jsme na Den hanby nezapomněli a že s takovým způsobem návštěv se nikdy nesmíříme. Je povinností všech věrných občanů našich národů řídit se v den 21. srpna touto směrnicí:³

1. Nepoužiji na cestu do práce žádných dopravních prostředků (s výjimkou pracujících, kteří musí na cestu do práce použít vlaku).

Cestu do práce je nutno vykonat demonstrativně pěšky. Staří a nemocní nechť upustí v tento den od zbytečných cest.

2. Odmítnu návštěvu kin a divadel. Umožním tak hercům, aby v den smutku nebyli nuceni k vystoupením v divadelních veseloherních kusech.

3. Upustím od veškerých nákupů v kterýchkoliv obchodech. Nutné potraviny nakoupím den předem.

4. Podle možností vyzdobím hroby všech obětí potupné okupace.

5. Nezakoupím si žádný deník ani časopis.

6. Nevstoupím do žádné restaurace ani kavárny. Taneční kavárny musí zůstat liduprázdné, aby hudební tělesa nebyla nucena v den národního smutku hrát veselou hudbu.

7. Ozdobím pomníky všech slavných postav našich dějin.

8. Úderem 12. hodiny zastavím práci u stroje i na každém jiném pracovišti na dobu 5 minut k uctění obětí okupace a nového teroru.

9. Osobní auta zastaví rovněž provoz a rozžehnou světla, stejně tak i ostatní dopravní prostředky zastaví provoz.

10. V mezích možností uvědomím své známé v cizině o chystaných akcích a vyzvu je k propagování podobných akcí v celém světě.

Je nutné vyzvat veřejné světové instituce, aby svým vlivem prosadily vyhlášení dne 21. srpna jako „Den hanby“.

Drazí spoluobčané, aby tato akce byla opravdu účinná, je nutné její směrnicí rozšířit tak, aby se dostala do rukou všeho lidu.

Cenzura a zásahy v tisku nedovolují tuto možnost a je proto národní povinností k a ž d é h o předat směrnice nejméně pěti skutečným přátelům.⁴

Věříme, že nezklamete, jako jste nezklamali v srpnových dnech!

Nechť žije svorně český a slovenský národ!

HANBA QUISLINGOVČŮM V ČELE S HUSÁKEM!

Společně za vítězstvím!

Dělníci a studenti.

ÚSD, Sb. 1968–1969, Jč.

---

1 Celá řada protiokupačních projevů z let 1968–1969 se inspirovala obdobnými jevy z let druhé světové války (anekdoty, protiokupační popěvky, návody k pasivní rezistenci apod.). Z té doby je převzato i toto označení pro kolaboraci. Vidkun Quisling (1887–1945) sestavil v Norsku přes odpor demokratických sil kolaborantskou vládu a postupoval v souladu s okupační mocí proti zájmům vlastního národa.

- 2 Takovým zákrokem byla i připravovaná opatření mocenského aparátu k prvnímu výročí okupace. V té době se ve vrcholných orgánech KSČ značně omezila praxe stenografických zápisů z jednání. Stále více otázek se řešilo jen „ústně“. Tak i v tomto případě dostal stranický aparát instrukce převážně telefonicky, případně dálnopisem. V jejich intencích se pak zejména v průběhu července konaly na krajských výborech operativní porady k zvládnutí obávaného výročí. Svá opatření rozvrhla politická moc do čtyř etap:
- (28.7.–4.8.): zveřejnění zprávy bývalého ministra vnitra J. Pavla o situaci v r. 1968; opatření MV proti recidivistům.
  - (5.–10.8.): tisková kampaň za internacionální politiku a zveřejnění některých dokumentů z Černé n. Tisou, Bratislavy a Varšavy.
  - (11.–20.8.): štábní a polní cvičení LM, pochody jejich jednotek ulicemi měst, celostátní mítink LM; 20.8. projevy G. Husáka a L. Svobody.
  - (21.8.–1.9.): zdůraznění idejí SNP, zveřejnění vybraných dokumentů z r. 1968 a zásadní opatření ve sdělovacích prostředcích.
- Opatření přijatá např. v jihočeské metropoli nápadně připomínala rozkazy českobudějovického policejního ředitele z počátku nacistické okupace (SOA Třeboň, PR Č.Bu. – instrukce k 28. říjnu 1940. Srov. také E. Pecka – J. Pecka: *Z dějin pokrokového hnutí jihočeské mládeže*, Č. Budějovice 1967, s. 77), který nařizoval kontrolu divadelních a filmových představení, veřejného zpěvu podezřelých písní a parodií a zadržení podezřelých osob. Obdobně v zápisu z porady Jč. KV KSČ z 25.7.1969 čteme: „K zajištění klidu v měsíci srpnu 1969:
- a) zabránit invektivám a zneužití současné vnitropolitické situace,
  - b) prověřit skladbu filmových programů na srpen,
  - c) prověřit předem (podtrženo v orig.) estrády, ochotnická představení, výstavy apod. a dodržovat vyhlášku č. 99/58 o povolování akcí, předem vyžadovat texty a bez předložení textů nic nepovolit,
  - d) zajistit řádnou kontrolu místního rozhlasu a využívání rozmnožovacích strojů,
  - e) v případě zjištěných závad budou vůči odpovědným pracovníkům vyvozena přísná opatření.“ – *ÚSD, Sb. 1968–1969, Jč.*, zápis z porady na KV KSČ v Č. Budějovicích (25.7.1969) pořízený J. Říthou pro potřeby MěNV Č. Budějovice. Poradu řídil pracovník KV KSČ Z. Majer.
- 3 Bojkot oficiálního tisku, manipulovaných slavností a okupační moci, jak je vyjádřen v následujících deseti bodech, není v novodobých dějinách Československa ojedinělý. Podobné výzvy k pasívní rezistenci se např. objevily na jaře a kolem 28. října 1939, kdy kolovalo v opisech „Desatero příkázání Čechů“ a leták „Slavíme 28. říjen“ (srov. E. Pecka – J. Pecka, c.d., s. 75 n.). Jejich obsah i gestace jsou podivuhodně blízké. Normalizační garnitura ovšem nepotřebovala pokojnou a hrdou manifestací národa; aby mohla demonstrovat svou moc a sílu, muselo dojít k srážkám a incidentům. V morálně vzrušeném ovzduší, kdy cit převládá nad reflexí, nebylo těžké takový konflikt vyprovokovat.
- 4 Z důvodu rychlého rozšíření tohoto desatera došlo v ilegálním oběhu k jeho zestručnění. Zachovaly se exempláře, které dodržely úvodní oslovení „Draží spoluobčané“ a podpis „Dělníci a studenti!“ Deset poněkud hutněji formu-

lovaných bodů pak předznamenává sedmiřádkový úvod převzatý ze závěru otiskovaného dokumentu: „... v den smutného výročí 21. srpna nejsme pro vyhlášení generálních stávek. Bylo by toho využito k dalším zákrokům a omezení svobody. Lze i jinak upozornit svět, že i nadále bojujeme za socialismus a lidskou tvář. Rozhodli jsme se proto k vydání pokynů, jimiž se občané našich národů mají 21. srpna řídit.“ – *ÚSD, Sb. 1968–1969, Jč.*

OSUDY A SMYSL PETICE DESET BODŮ ZE SRPNA 1969

Na úvod tři poznámky.

Vzpomínám si zvlášť výrazně na tři události, které jsou spjaty s opoziční platformou Deset bodů. Nejvíce na jedinou větu Jana Tesaře, kterou charakterizoval náš odpor proti nastupující normalizaci: Jsme kamikadze.

Veze nás tehdy ve svém automobilu Luděk Pachman. Vystupovali jsme na Národní třídě, právě tam, kde začala revoluce 1989. Luděk Pachman, který byl duší petice Deset bodů, položil tehdy otázku: Můžeme jednat jinak? Všichni jsme věděli, že sklonit pokorně šíji znamená vrátit se do zástupu těch, kteří přestali doufat. A podlehnout vědomí, že Pražské jaro a jeho odkaz je definitivně pohřben, že totalitní systém je věčný, by znamenalo pro nás, kteří jsme se tohoto hnutí účastnili, občanskou smrt. A co zůstane z člověka, který ztratil to poslední, co mu po normalizaci zůstalo, vědomí občana, a tím odpovědnost za osud země, v níž žije?

A tak si myslím, že to, co dává člověku páteř, je vědomí, že jsem autonomní člověk, že jsem občan, nositel sociální moci a vše ostatní je odvozeno ode mne. A nepřestanu-li mít toto vědomí, nestane se demokracie mrtvou.

Druhá událost, která mi utkvěla v paměti, bylo setkání s manželkou Luďka Pachmana poté, co jejího manžela vzal totalitní systém do vazby.

Navštívil jsem Evženu Pachmanovou. Tehdy pracovala v ČSTV. Už se ani nepamatuji, o čem všem jsme tehdy mluvili. Ale vzpomínám si na to, když jsme hovořili o nelidských vězeňských podmínkách jejího manžela. Kdo je znal detailně, může posoudit hořkost a tíhu toho, jehož blízkého se to týkalo. Obdivoval jsem její věcnost, aktivitu a odhodlanost nést úděl ženy, jejíž manžel

se v očích tehdejší mocenské elity stal vyvrhelem. Stín tohoto znamení doprovázel také ji.

A tak si myslím, že solidarizovat se s blízkými a bližními, to je zázemí, které dávalo jistotu přežití a posilovalo vědomí všech, kteří měli občanskou odvahu.

A pak si ještě vzpomínám na svůj výslech ve věci Deseti bodů u kapitána C. Byl to vyšetřovatel s právnickým vzděláním. Znali jsme se dobře z pražské právníkové fakulty. Dalo by se říci, že mezi námi byl vztah učitele a žáka. A najednou jsem se ocitl před ním jako delikvent. Nepochyboval jsem o jeho věrnosti totalitnímu režimu. Byl z těch „dělnických kádru“, kteří se jako první, po roční přípravě, dostali na právníkovou fakultu k řádnému studiu. Snad ani nebyl schopen najít v sobě občanský postoj. Ale tváří v tvář člověku, kterého znal, se v něm najednou něco zlomilo. Za normálních okolností by mě vyslyšel obvyklým způsobem s nadřazenou arogancí. V situaci, kdy byl nucen konfrontovat sebe sama s člověkem, kterého znal, a nikoliv jen jako policajt s občanem – zaváhal. Nebyl schopen provést úkon podle představ, které platily za obvyklé. Chvilí jsme na sebe „zírali“ – a byl to první a poslední můj výslech u tohoto kapitána. A tak si myslím, že běžný, nehrdinský občanský postoj je patrně pro demokracii to nejdůležitější.

Demokracie, v níž žijí lidé s pevnými občanskými postoji, má nejlepší budoucnost.

Michal Lakatoš

1

1969, 21. srpna, Praha. – Petice nazvaná Deset bodů, v níž skupina spisovatelů, politiků, novinářů, vědců a kulturních pracovníků vyjádřila vrcholným orgánům státu nesouhlas s postupem KSČ a stavem občanských svobod v zemi.

Deset bodů¹ adresovaných federální vládě, Federálnímu shromáždění ČSSR, České národní radě, vládě České socialistické republiky a ÚV KSČ.

Je tomu rok, co několik našich čelných představitelů bylo dopraveno k nerovnému jednání, jehož výsledek byl tzv. Mos-

kevský protokol. Je to protokol o ponížení plnoletých a svéprávných národů, které se ničím neprovinily, mají však tu smůlu, že se dostaly mezi dvě velmoci, zápasící nad světem. Velmoc, která k nim vyslala svá vojska, se odvolávala na socialismus, který prý byl u nás ohrožen. Nebyl tu však ohrožen socialismus, ohroženo bylo jen postavení lidí, kteří jej dvacet let kazili. Náš obrodný proces přinesl roku 1968 téměř všeobecné přesvědčení, že se dají napravit chyby, že budou odčiněny křivdy a bude zase možno s chutí pracovat. Tehdejší vláda a obrozující se komunistická strana byly na dobré cestě dokázat, že socialismus nemusí být spojen s nařizováním, omezováním a nouzí, ale že může dát lidem všechny tradiční svobody vybojované v dřívějších revolucích a na nich stavět pak společnost vyspělejší nejen ekonomicky, ale i morálně. Naše snaha byla ve shodě s dávnými ideály socialistického hnutí, které prosazovaly právo na svobodu národa i člověka, odmítala velmocenské násilí, tajnou diplomacii a kuloárovou politiku. Internacionální povinností všech, kdo vůbec ještě původní socialistické cíle uznávají, bylo proto naši práci nerušit, chovat se k nám slušně a ponechat na československém lidu, jak zařídí, aby mu zpátečnické síly doma či v zahraničí nevnutily nějaký prohnílý starý řád.

Už tedy rok žijeme ve vnucených poměrech, za tu dobu se u nás život jen zhoršil. Zásobování je špatné, ceny rostou, výroba je v neladu a na pravé příčiny se ještě nesáhlo. Mnoho schopných, nadšených a řádně zvolených lidí muselo odejít z práce nebo z funkce. Akční program KSČ z dubna 1968 je bod po bodu rušen, společenské organizace jsou násilnými zásahy umrtvovány, veřejnost je vylučována z tvorby státní politiky, závažné otázky se rozhodují ve skupinách jedinců místo v demokratických orgánech státu. Ani jeden český orgán moci nezvešel z projevené vůle lidu. Mandát celostátního parlamentu prošel. K tomu všemu znemožňuje cenzura o těchto věcech veřejně jednat, což vyhovuje lidem omezeného myšlení a rozkazovačné povahy, starým oportunistům i novým kariéristům, protože mohou tvrdit co chtějí, překrucovat fakta, pomlouvati lidi a pořádat novinové kampaně, na něž jim nikdo nemůže odpovědět. Přitom drze tvrdí národu do očí, že se teď konečně může říkat a psát pravda!

Pravda si však musí hledat cestu postranními cestami, za jejichž spolehlivost nikdo nemůže brát odpovědnost a kdy může také docházet k provokacím. Mnoho lidí je už dnes stíháno a někteří prý dokonce mají být vězněni proto, že chtěli řádně plnit svou funkci, kterou v kulturním státě má svobodný tisk.

Nesouhlasíme s takovými poměry a nechceme mlčet, proto se tímto způsobem obracíme k zákonodárným sborům republiky, k federální a národní vládě a k ÚV KSČ s prohlášením, v němž chceme otevřeně a s rizikem, že se nám dostane primitivní odvěty, vyslovit tento svůj postoj:

1) Odmítáme to, co se stalo před rokem, protože je to pošlapání mezinárodního práva, pošpinění jména socialismu i porušení zásad obvyklé slušnosti. Jsme pro dodržování všech mezinárodních smluv. Zejména však mezi socialistickými státy je potřebné vzorné zachování suverenity každého z nich. Požadujeme, aby jejich vlády předvedly světu poněkud vyspělejší způsob odstraňování nedorozumění a sporů. Považujeme pobyt sovětských vojsk u nás za příčinu neklidu a za překážku obnovení přátelských vztahů. Žádáme nejvyšší orgány státu, aby zahájily jednání o jejich odchodu.

2) Nesouhlasili jsme s politikou stálých ústupků před vyhrožováním a odmítáme zvláště důsledky cizího vměšování po dubnu 1969, kdy se utužil byrokratický způsob vlády, došlo k čistkám ve státním, stranickém i hospodářském aparátu ve prospěch méně schopných, avšak poslušných lidí, nebo těch, kteří ztratili důvěru občanů. Protestujeme proti rozpuštění dobrovolných občanských organizací, jejichž činnost neodporuje zákonům, a proti snahám o rozštěpení některých organizací. Odsuzujeme zákaz koordinačního výboru tvůrčích svazů na základě nepravdivých důvodů. Odmítáme mocenský zásah do záležitostí Svazu vysokoškolského studentstva.

3) Pohrdáme cenzurou, jejíž zavedení nás zařadilo mezi politováníhodné národy, které nesmějí mluvit k sobě ani k světu. Cenzura nás vrací o sto let zpátky, maří výměnu názorů a informací, znemožňuje tvorbu informovaného veřejného mínění, podporuje četbu hloupostí, ztěžuje kontrolu moci, chrání neschopné funkcionáře a nakonec umožňuje další politické nemravnosti.

Znamená krok k tomu, aby se umění i věda staly jen služkou moci, trpěnou ozdobou na státní fasádě.

4) Nevěříme ujišťování, že napříště bude u nás dodržována zákonnost a že nedojde k opakování institucionalizované zločinnosti z padesátých let, jestliže nebude bezpečnost postavena pod účinnou a viditelnou kontrolu civilních orgánů, hlavně zákonodárných sborů. Místo toho však pozorujeme, že ochabuje nebo ustalo stíhání osob, které porušovaly zákonnost a že takové osoby jsou stále ve funkcích a staly se nekritizovatelnými. Zákaz Společnosti pro lidská práva považujeme za nedobrý příznak. Přejeme si, aby byl co nejdříve ratifikován a uveden v život mezinárodní pakt o občanských právech a pakt o právech hospodářských, sociálních a kulturních.

5) Neuznáváme úlohu komunistické strany jako mocenské organizace, její nadřazování nad státní orgány odpovědné všemu lidu. Stavění kategorie stranictví nad kategorií občanství je nehoráznost. Trváme na tom, že komunistická strana si může vydobýt vedoucí úlohu ve společnosti jen tím, že si získá její důvěru skvělým plněním toho, co společnost nejvíce žádá. Vztahy mezi politickými stranami v Národní frontě nemohou být jiné než partnerské. Nekomunisté, jichž je většina, nejsou povinni žít v poměrech, na něž nemohou působit. Vážíme si těch komunistů, kteří se snažili zbavit stranu deformací a chápou své poslání jako službu tomu, co bylo označeno výrazem „socialismus s lidskou tvář“. Podporujeme ty z nich, kteří trvají na legálnosti loni svolaného XIV. sjezdu strany.

6) Zvláště neblaze se projevil cizí zásah do československých věcí v národním hospodářství. V této oblasti byla přerušena svobodná diskuse, zabrzděna příprava zákonů mířících k legalizaci podnikových rad a kde byly tyto rady ustanoveny, byla jejich činnost ochromena. Znovu jsou potlačovány ekonomické stimuly a pozorujeme neosvědčené znaky libovolně diktovat ekonomické vztahy. Vina za stále horší krizi se dává lidem, kteří prosazovali ekonomickou reformu, přestože každý ví, že nebyla uceleně provedena. Vina se dává dělníkům za špatnou pracovní morálku a nízké uvědomění. Ve skutečnosti je však dělník často na pochybách, zda má vůbec pracovat, když výsledek není stále nikde, protože se zčásti rozplývá v neznámu a zčásti jde na účel, s nímž

nesouhlasí: na placení zduřelé státní administrativy a donucovacího aparátu, jako je cenzura, tajná policie či armáda, která nikdy nestřílí v pravý čas, na financování ztrátové propagandy proslulé svou nečinností a na korumpování početného aparátu různých organizací. Má dělník pracovat, když tím pomáhá setrávat ve funkci lidem, kteří před rokem už byli správně na odchodu? Má více pracovat, když mu více peněz často není k ničemu? Považujeme takovéto nálady za pochopitelné. Vždyť lidé potřebují znát smysl a cíle své práce, denně se přesvědčovat, že jsou odborně řízeni a musí mít právo vyslovit se k ekonomickým problémům z hlediska dané profese i z hlediska celostátního.

Ovšem každou neudělanou a špatně udělanou práci trestáme se všichni navzájem za něco, co jsme nezavinili a co bychom měli napravit. Jsme pro to, aby dělníci a zaměstnanci, kteří mají ve svém čele ředitele, vedoucí a funkcionáře, jimž věří a jichž si váží, poskytli jim nejvyšší podporu řádnou prací a kázní, zároveň si však myslíme, že pracovat pod neschopnými nebo vynucenými nadřízenými je nesnesitelné. Rozpor však nemůže být řešen k tíži celé společnosti, nýbrž odchodem takových lidí. Dosáhnout toho všemi zákonnými prostředky je právem odborových organizací. Žádáme tedy, aby byl co nejdřív vydán takový zákon o socialistickém podniku, který umožní, aby o výrobě rozhodovaly s respektem ke státnímu plánu především odborné kádry a aby dělnictvo mělo vliv na rozdělování a investice. Žádáme, aby byla zachována práva odborů, jež vyplývají z Charty Světové odborové federace. Hovořili-li se o třídním zájmu dělníků, toto je tedy nyní jejich třídním zájmem shodným se zájmy nás všech.

7) Nesouhlasíme s odkládáním voleb do národních výborů a hlavně do zákonodárných orgánů, protože odklad znamená prodlužování poměrů, které se nyní podobají výjimečnému stavu. Přejeme si volby podle takového volebního zákona, který prohloubí socialistickou demokracii. V zákoně má být obsaženo právo petičních výborů občanů navrhnout své vlastní kandidáty a také způsob jak odvolávat poslance z funkce. Volby, které by se podobaly volbám z předešlých období, odmítáme už předem a nezúčastníme se jich.

8) Jsme rádi, že z bohatého demokratizačního programu, který byl v Akčním programu KSČ z loňského roku, uskutečnila se federalizace státu. Přejeme slovenskému národu rozmach, jsme pro soutěžení a doplňování našich dvou ekonomik. Budeme se stavět proti vyvolávání roztržek, podezírání a maloduchému handrkování o to málo, co společně máme. Důležité totiž je, co bude dále. A tu zjišťujeme, že se federalizace zastavila před rozhodujícím mocenským orgánem, ÚV KSČ. Jsme pro to, aby federalizace byla skutečná, činná, aby se nezměnila jen ve formální stvrzování rozhodnutí učiněných o našich národech v úzké skupince lidí, kteří k výkonu své moci žádnou federalizaci nepotřebují.

9) Když cenzura umlčuje kritiku, když hrubé zásahy do složení státních orgánů i občanských organizací mají zastrašit lidi, když bezectní pisatelé v novinách mizerné úrovně zřejmě připravují atmosféru pro horší věci, prohlašujeme zřetelně, že právo nesouhlasit s císařem a vládou je odvěké přirozené právo člověka. Už osvícené monarchie uměly ho využít jako konstruktivní síly. Proto se ptáme, jak bude tato otázka vyřešena u nás. A do jejího vyřešení vyhrazujeme si právo nesouhlasu, který se projevuje tím, že budeme odporovat zákonnými metodami všemu, co bude proti našemu rozumu a lidskému svědomí a proti našemu přesvědčení jako občanů usilujících o socialismus demokratický a humánní, nebo co bude proti dobrým tradicím této země. Nechceme sahat k ilegálním formám, využijeme však všech svých dosavadních organizací k hájení svých názorů. Budeme usilovat o horizontální dorozumění mezi složkami společenských organizací. Tak jako odmítáme násilí v mezinárodních vztazích, odmítáme je i při řešení vnitropolitických sporů, proto svůj odpor k funkcionářům, kteří by za normálních poměrů musili být odvoláni, projevíme tím, že je budeme nevidět, neslyšet, že je nepotkáme, nepoužijeme jejich služeb. Vyjádříme solidaritu lidem pronásledovaným pro své politické názory.

10) Zápor však není naším cílem. I v nejhorších situacích život potřebuje jít dál. Myslíme si, že žádný útlak nemůže zcela umlčet myšlení a umrtvit veškerou práci. Jsme pro to, aby každý občan dělal vše, co může dělat, především aby dobře vykonával své povolání, zvláště takové, jímž přímo slouží jiným občanům,

jako např. v zásobování, dopravě, v zdravotnictví, školství, stíhání kriminální činnosti apod. Pracovníci vědy, výzkumu a kultury nemohou zastavit práci nikdy. Dále budou vznikat nová díla, budou se navazovat pracovní kontakty. Mladí lidé vystupují a vyučí se nejen do té míry, do jaké budou smět či muset, ale jak dalece budou chtít. I v politické nesvobodě může se vyspělý národ bránit tím, že praktickými skutky nepolitické povahy prosadí svůj styl života, svou životní filozofii, svou povahu. Můžeme např. obtížně, ale přece jen zlepšovat svá obydlí a své obce, ozdravovat životní a pracovní prostředí, omezovat škody, hospodárně nakládat s tím, co máme. Můžeme se bavit způsobem, který vyhovuje nám a už nikoliv tomu, koho bavit nechceme. Můžeme rozmnožovat a kultivovat své záliby a zájmy. Víme, že svou situaci nemůžeme řešit jen my, protože nejsme středem světa a hlavní silou jeho pohybu. Bývají doby, kdy je prostě třeba vytrvat a vydržet na dosaženém. O to se budeme snažit v přesvědčení, že se vývoj nedá zastavit.

Závěrem už odmítáme předem obvyklá obvinění a nadávky, které můžeme očekávat. Nejsme oportunisté, protože ti dnes, tak jako vždy, chytají výhodný vítr a jsou s mocnými. Neříkáme nic protistátního, protože žádný soubor osob, který se bude cítit napaden, nemůže se považovat za stát a protože nechceme rozrušit instituce státu, nýbrž žádáme, aby fungovaly, jak podle ústavy mají. Nesmýšlíme protistranicky, protože nám jde o takovou formu socialismu, která může mít úspěch ve vyspělých zemích a usilujeme o jeho očistění od odpudivých rysů, jež mu dávala vrstva sektářských dogmatiků, vládychtivých kariéristů a zvrhlých násilníků. Nemáme důvod zastávat protisovětské stanovisko, pokud jde o záležitosti jiných států. Přejeme úspěchy sovětskému lidu. Budeme podporovat demokratické a socialistické síly světa ve snaze o mezinárodní odzbrojení, mírové urovnání sporných otázek, rozpuštění vojenských bloků.

Toto stanovisko oznamujeme Federálnímu shromáždění ČSSR a ČNR, Federální a národní vládě a ústřednímu výboru KSC, aby s tím počítali.

Dne 21. srpna 1969

ing. Rudolf Battěk, poslanec ČNR,
Václav Havel, spisovatel,

doc. dr. Luboš Kohout, politolog,
 Karel Kynel, novinář,
 dr. Michal Lakatoš, novinář,
 Vladimír Nepraš, redaktor Reportéra,
 Luděk Pachman, novinář,
 Jan Tesař, historik,
 Ludvík Vaculík, spisovatel,
 Josef Wágner, místopředseda Rady sdružení mládeže.

ÚSD, Sb. 1968-1969.

- 1 Tato petice byla symbolicky datována 21.8.1969, ale vznikla už během léta. Adresátům byla doručena 5. září. (Viz následující dokument – odůvodnění obžaloby Krajské prokuratury v Praze.) O genezi petice viz připojenou vzpomínku L. Pachmana a vyjádření L. Vaculíka. Srov. také Havel, V.: *Dálkový výslech*. Rozmluvy 1989, s. 136; Prečan, V.: Chronologický přehled hlavních údajů o životě, literárním díle a společenské aktivitě Václava Havla (do 4. března 1983). In: *Havel, V.: O lidskou identitu*. Praha, Rozmluvy 1990, s. 370 a 376. Atmosféru, v níž petice vznikala, charakterizoval Václav Havel takto: „Zatímco před srpnem jsem se veřejného života...moc neúčastnil, pookupační vítr mne do něho přímo strhl. Bylo to totiž takové zvláštní, drásavé období. Vedení státu dělalo ústupek za ústupkem v naději, že tím něco zachrání, ve skutečnosti si tím však podřezávalo samo pod sebou větev. Zvolna, ale nezadržitelně se rekonstituovaly staré pořádky, přitom však bylo ještě možné svobodně mluvit a psát. To dávalo celé tehdejší atmosféře její drásavost: mluvilo se otevřeně a tvrdě – a přitom se dalo mluvit de facto jen o vlastní bezmoci; důrazně se protestovalo – a přitom se vlastně dalo protestovat jen proti tomu, že na protesty není brán zřetel. Byla to doba velkých studentských stávek, nekončících schůzí, petic, jednání, demonstiací, vzrušených debat. Loď se zvolna potápěla, ale pasažérům bylo dovoleno křičet, že se potápí...“ – c.d. *Dálkový výslech*, s. 126.

2

1970, 29. června a 4. září, Praha. – Obžaloba z 29.6. vznesená Krajskou prokuraturov v Praze proti osmi signatářům petice *Deset bodů a usnesení Městského soudu v Praze z 4.9.1970.*

[...] ^a Obžaloba

Krajský prokurátor v Praze podává žalobu na

1. Luďka P a c h m a n a ,

nar. 11.5.1924 v Bělé pod Bezdězem, okr. Mladá Boleslav, novináře, bytem Praha 5, Nad Klikovkou 11, t.č. ve vazbě ve věznici č. 1 v Praze 6 – Ruzyni,

2. Ing. Rudolfa B a t t ě k a ,

nar. 2.11.1924 v Bratislavě, odborného pracovníka Sociologického ústavu ČSAV v Praze, bytem Praha 8, Křížíkova 78, t.č. ve vazbě č. 1 v Praze 6-Ruzyni,

3. Dr. Jana T e s a ř e CSc,

nar. 2.6.1933 ve Skutči, okr. Chrudim, vědeckého pracovníka Historického ústavu ČSAV v Praze, bytem v Praze 4, Pankrácí, sídliště II, 1580, t.č. ve vazbě č. 1 v Praze 6-Ruzyni,

4. Ludvíka V a c u l í k a ,

nar. 23.7.1926 v Broumově, okr. Gottwaldov, spisovatele, bytem v Praze 7, Veletržní č. 21,

5. Dr. Vladimíra N e p r a š e ,

nar. 9.4.1929 v Českých Budějovicích, pracovníka ústavu teorie a dějin hromadných sdělovacích prostředků v Praze, bytem v Praze 4, Vítovská 1227,

6. Doc. dr. Luboše K o h o u t a ,

nar. 5.4.1925 ve Slabcích, okr. Rakovník, pracovníka Ústavu pro dějiny KU v Praze, bytem v Praze 2, Varšavská 24,

7. Václava H a v l a ,

nar. 5.10.1936 v Praze, spisovatele, bytem v Praze 2, Engelsovo nábř. 2000/78,

8. Jiřího H o c h m a n n a ,

nar. 3.6.1926 v Praze, zámečníka n.p. Vega v Zákupích, předtím redaktora, trvale bytem v Praze 2, Rumunská 15, přechodně v Provodíně čp. 55, okr. Česká Lípa,

ž e

v době od dubna do začátku září 1969 v Praze 5, v Praze 4 a jinde z odporu proti ústavou zaručené vedoucí úloze Komunistické strany československé v politickém a hospodářském životě republiky, z nenávisti vůči spojeneckým svazkům se SSSR a ostatními státy Varšavské smlouvy a ve snaze bránit plnění Moskevských dohod z konce srpna 1968 a narušovat konsolidační proces politického a hospodářského života republiky a obnovit krizovou politickou situaci z doby před dubnem 1969 resp. před 21. srpnem 1968 dohodli se postupně na několika schůz-

kách, jak uvedený cíl s využíváním pozic pravicových živlů ve společenských organizacích budou prosazovat, tento záměr podchytili písemně do tzv. „10 bodů“ [otevřeného dopisu]^b z 21. srpna 1969 Federálnímu shromáždění ČSSR, vládě ČSSR, České národní radě, vládě České socialistické republiky a ÚV Komunistické strany Československa, obsahující mimo jiné i hrubé útoky proti SSSR, urážky vlády a mocenských orgánů republiky a zastánců socialismu a proletářského internacionalismu a nepřímé výzvy k pasivitě dělníků ve výrobní oblasti, přičemž ing. R. Battěk a dr. Jan Tesař stejnopisy dopisu doručili do podatelů adresátů, kromě toho jmenovaní a Luděk Pachman seznámili s obsahem textu další osoby, text dopisu byl pak blíže nezjištěným způsobem dopraven do západoevropských států a tam využíván v rozsáhlé míře v hromadných sdělovacích prostředcích ke štvavé kampani proti Komunistické straně Československa a čelným představitelům republiky a k zostuzení socialismu,

t e d y

dopustili se jednání pro společnost nebezpečného, které záleželo ve spolčení k tomu, aby z nepřátelství k socialistickému společenskému a státnímu zřízení republiky prováděli podvratnou činnost proti jejímu společenskému a státnímu zřízení a jejím mezinárodním zájmům,

č í m ž s p á c h a l i

trestný čin přípravy k trestnému činu podvracení republiky podle par. 7 odst. 1, 98 odst. 1 tr.z.

{...}^c

O d ů v o d n ě n í

Plenární zasedání ÚV KSČ v lednu 1968 otevřelo možnost vyřešit v ČSSR problémy společenského rozvoje, odstranit chyby předcházejícího období a rozšířit prostor socialistické demokracie. Vedle zdravých sil společnosti, které se chystaly využít všech objektivních předností socialistického společenského zřízení, začaly se formovat i síly, které toho využily, že vedení KSČ nebylo jednotné, a připravovaly podmínky pro mocenskopolitický zvrat v naší zemi. Antisocialistické a pravicové síly měly své organizace v klubech K 231 a KAN, pronikaly do organizací Národní fronty a vyhlašovaly své koncepce o pluralitní demokracii.

Krise společnosti se prohloubila tak, že byl ochromen státní aparát, vývoj začal mít živelný charakter a síly socialismu nepřátelské začaly ohrožovat samotné základy socialismu. Tomuto nepříznivému vývoji napomáhali významnou měrou i obvinění, zejména publikačními pracemi a aktivní účastí na mítincích organizovaných pravicovými extrémisty. Ludvík Vaculík koncem června 1968 publikoval kontrarevoluční pamflet „2000 slov“, [který se stal podnětem k vyvíjení nátlaku a individuálního teroru vůči funkcionářům KSČ],^d národních výborů a zástupcům proletářského internacionalismu. Když tehdejší stranické a státní vedení svým postojem ke konferenci ve Varšavě způsobilo narušení mezinárodních vztahů k socialistickým státům, bylo zřejmé, že vnitřní síly Československa nejsou s to zastavit nežádoucí vývoj, a došlo ke vstupu spojeneckých vojsk dne 21. srpna 1968. Ani potom se však protisocialistické síly nevzdaly boje a začaly narušovat konsolidační politiku prováděnou po dubnovém a květnovém plénu KSČ v r. 1969. I v tomto období byli [obvinění mimořádně aktivní, zejména v rozněcování nenávisti k SSSR.]^e

V dubnu 1969 pojal Luděk Pachman záměr projevit veřejně nesouhlas s vývojem politických poměrů v republice a [mobilizovat veřejnost proti změnám ve vedení strany]^f a proti uplatňování státní autority. S touto myšlenkou [seznámil postupně v průběhu května a června 1969 při rozhovorech odbývajících se převážně v jeho bytě v Praze 5 své nejbližší přátele].^g Z rozhovorů si pořizoval písemné poznámky, které byly zárodkem příštího prohlášení známého v konečné podobě pod názvem „10 bodů“ adresovaných formou otevřeného dopisu Federálnímu shromáždění ČSR, vládě ČSSR, České národní radě, vládě ČSR a ústřednímu výboru Komunistické strany Československa. V této snaze byl obviněný Pachman podporován obviněným doc. Kohoutem a dr. Tesařem, kteří k tvorbě předběžných stanovisek sami konkrétně přispěli.

V prvé polovině července 1969 navštívil obv. Luděk Pachman Jiřího Hochmanna v Provodíně, kde s ním hovořil o přípravě k prohlášení. [Jak potvrdil Jiří Hochmann, shodli se na tom, že k 21.8.1969 odešlou ústavním orgánům republiky vyjádření svých politických stanovisek]^h a Jiří Hochmann dal Pachmanovi

souhlas, aby byl uveden jako signatář prohlášení. Po této návštěvě vypracoval Jiří Hochmann počátkem srpna písemný rozbor mezinárodní situace a zaslal jej Luďku Pachmanovi jako podklad pro přípravu prohlášení.^{ch}

V červenci 1969 se konala v klubovně na Veslařském ostrově v Praze 4 schůzka osob, které přicházely v úvahu jako budoucí signatáři prohlášení. Z obviněných se schůzky zúčastnili Luděk Pachman, dr. Tesař a doc. Kohout. Na schůzce byly projednávány otázky související se zpracováním prohlášení.

V polovině července 1969 odejel Luděk Pachman na dovolenou do Luhačovic a vzal si s sebou písemné poznámky k otázkám, které měly být obsahem připravovaného prohlášení. Koncem července nebo začátkem srpna 1969 je předal v Brumově obv. Ludvíku Vaculíkovi se žádostí, aby sestavil konečný text. Obv. Vaculík jeho návrhu vyhověl a upravil text do podoby 10 bodů. Po několika dnech jej předal i s poznámkami obv. Pachmanovi. Při tom se dohodli, že text pošlou ústředním a stranickým orgánům a obviněný Vaculík dal zároveň souhlas k tomu, aby byl uveden jako signatář prohlášení.

Koncem července nebo počátkem srpna 1969 se obv. Luděk Pachman zúčastnil schůzky v chatě Na požáři v blízkosti Valašských Klobouk. Když zjistil, že je přítomen dr. Pavel Pavlišník, jeden ze signatářů „2000 slov“ a býv. člen ÚV KSČ, a ing. Miroslav Zikmund, rovněž signatář „2000 slov“, snažil se je obv. Pachman získat pro podporu prohlášení a text, který měl s sebou, dal oběma na místě přečíst. Dr. Pavlišník a ing. Zikmund odmítli dát souhlas k signaci [textu a obratem z chaty odjeli. Přesto se obv. Pachman snažil dalších asi 20 účastníků schůzky seznámit s myšlenkovou podstatou připravovaného prohlášení, jak o tom svědčí výpovědi svědků dr. Špurka a Ladislava Vaculky.]^l

Druhá schůzka v klubovně na Veslařském ostrově v Praze 4, která byla součástí příprav na sestavení prohlášení, se konala dne 16.8.1969. Z obviněných se jí zúčastnili Luděk Pachman, ing. Battěk, dr. Tesař, doc. Kohout, dr. Nepraš, a Václav Havel. Předmětem jednání byl text sestavený Ludvíkem Vaculíkem a jednotliví účastníci zaujímali k němu stanovisko. K obsahu a stylizaci textu bylo několik připomínek, na jejichž základě

provedl později dr. Tesař několik menších textových úprav. Ještě na schůzce však všichni účastníci na důkaz souhlasu podepsali podpisovou listinu, kterou připravil obv. Pachman.

O tom, jakým způsobem se snažil obv. Pachman rozšířit prohlášení mezi větší okruh osob, svědčí událost z 19.8.1969, kdy k němu do bytu přišli funkcionáři ZV ROH dolu Ant. Zápotocký v Úžině, aby s ním vyjednali termín besedy v jejich závodě. Obv. Pachman jim předal stejnopis prohlášení a požádal je, aby text projednali v závodním výboru a zajistili, aby ZV ROH text signoval. Kromě toho v polovině srpna 1969 předal obv. Pachman stejnopis prohlášení Josefu Wagnerovi se žádostí, aby je roze-psal a projednal s Ludvíkem Pacovským.

Také obv. ing. Rudolf Battěk rozšiřoval text ve snaze dát jeho obsah na vědomí co nejširšímu okruhu osob. Dne 19.8.1969 předal stejnopis prohlášení funkcionářce ZV ROH n.p. ČKD-Dukla Praha Jaroslavě Filipové a dne 22.8.1969 funkcionáři ZV ROH n.p. SONP Kladno Karlu Valachovi, když se spolu s nimi zúčastnil zasedání tzv. „koordinačních obvodních výborů ROH“ a požádal je, aby zajistili projednání prohlášení v závodních výborech ROH.

Rovněž obv. Jan Tesař se snažil rozšířit obsah prohlášení mezi veřejnost. Po skončení schůzky představitelů „obvodních koordinačních výborů ROH“ konané po 21. srpnu 1969 v Praze 6 na Flemingově nám. seznámil asi 10 účastníků schůzky s obsahem prohlášení se zřejmou snahou získat jejich souhlas a podporu pro připravovanou akci. Kromě toho dal text prohlášení přečíst několika svým přátelům.

Po zadržení Luďka Pachmana dne 22.8.1969 v jiné trestné věci se ujali iniciativy obviněný dr. Tesař a ing. R. Battěk. Chtěli si ověřit, zdali signatáři prohlášení trvají na podpisu, že zadržením obv. Pachmana a vydáním zákonného opatření č. 99/69 došlo ke změně situace a postupně jednotlivé signatáře navštívili. Ing. R. Battěk a dr. Tesař vyhledali E. Zátópka, jednali s dr. Neprašem. Ing. Battěk jednal s doc. Kohoutem a dr. Tesař se dotazoval ostatních signatářů s výjimkou Karla Kyncl a Jiřího Hochmanna. Václav Havel vyhledal dr. Tesaře a s ním navštívil ing. Battěka, aby zvážil novou situaci. Ing. Battěk s dr. Neprašem navštívili Jiřího Hochmanna v Provodíně za stejným úče-

lem. [Když většina signatářů na signaci trvala, bylo dohodnuto, že původní plán odevzdat prohlášení ústavním a stranickým orgánům bude dodržen.]

Před odesláním prohlášení se rozhodl ing. Battěk s vědomím a souhlasem dr. Tesaře počátkem září 1969, že text rozmnoží pro všechny poslance ČNR. Vyhotovil asi 220 stejnopisů, které rozeslal všem poslancům ČNR a současně je průvodním dopisem požádal, aby prohlášení projednali ve svých volebních obvodech. Dále rozeslal text prohlášení redakcím denních listů ČSR, Čs. rozhlasu, Čs. televizi a ČTK. Nato dne 5. září 1969 doručili ing. Battěk a dr. Tesař prohlášení datované dnem 21.8.1969 dohodnutým adresátům.

Po objektivní stránce obvinění své jednání doznali, hájí se však tím, že nejednali v úmyslu podvracet socialistické společenské a státní zřízení ČSSR, ale že kritizovali jen některé dílčí jevy v současné politice, s nimiž nesouhlasili. Tvrdí dále, že šlo o využití ústavou zaručeného petičního práva, neboť chtěli upozornit ústavní orgány na své názory o současné situaci. Popírají, že by text měl být programem pro budoucí činnost.

Jednotlivě však obvinění doplnili svoji obhajobu individuálními důvody. Obv. Pachman se domnívá, že jsou postihováni za projevení odlišných politických názorů. Podobnou obhajobu přednesl obv. Battěk, který pokládá prohlášení za výraz politického přesvědčení. Obv. Kohout se ve své obhajobě dovolává práva na vyslovení názorů a jejich prosazování a tvrdí, že jeho jednání nemá charakter trestné činnosti.

Ing. R. Battěk nespatřuje nic trestného ani v tom, že text rozmnožil a rozeslal poslancům ČNR a sdělovacím prostředkům, což pokládá za jednu z běžných možností.

Obv. dr. Tesař uvedl, že prohlášením chtěli upozornit na to, že se svých názorů, které měli v srpnu 1968, nevzdali a že na nich trvají. Označení textu jako „otevřeného dopisu“ vzal na vědomí, aniž by zvažoval důsledky. Cílem signatářů nebylo stavět se vyloženě proti celkové politice komunistické strany, ale tuto politiku pozměnit.

[Obv. Ludvík Vaculík uvedl, že se nejednalo o politické prohlášení ani o výzvu, ale o dopis adresovaný státním a stranic-

kým institucím. Obviněný se ve své obhajobě dovolává práva na kritiku a uplatnění svých názorů.]^k

Dr. Nepraš Vladimír uvedl, že nejednal z odporu vůči socialistickému a společenskému zřízení a tvrdil, že bylo jeho zájmem pracovat ve prospěch socialismu.

Obv. doc. Kohout Luboš uvedl, že v prohlášení nespatřuje útok proti základům státní politiky, protože socialistické, společenské a státní zřízení jako celek nebylo napadeno.

Obv. Václav Havel popřel, že by jednal z odporu vůči vedoucí úloze KSČ nebo socialistickému zřízení společnosti, ale současně prohlásil, že na názorech obsažených v prohlášení trvá.

Obv. Jiří Hochmann doznal, že dal Luďku Pachmanovi souhlas při návštěvě v Provodíně, aby byl uveden mezi signatáře a aby prohlášení, které označuje za petici, bylo zasláno poslancům Federálního shromáždění. Text chápal jako otevřený dopis, který se má zveřejnit.

[Tato obhajoba obviněných nemůže obstát. Z obsahu prohlášení je totiž dostatečně patrné, že obviněným nešlo o uplatnění petičního práva ve smyslu čl. 29 Ústavy],^m ale u příležitosti prvního výročí zásahu vojsk Varšavské smlouvy bombasticky [vyjádřit s tímto zásahem nesouhlas]ⁿ a odpor ke konsolidačnímu procesu, [vyhlásit odhodlání]^o bránit pokračování konsolidačního procesu a dát příklad pravicovým a kontrarevolučním živlům k následování. V prohlášení obvinění zaujímají odmítavý postoj ke klíčovému událostem, z nichž vyvěrá československá politika realizovaná po dubnu 1969. Odsuzují internacionální pomoc poskytnutou ČSSR spojeneckými vojsky 21.8.1968 a Moskevský protokol ze srpna 1968. Proces konsolidace československých poměrů, který na základě těchto politických událostí mohl být uskutečňován, [hodnotí]^p jako politiku stálých ústupků před vyhrožováním, a nesouhlasí s ní. [Vyslovují]^q se proti výměně osob ve funkcích a na vedoucích místech, k níž došlo po dubnu 1969, a [volají]^r po opětovném zrušení cenzury. Z toho je zřejmé, že jim jde o návrat ke stavu, jaký byl před 21. srpnem 1968, kdy pravicové, protisocialistické síly bez jakýchkoliv zábran mocenských nebo cenzurních měly možnost restaurovat se a rozvinout do rozměrů, které ohrozily socialistické zřízení v republice.

O těchto záměrech obviněných svědčí i jejich postoj ke Komunistické straně Československa. V prohlášení uvádějí, že [neuznávají úlohu KSČ jako mocenské organizace a proklamují požadavek, aby vztahy mezi politickými stranami v Národní frontě byly partnerské. Tato formulace znamená ve skutečnosti popření vedoucí úlohy KSČ, která i při důsledném zachování principu demokratického centralismu se nemůže ve všech situacích vzdát využití mocenských prostředků a nemůže oslabit své postavení tím, že by přijala zásadu partnerství v Národní frontě, která by znamenala zavedení pluralitního politického systému se všemi důsledky vyplývajícími z politické opozice. Chaotickému stavu by napomáhalo plnění závazku, který obvinění převzali jako signatáři prohlášení, že budou usilovat o horizontální dorozumění mezi složkami organizací, tedy mimo rámec Národní fronty. Stejný účinek má prohlášení, že obvinění budou projevovat odpor funkcionářům, kteří by měli být podle jejich názoru odvoláni, a budou je ignorovat.

Obvinění požadují, aby jim bylo přiznáno právo nesouhlasu s vládou, prohlašují, že do vyřešení tohoto požadavku budou odporovat zákonnými metodami všemu, co bude proti jejich rozumu, svědomí a přesvědčení.¹⁸ Text prohlášení odůvodňuje závěr, že obvinění měli v úmyslu vyvíjet odpor proti opatřením směřujícím ke konsolidaci společenských poměrů ve státě, což vyplývá i z toho, že myšlenka sestavit prohlášení vznikla jako odezva na dubnové a květnové plénium ÚV KSČ v r. 1969, kterými byla konsolidační politika zahájena.

Obvinění formulovali své politické postoje po důkladných diskusích trvajících od jara 1969 do 16.8.1969. Jsou to postoje promyšlené a uvážené, čemuž nasvědčuje i to, že obvinění i při vyšetřování na nich v podstatě setrvali. Uvádějí sice, že hájili socialismus, ale jaký to byl socialismus, vyplývá z toho, že vycházeli z netřídního přístupu ke společenským jevům, což je typické pro revizionisty a pravicové oportunisty všech období. Opuštění třídního přístupu znamená vždy poškození věci socialismu a slouží jeho odpůrcům. Prohlášení je nemarxistické a ve svých důsledcích znamená útok proti socialistickým principům výstavby státu. Není náhodou, že obv. byli vysoce aktivními činiteli v období tzv. „obrodného procesu“, kdy se angažovali

formou osobních vystoupení a publikační práce. Obviněný L. Vaculík byl autorem pamfletu „2000 slov“, odmítnutého už v červnu 1968 stranickými a vrcholnými státními orgány pro jeho kontrarevoluční charakter. Obv. Pachman je v souvislosti se svým vystupováním na shromážděních v závodech a pro dopisovatelskou činnost pro holandský časopis stíhán podle zák. opatření č. 99/1969 Sb. pro trestné činy hanobení republiky a jejího představitele podle par. 103 tr.z. a poškozování zájmů republiky v cizině podle par. 112 tr.z.

Obv. ing. Battěk byl předním představitelem klubu KAN, který se chtěl stát opoziční silou ve státě. Je charakteristické, že obvinění publikovali [především v časopisech, jejichž vydávání bylo pro jejich neskrývanou protistátní a protistranickou orientaci zastaveno. Obviněný Hochmann a dr. Nepraš publikovali v Reportéru, obv. Vaculík a Havel v Listech, obv. Pachman v Zítřku, obv. doc. Kohout v Kulturní tvorbě.]¹ Obsah jejich prací potvrzuje zaměření autorů proti politice státních a stranických orgánů. Stejně smýšlení prokazuje obv. dr. Tesař svými písemnými poznámkami založenými ve svazku dokumentace I na čl. 35. Jestliže v těchto souvislostech posuzujeme obsah a smysl prohlášení nazvaného „10 bodů“, je na místě závěr, že obv. jednali z nepřátelství k socialistickému společenskému zřízení republiky. Je proto třeba pokládat za vyvrácenou i obhajobu obviněných, že jsou stoupenci socialismu a že nemohli proto jednat z nepřátelství k socialistickému a společenskému státnímu zřízení republiky.

Z výsledků vyšetřování a zejména z obsahu prohlášení, na němž se obvinění shodli, je zřejmo, že obvinění projeví odhodlání útočit proti vedoucí úloze KSČ, proti spojeneckým svazkům se SSSR a prosazovat požadavky, jejichž realizace by vedla k opětovnému narušení socialistického společenského řádu. K tomu cíli hodlali využívat vlastních pozic i pozic protisocialistických živel v různých institucích a společenských organizacích. Mělo být tedy napadáno státní zřízení, které je zakotveno v článku 1 odst. 3 ústavy z r. 1960 ustanovením o sounáležitosti ke světové socialistické soustavě a v článku o vedoucí síle ve společnosti a státu, kterou je Komunistická strana Československa. Obvinění jednali proti čl. 6 ústavy tím, že [měli v úmyslu

využívat organizačních seskupení, která nebyla součástí NF.]^u V tom spočívá podvrtný charakter trestné činnosti namířené proti státnímu a společenskému zřízení republiky. [Signováním textu se obvinění dohodli, že budou i v budoucnu své názory prosazovat a uplatňovat ve svých organizacích.]^v Vykazuje tedy zjištěné jednání subjektivní i objektivní znak trestného činu přípravy k trestnému činu podvracení republiky podle par. 7 odst. 1, 98 odst. 1 tr.z., a to formou dohody spolčení na vyvíjení podvrtné činnosti proti republice.

Prohlášení je základnou, z které obvinění vycházeli při programatickém vyhlášení opozice vůči současné politice. Prozatím jejich cílem bylo „přetrvat a vydržet na dosaženém“, konečným cílem provést takové změny ve společenském zřízení, že by to znamenalo nastolení chaotického stavu před 21. srpnem 68 a vytvoření podmínek pro likvidaci socialistického charakteru státu. Ne nadarmo se chopily myšlenek obsažených v prohlášení zahraniční organizace, které se systematicky zabývají plány na rozvrácení společenského a státního zřízení ČSSR, jako jsou rozhlasové vysílače Svobodná Evropa, Hlas Ameriky, BBC a Deutsche Welle, které prohlášení „10 bodů“ zveřejnily. S dobře uváženým cílem je též otiskla redakce emigrantských novin České slovo a italský časopis L'Espresso, od něhož převzal text další západní tisk. Jsme v období, kdy stát nabírá sil k novému rozmachu hospodářskému i politickému. Ukázalo se, že cesta vyhlášená Komunistickou stranou Československa v dubnu a květnu 1969 je správná. Obvinění, kteří se snažili tento vývoj brzdit, škodili republice a jejímu lidu.

Z výše naznačeného vyplývá i mimořádný stupeň nebezpečnosti činu obviněných pro společnost. V tomto směru nelze také přehlédnout, že obvinění trestnou činnost páchali v době, kdy kontrarevoluční živly v ČSSR za vydatné podpory štvavé propagandy vysílačů Svobodná Evropa a dalších připravovali násilné akce u příležitosti prvního výročí zásahu spojeneckých vojsk proti kontrarevoluci, jak k nim v druhé polovině srpna 1969 v Praze, Brně a dalších městech republiky skutečně došlo. Prohlášení obviněných mělo být ideologickou platformou k rozvíjení kontrarevoluce. Dále při hodnocení stupně nebezpečnosti nutno přihlídnout k tomu, že v době, kdy obvinění trestnou

činnost páchali, byly důležité funkce v odborech a jiných orgánech ještě v rukou pravicových oportunistů i vyslovených odpůrců socialismu. Dobrodružné záměry obviněných z léta 1969 znamenaly tedy v této době pro republiku nebezpečí skutečně mimořádné.

Ze všech těchto důvodů je třeba pokládat obžalobu po skutkové i právní stránce za dostatečně odůvodněnou.

Pokud jde o charakteristiku jednotlivých obviněných, pro úplnost se dodává:

Obv. L. Pachman pochází z úřednické rodiny. Otec původním povoláním tkadlec, se stal technickým úředníkem, matka byla zaměstnána jako adm. pracovnice. Po maturitě na průmyslové škole byl zaměstnán v Avii v Čakovicích. Od r. 1953 byl referentem šachové sekce na úseku tělovýchovy, v r. 1969 nastoupil v redakci Čs. sportu jako redaktor, později se stal vedoucím zahr. oddělení. Pracoval do května 1968, od té doby působil jako novinář. Věnoval se šachu, ve kterém vynikal tak, že získal titul mistra sportu, mezinárodního velmistra a zasloužilého mistra sportu. V r. 1945 vstoupil do KSČ, na podzim 1969 s ním bylo zavedeno stranické řízení a byl ze strany vyloučen. Trestán dosud nebyl.

Obv. Ing. Rudolf Battěk pochází z úřednické rodiny. Otec pracoval jako právník na Finanční správě, později jako učitel, matka byla v domácnosti. Pracoval jako strojní zámečnick v leteckém oddělení ČKD, v r. 1948 začal studovat na Vysoké škole politické a sociální a po jejím absolvování pracoval na hospodářském odboru NV. Do r. 1965 pracoval v různých podnicích manuálně i jako úředník a 1.11.1965 na základě konkursu přešel do Sociologického ústavu v Praze, kde byl zaměstnán jako odborný pracovník, politicky organizován nebyl, v r. 1968 aktivně působil v KAN, kde zastával funkci místopředsedy přípravného výboru. Byl poslancem ČNR.

Obv. dr. Jan Tesař pochází ze živnostenské rodiny. Po skončení gymnasia vstoupil na filozofickou fakultu KU, obor historie, načež nastoupil zaměstnání u Vojenského historického ústavu v Praze, odkud 1.1.1969 přešel do Historického ústavu ČSAV v Praze. V r. 1964 vstoupil do KSČ, v r. 1968 vykonával funkci

místopředsedy ZV KSČ v Historickém ústavu. V r. 1969 požádal o zrušení členství. Trestán dosud nebyl.

Obv. Ludvík Vaculík pochází z dělnické rodiny. Po skončení základního vzdělání přešel k firmě Baťa ve Zlíně, kde byl zaměstnán do r. 1946 jako obuvník. Potom vystudoval Vysokou školu politickou a sociální, pracoval jako vychovatel v učňovském internátě a od r. 1953 jako redaktor v redakci RP, později Besedy, Čs. rozhlasu, Literárních novin, Literárních listů a Listů a v nakladatelství Čs. spisovatel. V r. 1946 vstoupil do KSČ, odkud byl v r. 1969 vyloučen. Trestán nebyl.

Obv. doc. Luboš Kohout pochází z rodiny malého živnostníka. Během studia na filozofické fakultě pracoval od r. 1948 ve stranickém aparátě v Kladně. Po ukončení základní vojenské služby zůstal ve svazku ČSLA do r. 1960, kdy přešel jako oborový asistent na filozofickou fakultu KU v Praze. V současné době je zaměstnán jako vědecký pracovník Ústavu pro dějiny KU v Praze. V r. 1945 vstoupil do KSČ, odkud byl v r. 1969 vyloučen. Trestán nebyl.

Obv. dr. Vladimír Nepraš pochází z dělnické rodiny. Absolvoval obchodní akademii v Praze a Vysokou školu politickou a sociální, kterou ukončil v r. 1951. Po skončení základní vojenské služby pracoval jako redaktor v ČTK, později jako redaktor RP a časopisu Reportér. V současné době je zaměstnán v Ústavu pro teorii a dějiny hromadných sdělovacích prostředků v Praze. V r. 1946 vstoupil do KSČ, odkud vystoupil v r. 1969. Trestán nebyl.

Obv. Václav Havel pochází z rodiny pražského milionáře a podnikatele. Jeho otec byl spoluvlastníkem restauračních podniků Lucerna, Barrandov a film. ateliérů Barrandov. Vyučil se chemickým lučebníkem, večerně vystudoval gymnasium, potom studoval na inženýrsko-ekonomické fakultě. Na AMU vystudoval obor dramaturgie. Byl zaměstnán v divadle ABC v Praze, později v divadle Na zábradlí. Od r. 1968, kdy odešel z posledního zaměstnání, působí jako spisovatel. Nebyl členem žádné politické strany. Trestán dosud nebyl.

Obv. Jiří Hochmann pochází z dělnické rodiny. Učil se truhlářem, potom pracoval jako učeň v bance. Ukončil vzdělání na obchodní akademii a po skončení základní vojenské služby zů-

stal ve svazku ČSLA do r. 1956, kdy přešel do zahraničního oddělení Rudého práva. V r. 1968 přešel do redakce Reportéra. V dubnu 1969 přešel do zaměstnání v n.p. Vega v Zákupcech, kde je zaměstnán jako zámečník. V roce 1946 vstoupil do KSČ, v r. 1969 byl vyloučen. Trestán dosud nebyl.

Krajský prokurátor:

v z. dr. Štilip v.r.

29.VI.1970

Za správnost vyhotovení: L.S.

Krajská prokuratura v Praze

[...]^k

1 T 13/70

U s n e s e n í

Městský soud v Praze rozhodl v neveřejném zasedání konaném dne 4. září 1970 při předběžném projednání obžaloby proti obžalovaným Luďku Pachmanovi, nar. 11.5.1924 v Bělé pod Bezdězem, okr. Mladá Boleslav, novináři, bytem Praha 5, Nad Klikovkou 11, t.č. ve vazbě, ing. Rudolfu Battěkovi, nar. 2.11.1924 v Bratislavě, odbornému pracovníku Sociologického ústavu ČSAV v Praze, bytem v Praze 8, Křížíkova 78, t.č. ve vazbě, dr. Janu Tesařovi CSc., nar. 2.6.1933 ve Skutči, okr. Chrudim, vědeckému pracovníku, bytem Praha 4, Pankrác II 1580, t.č. ve vazbě, Ludvíku Vaculíkovi, nar. 23.7.1926 v Brumově, okr. Gottwaldov, spisovateli, bytem Praha 7, Veletržní 21, dr. Vladimíru Neprašovi, nar. 9.4.1929 v Českých Budějovicích, pracovníku Ústavu teorie a dějin hromadných sdělovacích prostředků, bytem Praha 4, Vítovská 1227, doc. dr. Luboši Kohoutovi, nar. 5.4.1925 ve Sladcích, okr. Rakovník, pracovníku Ústavu pro dějiny Karlovy univerzity v Praze, bytem Praha 2, Varšavská 24, Václavu Havlovi, nar. 5.10.1936 v Praze, spisovateli, bytem Praha 2, Engelsovo nábř. 2000/78, Jiřímu Hochmanovi, nar. 3.6.1926 v Praze, zámečníku, bytem Praha 2, Rumunská 15, přechodně v Provodíně čp. 55, okr. Česká Lípa, pro trestný čin přípravy k trestnému činu podvracení republiky podle par. 7 odst. 1, 98 odst. 1 tr.zák. t a k t o :

Podle par. 188 odst. 1 písm. h) tr.ř. se obžaloba přijímá.

O d ů v o d n ě n í .

Krajský prokurátor podal proti všem obžalovaným obžalobu pro trestný čin přípravy k trestnému činu podvracení republiky podle par. 7 odst. 1, 98 odst. 1 tr.zák. Městský soud v Praze při předběžném projednání obžaloby konaném dne 6.7.1970 tuto přezkoumal a podle par. 188 odst. 1 písm. f) tr.ř. vrátil věc prokurátorovi k došetření. Podle par. 192 tr.ř. z důvodů uvedených v par. 67 písm. c) tr.ř. ponechal obžalované Luďka Pachmana, ing. Rudolfa Battěka a dr. Jana Tesaře CSc. nadále ve vazbě.

Ke stížnosti krajského prokurátora Nejvyšší soud ČSR usnesením ze dne 26.8.1970 usnesení Městského soudu zrušil v části týkající se vrácení věci prokurátorovi k došetření podle par. 188 odst. 1 písm. f) tr.ř. a Městskému soudu uložil, aby věc v rozsahu zrušení znovu projednal a rozhodl. Naproti tomu stížnosti obviněných Luďka Pachmana, inž. Rudolfa Battěka a dr. Jana Tesaře, CSc. proti usnesení o ponechání ve vazbě podle par. 148 odst. 1 písm. c) tr.ř. Nejvyšší soud zamítl.

Městský soud při novém předběžném projednání obžaloby v rozsahu zrušení obžalobu znovu přezkoumal z hledisek naznačených v ustanovení par. 186 odst. 1 a v ustanovení par. 187 odst. 3 tr.ř. Vycházejí z usnesení Nejvyššího soudu, že vady, na které poukázal Městský soud v usnesení ze dne 6.7.1970 nemohou být důvodem pro vrácení obžaloby k došetření shledal, že tu nejsou skutečnosti, které by odůvodňovaly příslušnost jiného soudu anebo zastavení nebo přerušování trestního stíhání anebo postoupení věci jinému orgánu, a dále že přípravné řízení bylo provedeno způsobem odpovídajícím trestnímu řádu a že věc byla náležitě objasněna. Proto soud rozhodl, že se obžaloba podle par. 188 odst. 1 písm. h) tr.ř. přijímá.

Pokud jde o rozsah, v němž bude třeba provádět v hlavním líčení dokazování (par. 193 odst. 2 tr.ř.) [má soud za to, že se lze v hlavním líčení k náležitému objasnění věci spokojit s opětovnými výsledky svědků Emila Zátopka, Josefa Wagnera a dr. Michala Lakatoše a ostatní výpovědi svědků navržených v obžalobě že lze za podmínek uvedených v ustanovení par. 211 tr.ř. přechít.]¹⁾

P o u č e n í : Proti tomuto usnesení není stížnost přípustná
(par. 141 odst. 2, věta 2 tr.ř.).

V Praze dne 4. září 1970.

Za správnost vyhotovení: Předseda senátu:
JUDr. Jan Rojt

[...]²

- a Vlevo záhlaví, adresát Městský soud v Praze (1 T 13/70). Vpravo prezentační razítko Městského soudu v Praze s datem 1.VII.1970 a razítko s výrazným textem: Vazba.
- b Podtrženo příjemcem (L. Vaculík).
- c 44 hustě psaných řádek se jmény svědků a číselnými odkazy na články vyšetřovacího spisu.
- d Podtrženo příjemcem, po straně otazník.
- e Totéž.
- f-h Podtrženo příjemcem.
- ch Celý odstavec po straně označen vvislou čarou.
- i-m Po straně zatrženo.
- n-r Podtrženo příjemcem.
- s Podtrženo příjemcem. Od textu „... popření vedoucí úlohy KSČ“ až do konce odstavce zvýrazněno vvislou čarou na levém okraji. Nad posledními pěti řádkami („že budou usilovat...“ atd.), kterými začíná nová stránka, připsal příjemce poznámku: „jaké možnosti projevu opačného názoru mi p. prok. tedy ponechává?“
- t Po straně zatrženo a připsána poznámka příjemce: „byly zastaveny všechny“.
- u Podtrženo příjemcem, po straně otazník.
- v Podtrženo příjemcem, po straně poznámka: „až když by nešlo o petici“.
- x Razítko Krajské prokuratury v Praze a nečitelný podpis.
- y Podtrženo příjemcem, po straně dva vykřičníky.
- z 15 řádek osobních poznámek příjemce: „veřejnost – důvěrník, poznámky při hlavním líčení, domluva s obhájcem, otázky – odpovědi, co soudím dnes o věci...“ (Srov. dok. č. 4).

3

1972, Toronto. – Úryvek z memoárů Lud'ka Pachmana o přípravě a vzniku dokumentu z 21.8.1969, nazvaného Deset bodů.

[...]“

S několika přáteli jsme se dohodli – bylo to ovšem z mé iniciativy – že ke stále jasněji se rýsujícímu politickému vývoji v zemi by se nemělo mlčet a že bychom měli své názory jasně a otevřeně formulovat. Byli jsme si samozřejmě vědomi toho, že se dá každou chvíli očekávat začátek represe a že tedy musíme být velice opatrní. Rozhodli jsme se proto nakonec pro formu petice adresované parlamentu, České národní radě, oběma vládám a ÚV KSČ.¹ Petiční právo je přece zaručeno článkem 29 naší ústavy. Nebudeme-li text petice šířit na veřejnosti, můžeme v ní napsat, co chceme, a nemůže se nám nic stát. To jsme si alespoň mysleli, ale...

Náš plán byl tento: Sestavíme nejprve text petice, podepíše jej asi deset lidí, kteří na jeho přípravě budou pracovat, a poté každý z nich získá alespoň pět dalších podpisů. Celkový seznam signatářů měl být jakýmsi „vzorkem obyvatelstva“, měli v něm být především intelektuálové, ale i několik dělníků a odborových funkcionářů.

Na přípravu textu mi každý dodal své poznámky a náměty a já jsem zkoncipoval souvislý materiál. K jeho projednání jsme se sešli v červenci v klubovně Veslařského ostrova. K volbě tohoto místa jsem měl důvod ryze praktický: matka mé ženy v té době už nebyla zdráva a velký počet hostů u nás doma ji vždy velice zatěžoval. Klubovna byla hezká a pro předpokládaný počet účastníků dost velká. V červenci jsme se na Veslařském ostrově sešli dvakrát, jednou se širší a jednou s užší účastí. Dohodli jsme se, že třetí schůzka bude až 16. srpna. Odjížděl jsem totiž s manželkou na dovolenou do Luhačovic, v nedalekém Brumově trávili dovolenou Vaculíkovi, budeme se s nimi pravidelně stýkat, Ludvík by mohl konečný text „vypulírovat“.

V Luhačovicích bylo nádherné počasí, denně jsme se koupali, někdy s Vaculíkovými, takže jsme měli přitom s Ludvíkem dost příležitosti k výměně názorů. Můj text petice označil za úplně nemožný. Stylizoval jsem ji jako vážný politický dokument –

s tím jsem ostatně měl zkušenosti ještě z doby, kdy jsem stylizoval různé rezoluce ÚRO, a to se Ludvíkovi vůbec nelíbilo, chtěl z ní mít malou literární formu. Dohodli jsme se, že petici ještě přeformuluji a pak mu ji odevzdám ke konečné stylizaci. Taky jsme přišli na ohromný nápad. V textu jsem se hlásil k manifestu 2000 slov. Co kdyby se to udělalo jinak? O té přes rok staré historii se výslovně nezmíníme, ale naše petice bude mít přesně 2000 slov!

Potom jsem v brumovském závodě hrál simultánku. Nastoupil proti mně také Ludvík; rozhodl jsem se s ním sehrát „zdvořilostní remízu“. Při simultánkách totiž na výsledku moc nezáleží, a tak mistr nechává často remizovat třeba předsedu klubu nebo nějakou dámu. [...]^b

S Ludvíkem to nebylo zrovna snadné: asi třikrát udělal prohrávající tah. Pak jsem našel geniální kombinaci: nechám nekrytého pěšce, on ho vezme a já mu budu stále napadat dámu, takže – remíza! Jenomže on dámou táhl na špatné pole a měl ji ztratit. Nabídl jsem mu tudíž remízu zvýšeným hlasem, on se vylekal a souhlasil. Byla to ostatně remíza jediná, takže byl oslavován jako zachránce cti místního klubu.

Brumovští šachisté se mi chtěli za simultánku nějak revanšovat, a tak se rozhodli, že udělají táborák v chatě Na požáře a řádně nás pohostí. Táborák se konal asi týden po simultánce. K chatě nás postupně přivázeli džípem. Začali jsme opékat buřty. Samozřejmě za chvíli přišla řeč na politiku. Sedělo nás tam asi patnáct a každý něco povídal, ale hlavně se sypaly otázky na Ludvíka a na mne. Při jejich zodpovídání jsme se pochopitelně s Ludvíkem pohádali. On na mítinky v jarním období chodil málo, mušel jsem vždy vynaložit velké úsilí, než se mi ho podařilo přesvědčit. Na velkém shromáždění v České Lípě – bylo svoláno po onom slavném vystoupení Viléma Nového – zahájil Ludvík svůj projev slovy:

„Nechtěl jsem vůbec přijet, ale Pachman mě ukecal.“

U táboráku se mluvilo o všem možném, až Ludvík přišel na nápad, abych přečetl teoretický materiál nazvaný Problémy evropské integrace a Československo, který mi právě vracel. Jeho autory bylo několik vědeckých pracovníků. Já se napřed

bránil poukazem na to, že má asi 25 stran a je nezáživný, ale nakonec mě přesvědčili a začal jsem číst.

Seděli jsme do půlnoci, taky zpívali nějaké písničky a pak jsme jeli zpátky. Ludvíkovi jsem přitom odevzdal svůj prozatímní text petice. Dali jsme ho přečíst i jeho známému, akademickému malíři. Chtěli jsme ho také získat za signatáře.

Před návratem z Luhačovic do Prahy mi Ludvík přinesl svůj návrh petice. Zhrozil jsem se; bylo to něco docela jiného než dosavadní kolektivně zpracovaný materiál. Co tomu řeknou ostatní signatáři? Taky nám dalo velkou práci sestříhnout text přesně na 2000 slov, při každém počítání to vycházelo jinak.

Sešli jsme se 16. srpna opět na Veslařském ostrově. Souhlasili nakonec s Ludvíkovým textem jen s menšími připomínkami. Dohodli jsme se, že je tři ze signatářů zpracují a dají tím petici definitivní formu. Ostatní podpisy budeme shánět až po 21. srpnu, aby se neřeklo, že chceme pobuřovat k demonstracím. Dalo se očekávat, že 21. srpen bude dost bouřlivý.

Už 19. srpna to u našeho domu vypadalo jako na začátku nové války. Dva automobily nad námi a jeden u zadního vchodu, všechny s vysílacími anténami. Celý den jsem doma spisoval, měl jsem totiž v září odevzdat novou šachovou knížku. Odpoledne jsem se vydal k těm dvěma vozům na kopečku. Jejich osazenstvo stálo venku. Když mě uviděli, jedna příslušnice se hnala úprkem k autu a sehnula se k rozhlasovému zařízení. Pozval jsem hlídkující civily na kafe. Odmítli s úsměvem a poznamenali, že se to ve službě nesmí. Tak jsem jim alespoň prozradil, že večer půjdeme do kina a že jsem kvůli nim vybral detektivku.

Večer jsme vyjeli goggomobilem, za námi v těsném závěsu všechny tři vozy s devíti či desíti muži na palubě. Konvoj se odebral do kina. Po kině zase jeli v těsném závěsu až k naší garáži.

Druhý den jsem zůstal doma. Večer za mnou přišel dr. Tesař. Odevzdal jsem mu všechny materiál k petici, kterou jsme mezitím nazvali Deset bodů, adresovaných... následoval seznam institucí, jimž byla určena. Dál na ní měl dr. Tesař pracovat sám; já jsem měl moc práce se šachovou knížkou a „své“ podpisy jsem už získal.

Doma jsem zůstal i následující den, ačkoliv vzduch kolem domu byl náhle zcela čistý. Nějak se mi to nelíbilo. Pročpak najednou odešli? Z telefonického rozhovoru s manželkou jsem zjistil, že asi měli moc práce jinde. V Praze prý bylo velice rušno.

Večer mi vyprávěla podrobnosti. Šla do práce pěšky, jak žádaly letáky rozšířené v Praze v posledních dnech. Lidé v nich byli vyzýváni k důstojné, tiché demonstraci. Snad jednou historici či jiné instituce zjistí, proč ona demonstrace nebyla ani důstojná, ani tichá. Proč při ní řádily pendreký, slzné bomby, a dokonce padly nějaké výstřely. Opakovala se „varianta Aero-flot“.² Rozhodně však bylo hned v dalších dnech jasné, komu kravál posloužil.

Šli jsme brzy spát. Před spaním jsem ještě listoval v hnědých deskách, kde jsem měl i jeden výtisk 10 bodů a další materiály. Desky byly označeny písmeny F-N-O. Tomu jsme se na Veslařském ostrově smáli. Nejmenovali jsme se vůbec Fronta národního osvobození. Desky byly z mé bývalé redakce a jedna z mých rubrik se jmenovala FAKTA-NÁZORY-OHLASY.

Skoro nachlup přesně v půl jedné po půlnoci zazněl zvonek. Ptal jsem se oknem, kdo to jde. „Tady je Cibulka“, zněla odpověď.

Honem jsem v koupelně spálil jeden papír, pět vteřin uvažoval, co s deskami F-N-O, pak je jednoduše strčil pod skříň a šel otevřít.

Do domu se nahrnulo asi pět či šest mužů. Mám se prý obléknout. Dali mi přečíst papír, podle něhož jsem byl vzat do vazby pro hanobení představitele republiky, jehož jsem se dopustil svými výroky o dr. Husákovi.³ Připadalo mi to trochu jako ironie. Na jarních mítincích na něj nadával kdekdo. Já byl jeden z mála těch, kteří vyzvedávali i jeho kladné vlastnosti. Poznámky jsem si ale nechal zatím na příští dobu. Než jsem se oblékl, začala domovní prohlídka. Trvala plných devět hodin. Prohlédli všechno, každou knížku, prádlo, gauče, křesla. Jen pod skříň se nepodívali, desky F-N-O tam zůstaly ležet.

Při odchodu jsem se vlastně uřekl:

„Až to tady soudruzi skončí, nezapomeň zavolat Čištění města.“ Chtěl jsem ale říci Úklid domácnosti. Vedoucí hlídky se ohradil:

„Neurázejte nás, chováme se přece slušně.“ Zatím se opravdu chovali slušně.

Luděk Pachman. *Jak to bylo.*
Zpráva o činnosti šachového velmistra
1924–1972, Toronto 1974, s. 197–202.

- a Na str. 197 předchází tomuto vyprávění 14 ř. o vyloučení L. Pachmana z KSČ.
- 1 Srov. dokument Deset bodů.
- b 27 ř. o epizodách ze šachových simultánek.
- 2 „Variantou Aeroflot“ se rozumí tzv. „hokejové události“ z 28. a 29. března 1969. Při spontánní manifestaci na Václavském náměstí, motivované vítězstvím čs. hokejistů nad reprezentací SSSR, byla zřejmě záměrnou provokací demolována úřadovna Aeroflotu. Akce posloužila k zvýšenému nátlaku sovětské strany na urychlení postupu „normalizace“ v Československu.
- 3 Luděk Pachman byl zadržen 22.8.1969. Důvodem tehdy ještě nebyl jeho podíl na petici 10 bodů, ale jeho dopisovatelská činnost pro holandský tisk. Kromě hanobení představitele státu mu bylo kladeno za vinu také poškozování zájmů republiky v zahraničí. Sám o tomto svém prvním pobytu ve vězení v roce 1975 napsal: „Bylo proti mně vzneseno nesmyslné a vykonstruované obvinění, zahájil jsem hladovku a po čtyřech týdnech ji zakončil s úspěchem až nečekaným. Obvinění bylo v plném rozsahu odvoláno. V novém obžalovacím spisu zůstal už jenom jediný a celkem směšný bod: ona petice, připravovaná v létě. Dověděl jsem se, že ve vazbě jsou i dva další signatáři, dalších pět bylo trestně stíháno na svobodě.“ – Pachman, L.: *Boha nelze vyhnat*. 2. vyd. Praha, Vyšehrad 1990, s. 57. – Vazba L. Pachmana byla pro jeho názorovou neústupnost stále prodlužována. Proces, který měl být patrně prvním větším politickým procesem té doby, byl připraven na 15. října 1970. V poslední chvíli však byl odvolán. Ing. Rudolf Battěk a dr. Jan Tesař byli propuštěni z vazby a Luděk Pachman zůstal ještě do 10. prosince „nemocniční internaci“. – *Tamtéž*, s. 58–59. Srov. také Prečan, V.: *C.d. Chronologický přehled...*, s. 376.

4

1990, 8. srpna, Praha. – Ludvík Vaculík *Ústavu pro soudobé dějiny ČSAV. Dopis vyjadřující stanovisko k petici Deset bodů.*

1. Událost se stala zhruba tak, jak popisuje Pachman, až na to, že jsem ovšem nepotřeboval mít z toho textu „malou literární formu“... Zda měl mít dva tisíce slov, to už nevím.

2. Měl jsem k tomu psaní a své účasti na něm příšernou nechuť. Ale byl jsem v Brumově a říkal jsem si, že možná lidé v Praze, kteří víc cítí dobu, mají směřodatnější názor. Úplně jsem se tomu vyhnout nemohl, protože určitě by to vypadalo jako zbabělost. Od lidí, kteří za textem – podle Pachmanova sdělení – stáli, jsem se nemohl distancovat ani nějakým svým, odlišným projevem. Byl to psychický teror! – Přitom jsem jasně cítil, že je to čin nesmyslný, nebude mít žádný účinek. Bylo o rok později, situace byla jiná, podle marxismu nastal „odliv revoluce“, ale i bez marxismu každý cítil, že od této chvíle slovní projevy budou mít jen cenu čestného prohlášení. Nechápu, čím by iniciátoři ještě dnes chtěli svou myšlenku obhajovat. Když došlo ke stíhání a žalobě, považoval jsem to za spravedlivý trest pro sebe – trest za blbost! (Z procesu ovšem sešlo.) Od té doby mou hlavní otázkou bylo, jak obstát před tlakem, jaký protitlak vyvíjet, najít správný postoj. Všecko potom, včetně Tesařovy předvolební kampaně, mě utvrzovalo, že je třeba nejprve snad pozorovat, studovat, hodnotit povahu Husákovy politiky. Hlavně však: že nastala doba jednotlivců a pevných skupinek; národ je vyřízen. Byl bych spíš pochopil toho, kdo by udělal například atentát na říšského protektora, než toho, kdo by chtěl nově vyzvat národ k povstání. Palachův čin byl přiměřený a přesný! Petlice, nalezená nahodile, byla také jedním z prostředků, jak sbírat novou sílu. Najít novou sílu, to je ten výraz. Charta 77 byl další stupeň. Až do Několika vět trvalo období, kdy Deset bodů byl prostě nesmysl. – Ale abych byl přesnější: Měly smysl jako prohlášení postoje těch, kdo je podepsali. Nic víc.

Ludvík Vaculík